قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدىكى ۋەسىقىلەر

نەشرگە تەييارلىغۇچىلار: مۇھەممەتتۇرسۇن ھاجىم
ئىسرائىل يۈسۈپ

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

图书在版编目(CIP)数据

回骨文契约文书:维吾尔文/买提热伊木.沙依提和依斯拉菲尔.玉素甫整理.—乌鲁木齐:新疆人民出版社,2000.5

ISBN 7—228—05726—0

Ⅰ回… Ⅱ.①买…②伊…③玉… Ⅲ.回骨语—合同—文书—维吾尔语(中国少数民族语言)Ⅳ.D923.6

中国版本图书馆 CIP 数据核字(2000)第 26350 号

责任编辑:买买提吐尔地.米尔孜艾合买提

责任校对:阿斯亚.艾合买提

封面设计:艾克拜尔.萨里

回骨文契约文书(维吾尔文)

买提热伊木.沙依提,依斯拉菲尔.玉素甫整理

新疆人民出版社出版

(乌鲁木齐市解放南路 348 号　邮政编码 830001)

新疆新华书店发行

福利印刷厂印刷

850×1168 毫米 32 开本　14 印张

2000 年 8 月第 1 版　2000 年 8 月第 1 次印刷

印数:1—3000

ISBN7—228—05726—0/D.644　　定价:16.00 元

مۇندەرىجە

كىرىش سۆز 1
ۋەسقىلەرنىڭ تىلى توغرىسىدا 25
ۋەسقىلەرنىڭ تىرانسكرىپسىيىسى، يەشمىسى ۋە ئىزاھى 116
1. ئېلىم ـ سېتىم ۋەسقىلىرى (1.1)1 ـ (1.29)92 117
2. ئالماشتۇرۇش ۋەسقىلىرى (2.1)30 ـ (2.3)32 213
3. ئىجارىگە ئېلىش ۋەسقىلىرى (3.1)33 ـ (3.15)47 220
4. قەرز ئېلىش ۋەسقىلىرى (4.1)48 ـ (4.32)79 245
5. بالا بېقىۋېلىش ۋەسقىلىرى (5.1)80 ـ (5.3)82 290
6. ئادەمنى گۆرۈگە قويۇش ۋەسقىلىرى (6.1)83 ـ (6.2)84
..... 300
7. قۇللارغا ھۆرلۈك بېرىش ۋەسقىلىرى (7.1)85 ـ (7.2)86
..... 308
8. ۋەسىيەتنامە ياكى مىراس بۆلۈش ۋەسقىلىرى (8.1)87 ـ (8.5)91
..... 316
9. باشقا ۋەسقىلەر (9.1)92 ـ (9.34)125 334
سۆزلۈك 387
ۋەسقىلەرنىڭ بۇ كىتابىدىكى تۈر نومۇرى بىلەن "UW" دىكى
تۈر نومۇرىنىڭ سېلىشتۇرمىسى 429
پايدىلانغان ماتېرىياللار ئىچىدىكى بەزى قىسقارتمىلار 434
پايدىلانغان ئاساسلىق ماتېرىياللار 435
بىر قىسىم ۋەسقىلەرنىڭ فوتو سۈرىتى 442

كىرىش سۆز

هازىرغىچە تېپىلغان ئۇيغۇر يازما يادىكارلىقلىرى ئىچىدە، ئىجتىمائىي ئىقتىساد ۋەسىقلىرىنىڭ ناھايىتى مۇھىم بۆلىكى ھېسابلانغان قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدىكى ۋەسىقلەر[1] مۇھىم ئورۇندا تۇرىدۇ. قانۇنىي ئىسپات بولالايدىغان ياكى دەلىل ــ ئىسپاتلىق خاراكتېرگە ئىگە بولغان، شۇنداقلا بىر قەدەر يۇقىرى تارىخىي ماتېرىياللىق قىممىتىگە ئىگە بولغان بۇ ۋەسىقلەر ئۆز زامانىسىدىكى ئۇيغۇرلارنىڭ، بولۇپمۇ سۇڭ، يۈەن دەۋرلىرىدىكى قوچو ئۇيغۇرلىرىنىڭ تارىخى، مەدەنىيىتىنى تەتقىق قىلىشتا، جۈملىدىن ئىجتىمائىي، سىياسىي، ئىقتىسادىي، سودا-سېتىق، پۇل ئىگىلىكى قاتارلىق جەھەتلەردىكى ئەھۋاللىرىنى تەتقىق قىلىشتا، شۇنداقلا ئۇيغۇر تىلىنىڭ فونېتىكا، لېكسىكا ۋە گراممانتىكا جەھەتتىكى تەرەققىيات باسقۇچلىرىنى، بولۇپمۇ شۇ دەۋرنىڭ تىل خۇسۇسىيەتلىرىنى يورۇتۇپ بېرىشتە ناھايىتى

---

[1] ۋەسىقە: ئەرەبچىدىن ئۇيغۇر تىلىغا كىرگەن سۆز بولۇپ، "ھۆججەت؛ ئىسپات؛ تىلخەت" دېگەن مەنىلەرگە ئىگە. ئۇيغۇر تىلى ئىستىمالىدا بۇ سۆز يەنە "توختام، پۈتۈم، مۆھۈر خەت" مەنىلىرىنمۇ بىلدۈرىدۇ. قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدىكى ۋەسىقلەر توپلىمى" (بۇ 3 توملۇق توپلام توغرۇلۇق مۇشۇ كىرىش سۆزدە قىسقىچە چۈشەنچە بېرىلدى)دا، ئۇنىڭدا تونۇشتۇرۇلغان 121 پارچە ھۆججەت ياپونچە 契约 ("توختام، پۈتۈم" دېگەن مەنىدە)، گېرمانچە kontrakt ("توختام، كېلىشىم، پۈتۈم" دېگەن مەنىدە) دەپ ئاتالغان. يۇقىرىدىكى توپلامدىكى 121 پارچە ھۆججەتنىڭ مۇتلەق كۆپى توختام ياكى كېلىشىم خاراكتېرىدىكى ھۆججەتلەر بولغاچقا (قالغان ھۆججەتلەر ۋەسىيەتنامە، كۈمۈش، بۆز، مىس يارماق ۋە باشقا ئەرسىلەرنى تاپشۇرۇۋېلىش ھۆججەتلىرى، تىلخەتلىرى قاتارلىقلاردىن ئىبارەت)، يۇقىرىدىكى توپلامغا كىرگۈزۈلگەن ھۆججەتلەر ياپونچە، گېرمانچىدە يۇقىرىقىدەك ئىلىنغانلىقى چۈشىنىشلىك. بىز بۇ ھۆججەتلەرنى "ۋەسىقە" دەپ ئىلىشنى مۇۋاپىق تاپتۇق.

قىممەتلىك بىرىنچى قول ماتېرىيال ھېسابلىنىدۇ. ئۇ خاس تىل جەھەتتىكى مەسىلىلەرنى يورۇتۇپ بېرىشتە مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە بولۇپلا قالماي، بەلكى ئۆز دەۋرىنىڭ ئەدەبىي يېزىقچىلىق جەھەتتىكى ئالاھىدىلىكلىرىنى يورۇتۇپ بېرىشتىمۇ ئالاھىدە بىر ئورۇن تۇتىدۇ.

ياپونىيە ئوساكا ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى 1993- يىلى 12-ئايدا، ياپونچە، گېرمانچە ئىككى خىل تىل، يېزىقتا «قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدىكى ۋەسىقىلەر توپلىمى»[2] نامىلىق ئۇچ تومىلۇق كىتابنى نەشر قىلدى (تۆۋەندە "UW" دەپ قىسقارتىپ ئېلىندى، "UW"نىڭ ئاپتورى ئاتاقلىق تارىخشۇناس مەرھۇم يامادا نوبۇئو ئەپەندى، تۇزگۈچىلىرى پروفېسسور ئۇداجۇتېن، دوكتور پېتېر تسىمى، پروفېسسور ئۇمېمۇرا خىروشى، پروفېسسور موريياسو تاكائو قاتارلىق ئالىملار بولۇپ، ئۇ خەلقئارا ئۇيغۇرشۇناسلىق تەتقىقاتى، جۈملىدىن قەدىمكى ئۇيغۇرچە ۋەسىقىلەر تەتقىقاتى جەھەتتىكى يۇقىرى سەۋىيىلىك ئىلمىي نەتىجە ھېسابلىنىدۇ. 1 "UW"، مەرھۇم يامادا ئەپەندىنىڭ 1960- يىلىدىن 1981- يىلىغىچە بولغان ئارىلىقتا ئېلان قىلىنغان قەدىمكى ئۇيغۇرچە ۋەسىقىلەرگە ئائىت 18 پارچە ئىلمىي ماقالىسىنىڭ توپلىمى ھېسابلىنىدۇ. 2 "UW" دە ئاساسەن تۇرپان ۋادىسىدىن تېپىلغان 121 پارچە ۋەسىقە تونۇشتۇرۇلغان، يەنى ئۇلارنىڭ تىرانسكرىپسىيسى، ياپونچە ۋە گېرمانچە تەرجىمىسى؛ ۋەسىقىلەرنىڭ ساقلانغان ئورنى، ساقلىنىش ھالىتى، تەتقىق قىلىنىش ئەھۋالى قاتارلىقلار تونۇشتۇرۇلغان بىر قانچە خىل جەدۋەل؛ پايدىلانغان ماتېرىياللار مۇندەرىجىسى، لۇغەت ۋە

---

[2] Nobuo YAMADA SAMMLUNG UIGURISCHER KONTRAKTE (1. 2. 3), Herausgegeben von Juten ODA, Peter ZIEME, Hiroshi UMEMURA, Takao MORIYASU, Osaka University Press, 1993.

سندېكس قاتارلىقلار بېرىلگەن. 3 "UW" تە، 119 پارچە ۋەسىقىنىڭ وتوسۈرىتى بېرىلگەن. 121 پارچە ۋەسىقە ئىچىدىكى 91 پارچە ئەسلى ەسىقىنىڭ ساقلىنىۋاتقان ئورنى ئېنىق بولۇپ، ئۇنىڭ 61 پارچىسى گېرمانىيىدىكى بېرلىن دۆلەت كۈتۈپخانىسى بىلەن بېرلىن ھىندى سەنئىتى ۇزېيدا، 10 پارچىسى روسىيە شەرقشۇناسلىق ئىنستىتۇتىنىڭ سانكت-پېتېربۇرگ تارمىقىدا، 7 پارچىسى ياپونىيە كىيوتودىكى رىۇكوكۇ ۇنىۋېرسىتېتىنىڭ كۈتۈپخانىسىدا، 5 پارچىسى تۈركىيە ئىستانبۇل ۇنىۋېرسىتېتىنىڭ مەركىزىي كۈتۈپخانىسىدا، 3 پارچىسى فىنلاندىيە ئېلىسنكىدىكى فىن - ئۇگر تىللىرى ئىلمىي جەمئىيىتىدە، 1 پارچىسى ەنگلىيە لوندوندىكى بېرىتانىيە كۈتۈپخانىسىدا، 4 پارچىسى جۇڭگودا (جۇڭگو تارىخىي مۇزېيدا 3 پارچە، ش ئۇ ئا ر مۇزېيدا 1 پارچە) ساقلانماقتا. بىراق، قالغان 30 پارچە ئەسلى ۋەسىقىنىڭ قەيەردىلىكى ېنىق ئەمەس، بۇ 30 پارچە ۋەسىقىنىڭ 22 پارچىسىنىڭ فوتو سۈرىتى سانكت - پېتېربۇرگدا، 1 پارچىسىنىڭ فوتو سۈرىتى ئىستانبۇلدا ساقلىنىپ قالغان. قالغان 7 پارچىسىنىڭ ئەڭ بۇرۇن ئېلان قىلىنىش ەھۋالى مۇنداق: بىرىنچى لېكوك 1919- يىلى فوتو سۈرىتى بىلەن ئېلان ىلغان؛ ئىككىنچى قېتىم جىياشېڭ ئەپەندى 1954- ۋە 1960- ىللىرى فوتو سۈرىتى بىلەن ئېلان قىلغان (1960- يىلى ئېلان ىلغىنىنىڭ فوتو سۈرىتى 1954- يىلى تۇنجى قېتىم «مەدەنىيەت ادىكارلىقلىرىغا ئائىت پايدىلىنىش ماتېرىياللىرى»دا ئېلان قىلىنغان)؛ ەنە ئىككىنچى قېتىم جىياشېڭ ئەپەندى بىلەن تېنىشىۋ ئەپەندى ىرلىكتە، 1958- ۋە 1960- يىللىرى فوتو سۈرىتى بىلەن ئېلان ىلغان؛ گېڭ شىمىن ئەپەندىمۇ بۇ ئىككى پارچە ھۆججەتنى تەتقىق ىلىپ 1978- يىلى «جۇڭياڭ مىنزۇشۇيۈدن شۆياۋ» ۋە 1981- يىلى «مىنزۇيۈيۈن لۇنجى»دا ئېلان قىلغان. بىرىنڭ تېكىستى 1899- يىلى

رادلوف تەرىپىدىن ئېلان قىلىنغان؛ ئاخىرقى بىرىنچى تېكىستى 1928-يىلى مالوۋ ۋە رادلوۋلار يىغقان ماتېرىياللارنى تولۇقلاپ، لېنىنگرادتا نەشر قىلدۇرغان «قەدىمكى ئۇيغۇرچە ھۆججەتلەر» (Uigurische Sprachdenkmäler) دېگەن نامدا ئېلان قىلىنغان. قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدىكى ۋەسىقىلەرنىڭ مۇتلەق زور سانداقسى XIX نەسرنىڭ ئاخىرلىرى، XX نەسرنىڭ باشلىرىدا تېپىلغان بولۇپ، ئۇلارغا قارىتا ئېلىپ بېرىلغان تەتقىقاتلارنىڭ ئالدىنقى تارىخى بىر نەسىرگە يېقىنلاشتى (بەزىسىگە قارىتا ئېلىپ بېرىلغان تەتقىقاتنىڭ تارىخى بىر نەسىر بولدى). يۇقىرىدا كۆرسىتىپ ئۆتىلگىنىدەك، "UW"2 دە تونۇشتۇرۇلغان 121 پارچە ۋەسىقىنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى چەت ئەللەردە بولغاچقا، روسىيە، گېرمانىيە، ياپونىيە، فىنلاندىيە، تۈركىيە، فرانسىيە قاتارلىق دۆلەتلەرنىڭ ئالىملىرى ئالدىنقىلىرىنىڭ ئىزىنى كېينىكىلىرى بېسىپ، قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدىكى ۋەسىقىلەرنى ئوقۇپ شەرھىلەش تەتقىقاتىغا مۇھىم تۆھپىلەر قوشتى. جۈملىدىن ئالىملىرىدىن فېلىڭ جىياشىڭ، گېلىڭ شىمىن ئەپەندىلەر ئېلىمىزدە ساقلانغان ۋەسىقىلەر تەتقىقاتىغا مۇھىم تۆھپە قوشتى (ئېلىمىزدە يەنە چەت ئەل ئالىملىرى تەرىپىدىن ئېلان قىلىنغان بىرمۇنچە ۋەسىقىلەر تەرجىمە قىلىپ تونۇشتۇرۇلدى). قىسقىسى، "UW" نەشر قىلىنغانغا قەدەر، چەت ئەل ۋە ئېلىمىز ئالىملىرىنىڭ جاپالىق ئەمگىكى ئارقىلىق، بۇ جەھەتتىكى تەتقىقات قەدەممۇ قەدەم چوڭقۇرلاشتى، يېڭى تەتقىقات نەتىجىلىرى ئىز بېسىپ مەيدانغا چىقتى، كىشىلەرنىڭ قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدىكى ۋەسىقىلەرنى توغرا تىرانسكرىپسىيە قىلىش ۋە چۈشىنىش جەھەتتىكى بىلىمىمۇ ئۆزلۈكسىز بېيىدى. "UW" مانا مۇشۇ ئاساستا مەيدانغا كەلگەن نەتىجە ھېسابلىنىدۇ. 121 پارچە ۋەسىقە تونۇشتۇرۇلغان بۇ نەتىجىدىن پايدىلىنىش ۋە ئۇنىڭغا يەنە 4 پارچە ۋەسىقىنى قوشۇش

اساسدا، 125 پارچه ژەسقىنىڭ مەزمۇنىنى ئىلىم ساھەسىدىكىلەرگە ۋە ئەڭ ئوقۇرمەنلەرگە تونۇشتۇرۇش ئەھمىيەتلىك بىر ئىش بولغاچقا، بىز ۇنى نەشرگە تەييارلىدۇق. 1994- يىلى نەشرگە تەييارلىنىپ بولغان بۇ ئىتاب مەبلەغ قىينچىلىقى سەۋەبىدىن بىر قانچە يىل بېسىلىپ قالدى. ۇ قېتىم شىنجاڭ خەلق نەشرىياتىدىكى رەھبەرلەر مىللىي مىراسلىرىمىزنى نەلقىمىزگە تونۇشتۇرىدىغان بۇ ئىشنى ئالاھىدە قوللىغانلىقى ئۈچۈن بۇ ئىتاب ئاخىر ئوقۇرمەنلەر بىلەن دىدارلاشتى.

بۇ كىتابنى نەشرگە تەييارلاشتا، بىرىنچىدىن، بىز ئالدى بىلەن "UW"3 تىكى 119 پارچە ژەسقىنىڭ فوتو سۈرىتىدىكى قەدىمكى ۇيغۇر يېزىقى بىلەن "UW"2 دىكى مۇناسىۋەتلىك تىرانسكرىپسىيىنى ەپسىلىي سېلىشتۇرۇپ چىقتۇق ۋە ئۇ 119 پارچە ژەسقىنىڭ رانسكرىپسىيىسىنىڭ ئىنچىكىلىك بىلەن ئەستايىدىل ئىشلەنگەنلىكىنى ېس قىلدۇق. ئاندىن ئۇنىڭغا شىنجاڭدا ساقلىنىۋاتقان 4 پارچە ەسقىگە قارىتا ئېلىپ بارغان تەتقىقات نەتىجىمىزنى قوشتۇق. ككىنچىدىن، 125 پارچە ژەسقىنىڭ يەشمىسىنى ئىشلەشتە، ئەسلى ېكىست ۋە ئۇنىڭ تىرانسكرىپسىيىسىنى ئاساس قىلدۇق ۋە "UW"2 ىڭ ئاخىرىدىكى لۇغەت ھەم باشقا مۇناسىۋەتلىك ماتېرىياللاردىن ايدىلاندۇق. ھەر بىر ژەسقىنىڭ يەشمىسىنىڭ ئاخىرىغا ئۆزىمىز زۆرۈر اپقان سۆزلەرگە ئىزاھ بەردۇق. بەزى باشقىچە كۆزقاراشلىرىمىزنى ىزاھاتتا ئەسكەرتىپ ئۆتتۇق. تىرانسكرىپسىيە ۋە يەشمىسى تولۇق ىشلەنگەندىن كېيىن، بىز بۇ ئەسەردە كۆرۈلگەن تىل خۇسۇسىيەتلىرى ۇستىدە ئىزدەندۇق. بۇ ئەسەرنىڭ فونېتىكىلىق، لېكسىكىلىق ۋە ىرامماتىكىلىق ئالاھىدىلىكلىرىنى ئىخچام بايان قىلىپ ئۆتتۇق. "UW"دىن ئىبارەت بۇ نەتىجە، بىزنىڭ 125 پارچە ژەسقىنى نەشرگە ەيىارلىشىمىزنى مول بىلىم بىلەن تەمىن ئەتتى ۋە ئىشىمىزغا خېلى كۆپ

ئاساسلىق يارىتىپ بەردى. "UW" 2 دە 121 پارچە ۋەسىقە تۆۋەندىكىدەك توققۇز تۈرگە ئايرىپ تونۇشتۇرۇلغان:

1. ئېلىم-سېتىم ۋەسقىلىرى (29 پارچە)
2. ئالماشتۇرۇش ۋەسقىلىرى (3 پارچە)
3. ئىجارىگە ئېلىش ۋەسقىلىرى (14 پارچە)
4. قەرز ئېلىش ۋەسقىلىرى (30 پارچە)
5. بالا بېقىۋېلىش ۋەسقىلىرى (3 پارچە)
6. ئادەمنى گۆرۈگە قويۇش ۋەسقىلىرى (2 پارچە)
7. قۇللارغا هۆرلۈك بېرىش ۋەسقىلىرى (1 پارچە)
8. ۋەسىيەتنامە ياكى مىراس بۆلۈش ۋەسقىلىرى (6 پارچە)
9. باشقا ۋەسقىلەر (33 پارچە)

بىز قوشقان 4 پارچە ۋەسىقنىڭ 1- سى ئۆزۈملۈكنى ئىجارىگە ئېلىش ۋەسىقىسى، 2- سى بۆز قەرز ئېلىش ۋەسىقىسى، 3- سى ئاشلىق قەرز ئېلىش ۋەسىقىسى بولۇپ، 4- سى باشقا ۋەسقىلەر تۈرىگە كىرىدىغان پۇل (مىس يارماق) تاپشۇرۇۋېلىش هۆججىتىدۇر.

ۋاهالەنكى، 125 پارچە ۋەسىقنىڭ مەزمۇنى تولۇق هەم توغرا ياكى ئاساسەن ئېنىق ۋە توغرا شەرهلەپ بېرىلگەن بولسىمۇ، يەنە، ئاز بىر قىسىم سۆز ــ ئاتالغۇلارنىڭ مەنىسى، بەزى سۆزلەرنىڭ ئوقۇلۇشى ياكى تراىسكرىپسىيىسى هەل بولمىغان مەسىلىلەردىن بولۇپ هېسابلىنىدۇ. بۇ، مۇشۇ ساهەدىكى تەتقىقاتچىلارنىڭ ئالدىنقىلىرىنىڭ ئىزىنى كېيىنكىلىرى بېسىپ داۋاملىق تىرىشچانلىق كۆرسىتىپ، تەتقىقاتنى چوڭقۇرلاشتۇرۇپ، هەل بولمىغان مەسىلىلەرنى ئايدىڭلاشتۇرۇپ، هەل قىلىشنى تەلەپ قىلىدۇ. بۇنىڭدىن كېيىن يېڭى ۋەسقىلەرنىڭ تېپىلىشى ۋە تەتقىقاتنىڭ چوڭقۇرلىشىشىغا ئەگىشىپ، قېيىقالغان مەسىلىلەر هەل قىلىنغۇسى.

قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدىكى ئىجتىمائىي ئىقتىساد ۋەسىقىلىرى ئىچىدە ئالاھىدە مۇھىم ئورۇن تۇتىدىغان ۋەسىقىلەر تۆۋەندىكىدەك بىر قانچە تۈرلۈك ئالاھىدىلىككە ئىگە.

1. ۋەسىقىلەرنىڭ ھەممىسى دېگۈدەكلا تۈرپان رايونىدىن تېپىلغان ياكى مۇتلەق كۆپ قىسمى تۈرپان رايونىدىن تېپىلغان.[3] بۇ كىتابقا كىرگۈزۈلگەن 125 پارچە ۋەسىقە ئىچىدە تۈرپاندىن تېپىلغانلىقى ئېنىق ھېسابلانغىنى 105 پارچە، ئۇنىڭدىن باشقا (1) ئۈرۈمچىدىن تېپىلغان دېيىلگەن 4 پارچە ۋەسىقىنى، يەنى (7-9)98، (8-9)99، (15-9)106، (16-9)107 نومۇرلۇق 4 پارچە ۋەسىقىنى ("UW"دە "باشقا ۋەسىقىلەر" (Mi) تۈركىگە كىرگۈزۈلگەن Mi07، Mi08، Mi15، Mi16 نومۇرلۇق ۋەسىقىلەرنى) تۈپاندىن تېپىلغان ۋەسىقىلەر قاتارىغا كىرگۈزۈشكە بولىدۇ. چۈنكى، ھازىرقى ئۈرۈمچى تەۋەسى ئۆز زامانىسىدا ئىدىقۇت ئۇيغۇر خانلىقىغا قارايتتى. (16-9)107، نومۇرلۇق ۋەسىقىنىڭ E- قۇرىدا "lïkqüng" دېگەن يەر نامى بولۇپ "lūkqüng" ئۆز ۋاقتىدا ئىدىقۇت ئۇيغۇر خانلىقىنىڭ شەھەرلىرىدىن بىرى ئىدى. (2) بېلۇنىيىلىك ئوتتانى جەنۇبىي شىنجاڭدا قولغا چۈشۈرگەن دېيىلگەن 4 پارچە ۋەسىقە يەنى (13-1)13، (16-1)16، (4-3)51، (4-5)52 نومۇرلۇق 4 پارچە ۋەسىقە ("UW"دە "ئېلىم - سەپتەم ۋەسىقىلىرى" (Sa) تۈركىگە كىرگۈزۈلگەن Sa13، Sa16 نومۇرلۇق ۋە "قەرز ئېلىش ۋەسىقىلىرى (Lo) تۈركىگە كىرگۈزۈلگەن Lo03، Lo05 نومۇرلۇق ۋەسىقىلەر)نىڭ فونېتىكىلىق ئالاھىدىلىكى (يۇەن دەۋرىگە تەۋە بولغان قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدىكى

---

[3] بۇ كىتابقا كىرگۈزۈلگەن ۋەسىقىلەر، مۇشۇ نەسىخىنىڭ باشلىرىدا يەكەندىن تېپىلغان ۋە ھازىر چەت ئەللەردە ساقلىنىۋاتقان نۇسخىلارنى ئاز ساندىكى قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدىكى ۋەسىقىلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ھۆججەتلەردە كۆپ ئۇچرايدىغان t بىلەن d، s بىلەن z، ķ بىلەن ğ تاۋۇشلىرىنىڭ ئۆز ئارا نۆۋەتلەشتۈرۈلۈپ قوللىنىلىش ھادىسىسى كۆزدە تۇتىلىدۇ) ۋە سۆز ئىشلىتىش ئەھۋالىدىن قارىغاندا، ئۇلار يۇەن دەۋرىگە تەۋە ۋەسىقىلەر ھېسابلىنىدۇ. مىلادى XIII- XIV ئەسىرلەردە جەنۇبىي شىنجاڭ ئاھالىلىرى ئىسلاملىشىپ بولغاندى. (13-1)13 نومۇرلۇق ۋەسىقىنىڭ 5- قۇرىدىكى "ķuwrağ bursang" (بۇددا راھىبلىرى جامائىتى)، (5-4)52 نومۇرلۇق ۋەسىقىنىڭ 6B- قۇرىدىكى "yikuy nom" (ئادەم ئىسمى) دېگەن بۇددا دىنىغا مۇناسىۋەتلىك ئاتالغۇ، ئىسىملارغا ئاساسلانغاندا، بۇ 2 پارچە ۋەسىقە ئىدىقۇت ئۇيغۇرلىرىغا تەۋە ۋەسىقە بولۇپ، ئۇلارنى تۇرپان رايونىدىن تېپىلغان ۋەسىقىلەر قاتارىغا كىرگۈزۈشكە بولىدۇ. (4-3)50 نومۇرلۇق ۋەسىقىنىڭ يېزىلىش شەكلىدىن قارىغاندا، ئۇنىمۇ تۇرپان رايونىدىن تېپىلغان ۋەسىقىلەر قاتارىغا تىزىشقا بولىدۇ. (16-1)16 نومۇرلۇق ۋەسىقىنىڭ 2-، 4-، 5-، 16- قۇرلىرىدا "ķïyasudïn" دېگەن ئەرەبچە كىشى ئىسمى بولۇپ، ئۇ ئۇزۇملۇك سېتىۋالغۇچى كىشى ھېسابلىنىدۇ. گەرچە "ķïyasudïn" ئىسلام دىنىغا ئېتىقات قىلغۇچىنىڭ ئىسمى بولسىمۇ، شۇنداقلا بۇ ۋەسىقە جەنۇبىي شىنجاڭدىن تېپىلغان دەپىلگەن بولسىمۇ، مەزكۇر ۋەسىقىنىڭ يېزىلىش شەكلى تۇرپان رايونىدىن تېپىلغان "ئېلىم - سېتىم ۋەسىقىلىرى"نىڭ شەكلىگە پۈتۈنلەي ئوخشايدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە، بۇ ۋەسىقىنىڭ 3- قۇرىدىكى "xuikü" (水渠 نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى) دېگەن ئۆستەڭ ياكى يەر نامى، تۇرپاندىن تېپىلغان (بۇ كىتابتا بىز (22-9)113، نومۇر بەرگەن، 2 "ŁW" دە Mi22 دەپ تۇر نومۇرى بېرىلگەن) ۋەسىقىنىڭ 4- قۇرىدىمۇ كۆرۈلىدۇ. شۇڭا، (16-1)16، نومۇرلۇق ۋەسىقىنىمۇ تۇرپان رايونىنىڭ ۋەسىقىلىرى ئىچىگە كىرگۈزۈش مۇمكىن. (3) تېپىلغان جايى ئېنىق بولمىغان ۋەسىقە 12

پارچه بولۇپ، بۇ كىتابتىكى (17-1)17، (23-1)23، (14-3)46، (18-4)65، (23-4)70، (29-4)76، (6-1)83، (23-9)114، (24-9)115، (30-9)121، (31-9)122، (32-9)123 نومۇرلۇق ژەسقىلەرنى ("UW"2 نىڭ ئىلىم - سېتىم ژەسقىلىرى" تۈرىدىكى Sa17، Sa23؛ "ئىجارىگە ئېلىش ژەسقىلىرى" تۈرىدىكى RH14؛ "قەرز ئېلىش ژەسقىلىرى" تۈرىدىكى Lo18، Lo23، Lo29؛ "ئادەمنى گۆرۈگە قويۇش ژەسقىلىرى" تۈرىدىكى PI01؛ "باشقا ژەسقىلەر" تۈرىدىكى Mi23، Mi24، Mi30، Mi31، Mi32 نومۇرلۇق ژەسقىلەرنى) كۆرسىتىدۇ. يۇقىرىدىكى 12 پارچە ژەسقىنىڭ قونېتىكىلىق ئالاھىدىلىكى، سۆز ئىشلىتىش ئەھۋالى ۋە شەكىلدىن قارىغاندا، ئۇلارنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك يۇەن دەۋرىگە تەۋە بولۇپ، پەقەت كەمتۈكلۈك دەرىجىسى ئېغىرراق بولغان (30-9)121 نومۇرلۇق ژەسقىنىڭ دەۋرىنىڭ يۇەن دەۋرىدىن بۇرۇنراق بولۇشى ئېھتىمالى باردەك قىلىدۇ. بۇ ژەسقىلەر ئىچىدىكى (18-4)65 نومۇرلۇق ژەسقىنىڭ 8- قۇرىدا، (25-9)116 نومۇرلۇق ژەسقىنىڭ 2- قۇرىدا "ķoqo" (高昌 نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى) دېگەن يەر نامى بولۇپ، بۇ ئىككى پارچە ژەسقىنىڭ تۈرپان رايونىدىن تېپىلغان ژەسقىلەر قاتارىغا كىرىدىغانلىقىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا، (23-4)70 نومۇرلۇق ژەسقىنىڭ 13- قۇرىدا، سانسكرىتچىدىن كەلگەن "yogaxiri"؛ (29-4)76 نومۇرلۇق ژەسقىنىڭ 2- 3- قۇرلىرىدا، سانسكرىتچىدىن كەلگەن "sauriyaxiri"، 7- قۇرىدا، سانسكرىتچە بىلەن قەدىمكى ئۇيغۇرچىدىن تۈزۈلگەن "buyan ķya"؛ (1-6)83 نومۇرلۇق ژەسقىنىڭ 1- قۇرىدا "ķytso tutung"، 3- قۇرىدا، "titso" (يۇقىرىدىكى سۆزلەر خەنزۇچىدىن كەلگەن)، 26B- قۇرىدا "buyan ķya" دېگەن كىشى ئىسىملىرى بولۇپ، ئۇلار ئۆز

زامانىسىدىكى تۈرپان رايونى ئاھالىلىرىنىڭ ئىسىملىرىنى كۆرسىتىدۇ. دېمەك، يۇقىرىدىكى 3 پارچە ۋەسىقىنىمۇ تۈرپان رايونىدىن تېپىلغان دېيىشكە بولىدۇ. قالغان 7 پارچە ۋەسىقىنىڭ يېزىلىش شەكلى ۋە ئۇلاردىكى سۆز ئىشلىتىش ئەھۋالىدىن قارىغاندا، ئۇلارنىمۇ تۈرپان رايونىدىن تېپىلغان ۋەسىقىلەردىن ھېسابلاش مۇمكىن.

2. ۋەسىقىلەر دەۋر تەۋەلىكىدىن ئېيتقاندا، ھەممىسى دېگۈدەكلا يۇەن دەۋرىگە تەۋە يازما يادىكارلىقلار ھېسابلىنىدۇ. ئۆز زامانىسىدىكى تۈرپان ئۇيغۇرلىرى 12 مۆچەللىك كالېندار بويىچە يىللارنى خاتىرىلەش ئەنئەنىسىنى داۋاملاشتۇرغاچقا، ۋەسىقىلەر پۈتۈلگەن يىللارغا، يەنى küskü (چاشقان)، ud (كالا)، bars (يولۋاس)، tawïxğan (توشقان)، luu (ئەجدىھا)، yïlan (يىلان)، yunt (ئات)، ķoyn (قوي)، biqin (مايمۇن)، taķïğu (توخۇ)، it (ئىت)، tonguz (چوشقا) قاتارلىق 12 مۆچەلگە ئاساسەن، ھەر بىر ۋەسىقىنىڭ يېزىلغان يىلىنى مىلادى مۇنچىنچى يىل دەپ ئېنىق كۆرسىتىپ بېرىش قىيىن. بۇ كىتابتىكى 125 پارچە ۋەسىقە ئىچىدە ئىككى پارچە ۋەسىقىدە، يەنى 12(1-12) نومۇرلۇق ۋە 119(9-28) نومۇرلۇق ۋەسىقىلەردە، "qungdung" (中统 نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى) يىلنامى كۆرۈلىسىمۇ، بىراق ئۇ، بۇ ئىككى پارچە ۋەسىقە پۈتۈلگەن يىلنى كۆرسەتمەستىن، بەلكى قۇبلايخاننىڭ جۇڭتۇڭ يىللىرى (مىلادى 1260-1264-يىللىرى)نىڭ تۆنچى يىلى، يەنى 1260 يىلى 10- ئايدا تارقىتىلغان 中统宝钞 ناملىق قەغەز پۇلنى بىلدۈرۈپ كەلگەن. بۇ خىل قەغەز پۇل يۇەن دەۋرىدە يىل چەكلىمىسى قويۇلماي ئىشلىتىلگەن بولغاچقا، يۇقىرىدىكى 2 پارچە ۋەسىقىنىڭ پۈتۈلگەن ۋاقتىنى ئېنىق قىلىپ، 1260-1264- يىللاردا پۈتۈلگەن دېيىشكە بولمايدۇ. شۇنداق بولسىمۇ ۋەسىقىلەرنىڭ فونېتىكىلىق ئالاھىدىلىكى، سۆز ئىشلىتىلىش ئەھۋالى،

خەتلەرنىڭ يېزىلىش شەكلى قاتارلىقلار ئۇلارنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك يۇەن دەۋرىگە تەۋە ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ. L. V. Clark ئەپەندى بۇنىڭدىن بۇرۇن، تۈرپان قاتارلىق جايلاردىن تېپىلغان قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدىكى ئىجتىمائىي ئىقتىساد ۋەسىقىلرىنىڭ يۇەن دەۋرىگە تەۋە ئىكەنلىكىنى نۇرغۇن پاكىتلار ئارقىلىق دەللىلەپ ئۆتتى. بىزنىڭچە، ئاز سانداكى ۋەسىقىلەرنىڭ دەۋرى يۇەن دەۋرىدىن بۇرۇن بولۇشى مۇمكىن. بۇ جەھەتتىكى كۆز قارىشىمىزنى مۇناسىۋەتلىك ۋەسىقىلەر ئۈستىدە توختالغان ۋاقتىمىزدا ئەسكەرتىپ ئۆتىمىز. قىسقىسى، ھازىرغىچە مەلۇم بولغان قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدىكى ئىجتىمائىي ئىقتىساد ۋەسىقىلىرى ئىچىدە، دۇنخۇاڭ موگاۋ غارلىرىنىڭ ھازىرقى 17- غارىدىن (يەنى نوم ساقلاش غارىدىن) تېپىلغان ھۆججەتلەرنىڭ دەۋرى بۇرۇن (XI ئەسىرنىڭ 70- يىللىرىدىن كېيىن ئەمەس) بولۇپ، تۈرپاندىن تېپىلغانلىرىنىڭ دەۋرى كېيىن، يەنى ئۇلار يۇەن دەۋرىنىڭ مەھسۇلى دەپ قارالماقتا. ئەلۋەتتە بۇنىڭ ئاساسى بار. بىراق، بۇ تۈرپاندىن تېپىلغان قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدىكى ئىجتىمائىي ئىقتىساد ۋەسىقىلرىنىڭ دەۋر تەۋەلىكىگە چىقىرىلغان ئاخىرقى ھۆكۈم ئەمەس. شۇڭا، بۇ ھەقتىكى تەتقىقاتنى يەنمۇ ئىنچىكىلىك بىلەن چوڭقۇرلاشتۇرۇشقا توغرا كېلىدۇ.

3. ۋەسىقىلەر ئىدىقۇت ئۇيغۇرلىرى دەۋرىنىڭ ئىقتىسادىي ئەھۋالىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىدۇ. تۈرپان بوستانلىقىدا، خەن دەۋرىدىلا دېھقانچىلىق ئاساس قىلىناتتى. دېھقانچىلىق زىرائەتلىرىدىن دانلىق زىرائەتلەر، ئۇزۇم قاتارلىقلار بار ئىدى. ئىدىقۇت ئۇيغۇر خانلىقى دەۋرىدە بۇ رايوندا يەنىلا دېھقانچىلىق ئاساسىي ئورۇندا تۇراتتى. شىمالىي سۇڭ ئەلچىسى ۋاڭ يەندې قوچو "يەرلىرىدە دانلىق زىرائەتلەر ئۆستۈرىلىدۇ"، "پاختا چىقىدۇ" دەپ خاتىرە قالدۇرغان.[4] ۋەسىقىلەردە دانلىق زىرائەتلەردىن ئارپا، بۇغداي، تېرىق (yür ~ ür) قاتارلىقلار ۋە

دېھقانچىلىققا ئائىت ئاتالغۇلار كۆپ تىلغا ئېلىنغان. كېۋەز (kəpəz)مۇ كۆپ تىلغا ئېلىنغان. پاختىدىن توقۇلغان بۆزنى مىسالغا ئالساق، bθz سۆزىنىڭ تۈرلەنمىگەن ۋە تۈرلەنگەن شەكلى 26 پارچە ۋەسىقىدە 63 قېتىم كۆرۈلىدۇ. تۈرپاننىڭ ئۈزۈمى قەدىمدىن ناھايىتى مەشھۇر بولۇپ، ئۈزۈملۈك (borluķ) ئاتالغۇسىنىڭ تۈرلەنگەن ۋە تۈرلەنمىگەن شەكلى 18 پارچە ۋەسىقىدە 63 قېتىم ئۇچرايدۇ. ئۈزۈم ــ مۇھىم ئېقتىسادىي زىرائەت ۋە ھاراق ياسايدىغان خام ئەشيا. ئۈزۈم ھارىقى (bor) مۇھىم باج ھەم تاۋار ھېسابلىنىدۇ. ۋەسىقىلەردە ئۈزۈم ھارىقى (مۇسەللەس)، ئۈزۈم شەربىتى (süqüg) قاتارلىق ئاتالغۇلار كۆپ تىلغا ئېلىنغان. ياغلىق زىرائەتلەردىن كۈنجۈت (künqit) مۇھىم ئوزۇندا تۇرىدۇ. künqit ئاتالغۇسى بەش پارچە ۋەسىقىدە 15 قېتىم كۆرۈلىدۇ. ئىدىقۇت ئۇيغۇر ئېلى چارۋىچىلىقىدا، ئاتچىلىق مۇھىم ئوزۇندا تۇرىدۇ. ۋاڭ يەندې: "ئاتلىرى كۆپ بولۇپ، خانى، قاتۇنى، تىگىنلىرى ئات باققۇزىدۇ ... يىلقىلار تۈكلىرىنىڭ رەڭگى بويىچە ئۇيۇرگە ئايرىلىدۇ، ئۇلارنىڭ سانىنى بىلگىلى بولمايدۇ."[5] دەپ زىكرى قىلغان. ۋەسىقىلەردە ئات ناھايىتى ئەتىۋارلىق ھايۋان سۈپىتىدە، 10 پارچە ۋەسىقىدە، 12 قېتىم تىلغا ئېلىنغان. قول - ھۈنەرۋەنچىلىك جەھەتتە، دېھقانچىلىق، سودا، ئالماشتۇرۇش قاتارلىقلار بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك بولغان "بۆزچى" (bθzqi بۆز توقىغۇچى)، تۆمۈرچى (təmirqi) قاتارلىق ھۈنەر كەسىپ ئاتالغۇلىرىمۇ ناھايىتى كۆپ ئۇچرايدۇ. ۋەسىقىلەر ئەينى دەۋردىكى سودا ئىشلىرىنىڭ بەلگىلىك تەرەققىيات سەۋىيىسىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىدۇ. پۇل ئىگىلىكىدىن ئېلىپ ئېيتساق، سودا ئىشلىرىدا

---

[4] "ئۆكتىنامە. قوچو نەزكرىسى"

[5] يۇقىرىدىكى نۇزاھقا قارالا.

كۆپرەك تەك قىسمەتلىك بۇيۇم "قۇانپۇ" (ķuanpu) ياكى تامغىلىق بۆز ئىشلىتىلگەن، ئۇنىڭدىن باشقا، نوكچا ئالتۇن ياكى كۈمۈش، يارماق كۈمۈش (كۈمۈش تەڭگە)، مىس تەڭگە (baķir)، يۈەن سۇلالىسىنىڭ قەغەز پۇلى (bao qao ياكى qao) قاتارلىقلارمۇ قوللىنىلغان. ئەڭ چوڭ پۇل بىرلىكى (مىس يارماقتىن باشقا پۇللارنىڭ بىرلىكى) 50 سەر (yastuķ) بولغان.

4. ۋەسىقىلەر ئۆز زامانىسىدىكى يانچىلىق تۈزۈمى ئەھۋالىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ. ۋەسىقىلەردە ķarabax (قۇل، دېدەك)، küng (دېدەك)، oğlan 85(7-1) نومۇرلۇق ۋەسىقىدە "قۇل، غۇلام" مەنىسىدە كەلگەن)]، ķul (ئەر قۇل، قۇل)، ئاتالغۇلىرىمۇ خېلى كۆپ ئۇچرايدۇ. بولۇپمۇ "ئېلىم - سېتىم" ۋەسىقىلىرى تۈرىگە كىرگۈزۈلگەن، ئاتالمىش قۇل، دېدەك سودىسىغا ئائىت ۋەسىقىلەردە ķarabax (قۇل، دېدەك)، küng (دېدەك) كۆپ ئۇچرايدۇ (تۆۋەندىكى جەدۋەلگە قاراڭ).

قاراباش ۋە كۈك ئاتالغۇلىرىنىڭ قوللىنىلىشى

ۋەسىقە نومۇرى	نىسمى	ئاتىلىشى	جىنسى	يېشى	باھاسى
19(1-19)	تاش قارا	تۈرك قاراباش		15ياش	100 قۇنىچ ۋە 1 ئات
20(1-20)	ئاسىل باي	قاراباش			(؟) قۇنىچ
21(1-21)	پۈكۈك	قاراباش	ئەر		47 سەر يارماق كۈمۈش
22(1-22)	كىمزۇن	قاراباش	ئايال		50 سەر يارماق كۈمۈش
23(1-23)	تاق كۈك	قاراباش	قىز	12ياش	80 بۆز
24(1-24)	پىنتۈك	قىتاي قاراباش	ئەر	40ياش	9 ياستۇق چاۋ (قەغەز پۇل) (بىر ياستۇق = 50 سەر)
25(1-25)	تۈلات	كۈك	ئايال		100 بۆز
29(1-29)	ئەسەن	تىگىن كۈك	ئايال		52 توپ بۆز

بىز يۇقىرىدىكى ئاتالغۇلارغا ۋە ئاتالمىش قۇل، دېدەك سېتىش

ۋەسقىلىرىگە قاراپلا، ئەينى دەۋردىكى يەنى يۇەن دەۋرىدىكى ئىدىقۇت ئۇيغۇرلىرى جەمئىيىتىنى قۇللۇق جەمئىيەت دېسەك بولمايدۇ. چۈنكى، ئۇرقۇن ئۇيغۇر خانلىقى دەۋرىدىكى جەمئىيەت كۆچمەن چارۋىچىلىقنى ئاساس قىلغان فېئوداللىق جەمئىيەت ئىدى. ئىدىقۇت ئۇيغۇر خانلىقى دەۋرىدىكى جەمئىيەت بولسا، دېھقانچىلىقنى ئاساس قىلغان فېئوداللىق جەمئىيەت ھېسابلىنىدۇ. ئىدىقۇت بارچۇق ئارت تېگىن چىكگىز خانغا بەيئەت قىلغان مىلادى 1209- يىل، ئىدىقۇت ئۇيغۇرلىرى تارىخىنى ئالدىنقى ۋە كېيىنكى دەۋرگە ئايرىيدىغان چەك بولۇپ، كېيىنكى دەۋرگە كەلگەندە، ئىدىقۇت ئۇيغۇرلىرى قۇللۇق جەمئىيەتكە قايتقان ئەمەس. كەينىگە قايتىش ئىدىقۇت ئۇيغۇرلىرى جەمئىيىتىنىڭ تارىخىي تەرەققىيات يۇزلىنىشىگىمۇ ئۇيغۇن كەلمەيدۇ. قۇللۇق جەمئىيەتتە قۇللارنىڭ ھېچنېمىسى بولمايدۇ. قۇلدارلار قۇللارنى قۇربانلىق ئورنىدا ئۆلتۈرۈپ كۆمۈۋېتىدۇ ياكى تىرىك كۆمۈۋېتىدۇ. يۇقىرىدىكى ئاتالمىش قۇل، دېدەك سودىسىغا ئائىت ۋەسقىلەردە بىردەك سېتىۋالغۇچى قۇل ياكى دېدەكنى "خالىسا ئۆزى تۇتسۇن، خالىمىسا، باشقىلارغا سېتىۋەتسۇن" دېيىلگەن بولۇپ، "ئۆلتۈرسە، قۇربانلىق قىلسا بولىدۇ" دېگەن گەپ يوق. بۈگۈنگە قەدەر تۇرپان رايونىدا ئېلىپ بېرىلغان ئارخېئولوگىيىلىك قېزىشلاردا، ئىدىقۇت ئۇيغۇر جەمئىيىتىنىڭ قۇللۇق جەمئىيەت ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدىغان ئىسپاتمۇ تېپىلغىنى يوق. فېئوداللىق تۈزۈمى شارائىتىدا، يانچىدارلار يانچىلارنى سېتىۋېتەلەيدۇ، گۇرۇگە قويالايدۇ ياكى باشقىلارغا ئۆتۈنۈپ بېرەلەيدۇ. قىسقىسى، بۇ ۋەسقىلەر ئەينى دەۋردىكى يانچىلىق تۈزۈمنىڭ ئەھۋالىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىدۇ.

5. ۋەسقىلەر ئىدىقۇت ئۇيغۇر ئېلىنىڭ يىپەك يولىنىڭ تۈگۈنىگە جايلاشقان، كۆپ مىللەتلىك ۋە كۆپ خىل مەدەنىيەت ئۇچراشقان ئەل بولۇشتەك ئالاھىدىلىكىنى ئىسپاتلاپ بېرەلەيدۇ. بۇنىڭدا كىتاب ئاخىرىدا

بېرىلگەن سۆزلۈك ئىچىدىكى كىشى ئىسىملىرى ۋە خەنزۇچە، سانسكرىتچە، سوغدىچە، ئوتتۇرا قەدىمكى پارسچە، ئۇدۇنچە، گېركچە، ئەرەبچە ۋە موڭغۇلچە قاتارلىق تىللاردىن قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىغا كىرگەن سۆزلەر مىسال بولالايدۇ.

6. ۋەسىقىلەرنىڭ، بولۇپمۇ ھەر بىر تۈردىكى ۋەسىقىلەرنىڭ يېزىلىش ئۇسلۇبى ياكى شەكلى، قۇرۇلمىسى، تىلى (سۆز ئىشلىتىشى) قاتارلىقلار خىلىلا قېلىپلاشقان. ۋەسىقىلەر ئەدەبىي يېزىقچىلىق ئۇسلوبى ۋە مەزمۇن جەھەتتىن ئاساسەن ئۈچ قىسىمدىن تەركىب تاپقان، بۇنى بارلىق ۋەسىقىلەردە كۆرۈلگەن ئورتاق ئالاھىدىلىك دەپ ھېسابلاشقا بولىدۇ.

ھۆججەتنىڭ باش قىسمىدا، ئالدى بىلەن ھۆججەت يېزىلغان يىل (12 مۆچەل بويىچە)، ئاندىن ئاي، كۈن ۋە بەزىدە ھۆججەت مەيدانغا كەلگەن ئورۇن يېزىلغان. بۇ كىرىش قىسمى بولۇپ، ھۆججەتنىڭ يېزىلغان ۋاقتىنى كۆرسىتىدۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن ھۆججەتنىڭ ئاساسىي مەزمۇنى يېزىلغان. بۇلار ئاساسەن تۆۋەندىكى مەزمۇنلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئالدى بىلەن ھۆججەتنىڭ شەكىللىنىشىگە سەۋەپ بولغان 1__تەرەپنىڭ ئىسمى، ھۆججەتنىڭ شەكىللىنىشىدىكى سەۋەب، يەنى 1__تەرەپ ئېھتىياجلىق بولغان نەرسە، ئاندىن كېيىن ھۆججەتنى شەكىللەندۈرگۈچى 2__تەرەپ، يەنى بىرىنچى تەرەپنىڭ ئېھتىياجىنى قامدىغۇچى كىشىنىڭ ئىسمى مەيدانغا چىقىدۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن 1__تەرەپنىڭ ئېھتىياجى چۈشكەن نەرسە ۋە ئۇنىڭ مىقدارى، باھاسى، نەرسىنىڭ بېرىلىش، سېتىلىش ۋە تاپشۇرۇۋېلىنىش ئۇسۇلى، ئورنى، ۋاقتى، دائىرىسى، پاسلى، تاپشۇرۇۋالغاندىن كېيىن ھەر ئىككى تەرەپنىڭ ئىگىدارچىلىق قىلىش ھوقۇق دائىرىسى يېزىلغان. قەرز ھۆججەتلىرىدە قەرزنىڭ قايتۇرۇلۇش ۋاقتى، ئۇسۇمى، مۇبادا ۋاقتىدا ئۇزى قايتۇرالمىسا، ئۇنى قايتۇرىدىغان كىشى، كېچىكتۈرسە ئۇنىڭ ئۇسۇمى، جازاسى قاتارلىقلار

يېزىلغان. ئاندىن بۇ ھۆججەت شەكىللەنگەندىن كېيىن ئۇنىڭغا ئەمەل قىلىش ھەققىدىكى ئىككى تەرەپنىڭ ۋەدىلىرى، ئەگەر ئۆز ۋەدىلىرىگە خىلاپلىق قىلىشسا، جازالاش يوللىرى ناھايىتى ئېنىق يېزىلغان. مانا بۇ ھۆججەتنىڭ ئاساسىي قىسمى شۇنداقلا ئەڭ مۇھىم قىسمى، يەنى ۋەسىقىنىڭ ئاساسىي مەزمۇنى بولۇپ، ۋەسىقىلەر مانا مۇشۇ ئاساسىي مەزمۇنلىرىغا ئاساسەن تۈرلەرگە ئايرىلغان بولسىمۇ، ئوخشاش بىر تۈردىكى ۋەسىقىلەر مەزمۇنىدا ئۆزگىچىلىكلەر بولۇشى مۇقەررەر، ئەلۋەتتە. مەسىلەن، "ئېلىم-سېتىم ۋەسىقىلىرى" تۈرىدىكى (3-1)4 نومۇرلۇق يەر سېتىش (ياكى سېتىۋېلىش) ۋەسىقىسىدە، ۋەسىقە پۈتۈلگەن ۋاقىت يېزىلغاندىن كېيىن، ساتقۇچى ۋە سېتىۋالغۇچى ئىككى تەرەپنىڭ ئىسمى، سېتىلغان يەرنىڭ باھاسى، پاسىلى، يەر سېتىۋالغۇچى يەرنىڭ ھەققىنى ساتقۇچىغا بەرگەنلىكى، يەر ساتقۇچى يەر سېتىش ھەققىنى ساق تاپشۇرۇۋالغانلىقى، بۇ يەرنىڭ سېتىۋالغۇچىنىڭ ئىلكىگە ئۆتكەنلىكى، سېتىۋالغۇچى خالىسا، يەرنى ئۆزى ئىشلەتسە ياكى باشقىلارغا ساتسا بولىدىغانلىقى، يەر ساتقۇچىنىڭ ئۇرۇق-تۇغقانلىرى بۇ يەرنى قايتۇرۇپ سېتىۋالماقچى بولسا، (يەنى توختامنامگە خىلاپلىق قىلسا)، سېتىۋالغۇچىغا سېتىلغان يەردەك يەر ھازىرلاپ بېرىپ، ئاندىن سېتىلغان يەرنى قايتۇرۇپ سېتىۋېلىشى كېرەكلىكى، يەر سېتىۋالغان تەرەپ زىيان تارتسا بولمايدىغانلىقى بايان قىلىنغان؛ ئاخىرىدا، گۇۋاھچىلارنىڭ ئىسىملىرى ۋە پۈتۈكچىنىڭ نامى قاتارلىقلار يېزىلغان. (4-1)4 نومۇرلۇق يەر سېتىش ۋەسىقىسىدە، يەر ساتقۇچى تەرەپنىڭ ئۇرۇق-تۇغقانلىرى يەرنى قايتۇرۇپ سېتىۋالماقچى بولسا، سېتىلغان يەردەك 2 پارچە يەر ھازىرلاپ بەرگەندىن كېيىن قايتۇرۇپ سېتىۋالسا بولىدىغانلىقى ئېيتىلغان. (5-1)5 نومۇرلۇق ئۆزۈملۈك سېتىۋېلىش ۋەسىقىسىدە، ساتقۇچىنىڭ تۇغقانلىرى ئۇ ئۆزۈملۈكنى قايتۇرۇپ

سېتىۋالماقچى بولسا، سېتىۋالغۇچىغا ئۇزۇملۇكتەك 2 ئۇزۇملۇك هازىرلاپ بېرىپ، ئاندىن قايتۇرۇپ سېتىۋالسا بولىدىغانلىقى ئەسكەرتىلگەن. (1-11)11 نومۇرلۇق ئۇزۇملۇك سېتىۋېلىش ۋەسىقىسىدە بولسا، ساتقۇچىنىڭ تۇغقانلىرى ئۇ ئۇزۇملۇكنى قايتۇرۇپ سېتىۋالماقچى بولسا، موكۇغۇل خانىغا 1 ئالتۇن ياستۇق (50 سەرلىك نوكچا ئالتۇن)، ئوردا خەزىنىسىگە 1 كۈمۈش ياستۇق (50 سەر نوكچا كۈمۈش) بەگلەرگە 1 دىن ئات جەريمانە تۆلىسۇن ۋە سۆزلىرى ئاقمىسۇن دېيىلگەن. (1-22)22 نومۇرلۇق دېدەك سېتىش ۋەسىقىسىدە، ساتقۇچىنىڭ تۇغقانلىرى دېدەكنى قايتۇرۇپ سېتىۋالماقچى بولسا، ئۇ دېدەكتەك 2 دېدەكنى هازىرلاپ بەرسۇن دېيىلگەن. (1-27)27 نومۇرلۇق قۇل سېتىش ۋەسىقىسىدە، ساتقۇچىنىڭ ئادەملىرى بۇ قۇل توغرۇلۇق دەتالاش قىلسا، مۆكۇغۇل خانىغا 1 ئاق (كۈمۈش) ياستۇق، بەگلەرگە بىردىن ئات جەريمانە تاپشۇرۇشى ۋە سۆزلىرىنىڭ ئۆتمەسلىكى قەيت قىلىنغان.

نۇرغۇنلىغان ۋەسىقىلەردە، توختامغا خىلاپلىق قىلغان تەرەپنىڭ قانداق جاۋابكارلىقىنى ئۇستىگە ئېلىش كېرەكلىكى ياكى جەريمانە تۆلىشى لازىملىقى ئېنىق يېزىلغاندىن سىرت، ئاخىرقى قىسمىدا، هۆججەتلەشكۈچى هەر ئىككى تەرەپنىڭ ئاخىرقى سۆزلىرى، ئىسمى يېزىلغان، مۆهۈر - تامغىلىرى بېسىلغان، گۇۋاهچى بولغۇچى ياكى كېلىشتۈرگۈچىلەرنىڭ ئىسمى يېزىلغان ۋە مۆهۈر - تامغىلىرى بېسىلغان ياكى بەلگە-نىشانلىرى چۈشۈرۈلگەن. ئەڭ ئاخىرىدا هۆججەتنى يېزىشتا قەلەم تەۋرەتكۈچى قاتارلىقلارنىڭ ئىسمى يېزىلغان. بۇنداق ۋەسىقىلەرنى قانۇنى ۋەسىقىلەر دېيىشكە بولىدۇ. بىراق، ئۆز زامانىسىدە قانداق ئالاقىدار قانۇنلار چىقىرىلغانلىقىغا ئائىت ئېنىق ماتېرىيالغا ئىگە ئەمەسمىز. بىر قىسىم ۋەسىقىلەردە (ئاساسلىقى بىر قىسىم قەرز ئېلىش ۋەسىقىلىرىدە) il yangïnqa ("ئەلنىڭ يوسۇنى بويىچە" ياكى "ئەلنىڭ

قائىدىسى بويىچە") دېگەن سۆزلەر بولۇپ، بۇ سۆز قەرز ئالغۇچىنىڭ قەرزنى توختامدا بېكىتىلگەن ۋاقىتتا قايتۇرمىسا، ئەل قائىدىسى (ياكى ئەل ئادىتى) بويىچە ئۆسۈمى بىلەن تولۇق قايتۇرىدىغانلىقى ئەسكەرتىلگەندە قوللىنىلغان. [(12-4)59 نومۇرلۇق ۋەسىقە قاتارلىقلارغا قاراڭ]. بۇ سۆزنىڭ ھۆكۈمەت ئورگانلىرى ئېتىراپ قىلىدىغان ۋە قانۇنىي كۈچ بەرگەن ئادەت قانۇنى بىلەن بولغان مۇناسىۋېتىنى چوڭقۇرلاپ تەتقىق قىلىشقا توغرا كېلىدۇ. چۈنكى، (12-4)59 نومۇرلۇق ۋەسىقىدىكى il yangïqa دېگەن سۆز بىلەن (3-5)82 نومۇرلۇق ۋەسىقىدىكى il tərüsi birlə ("ئەل قائىدىسى بويىچە" دېگەن مەنىدە) دېگەن سۆز مەنىداش سۆزلەر ھېسابلىنىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا، (3-5)82 نومۇرلۇق ۋەسىقىدە tərü ("قانۇن، قائىدە، ئادەت قانۇنى" دېگەن مەنىدە) دېگەن ئاتالغۇ بولۇپ، بۇ ۋەسىقىنىڭ 29- قۇرىدا tərü yarğu yosunï birlə ["قانۇنىي ھۆكۈم (چىقىرىش) بەلگىلىمىسى بويىچە" دېگەن مەنىدە] دېگەن سۆز بار. قىسقىسى، بىز يۇقىرىقىلارغا ئاساسەن، ئەينى چاغدىكى ئۇيغۇر جەمئىيىتىدە بەلگىلىك قانۇنلار بولغانلىقىنى تەسەۋۋۇر قىلالايمىز. شۇنداقلا بۇ ئادەت- يوسۇن، ئادەت قانۇنى ياكى قانۇنلارنىڭ ئۆز دەۋرىدىكى ئەدەبىي تىلغا ئۆز تەسىرىنى كۆرسەتكەنلىكىنىمۇ ھىس قىلالايمىز.

7. ۋەسىقىلەرنىڭ ھەممىسىگە دېگۈدەك ئالاقىدار كىشىلەرنىڭ تامغىسى بېسىلغان ياكى نىشانى (بەلگىسى) سىزىلغان. بۇنى ئوقۇرمەنلەر 3 "UW" تىكى ۋەسىقىلەر فوتو سۈرىتىدىن كۆرۈۋالالايدۇ. ۋەسىقىلەردىمۇ تامغا بېسىلغانلىقى ياكى نىشان چۈشۈرۈلگەنلىكى ئەسكەرتىلگەن.

8. ۋەسقىلەر قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىنىڭ تېز يازما نۇسخىسى (بۇ خىل نۇسخىدىكى خەتلەرنى ئوقۇماق تەس بولۇپ، a، ə، r، n، s، x، ğ، ķ قاتارلىق ھەرپلەر ئېنىق يېزىلمىغان بولىدۇ) ۋە يېرىم تېز يازما نۇسخىسى (بۇ خىل نۇسخىدىكى خەتلەرنى ئوقۇماق بىر قەدەر ئوڭاي، چۈنكى، ھەرپلەر ئاساسەن ئېنىق يېزىلغان بولىدۇ)دا يېزىلغان.

9. ۋەسقىلەرنىڭ تىل ئالاھىدىلىكى. بۇ توغرۇلۇق تۆۋەندە بايان قىلىنغان "ۋەسقىلەرنىڭ تىلى توغرىسىدا" دېگەن بابقا قارالسۇن.

بىز "UW" 2 دىكى ۋەسقىلەرنىڭ تۈرگە ئايرىلىشى بويىچە، ھەر بىر تۈردىكى ۋەسقىلەرنىڭ ترانسكرىپسىيىسىنىڭ بېشىغا، ئۇلارنىڭ ئومۇمىي سان ئىچىدىكى تەرتىپ نومۇرى، تۈر نومۇرى ۋە ھەر بىر تۈر ئىچىدىكى تەرتىپ نومۇرىنى كۆرسىتىدىغان ردت نومۇرىنى بەردۇق (مەسىلەن، 1(1-1) بولسا، ۋەسقىلەرنىڭ 1-سى شۇنداقلا 1-تۈردىكى ۋەسقىلەرنىڭ 1-سىنى كۆرسىتىدۇ). ئوقۇرمەنلەر ۋەسقىلەرنىڭ يەشمىسىنى كۆرگەندە، ھەر بىر ۋەسقىنىڭ نېمىگە ئائىت، قانداق ۋەسقە ئىكەنلىكىنى ئاسانلا بىلىۋالالايدىغانلىقى ئۈچۈن، ھەر بىر ۋەسقىگە، ئۇنىڭ مەزمۇنىغا ئاساسەن ماۋزۇ قويۇشنىڭ ئانچە زۆرۈرىيىتى يوق دەپ ھېسابلىدۇق.

ئاخىردا، بۇ ئەسىرىمىزگە تۈرپاندىن تېپىلغان ۋە ئۆزىمىز تەتقىق قىلغان 4 پارچە ۋەسقىنى كىرگۈزدۇق. دېمەك، بىزنىڭ بۇ ئەسىرىمىزدە، قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدىكى 125 پارچە ۋەسقە تونۇشتۇرۇلدى.

ۋەسقىلەرنىڭ تىرانسكرىپسىيىسى ۋە يەشمىسىگە ئائىت ئەسكەرتمىلەر

1. تىرانسكرىپسىيە نەشرىيات ئورۇنلىرىنىڭ قىزغىن كۆڭۈل بۆلۈشى، بولۇپمۇ ئۇيغۇر بۆلۈمى مەسئۇللىرىنىڭ "ئىلمىي ئەمگەك ئىمكانىيەتىنىڭ بارىچە ئىلمىيلەك بولسۇن" دېگەن پرىنسىپىغا ئاساسەن لاتىن ھەرپى بىلەن بېرىلدى، ئەمما، ئۇيغۇر كونا يېزىقىنىڭ تاۋۇش خۇسۇسىيەتلىرى ساقلاپ قېلىندى ۋە سۆزلۈكنى ھازىرلاشتىمۇ ئەرەپ يېزىقى ئاساسىدىكى ئۇيغۇر يېزىقىنىڭ ئېلىپبە تەرتىبى ئاساس قىلىندى. كومپيۇتېر ئۇسكۇنىلىرىدىكى بەزى ئاجىزلىقلىرىمىز تۈپەيلىدىن، ئەسلى تېكىستنى ئىلمىي تىرانسكرىپسىيە قىلىش جەھەتتە قىسمەن چەكلىمىلەردىن خالىي بولالمىدۇق.

2. قىيپاش سىزىق: ۋەسقىدىكى ئورنى كەمتۈك بولۇپ قالغان ھەرپلەرنى كۆرسىتىدۇ. بىر قىيپاش سىزىق بىر ھەرپنىڭ ئورنىنى بىلدۈرىدۇ.

3. تىرانسكرىپسىيىدە ( ) ئىچىگە ئېلىنغان تاۋۇشلار، تېكىست مەزمۇنىغا ئاساسەن، ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەن تاۋۇشلارنى (بۇ تاۋۇشلار ئورنى ئەسلى ۋەسقىدە كەمتۈك بولۇپ قالغان، بىراق تەجرىبە ۋە بىلىمگە ئاسەن ئەسلىگە كەلتۈرگىلى بولىدىغان تاۋۇشلارنى كۆرسىتىدۇ. { } بەلگىسى ئىچىگە ئېلىنغان سۆز، تاۋۇشلار، ۋەسقىدە ئوشۇقچە يېزىلىپ قالغان سۆز، تاۋۇشلار ھېسابلىنىدۇ.

4. تىرانسكرىپسىيىدە، ( ) ئىچىگە ئېلىنغان چېكىت قانچە بولسا، ۋەسقىنىڭ قەغەزى بۈزۈلۈپ، شۇ ئورۇندا شۇنچە تۆشۈك پەيدا

بولغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ.

5. كۆپ چېكىت، ۋەسىقىنىڭ شۇ ئورنىنىڭ كەمتۈك ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ.

6. تىرانسكرىپسىيىدە ياكى يەشمىدە، كەينىگە (؟) بەلگىسى قويۇلغان سۆزلەر بولۇپ، ئۇ شۇ سۆزلەرنىڭ تىرانسكرىپسىيىسىنىڭ ياكى يەشمىسىنىڭ تازا ئىشەنچلىك ئەمەسلىكىنى بىلدۈرىدۇ.

7. تىرانسكرىپسىيىدە، لاتىنچە ھەرپلەرنىڭ چوڭ يېزىلىشى بىلەن كۆرسىتىلگەن سۆزلەر ياكى تاۋۇشلار بولۇپ، بۇ سۆزلەر ياكى تاۋۇشلار ھەرپلىرىنى ئاساسەن پەرق ئەتكىلى بولمىغان، بىراق ئىشەنچلىك تىرانسكرىپسىيە قىلغىلى بولمايدىغان ئەسلى سۆز ياكى تاۋۇشلارنى كۆرسىتىدۇ.

8. بىز 2 "UW" دىكى تىرانسكرىپسىيىنى توغرا ھېسابلىغانلىقىمىز ئۈچۈن، بەزى سۆزلەرنىڭ ئىلگىرى بەزى تەتقىقاتچىلار تەرىپىدىن باشقىچە تىرانسكرىپسىيە قىلىنغانلىقىغا، ئاساسەن ئەسكەرتىش بەرمىدۇق.

9. يەشمىدە، ( ) ئىچىگە ئېلىنغان سۆزلەر، يەشمىنىڭ راۋان ھەم چۈشىنىشلىك بولۇشى ئۈچۈن، ئەسلى تېكىست مەزمۇنىغا ئاساسەن قوشۇلغان سۆزلەر ھېسابلىنىدۇ. ھازىرقى تىلىمىزدا يەنىلا ئىشلىتىلۈاتقان بىر قىسىم قەدىمىي سۆزلەر يەشمىدىمۇ قوللىنىلدى.

10. كىشى ئىسىملىرى بىلەن يەر ناملىرىنى ئوقۇرمەنلەر پەرق ئېتىۋالالايدىغانلىقى، ئۇنىڭ ئۈستىگە، بۇ ئەسەرنىڭ ئاخىرىغا بېرىلىدىغان لۇغەتتە ئەسكەرتىلىدىغانلىقى ئۈچۈن، ئۇلارغا ئىزاھات ئەسكەرتىش بېرىلمىدى.

11. تىرانسكرىپسىيە ئاخىرىدا، زۆرۈر تېپىلغان بىر قىسىم سۆزلەرگە ئىزاھ بېرىلدى. ئالدىنقى ۋەسىقىنىڭ تىرانسكرىپسىيىسىنىڭ ئاخىرىدا ئىزاھلانغان سۆزلەر كېيىنكى ۋەسىقىلەردە يەنە ئۇچرىسا، زۆرۈر

بۆلمىغانلىرىغا تەكرار ئىزاھ بېرىلمىدى.

12. ئىزاھ بېرىلگەن سۆز شۇ ۋەسقىنىڭ قانچىنچى قۇرىدا بولسا، شۇ قۇر نومۇرى ئىزاھلىنىدىغان سۆزنىڭ ئالدىغا يېزىلدى، يەنى ئىزاھ نومۇرى قۇر نومۇرىغا ئاساسەن قويۇلدى.

13. تراڭسكرىپسىيەدىكى «ئا»، «ئە» يېزىلىپ قالغان «ئا» نمۇ؛ «ئە»، «ئا» يېزىلىپ قالغان «ئە»نمۇ؛ «ت»، «ت» يېزىلىپ قالغان «د» نمۇ؛ «د»، «د» يېزىلىپ قالغان «ت» نمۇ؛ «ز»، «ز» يېزىلىپ قالغان «س» نمۇ؛ «س»، «س» يېزىلىپ قالغان «ز» نمۇ كۆرسىتىدۇ. يەنە تېكستتە، «ق» ۋە «غ» تاۋۇشلىرىنى ئالماشتۇرۇپ ئىشلىتىش ھادىسىلىرىمۇ بار. بۇلار ئادەتتىكى ئىملا مەسىلىسى بولماستىن، بەلكى ئۆز دەۋرىدىكى جانلىق تىلنىڭ تاۋۇش سىستېمىسىدا ئەكس ئەتكەن تاۋۇشلارنىڭ نۆۋەتلىشىش ھادىسىلىرىنىڭ ئىزلىرى ھېسابلىنىدۇ. بۇ جەھەتتىكى مەسىلەر توغرۇلۇق «قەدىمكى ئۇيغۇر - تىل يېزىقىدىكى ۋەسقىلەرنىڭ تىل ئالاھىدىلىكى» دېگەن تېمىدا ئاز-تولا توختالدۇق.

14. بۇ مەتنىدە قوللىنىلغان تراڭسكرىپسىيە بەلگىلىرى:

a ئا، ə ئە، b ب، p پ، t (=ḍ) يەنى د يېزىلىپ قالغان ت) ت، j ج، q چ، h خ، d (=ṭ يەنى ت يېزىلىپ قالغان د) د، r ر، z (=ẓ يەنى س يېزىلىپ قالغان ز) ز، s (=ż يەنى ز يېزىلىپ قالغان س) س، x ش، ğ غ، f ف، ķ ق، k ك، g گ، l ل، m م، n ن، ḥ ھ، o ئو، u ئۇ، θ ئۆ، ü ئۈ، w (v) ۋ، e ئې، ï ئى (i تاۋۇشنىڭ ئارقا سوزۇق جۈپتى)، i ئى، y ي.

15. "ۋەسقىلەرنىڭ تىلى توغرىسىدا" دېگەن مۇھاكىمىدە بېرىلگەن مىسالىلاردىكى [zls] قاتارلىق [ ] ئىچىگە ئېلىنغان تاۋۇش بەلگىلىرى، ۋەسقىلەرنىڭ تېكستتىدە نۆۋەتلىشىپ كەلگەن تاۋۇش بەلگىلىرىنى

كۆرسىتىدۇ. يەنى، ئالدىنقى تاۋۇش بەلگىسى s، كېيىنكى تاۋۇش بەلگىسى z نىڭ ئورنىدا كەلگەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ. بىز ترانسكرىپسىيدە، z ئورنىدا كەلگەن s نى z، d ئورنىدا كەلگەن t نى d، ķ ئورنىدا كەلگەن ğ نى ķ قىلىپ ترانسكرىپسىيە قىلدۇق (پەقەت "ۋەسىقىلەرنىڭ تىلى توغرىسىدا" دېگەن تېما ئاستىدە توختالغاندىلا).

16. "ۋەسىقىلەرنىڭ تىلى توغرىسىدا" دېگەن بۆلۈمدىكى تەھلىلدە كەلتۈرۈلگەن مىساللاردا، تۈرغۇن سۆزلەرنى تۈرلىگۈچى قوشۇمچىنىڭ ئالدىغا # بەلگىسى، پېئىلنى تۈرلىگۈچى قوشۇمچىنىڭ ئالدىغا $ بەلگىسى، ئىسىم قاتارلىق تۈرغۇن سۆز ياسىغۇچى قوشۇمچىنىڭ ئالدىغا + بەلگىسى، پېئىل ياسىغۇچى قوشۇمچىنىڭ ئالدىغا - بەلگىسى قويۇلدى.

17. "UW" دېگەن قىسقارتىلما بەلگە "كىرىش سۆز"نىڭ باش قىسمىدا كۆرسىتىپ ئۆتكىنىمىزدەك ياپونىيەدە نەشر قىلىنغان «قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدىكى ۋەسىقىلەر توپلىمى» دېگەن كىتابنىڭ قىسقارتىلما بەلگىسىنى ئىپادىلىگەندىن باشقا، بەزىدە يەنە "قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدىكى ۋەسىقە" دېگەن مەنىنىمۇ كۆرسىتىدۇ. بىزنىڭ تۆۋەندىكى "ۋەسىقىلەرنىڭ تىلى توغرىسىدا" دېگەن بولۈمدە، يەنە قولىڭىزدىكى مۇشۇ كىتابنىڭ قىسقارتىلما نامىنىمۇ كۆرسىتىدۇ.

18. ئۇندىن باشقا يەنە AYC جەمال قايا تەرىپىدىن هازىرلىنىپ، تۈركىيەدە نەشر قىلىنغان «ئالتۇن يارۇق»)، TTD («تۈركي تىللار دىۋانى»)، ĶB («قۇتادغۇ بىلىك»)، ĶR («قىسەسى رابغۇزى»)، Gabain (ئا. فون گابايىننىڭ «قەدىمكى تۈركي تىلى گرامماتىكىسى») ۋە MSI (ئىسرائىل يۇسۇپ، دولقۇن قەمبىرى، ئابدۇقەييۇم خوجا تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان «مايتىرى سىمىت»)، Orkun هۆسەين نامىق ئورقۇن تەرىپىدىن هازىرلىنىپ، تۈركىيەدە نەشر

قىلىنغان «ئەسكى تۈرك يازمىلارى») قاتارلىق قىسقارتمىلار قوللىنىلدى، بۇلار پايدىلانغان ماتېرىياللار ۋە قىسقارتىلمىلار دېگەن بولۇمدە كۆرسىتىپ ئۆتۈلدى.

ۋەسقىلەرنىڭ تىلى توغرىسىدا

بىز تۆۋەندىكى تەتقىقاتىمىزدا ھۆرمەتلىك ئۇستازىمىز گېڭ شىمىن (耿) نەپەندىمنىڭ قەدىمكى تۈركىي تىلى ياكى قەدىمكى ئۇيغۇر تىلى تەتقىقاتى ئۇستىدە ئېلىپ بارغان ئۇزۇن يىللىق ئەمگەكلىرى، بولۇپمۇ قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىنىڭ گرامماتىكىسىغا ئائىت ئەمگەكلىرىنىڭ نەتىجىلىرىدىن ۋە ھۆرمەتلىك ئۇستازىمىز خەمىت تۈمۈر ئەپەندىمنىڭ ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلى ۋە چاغاتاي تىلى ھەققىدە ئېلىپ بارغان ئۇزۇن يىللىق ئەمگەكلىرىنىڭ نەتىجىلىرىدىن ئۈنۈملۈك پايدىلاندۇق. بۇ مۇناسىۋەت بىلەن ئۇستازلىرىمىزغا يەنە بىر قېتىم ئالاھىدە رەھمەت ئېيتىمىز.

ۋەسقىلەرنىڭ تىلىنى ياخشى تەتقىق قىلىپ ئۆگىنىش، بولۇپمۇ ئۇنىڭ ئايرىم فونېتىكىسى، ئايرىم لۇغىتى ۋە ئايرىم گراممىتىكىسى قاتارلىقلارنى بىر - بىرلەپ تەتقىق قىلىپ، تۈزۈپ كىتاب قىلىپ نەشر قىلىش ــ ئەلۋەتتە ھەممىمىزنىڭ ئالدىمىزدا تۇرغان مۇشكۈل ۋە شەرەپلىك ۋەزىپە. بۇلارنى ئىشلەشتىن بۇرۇن ئاددىيراق بولسىمۇ ۋەسقىلەردە ئەكس ئەتكەن تىل ئالاھىدىلىكلىرىنى قىسقىچە بايان قىلىپ ئۆتىمىز.

فونېتىكا جەھەتتە

سوزۇق تاۋۇش ۋە ئۇزۇك تاۋۇش سىستېمىسىنى، تاۋۇشلارنىڭ سانى، تاۋۇشلارنىڭ ئۆۋەتلىشىشىنى ۋە سۆز يىلتىزى ياكى ئۇزەك بىلەن قوشۇمچىلارنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى تاۋۇشلارنىڭ ماسلىشىش قائىدىسى

تۆپەيلىدىن يۇز بەرگەن تاۋۇش ئۆزگىرىشلىرىنى ئاساس قىلىپ تۇرۇپ، تاۋۇشلاردىكى تۈۋەندىكىدەك خۇسۇسىيەتلەرنى بايقاشقا بولىدۇ.

1. تېكسىتتە /a/، /ə/، /ɨ/، /i/، /o/، /u/، /ө/، /ü/ قاتارلىق سوزۇق تاۋۇشلار كۆرۈلىدۇ. بۇلاردىن /i/ تاۋۇشى تىل ئالدى تار، لەۋلەشمىگەن سوزۇق تاۋۇش /i/ نىڭ تىل ئارقا ۋاريانتى بولۇپ، بەزى سۆزلەردە مەنەپەرقلەندۈرسىمۇ، مۇنداق سۆزلەر چەكلىك بولۇپ، باشقا تاۋۇشلارغا نسبەتەن ئېيتقاندا مەنە پەرقلەندۈرۈش ئالاھىدىلىكى ئانچە گەۋدىلىك ئەمەس، شۇڭا، ئۇنى مۇستەقىل فونىما دېيىش سەل تەسرەك. قالغان سوزۇق تاۋۇشلارنىڭ ھەممىسى ئۆز ئالدىغا مەنە پەرقلەندۈرۈش رولىنى ئويناىدۇ، شۇڭا، ئۇلار مۇستەقىل فونېما ھېسابلىنىدۇ. مەسىلەن، at "ئات"، ət "گۆش"، bax "باش"، bəx "بەش"؛ ķïn "جازا"، kin "كېيىن"، oğrï "ئوغرى"، -θgri "خۇشال بولماق"؛ on "ئون"، un "ئۇن"، ķol "قول"، ķul "قۇل"؛ -kθn "كۆنمەك"، kün "كۈن"، sθz "سۆز"، -süz "سۈزمەك" قاتارلىقلار.

2. بۇ ۋەسىقىلەردە گەرچە قىسمەن سوزۇق تاۋۇشلار قوش يېزىلغان بولسىمۇ (مەسىلەن، box "بوش، ئەركىن" سۆزى بەزىدە boox شەكلىدە، ķum "قۇم" سۆزى بەزىدە ķuum شەكلىدە يېزىلغان)، لېكىن، ئۇلار مەنە پەرقلەندۈرۈش رولىنى ئويناىالمايدۇ. شۇڭا، ئادەتتە بۇ ۋەسىقىلەرنىڭ تىلىدا ئۇزۇن سوزۇق تاۋۇش فونېمىسى يوق دەپ قارايمىز.

3. قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدا /e/ تاۋۇشىنى ئىپادىلەيدىغان مەخسۇس بەلگە ياكى ھەرپ يوق، ئۇنىڭ ئۈستىگە، فونولوگىيەلىك پرىنسىپ بويىچە بۇ تاۋۇش مەنە پەرقلەندۈرۈش خۇسۇسىيىتىگىمۇ ئىگە ئەمەس. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنى فونېما ھېسابلاشقا بولمايدۇ. شۇنداقتىمۇ بەزى تىلشۇناسلار قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدا يېزىلغان بەزى

تېكىستلەردىكى ئايرىم سۆزلەرنىڭ تەركىبىدىكى /ə/ دىن ئۆزگىرىپ كەلگەن بەزى تاۋۇشلارنى /e/ بىلەن تىرانسكرىپسىيە قىلغان، بىزنىڭچە بۇ ئانچە مۇۋاپىق ئەمەس.

4. بۇ ۋەسىقىلەردە خەنزۇچىدىن قوبۇل قىلىنغان سۆزلەردە قوش سوزۇق تاۋۇشلار ئۆچرايدۇ (مەسىلەن، qao "چاۋ، پۇل"، baoxin "باۋرىن، كاپالەتلىك قىلغۇچى"، kuanpu "گۇەنبۇ" قاتارلىق). لېكىن، بۇ قىسمەن ئەھۋال، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئانا خۇسۇسىيەتلىرى ئەمەس. شۇڭا، فونولوگىيىلىك پرىنسىپ بويىچە ۋەسىقىلەرنىڭ تىلىدا قوش سوزۇق تاۋۇش دېگەن كاتېگورىيە مەۋجۇت ئەمەس.

5. ۋەسىقىلەرنىڭ تىلىدا خۇددى قەدىمكى ئۇيغۇر تىل - يېزىقىدىكى باشقا مەتىنلەرنىڭ تىلىدا كۆرۈلگەنگە ئوخشاش، پەقەت لەۋلەشكەن سوزۇق تاۋۇش /o/ ۋە /ɵ/ سۆزنىڭ بىرىنچى بوغۇمىدىلا كۆرۈلۈپ، باشقا بوغۇملىرىدا كۆرۈلمەيدۇ؛ قالغان سوزۇق تاۋۇش فونېمىلىرىنىڭ ھەممىسى سۆزنىڭ ھەرقانداق بوغۇمىدا، يەنى باش بوغۇمىدا، ئوتتۇرا بوغۇمدا ۋە ئاخىرقى بۇغۇملىرىنىڭ ھەممە ئورۇنلىرىدا كۆرۈلىدۇ.

6. ۋەسقىلەرنىڭ ئۆزۈك تاۋۇش سىستېمىسىدا ئاساسەن b، p، t، d، h، q، r، z، ž، s، x، ğ، ķ، k، g، ng، l، m، n، y، w قاتارلىق 21 ئۆزۈك تاۋۇش بار. بۇلاردىن b، t، q، s، ķ، k، m، n، y،قاتارلىقلار سۆزنىڭ باش بوغۇمى، ئوتتۇرا بوغۇمى ۋە ئاخىرقى بوغۇمى قاتارلىق ھەممە بوغۇملىرىدا كۆرۈلىدۇ؛ p، d، r، z، ž، x، ğ، g، l، ng، w (چەت تىلدىن قوبۇل قىلىنغان سۆزلەردە v تىرانسكرىپسىيە قىلىنىدۇ) قاتارلىقلارنىڭ بەزىلىرى پەقەت چەت تىلدىن قوبۇل قىلىنغان سۆزلەردە سۆزنىڭ باش بوغۇمىدا كۆرۈلگەندىن باشقا، ئانا تىلدىكى سۆزلەردە سۆزنىڭ باش بوغۇمىدا كۆرۈلمەيدۇ،

نەمما، سۆزنىڭ ئوتتۇرا ۋە ئاخىرقى بوغۇملىرىدا كۆرۈلىدۇ. ḫ، قىسمەن چەت تىلدىن قوبۇل قىلىنغان سۆزلەردە قوللىنىلىدۇ. مانسۇرئوغلۇ مەجدۇت ئۆزىنىڭ "قاراخانىلىچە" ("Tarihi Türk Şiveler" 139- بەتكە قارالسۇن) دېگەن ماقالىسىدە، ئۇزۇك تاۋۇشلارنى تۆۋەندىكىدەك بايان قىلغان: "b، **j،q،d، **f، g، ğ، ḫ، h، *k،z، ḳ، l، ***ɬ، m، n، ñ، p، r، s، x، ṭ، **v، w، y، z، ḍ. *: قىسمەن قوبۇل قىلىنغان سۆزلەردە؛ **: پەقەت چەت تىلدىن قوبۇل قىلىنغان سۆزلەردە؛ ***: پەقەت تەرجىمە تىلىدىلا قوللىنىلىدۇ" دەپ كۆرسەتكەن. بۇ ئەھۋالنى ۋەسقىلەرنىڭ تىلدىكى ئۇزۇك تاۋۇش سىستېمىسى ۋە ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدىكى ئۇزۇك تاۋۇش سىستېمىسىغا سېلىشتۇرىدىغان بولساق، قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىنىڭ تاۋۇش سىستېمىسىغا كىرىلمىگەن /j/، /ḫ/، /f/ قاتارلىق 3 ئۇزۇك تاۋۇش قارىخانىيلار دەۋرىدە چەت تىلدىن قوبۇل قىلىنغان سۆزلەردە قوللىنىلىشقا باشلىغان، ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىغا كەلگەندە، تامامەن ئۇيغۇر تىلى فونېما سىستېمىسىدىن ئورۇن ئالغان. ئونىڭدىن باشقا، /w/، /h/ قاتارلىق ئىككى ئۇزۇك تاۋۇش، نانا تىلىمىزدىكى مۇناسىۋەتلىك /b/، /ḳ/ قاتارلىق ئىككى فونېمىنىڭ تەرەققىيات ئۇزگىرىشىدە، كېيىنكى دەۋردە مۇستەقىل فونېما بولۇپ شەكىللەنگەن.

7. تۈركىي تىللىرىنىڭ، جۈملىدىن ئۇيغۇر تىلىنىڭ تاۋۇش سىستېمىسىدىكى ئۇزۇك تاۋۇشلارنىڭ ئەڭ ئىستېمالدا بەزى تەرەققىياتلار بولغان. خۇسۇسەن چەت ئەل تىللىرىنىڭ تەسىرى تۈپەيلىدىن، قەدىمدە سۆز بېشىدا كەلمەيدىغان d، g، ğ، l، r، z قاتارلىق ئۇزۇك تاۋۇش فونېمىلىرى چەت تىلدىن قوبۇل قىلغان سۆزلەردە سۆزنىڭ بېشىدا كېلىپ باشقا تاۋۇشلارغا ئوخشاش ئاكتىپ قوللىنىلىدىغان تاۋۇشقا ئايلانغان.

8. تاۋۇشلارنىڭ ماسلىشىش قائىدىسىدە، خۇددى باشقا تېكستلەردە كۆرۈلگەنگە ئوخشاش تىل ئورنى جەھەتتىكى ماسلىشىش بىر قەدەر كۆچلۈك ۋە ئىزچىلراق بولۇپ، ئۇنىڭغا قارىغاندا لەۋ ئورنى جەھەتتىكى ماسلىشىش نىسبەتەن ئاجىزلاشقان. مەسىلەن،

تاۋۇشلارنىڭ ماسلىشىشى:

سوزۇق تاۋۇشلارنىڭ ماسلىشىشى:

لەۋلەشمىگەن تىل ئارقا سوزۇق تاۋۇشلارنىڭ ماسلىشىشى:

لەۋلەشمىگەن تىل ئارقا سوزۇق تاۋۇش /a/ نىڭ ماسلىشىشى: adaḳta [UW116(9-25)/6/17] "ئاداقتا (ئاياقتا)"، ala "ئالا"، [UW90(8-4)/3] qamlasar [UW8(1-8)/18] "جەدەل قىلىسا" قاتارلىقلار.

لەۋلەشمىگەن تىل ئارقا سوزۇق تاۋۇش /i/ نىڭ ماسلىشىشى: ḳïltïm [UW100(9-9)/6] "قىلدىم"، ḳïdïğ [UW88(8-2)/5] "قىرغاق"، bïxïğ [UW82(5-3)/8] "پىششىق" قاتارلىقلار.

لەۋلەشمىگەن تىل ئارقا سوزۇق تاۋۇش /a/ بىلەن /i/نىڭ ماسلىشىشى: balïḳ [UW80(5-1)/14] "شەھەر"، tamğalïğ [UW1(1-1)/5] "تامغىلىق، تامغا بېسىلغان"، tïltağïnta [UW95(9-4)/3] "سەۋەبىدە".

لەۋلەشمىگەن تىل ئالدى سوزۇق تاۋۇشلارنىڭ ماسلىشىشى:

لەۋلەشمىگەن تىل ئالدى سوزۇق تاۋۇش /ə/ نىڭ ماسلىشىشى: bərgə [UW89(8-3)/34] "قامچا"، bəgətlərkə [UW11(1-11)/19] "بەگلەرگە، [UW1(1-1)/2] kərgək "كېرەك".

لەۋلەشمىگەن تىل ئالدى سوزۇق تاۋۇش /i/ نىڭ ماسلىشىشى: kiqig [UW89(8-3)/25] "كىچىك"، kidin [UW4(1-4)/5]

"غەربى، ئارقىسى"، kimning [UW95(9-4)/8] "كىمنىڭ".

لەۋلەشمىگەن سوزۇق تاۋۇش /ə/ بىلەن /i/نىڭ ماسلىشىشى: bədizlig [UW88(8-2)/6] "زىننەتلەنگەن"، birlə [UW3(1-3)/8] "بىللە"، qəqəklikdəki [UW119(9-28)/5] "گۇللۇكتىكى".

لەۋلەشكەن تىل ئارقا سوزۇق تاۋۇشلارنىڭ ماسلىشىشى:

لەۋلەشكەن تىل ئارقا سوزۇق تاۋۇش /o/ بىلەن /u/نىڭ ماسلىشىشى: bodun [UW87(8-1)/20] "خەلق"، boğuz [UW81(5-2)/2] "بوغۇز، يەم"، borluķ [UW5(1-5)/8] "ئۇزۇملۇك".

لەۋلەشكەن تىل ئارقا سوزۇق تاۋۇش /u/نىڭ ماسلىشىشى: ulux [UW100(9-9)/5] "ئۇلۇس"، uluğ [UW3(1-3)/20] "چوڭ، ئۇلۇغ"، turux [UW84(6-2)/8] "تۇرمۇش".

لەۋلەشكەن تىل ئالدى سوزۇق تاۋۇشلارنىڭ ماسلىشىشى:

لەۋلەشكەن تىل ئالدى سوزۇق تاۋۇش /ө/ بىلەن /ü/نىڭ ماسلىشىشى: өgüz [UW8(1-8)/4] "ئۆستەڭ"، kөngül [UW82(5-3)/23] "كۆڭۈل"، kөprüg#nüng [UW119(9-28)/2] "كۆۋرۈكنىڭ".

لەۋلەشكەن تىل ئالدى سوزۇق تاۋۇش /ü/نىڭ ماسلىشىشى: küskü [UW5(1-5)/1] "ساچقان"، kümüx [UW5(1-5)/2] "كۈمۈش"، künlük [UW89(8-3)/21] "كۈنلۈك".

لەۋلەشمىگەن تىل ئارقا سوزۇق تاۋۇش بىلەن لەۋلەشكەن تىل ئارقا سوزۇق تاۋۇشلارنىڭ ماسلىشىشى:

لەۋلەشمىگە تىل ئارقا سوزۇق تاۋۇش /a/ بىلەن لەۋلەشكەن تىل ئارقا سوزۇق تاۋۇش /u/نىڭ ماسلىشىشى: artuķ

altun [UW11(1-11)/18] "ئارتۇق"، [UW41(3-9)/17]
alkuğun [UW90(8-4)/4] "ھەممەيلەن"، "ئالتۇن".

لەۋلەشكەن تىل ئارقا سوزۇق تاۋۇش /o/ ۋە /u/ بىلەن لەۋلەشمىگەن تىل ئارقا سوزۇق تاۋۇش /i/نىڭ ماسلىشىشى:
bodun#nïng [UW111(9-20)/19] "خەلقىنىڭ"،
toyïnquğ#nïng [UW8(1-8)/9] "تويىنچۇقنىڭ"، orun#ïn
[UW82(5-3)/20] "تورنىنى".

لەۋلەشكەن تىل ئارقا سوزۇق تاۋۇش /u/ بىلەن لەۋلەشمىگەن تىل ئارقا سوزۇق تاۋۇش /i/نىڭ ماسلىشىشى: tuğmïx#ïmïz
turmïx#nïng [UW96(9-5)/3] "ئەۋلادىمىز"،
yulğuqï [UW8(1-8)/20] "تۇرمىشىنىڭ"، [UW16(1-16)/22]
"قايتورۇپ سېتىۋالغۇچى".

لەۋلەشمىگەن تىل ئالدى سوزۇق تاۋۇش بىلەن لەۋلەشكەن تىل ئالدى سوزۇق تاۋۇشلارنىڭ ماسلىشىشى:

لەۋلەشمىگەن تىل ئالدى سوزۇق تاۋۇش /ə/ ۋە /i/ بىلەن لەۋلەشكەن تىل ئالدى سوزۇق تاۋۇش /ө/نىڭ ماسلىشىشى
sөzləx-$dimiz [UW1(1-1)/3] "سۆزلەشتۇق"، өgən#dəki
[UW6(1-6)/3] "ئۆستەكنى (بويىدىكى"، өz#ləri
[UW11(1-11)/9] "ئۆزلىرى".

لەۋلەشمىگەن تىل ئالدى سوزۇق تاۋۇش /ə/ ۋە /i/ بىلەن لەۋلەشكەن تىل ئالدى سوزۇق تاۋۇش /ü/نىڭ ماسلىشىشى:
kəqür-$sərbiz [UW59(4-12)/8] "كەچۈرسەك"، təgşin-$türü
[UW119(9-28)/2] "ئايلاندۇرۇپ"، üq#əgüning
[UW31(2-2)/14] "ئوچەيلەنىڭ".

لەۋلەشكەن تىل ئالدى سوزۇق تاۋۇش /ü/ بىلەن لەۋلەشمىگەن تىل

ئالدى سوزۇق تاۋۇش /ə/نىڭ ماسلىشىشى: tümən [UW1(1-1)/10] "تۈمەن"، tükəl [UW1(1-1)/6] "تولۇق"، üqəgü [UW26(1-26)/7] "ئۇچەيلەن".

لەۋلەشكەن تىل ئالدى سوزۇق تاۋۇش /ɵ/ بىلەن لەۋلەشمىگەن تىل ئالدى سوزۇق تاۋۇش /i/نىڭ ماسلىشىشى: kɵni [UW38(3-6)/13] "دۇرۇس، توغرا"، ɵl-$di [UW94(9-3)/8] "ئۆلدى"، ɵz#i [UW2(1-2)/14] "ئۆزى".

لەۋلەشمىگەن تىل ئارقا سوزۇق تاۋۇش بىلەن لەۋلەشمىگەن تىل ئالدى سوزۇق تاۋۇشنىڭ ماسلىشىشى:

يۇقىرىدا كۆرسىتىپ ئۆتكەنلىرىمىز ئومۇمەن قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىدا، جۈملىدىن ۋەسىقىلەرنىڭ تىلىدا كۆرۈلىدىغان ئومۇمىي قانۇنىيەتلەر. بۇنىڭدىن باشقا بەزى بىرىككەن سۆزلەردە، شۇنداقلا سۆزلەرگە تەۋەلىك شەخس ئۇقۇمىنى ئىپادىلەش ئۈچۈن، شەخس ئالماشلىرى ياكى شەخسلىك ھۆكۈم يارىدەمچىلىرىنى قوشقاندا يۇقىرىدىكى ماسلىشىقا بويسۇنمايدىغان بەزى ئەھۋاللارمۇ كۆرۈلىدۇ. بۇلارمۇ سۆز قۇرۇلمىسىدا كۆرۈلىدىغان تاۋۇشلارنىڭ بىر خىل بىرىكىش مۇناسىۋىتى بولۇپ، بۇ يەردە كۆرسىتىپ ئۆتۈشكە توغرا كېلىدۇ. مەسىلەن:

لەۋلەشمىگەن تىل ئارقا سوزۇق تاۋۇش /a/ بىلەن لەۋلەشمىگەن تىل ئالدى سوزۇق تاۋۇش /ə/ نىڭ ماسلىشىشى: alpyəgən [UW49(4-2)/8] "ئالپىيەگەن"، bol-$samən [UW58(4-11)/4] "بولسام"، bol-Ğaymən [UW87(8-1)/3] "بولغايمەن"، qamla-#sarmən [UW94(9-3)/8] "جەدەل قىلسام"، ïd-$masarmən [UW53(4-6)/5] "ئەۋەتمىسەم".

لەۋلەشمىگەن تىل ئارقا سوزۇق تاۋۇش /a/ بىلەن لەۋلەشمىگەن تىل ئالدى سوزۇق تاۋۇش /i/ نىڭ ماسلىشىشى: ixayğuqï

ķatïl-$mazbiz، "ئۆش باشقۇرغۇچى" [UW91(8-5)/24]
sal-$mazbiz، "قېتىلمايمىز" [UW111(9-20)/15]
"سالمايمز". [UW111(9-20)/15]

لەۋلەشكەن تىل ئارقا سوزۇق تاۋۇش بىلەن لەۋلەشكەن تىل ئالدى سوزۇق تاۋۇشنىڭ ماسلىشىشى

لەۋلەشكەن تىل ئارقا سوزۇق تاۋۇش /u/ بىلەن لەۋلەشكەن تىل ئالدى سوزۇق تاۋۇش /ü/ نىڭ ماسلىشىشى: bukün "بۈگۈن" [UW3(1-3)/5]، buküntə "بۈگۈن". [UW3(1-3)/9]

ئۇزۇك تاۋۇشلارنىڭ ماسلىشىشى: is+tə-Sməzün "تەلەپ قىلمىسۇن" [UW3(1-3)/13]، is+ḍə-$məzün "دېگەن شەكىلمۇ بار، بۇ تاۋۇشلارنىڭ ماسلىشىش قائىدىسىگە تازا مۇۋاپىق ئەمەس. ئەسلىدە iz+də- بولسا ئۇيغۇن بولاتتى)، tut-$sar [UW53(4-6)/7] "تۇتسا" (ئەمما، tuḍ-$sarmən [UW82(5-3)/22] دېگەن شەكىلمۇ بار بۇلار تاۋۇشلارنىڭ ماسلىشىش قائىدىسىگە تازا مۇۋاپىق ئەمەس)، tüxək#tə "تۇشەكتە". [UW103(9-12)/3]

هازىرغىچە يېزىلغان مەخسۇس ئەسەرلەر ۋە ئىلمىي ماقالىلەردە پەقەت قەدىمكي ئۇيغۇر تىلىدا ۋە هازىرقى تۈركىي تىللىرىدا تاۋۇشلارنىڭ ماسلىشىش قائىدىسىنىڭ مەۋجۇت ئىكەنلىكى شۇنداقلا سۆز ئۆزەكلىرىگە قوشۇمچە قوشقاندا بۇ خىل تاۋۇشلارنىڭ ماسلىشىش قائىدىسىگە مۇۋاپىقلىشىدىغانلىقى تەكىتلەندى. ئەمەلىيەتتە زادى قايسى قوشۇمچىلارنىڭ بۇ خىل تاۋۇشلارنىڭ ماسلىشىش قائىدىسىگە ماسلىشىدىغانلىقى، قايسىلىرىنىڭ تولۇق ماسلاشمايدىغانلىقى ياكى پەقەت ماسلاشمايدىغانلىقى هەققىدە ئېنىق بىر پىكىر ئوتتۇرىغا قويۇلمىدى. بۇ ۋەسىقىلەرنىڭ تىلىنى تەكشۈرىدىغان بولساق، تۆۋەندىكى قوشۇمچىلار

تاۋۇشلارنىڭ ماسلىشىش قانۇنىسىگە تولۇق ماسلاشمايدۇ.

لەۋلەشمىگەن شەكىلدىلا كۆرۈلىدىغان قوشۇمچىلار:

ئىسىمدىن ئىسىم ياسىغۇچى قوشۇمچە bөz+qi :+qï/+qi
[UW93(9-2)/4] "بۆزچى، توقۇمىچى"، ķuduğ+qï
[UW24(1-24)/12, 85(7-1)/18] "قۇدۇغچى".

ئىسىم ياسىغۇچى قوشۇمچە aţax bol-tumuz :+dax
[UW100(9-9)/3] "ئاداش (دوست) بولدۇق"، ķa+dax
[UW91(8-5)/11, 18(1-18)/11, 119(9-28)/11] "قولداش".

سۈپەت ياسىغۇچى قوشۇمچە bərü+ki :+ki
[UW83(6-1)/24] "بۈيانقى"، [UW81(5-2)/9] bükün+ki
"بۈگۈنكى"، [UW83(6-1)/17] kün+ki "كۈندىكى"، өngdün+ki
[UW96(9-5)/5] "ئالدى تەرىپىدىكى"، = [UW3(1-3)/3] üstün
[UW43(3-11)/6] üsḍün+ki "ئۈستۈنكى".

سانداىن سۈپەت ياسىغۇچى قوشۇمچە tөrt+kil :+kil
[UW88(8-2)/3, 119(9-28)/4] "تۆت بۇرجەكلىك".

پېئىل ياسىغۇچى قوشۇمچە sөz+lə-x-$dimiz :-la/-lə
[UW1(1-1)/3] "سۆزلەشتۇق"، sөz+lə-x-$timiz
[UW3(1-3)/5] "سۆزلەشتۇق"، sөz+lə-x-$ip
[UW91(8-5)/11] "سۆزلىشىپ".

پېئىلدىن ئىسىم ياسىغۇچى قوشۇمچە tuğ-+ma :+ma/+mə
[UW108(9-17)/14/24] "تۇغما"، tuğ-+ma#nïng
[UW108(9-17)/20] "تۇغمانىڭ".

بۇ تەسەردە ئالاھىدە ئورۇن تۇتىدىغان خاس ئىسىم ياسىغۇچى
قوشۇمچە bol-+mïx [UW26(1-26)/20] :+mïx/+mix

"بولمش"، bol-+mïx [UW15(1-15)/14] "بولمشنىڭ"، bol-+mïx#nïng [UW15(1-15)/14] "تۇرمش"، tur-+mïx [UW7(1-7)/18] "تۇرمشنىڭ"، turmïx#nïng [UW16(1-16)/22] "تۇرمشقا"، turmïx#ķa [UW89(8-3)/14] "تۇغمش"، tuğ-+mïx [UW18(1-18)/21, 26(1-26)/2/7] "قانتۇرمش"، ķantur-+mïx [UW3(1-3)/22, 97(9-6)/2] "قوشمش"، ķox-+mïx [UW103(9-12)/2] "قۇتادمش"، ķutad-+mïx [UW3(1-3)/7/10] "قۇترۇلمش"، ķutrul-+mïx [UW80(5-1)/16, 98(9-7)/3] "ئۇزمش"، oz-+mix [UW30(2-1)/25] "ئۇزمشقا"، oz-+mïx#ķa [UW6(1-6)/2] "ئۇزمشقا"، θr-+mix [UW122(9-31)/6] "ئۇرمش".

پىئىلدىن ئىسىم ياسىغۇچى قوشۇمچە +ğuqï+نىڭ ئىككىنچى بوغۇمىدىكى سوزۇق تاۋۇش: al-+ğuqï [UW108(9-17)/12] "ئالغۇچى"، al-+ğuqï#ķa [UW1(1-1)/18] "ئالغۇچىغا"، ay-+ğuqï#ķa [UW85(7-1)/3] "مەسلىھەتچىگە"، qamla-+ğuqï [UW12(1-12)/15] "جەدەل قىلغۇچى"، olur-+ğuqï [UW1(1-1)/16] "ئولتۇرغۇچى"، yul-+ğuqï [UW8(1-8)/20] "يۇلغۇچى، قايتۇرۇپ سېتىۋالغۇچى".

ئىسىملارنىڭ كۆپلۈك قوشۇچىسى: bu#lar [UW23(1-23)/19] "بۇلار"، bu#larķa [UW3(1-3)/22] "بۇلارغا"، sθz#ləri [UW10(1-10)/15] "سۆزلىرى"، oğul#larï [UW82(5-3)/25] "ئوغۇللىرى"، oğul#larķa [UW85(7-1)/2] "ئوغۇللىرىغا"، onluķ#lar [UW9(1-9)/11] "ئونلۇقلار"، θz#ləri [UW11(1-11)/9] "ئۆزلىرى"، u#lar [UW30(2-1)/22] "ئۇلار"، u#larnïng [UW7(1-7)/18] "ئۇلارنىڭ"، u#larķa

[UW26(1-26)/3] "ئۇلارغا".

تەۋەلىك بىرىنچى شەخس، كۆپلۈك قوشۇمچىسىنىڭ قىسمەن بىرىنچى بوغۇمىدىكى ۋە ئومۇمەن ئىككىنچى بوغۇمىدىكى سوزۇق تاۋۇش -ïmïz/#imiz/#umïz/#ümiz: oğul#umïz [UW3(1-3)/12] "ئوغلىمىز".

تەۋەلىك ئۈچىنچى شەخس قوشۇمچىسىدىكى سوزۇق تاۋۇش :#(s)ï/#(s)i bod#i ،"ئۆيدە" əw#i [UW18(1-18)/4/5] borluķ#ïnķa ،"بويى، تېنى" [UW85(7-1)/3] borluķ#ïnga ،"ئۆزۈمۈلۈكىگە" [UW115(9-24)/4] bθz#ingə [UW6(1-6)/6] "ئۇزۇملۇكىگە"، [UW91(8-5)/27] qïrķux#ï ،"قانۇنى" tθrü#si [UW82(5-3)/3/7] "بۇزىگە"، suw#ïnga [UW91(8-5)/27] "چىرقۇشى"، [UW89(8-3)/23] sθzi ،"بىۋىنىڭ" suw#ïnïng [UW91(8-5)/14] "سۇيىگە"، ķayu#sï [UW3(1-3)/24 ،"سۆزى" [UW82(5-3)/24] "قايسى"، [UW82(5-3)/23] kθngül#inqə "كۆڭلىدىكى بويىچە"، nəgü#si ،"كۈمۈشىدە" kümüx#intə [UW105(9-14)/3] orun#ïn [UW82(5-3)/20] ،"تېمىسى" [UW92(9-1)/10] oğul#ïnga ،"ئوغلى" oğlï [UW21(1-21)/2] "ئورنىنى"، onluķ#ï [UW27(1-27)/18] ،"ئوغلىغا" [UW92(9-1)/11] θngdün#ində ،"ئۆزى" θz#i [UW2(1-2)/14] "ئونلۇقى"، θngdün#intə ،"ئالدى تەرىپىدە" [UW9(1-9)/2] [UW111(9-20)/6] "ئالدى تەرىپىدە".

ئېگىلىك كېلىش قوشۇمچىسى #nïng/#ning/#nung/#nüng بەزى ھاللاردا ماسلىشىش قائىدىسىگە ئۇيغۇن شەكىلدە كۆرۈلسىمۇ، بەزىدە لەۋلەشمىگەن شەكىلدىلا كۆرۈلىدۇ. بۇ تاۋۇشلاردىكى بىر خىل

نۆۋەتلىشىش بولسىمۇ ("تاۋۇشلارنىڭ نۆۋەتلىشىشى"گە قاراڭ)، لېكىن، لەۋلەشمىگەن شەكلى تۇراقلىشىشقا قاراپ يۇز تۇتقان، كېيىنكى ئەسەرلەردىمۇ لەۋلەشمىگەن شەكلى كۆپرەك كۆرىلىدۇ. شۇڭا، بۇ يەردىمۇ كۆرسىتىپ ئۆتتۇق. مەسىلەن، aruğ#nïng [UW108(9-17)/13/18/22] "ئارۇغنىڭ"، əw#ning [UW18(1-18)/2] "ئۆينىڭ"، bodun#nïng [UW111(9-20)/19] "خەلقنىڭ"، borluḳ#nïng [UW10(1-10)/5/6] "ئۇزۇملۇكنىڭ"، pinḍung#ning [UW92(9-1)/1] "پىنتۈكنىڭ"، təmür#nïng [UW10(1-10)/18] "تۇمۇرنىڭ"، tutung#nïng [UW80(5-1)/10] "تۇتۇكنىڭ"، ḳalïmdu#nïng [UW25(1-25)/4] "قالمدۇنىڭ"، ḳayu#nïng [UW95(9-4)/8] "قايسىنىڭ"، ḳayïmtu#nïng [UW43(3-11)/3] "قايمتۇنىڭ"، ḳopuz#nïng [UW39(3-7)/3] "قايمىتۇنىڭ"، ḳayïmḍu#nïng [UW9(1-9)/13] "قوپۇزنىڭ"، ḳuḍluğ#nïng [UW28(1-28)/33] "قۇتلۇغنىڭ"، ḳuz#nïng [UW29(1-29)/25] "قوزنىڭ"، ḳul#nïng [UW118(9-27)/3] "قۇلنىڭ"، ḳïryaḳuz#nïng [UW62(4-15)/13] "قىرياقوزنىڭ"، kowqü#ning [UW21(1-21)/23] "كوۋچۇنىڭ"، külüg#ning [UW18(1-18)/11] "كۈلۈگنىڭ"، küng#ning [UW25(1-25)/7] "دېدەكنىڭ"، mənggü#ning [UW123(9-32)/13] "مەڭگۈنىڭ"، mungsuz#nïng [UW28(1-28)/30] "مۇڭسۇزنىڭ"، nartun#nïng [UW16(1-16)/21] "نارتۇننىڭ"، oğul#nïng [UW82(5-3)/19] "ئوغۇلنىڭ"، oğul#umnïng [UW84(6-2)/11] "ئوغلۇمنىڭ"،

θş#üm#ning ،"ئۈيىنىڭ" ud#nïng [UW46(3-14)/6]
ikəgü#ning [UW8(1-8)/16] "ئۆزۈمنىڭ"، [UW27(1-27)/5]
"ئىككىيلەننىڭ"، [UW80(5-1)/18] ikigü#ning "ئىككىيلەننىڭ".

چۈشۈم كېلىش قوشۇمچىسى :#ïn/#in/#nï/#ni əw#imni
borluḳ#ïn [UW112(9-21)/4] "ئۆيۈمنى"، [UW87(8-1)/5]
"ئۆزۈملۈكنى"، [UW110(9-19)/18] borluḳ#nï "ئۆزۈملۈكنى"،
bθz#ni ،"ئۆزۈملۈكۈمنى" borluḳ#umnï [UW5(1-5)/2]
kümüx#in [UW5(1-5)/3] "بۈزنى"، [UW9(1-9)/10]
oğul#nï ،"كۈمۈشنى" kümüx#ni [UW22(1-22)/4] "كۈمۈشنى"،
oğul#umnï [UW83(6-1)/29] "ئوغۇلنى"، [UW82(5-3)/10]
küq#in ،"ئۈينى" ud#nï [UW46(3-14)/13] "ئوغۇلۇمنى"،
θləng#ni ،"كۆچىنى" [UW1(1-1)/14, 2(1-2)/16]
[UW8(1-8)/4] "ئوتلاقنى".

ئورۇن كېلىش قوشۇمچىسى :#d a/#ta/#d ə/#tə əw#də
borluḳ#ta [UW11(1-11)/4] "ئۆيدە"، [UW96(9-5)/2]
"ئۆزۈملۈكتىن" (بۇ يەردە ئورۇن كېلىش شەكلى چىقىش كېلىش مەنىسىدە
كەلگەن)، [UW89(8-3)/12] borluḳ#umta "ئۆزۈملۈكۈمدە"،
suw#ta ،"تاڭدا" tangut#ta [UW96(9-5)/5]
kümüx#tə [UW104(9-13)/3] "سۇدا"، [UW116(9-25)/3]
orun#ta ،"كۈندە" kün#tə [UW1(1-1)/6] "كۈمۈشتە"،
oğul#ta [UW53(4-6)/3] "ئورۇندا"، [UW103(9-12)/3]
"ئوغۇلدا"، [UW83(6-1)/3] θz#üm#tə "ئۆزۈمدە".

ئورۇن - بەلگە كېلىش قوشۇمچىسى :#daḳï/#taḳï/dəki/#təki
bax#i#n#daḳï ،"ئۆيۈمدىكى" əw#üm#təki [UW82(5-3)/14]
quğ#daḳï [UW119(9-28)/4] "بېشىدىكى"، [UW9(1-9)/4]

"ئورمانلىقتىكى"، qükü#təki [UW7(1-7)/2/25] "چۈكۈدىكى"،
suw#taḳï "سامدۇكۈدىكى" samdukü#təki [UW62(4-15)/8]
xuikü#təki "سۇدىكى (دەريا بۇيىدىكى)" [UW36(3-4)/4]
ḳoqo#taḳï "شۇيۈكۈدۈكى"، [UW16(1-16)/3]
θgür#təki "قوچۇدۇكى"، [UW12(1-12)/2]
"ئۆگۈردىكى". [UW120(9-29)/4]

چىقىش كېلىش قوشۇمچىسى :#dïn/#din/#tïn/#tin badrun#tïn
bədrüz#tin "بادرۇنىدىن"، [UW70(4-23)/4]
qïrḳux#tïn "بەدرۇزدىن"، [UW29(1-29)/2]
təmür#tin "چېرقۇشتىن"، [UW11(1-11)/4]
ḳayïmtu#tïn "تۇمۇردىن"، [UW28(1-28)/5]
ḳ(a)yu#tïn "قايمۇتۇدىن"، [UW60(4-13)/4]
ḳoq#tïn "قايىسىبىرىدىن"، [UW23(1-23)/15]
kümüx#tin [UW98(9-7)/4] "قوچتىن"، [UW111(9-20)/7]
mun#tïn "كۈندىن" kün#tin [UW11(1-11)/7] "كۆمۈشتىن"،
mun#dïn [UW115(9-24)/7] "بۇندىن"، [UW91(8-5)/13]
θz#üm#tin "ئوقۇيتىن" oḳuy#tïn [UW59(4-12)/5] "بۇندىن"،
θgəqük#tin [UW89(8-3)/19] "ئۆزۈمدىن"، [UW82(5-3)/10]
"ئۆگەچۈكتىن"، [UW11(1-11)/6] ikəgü#tin "ئىككىيلەندىن".

يۇنىلىش كېلىش قوشۇمچىسى :#ğa/#ḳa/#gə/#kə ayğuqï#ḳa
əd gü#kə [UW3(1-3)/2] "مەسلىھەتچىگە"، [UW85(7-1)/3]
"ئەدگۈگە"، [UW23(1-23)/13] əniqük#kə "ئەنسىچۈككە"،
bədrüz#kə، "ئۆيگە" əw#kə [UW12(1-12)/13]
bod#ḳa [UW82(5-3)/20] "بەدرۇزگە"، [UW29(1-29)/4]
"خەلقىكە"، bod#umḳa [UW85(7-1)/5] "خەلقىمگە"،

borluḳ#ḳa ،"خـــــەلـــقـــكـــە" bodun#ḳa [UW85(7-1)/3]
bθz#kə [UW7(1-7)/5] ،"ئـــۇزۇمـــلۇككـه" [UW12(1-12)/12]
"بۆزگـه ، رەخـتـكه" ، [UW43(3-11)/13] təmür#kə "تۆمـۈرگـه" ،
sangun#ḳa ،"تـــۇتـــۇڭـــغـــــا" tutung#ḳa [UW13(1-13)/2]
sïḳïdu#ḳa [UW116(9-25)/2] ،"ســـاڭۇنـقـــا" [UW1(1-1)/3]
suw#ḳa ،"ســـۆزگـــه" sθz#kə [UW39(3-7)/8] ،
ḳalïmdu#ḳa [UW65(4-18)/2] ،"ســـۇغـــا" [UW12(1-12)/13]
"قـالـــمـدۇغـا" ، [UW110(9-19)/11] ḳanquḳ#ḳa "قـانـچـۇقـقـا" ،
ḳayxïdu#ḳa ،"قـــايـــمـــدۇغـــا" ḳayïmtu#ḳa [UW31(2-2)/4]
ḳayu#ḳa [UW82(5-3)/22] ،"قـايـشـــدۇغـا" [UW75(4-28)/2]
"قـايـســبـــرىگه" ، [UW62(4-15)/2] ḳïryaḳuz#ğa "قـسـرياقـۇزغـا" ،
[UW79(4-32)/3] ،"قـــوچـوغـــا" ḳoqo#ḳa [UW65(4-18)/8],
ḳum#ḳa ،"قـــــــۇلـــغـــــــا" ḳul#ḳa [UW93(9-2)/15]
kowqü-$kə [UW21(1-21)/2] ،"قـۇمـغـا" [UW85(7-1)/13]
"كـــوۋچـوگـــه" ، [UW18(1-18)/1] külüg#kə "كـــۇلۇگـكـه" ،
kün#kə ،"كـــــۇمـــــۇشـــكـــه" kümüx#kə [UW5(1-5)/4]
küng#kə [UW25(1-25)/12] ،"كـــۇنـگـه" [UW1(1-1)/11]
otuz#ḳa ،"نـهـمـــشـقـا" nəgü#kə [UW85(7-1)/3]،"دېدەككه"
[UW3(1-3)/1] "ئوتتۇزغا" ، [UW8(1-8)/2] oğul#ḳa "ئوغۇلغا" ،
θg#kə "ئـــوغـــلۇمـــغـــا" oğul#umḳa [UW88(8-2)/1]
ïduḳḳut#ḳa [UW85(7-1)/15/18] "ئانىغا" ، [UW86(7-2)/6]
"ئـــدۇقـــقـــۇتقـا" ، [UW6(1-6)/2] ikəgü#kə "ئـــككـــيـلـەنـگه"
yastuḳ#ḳa "ئـــــككـــــيـلـەنـگه" ، ikigü#kə [UW3(1-3)/2]
[UW24(1-24)/3] "ياستۇققا".

bul-ğu#qa :#qa/#qə تەكلەشتۇرمە كېلىش قوشۇمچىسى

[UW82(5-3)/16] "ئىرىشكۈچىلىك، قولغا چىقىۋچىلىك"، [UW82(5-3)/23] köngül#qə "كۆڭلىدىكىدەك". θz köngülin#qə buyan birip yorïzun [UW86(7-2)/10] "ئۆز كۆڭلىدىكىدەك ساۋابلىق ئىشلارنى قىلىپ يۈرسۈن".

تەرتىپ سان قوشۇمچىسىنىڭ ئىككىنچى بوغۇمىدىكى سوزۇق تاۋۇش on#ïnq [UW57(4-10)/4] :#inqï/#inqi/#unqï/#ünqi "ئونىچى".

تەقسىم سان قوشۇمچىسى tərḍ#ər :#ar/#ər [UW89(8-3)/29] "تۆتتىن"، [UW61(4-14)/5] oḍuş#ar "ھەر ئوتتۇز"، [UW19(1-19)/3] on#ar "ئوندىن"، on#arḳa [UW45(3-13)/4] "ھەر ئون كۈنگە"، [UW3(1-3)/24] üq#ər "ئۈچتىن".

پىئىلنىڭ بولۇشسىزلىق قوشۇچىسى bol-$mayïn :$ma/$mə [UW110(9-19)/4] "بولماي"، [UW82(5-3)/21] tut-$mayïn "تۇتماي"، [UW100(9-9)/5] tuğ-$malïm "تۇغمايلى"، [UW110(9-19)/10] kөgür-$məzmən "كۆرگۈزمەيمەن".

ئاددىي ئۆتكەن زامان ئۈچىنچى شەخس قوشۇمچىسى Sdi: bol-$dï [UW120(9-29)/2] "بولدى"، bol-$tï [UW1(1-1)/2] "بولدى"، [UW104(9-13)/4] boxu-$dï "بوشدى، ئازاد بولدى"، [UW94(9-3)/8] θl-$di "تۇلدى".

ئاددىي كېلىدىغان زامان (ھازىرقى زامان-كېلىدىغان زامان) قوشۇمچىسى $ar/$ər/$ïr/$ir/Sr (كۆپىنچە تاۋۇشلارنىڭ ماسلىشىش قائىدىسىگە ئۇيغۇن ھالدا كۆرۈلسىمۇ، بەزى ھاللاردا، لەۋلەشمىگەن شەكىللىلا كۆرۈلىدۇ): [UW99(9-8)/1] tut-$ar "تۇتىدۇ"، ḳod-$armən "تۇتىمەن"، tut-$armən [UW99(9-8)/4]

ķud-$ar [UW105(9-14)/2] "قويمەن"، [UW110(9-19)/8]
"دىققەت قىلدۇ"، [UW82(5-3)/28] ün-$ərmən "ئۇنمەن، پەيدا
بولمەن" بۇنىڭ ئەكسىچە دائىملىق ھەرىكەتنى بىلدۈرىدىغان قوشۇمچە
$ur/$ür دائىم لەۋلەشكەن شەكىلدىلا كۆرىلىدۇ، مەسىلەن، bil-$ür
bil-$ür mən "بىلىدۇ"، [UW37(3-5)/8, 38(3-6)/8]
bil-$ür biz "مەن مەسئۇل بولمەن"، [UW23(1-23)/16]
bir-$ür biz "بىز مەسئۇل بولمىز"، [UW21(1-21)/19]
bir-$ür [UW75(4-28)/6] "بىز بېرىمىز"، [UW40(3-8)/9]
"بېرىدۇ"، [UW53(4-6)/5] īd-Surmən "ئەۋەتىمەن").

شەرت مەيلى قوشۇمچىسى :$sa/$sə bol-$sa
bol-$sar [UW25(1-25)/18] "بولسا"، [UW72(4-25)/10]
"بولسا"، [UW82(5-3)/16] bul-$sa "ئېرىشسە، ئىگە بولسا"،
tut-$sar، "تۇتسام" tut-$samən [UW58(4-11)/3]
tut-$sarmən [UW54(4-7)/4] "تۇتسا"، [UW53(4-6)/7]
"تۇتسام"، [UW60(4-13)/7] kəqür-$sərmən "كېچىكتۈرسەم"،
ə-$sərlər، "كېچىكتۈرسەك" kəqür-$sərbiz [UW59(4-12)/8]
əl-$sər [UW46(3-14)/10]، "ئويلىسا" [UW6(1-6)/14]
"ئۇلسە"، [UW97(9-6)/6] ün-$sər "ئۇنسە".

كېلىدىغان زامان ئارزۇ - تىلەك مەيلى قوشۇمچىسى
:$ğay/$ķay/$gəy/$kəy bol-$ğaymən [UW87(8-1)/3]
"بولغايمەن".

بۇيرۇق - تەلەپ مەيلى بىرىنچى شەخس بىرلىك قوشۇمچىسى
:$ayïn/$əyin yul-$ayïn [UW3(1-3)/5, 4(1-4)/19] "يۇلاي،
قايتۇرۇپ سېتىۋالاي".

ئۆتكەن زامان سۈپەتداش قوشۇمچىسى :$mïx/$mix

tuğ-$mïx ،"بولغان" bol-$mïx [UW39(3-7)/6]
ķod-$mïx [UW91(8-5)/26] "تۇغمش" [UW82(5-3)/25]
"قويغان"، [UW94(9-3)/12]θl-$mix "تۇلگەن".

ئۆتكەن زامان سۈپەتداش قوشۇمچىسى $ğan/$ķan/$gən/$kən:
[UW106(9-15)/2] ķuṭ-$ğan "دىققەت قىلغان".

كېلىدىغان زامان سۈپەتداش قوشۇمچىسى
yul-$taqï [UW4(1-4)/21, :$daqï/$taqï/$dəqi/$təqi
[UW7(1-7)/16, 9(1-9)/20] "يۈلغۇچىلار، قايتۇرۇپ سېتىۋالغۇچى"، yul-$daqï
6(1-6)/17] "يۈلغۇچىلار، قايتۇرۇپ سېتىۋالغۇچى".

مەقسەت ردۇشدىشى $ğalï/$ķalï/$gəli/$kəli: kθr-$gəli
[UW94(9-3)/6, ĶR10r2] كۆرگىلى، yul-$ğalï
[UW18(1-18)/12] "يۇلغىلى، قايتۇرۇپ سېتىۋالغىلى".

ردۇشداش قوشۇمچىسى $matïn/$mətin: ķod-$matïn
[UW9(1-9)/22] "قويماي"، [UW49(4-2)/3] səxür-$mətin
"تۇزۇپ قويماي(كېچىكتۇرمەي)".

چەك كېلىش شەكلىدە كەلگەن ھەربىر كەلتىمى قوشۇمچىسى
θl-$ginqə [UW82(5-3)/8]:$ğïnqa/$ķïnqa/$ginqə/$kinqə
"تۇلگىچە".

لەۋلەشكەن شەكىلدىلا كۆرۈلىدىغان قوشۇمچىلار:

ئىسىمدىن ئىسىم ياسىغۇچى ياكى ئىسىمنىڭ كىچىكلەتمە
قوشۇمچىسى ķuķ+/qük: [UW7(1-7)/3/7/9/16] əni+qük
"ئەنىچۈك"، [UW91(8-5)/8] basa+quķ "باساچۇق"، bay+aquķ
[UW24(1-24)/12] "بايىاچۇق"، [UW88(8-2)/1] ķara+quķ

"قاراچۇق".

پىئىلدىن ئىسىم ياسىغۇچى قوشۇمچە ķap-+ğu :+ğu [UW83(6-1)/13] "قولغا چىقىدىغان نەرسە"، yara-+ğu [UW12(1-12)/12, 27(1-27)/23] "ياراش، لايىقلىشىش"، yar-+ğu [UW82(5-3)/29] "ھۆكۈم".

پىئىلدىن ئىسىم ياسىغۇچى قوشۇمچە ğuqï+نىڭ بىرىنچى بوغۇمىدىكى سوزۇق تاۋۇش: al-+ğuqï [UW108(9-17)/12] "ئالغۇچى"، al-+ğuqï#ķa [UW1(1-1)/18] "ئالغۇچىغا"، ay-+ğuqï#ķa [UW85(7-1)/3] "مەسلىھەتچىگە"، qamla-+ğuqï [UW12(1-12)/15] "جىددىل قىلغۇچى"، *ķïn-+ğuuqï [UW18(1-18)/23] "قىنغۇچى"، olur-+ğuqï [UW1(1-1)/16] "ئولتۇرغۇچى".

پىئىلدىن ئىسىم ياسىغۇچى قوشۇمچە uķ+: uķ art-+uķ [UW41(3-9)/17] "ئارتۇق".

ئالماشتىن ئالماش ياسىغۇچى قوشۇمچە alķu+ğun :+ğun [UW90(8-4)/4] "ھەممە".

قەدىمكى يۇنۇلۇش كىلىش قوشۇمچىسى ğaru/#ķaru/#gərü/#kərü#نىڭ ئاخىرقى بوغۇمىدىكى سوزۇق تاۋۇش: iq#gərü [UW87(8-1)/14/15, 86(7-2)/14] "ئېچكىرى".

كىشىلىك سان قوشۇمچىسى (n)gü/#əgü/#نىڭ ئاخىرقى بوغۇمىدىكى سوزۇق تاۋۇش: əkə#gününg [UW50(4-3)/7] "ئىككىيلەنىڭ"، tɵrḍ#gün#nüng [UW100(9-9)/7] "تۆتەيلەنىڭ"، üq#əgü [UW26(1-26)/7] "ئۈچەيلەن"، üq#(ə)gün [UW100(9-9)/2] "ئۈچەيلەن"، ikəgü [UW11(1-11)/8/12] "ئىككىيلەن"، ikigü [UW18(1-18)/17]

"ئىككىيلەن".

قىسىمەن سۆزلەردىكى رەۋىشداش قوشۇمچىسى yarat-$u :$u
yarax-$u ،"يارىتىپ" [UW4(1-4)/20, 30(2-1)/20]
"يارىشىپ، لايىق" [UW11(1-11)/20, 80(5-1)/14].

ھەرىكەتنامى قوشۇمچىسى al-$ğu :$ğu/$ķu/Sgü/$kü
əd-$gü [UW82(5-3)/21, "ئالغۇ" [UW51(4-4)/2]
87(8-1)/3 "ياخشى"، bar-$ğu [UW2(1-2)/11] "بېرىش"،
bir-$güm [UW2(1-2)/2] "بېرىش"، bir-$gü [UW9(1-9)/7]
" بېرىدىغان نەرسەم"، yi-$gü [UW113(9-22)/3] "يېيىش".

بۇيرۇق - تەلەپ رايى ئۇچۇنچ شەخس قوشۇمچىسى $zun:
al$ṣunlar ،"ئالسۇن" al$zun [UW4(1-4)/21]
al$mazun [UW87(8-1)/9] "ئالسۇن"، [UW8(1-8)/19]
"ئالمىسۇن". al$mazun [UW87(8-1)/9] "ئالمىسۇن"، bar-$zun
tarï-$zun [UW2(1-2)/14] "بارسۇن"، [UW80(5-1)/6]
"تېرىسۇن"، qamla-$mazun [UW8(1-8)/17] "جېدەل ماجرا
قىلمىسۇن"، ķatïl-$mazunlar [UW87(8-1)/9] "ئارىلاشمىسۇن"،
sat-$zun ،"قىلمىسۇن" ķïl-$mazun [UW6(1-6)/13]
yi-$zün [UW119(9-28)/9] "ساتسۇن"، [UW3(1-3)/11]
"يېسۇن".

دائىملىق ھەرىكەتنى بىلدۈرىدىغان قوشۇمچە bil-$ür :$ur/$ür
bil-$ür mən ،"بىلىدۇ" [UW37(3-5)/8, 38(3-6)/8]
bil-Sür biz ،"مەن مەسئۇل بولىمەن" [UW23(1-23)/16]
bir-$ür biz ،"بىز مەسئۇل بولىمىز" [UW21(1-21)/19]
bir-$ür [UW75(4-28)/6] "بىز بېرىمىز"، [UW40(3-8)/9]
"بېرىدۇ"، id-$urmən [UW53(4-6)/5] "تەۋەتمەن".

سۆز ۋە جۈملىلەرنىڭ مەنىسىنى كۈچەيتىش رولىنى ئوينايدىغان يۆكلىمە bir θk [UW3(1-3)/14, 4(1-4)/18, :θk 29(1-29)/15] "بىرلا، ئەگەر، مۇبادا".

سۆز ۋە جۈملىلەرنىڭ مەنىسىنى كۈچەيتىش رولىنى ئوينايدىغان يۆكلىمە bu oḳ θgəntə oḳ yir təngiqə [UW2(1-2)/18] :oḳ "دەل مۇشۇ ئۆستەڭ بويىدىكى يەرگە تەڭ كېلىدىغان"، bu oḳ θgəntə bu yir təngi<n>qə iki yir yaraḍu birip yulup alzun [UW6(1-6)/15] "دەل مۇشۇ ئۆستەڭ بويىدىكى يەرگە (ئۇزۇملۇككە) تەڭ كېلىدىغان ئىككى ئۇزۇملۇكنى تەييارلاپ بېرىپ، ناندىن قايتۇرۇپ سېتىۋالسۇن".

سۇراقنى يىلدۇرىدىغان يۆكلىمە ḳl-$ïr$mu sən :mu [UW110(9-19)/7] "قالامسەن".

9. تۆۋەندىكىدەك تاۋۇشنىڭ نۆۋەتلىشىشى ياكى تاۋۇش ئۆزگىرىش ھادىسىسى كۆرۈلىدۇ (تاۋۇشنىڭ بۇ خىل نۆۋەتلىشىش ياكى ئۆزگىرىش ھادىسىلىرىنى «تۈركي تىللار دىۋانى» قاتارلىق باشقا ئەسەرلەرنىڭ تىلىغا سېلىشتۇرغاندا تېخىمۇ ئېنىق كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ. شۇڭا، مۇناسىۋەتلىك بەزى قەدىمكى ئەسەرلەردىنمۇ بەزى مىساللارنى قىستۇرۇپ ئۆتتۇق).

سوزۇق تاۋۇشنىڭ نۆۋەتلىشىشى

لەۋلەشمىگەن تىل كەينى سوزۇق تاۋۇش /a/ ۋە لەۋلەشمىگەن تىل ئالدى سوزۇق تاۋۇش /ə/ بىلەن /i/نىڭ نۆۋەتلىشىشى: yan-a# (TTD)، yan$ïp [UW110(9-19)/17, AYC619/9] "يېنىپ"، yənə [UW9(1-9)/22]، yinə (Gabain) "يەنە"، yinə [UW91(8-5)/5] "يەنە" (خاس ئىسىم)، ynə [UW41(3-9)/16, 69(4-22)/4] "يەنە".

لەۋلەشمىگەن تىل كەينى سوزۇق تاۋۇش /a/ بىلەن /i/نىڭ

نۆۋەتلىشىشى: at+lağ [UW84(6-2)/2, MSI101/14] "ئاتلىق، ئىسسىملىك"، at+lïğ [UW28(1-28)/11, AYC2/8, 3/14] "ئاتلىق، ئىسملىك".

adïn "باشقا" adan (MSI100/8, 218/21) [UW2(1-2)/14] "باشقا"، a[dl t]ïn [UW2(1-2)/2] "باشقا".

arïğ [UW63(4-16)/8, "پاكىز"، arağ (MSI209/9) AYC20/23] "ئىبرىغ، پاكىز"، arïğ+sïz (AYC45/8) "پاكىز ئەمەس".

tarï-Ssarlar "ئىبتىزلىق" tarağ+lağ (MSI105/25-26) tarïğ [UW31(2-2)/10, "تىبرىسا"، tarï-+ğ (AYC168/3) 35(3-3)/3, 78(4-31)/3, MSI97/20, 105/27, 152/28, AYC337/10, 45/2] "تىبرىق، دانلىق زىرائەت".

sat-$ïp "ساتا-" sat-$ [UW18(1-18)/13] sat-$ğalï "سېتىپ" [UW85(7-1)/7, AYC526/10] sa[tld]ağ#i "ساتقىلى"، sat-ağ "سېتىق، سودا" (MSI96/11] satïğ#i [UW21(1-21)/21]، [UW108(9-17)/4] "باھاسى".

لەۋلەشمىگەن تىل ئالدى سوزۇق تاۋۇش/ə/ بىلەن /i/نىڭ نۆۋەتلىشىشى: əl+ig [UW19(1-19)/16, ĶBB17, C60, 43] "قول، ئالىقان"، əlig#tə [UW91(8-5)/17] ilig#də [UW9(1-9)/9]، [UW16(1-16)/2, 27(11-27)/4/8] ilig#tə "قولدا"، ilig#in (MSI96/17] "قول بىلەن"، ilg#im [UW80(5-1)/17] "قولۇم".

əl "دۆلەت، رايون" (MSI114/27, AYC3/20,90/8) il، əl+qi [UW122(9-31)/20] "ئەلچى" (خاس ئىسىم)، il+qi (MSI114/25, AYC494/5) "ئەلچى"، il+qi#kə

il+qi#ning ،"ئىلچىگە" [UW9(1-9)/5، 39(3-7)/2]
[UW39(3-7)/9] "ئەلچىنىڭ".

ti-$p [UW9(1-9)/18، ،"-دە" tə- (Orkun)
MSI134/9/17، AYC2/21، 5/13/19/20، ĶBA21، A23]
ti-Ssər [UW32(2-3)/8، MSI105/5، AYC9/14، ،"دەپ"
10/19] "دېسە".

kəq-$di ،"كەچ-، ئۆت-، كېچىك-" kəq-$ər (ĶB231, 361)
kəq-$mək (AYC311/19) ،"كېچىكتى" (AYC620/13)
"كەچمەك، ئۆتمەك"، [UW83(6-1)/18] kiq-$sər "كەچسە،
ئۆتسە".

kəng+ix-$ip ،kəng+(ə)x-əx-$ü (AYC631/18)
king+əx-$ip [UW86(7-2)/4] ،[UW85(7-1)/12]
"كېڭىشىپ".

nə#singə [UW91(8-5)/30] ،"نە" nə (AYC9/9, 11/10)
"نېمىشقا"، [UW39(3-7)/5, AYC5/9, 9/2] nə+qə "نەچچە"،
"نەچچە، قانچە" niqə [UW40(3-8)/6, 43(3-11)/8].

yi-$gü [UW22(1--22)/3] "يىگۈ، ئۈزۈق"، yə- "يە-"
yi-$p [UW82(5-3)/6, 89(8-3)/34, AYC618/12] "يەپ"،
yi-Ssünlər (AYC591/18/21) ،yi-Szün [UW119(9-28)/9]
"يېسۈن"، yi-$di (AYC639/15) "يېدى".

yir [UW1(1-1)/15/20، yər (Orkun) "يەر، ئورۇن"،
89(8-3)/6/7/8/9, AYC3/5/19, 68/8] "يەر، ئورۇن".

لەۋلەشمىگەن تىل ئالدى سوزۇق تاۋۇش /i/ بىلەن /ə/نىڭ
نۆۋەتلىشىشى: iki [UW1(1-1)/4, ĶBC5, 1, 50] "ئىككى"،
ikigü [UW18(1-18)/17, ĶB331, 818] "ئىككىيلەن"،

ikigü#ning ،"ئىككىيلەننىڭ" ikigü#nüng [UW6(1-6)/11]
ikigü#tə (MSI106/20) ،"ئىككىيلەننىڭ" [UW80(5-1)/18]
ikəgü#nüng [UW7(1-7)/11, AYC21/19, ،"ئىككىيلەندە"
ikəgü#ning [UW8(1-8)/16, AYC632/5] ،254/9]
"ئىككىيلەننىڭ"، [UW6(1-6)/2] ikəgü#kə "ئىككىيلەنگە"،
əkəgü#nüng [UW49(4-1)/7] "ئىككىيلەننىڭ".
igi+lə-$p ،"ئىگىلەپ" igə+lə-Sp [UW83(6-1)/19]
iyə#si (AYC90/15, 378/20) ،"ئىگىلەپ" [UW85(7-1)/10]
"ئىگىنىسى"، (AYC508/14) iyə#sin "ئىگىسىنى"، əyə#si
(AYC548/11) "ئىگىسى".

لەۋلەشكەن تىل كەينى سوزۇق تاۋۇش /u/ ۋە لەۋلەشكەن تىل ئالدى سوزۇق تاۋۇش /ü/نىڭ نۆۋەتلىشىشى: bu+kün "بۇ+كۈن"، bukün#tə [UW3(1-3)/9, "بۈگۈن"، bukün [UW3(1-3)/5] 20(1-20)/8] "بۈگۈن"، [UW7(1-7)/8] bükün#tə "بۈگۈن"، bügünki (MSI120/25) ،bükünki [UW81(5-2)/9] "بۈگۈنكى".

قوشۇمچىلاردىكى سوزۇق تاۋۇشنىڭ نۆۋەتلىشىشى

لەۋلەشمىگەن سوزۇق تاۋۇش بىلەن لەۋلەشكەن سوزۇق تاۋۇشنىڭ نۆۋەتلىشىشى: بۇ خىل ئەھۋالدا لەۋلەشمىگە سوزۇق تاۋۇش ئۆزىنىڭ ئالدى ياكى ئارقىسىدا كەلگەن لەۋلەشكەن سوزۇق تاۋۇش ياكى لەۋ ئۈزۈك تاۋۇشلىرىنىڭ تەسىرىگە ئۇچراپ، يەنى ئاسسىمىلياتسىيە قىلىنىپ، لەۋلەشكەن سوزۇق تاۋۇشلارغا ئايلىنىدۇ.

سۆز تۈرلىگۈچى قوشۇمچىلاردىكى سوزۇق تاۋۇشلارنىڭ نۆۋەتلىشىشى تەۋەلىك شەخس قوشۇمچىلىرىدىكى سوزۇق تاۋۇشلارنىڭ

نۆۋەتلىشىشى: تەۋەلىك بىرىنچى شەخس بىرلىك قوشۇمچىسى #im/#im بىلەن #um/#üm نىڭ نۆۋەتلىشىشى: əw#imtəki [UW85(7-1)/12]، əw#ümtəki [UW82(5-3)/14] "ئۆيۈمدىكى"، bir-$ginqə ،bər-$ginqə [UW73(4-26)/11] bir-$gü "بەرگۈچە"، [UW45(3-13)/14, 49(4-2)/4] bir-$güm "بەرگۈ، بېرىش"، [UW9(1-9)/7, 38(3-6)/6] bir-+güqi [UW117(929)/9]، "بەرگۈم"، [UW2(1-2)/2] "بەرگۈچى".

قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىدىكى يۆنىلىش كېلىش قوشۇمچىسى#gəri بىلەن #gərü نىڭ نۆۋەتلىشىشى: [UW11(1-11)/18] iq#gəri، [UW87(8-1)/14/15, 86(7-2)/14] iq#gərü "ئىچكىرى".

پېئىلنىڭ بۇيرۇق - تەلەپ مەيلى ئىككىنچى شەخس بىرلىك قوشۇمچىسى $ğul/$ķul/$gül/ بىلەن $ğil/$ķil/$gil/$kil Skülنىڭ نۆۋەتلىشىشى (بۇ قوشۇمچە ئەسلىدە كۆپرەك لەۋلەشمىگەن شەكىلدە قوللىنىلاتتى، ئەمما، بۇ تېكىستتە لەۋلەشكەن شەكىلدىمۇ كەلگەن): bər-$gil ، [UW99(9-8)/2] bir-$gül "بەرگىن".

پېئىلنىڭ دائىملىق ھەرىكەتنى بىلدۈرىدىغان قوشۇمچىسى $ïr/$ir بىلەن $ur/$ür نىڭ نۆۋەتلىشىشى: bil-$ir [UW82(7=1)/9, AYC8/21, 348/1] "بىلىدۇ"، bil-Sirmən [UW27(1-27)/ 20] ، bil-Sürmən [UW23(1-23)/16] "بىلىمەن، مەن مەسئۇل"؛ bil-$ürbiz [UW21(1-21)/19] ، bil-$irbiz [UW39(3-7)/8] "بىز بىلىمىز، بىز مەسئۇل بولىمىز"، bil-$ürlər (AYC204/6) "بىلىدۇ".

پېئىلنىڭ چېتىلما رەۋىشداش قوشۇمچىسى $ïp/$ip بىلەن $up/$üp نىڭ نۆۋەتلىشىشى: kəl-$ip (MSI99/19, AYC5/5)

"كېلىپ"، kəl-$ir (AYC482/6, 555/2) ، kəl-$ür
"كېلىدۇ"، (AYC558/4) ، kəl-ür-ip [UW105(9-14)/6]
kəl-ür-$üp [UW19(1-19)/13, 117(9-26)/9/11,
MSI101/14, AYC363/21, 474/5] "كەلتۈرۈپ". بۇ
مىسالالاردىكى ئەھۋال سەل مۇرەككەپ، يەنى ئالدى بىلەن چېتىلما
رەۋىشداش قوشۇمچىسىدىكى سوزۇق تاۋۇش لەۋلىشىپ، ئاندىن مەجبۇرىي
دەرىجە قوشۇمچىسىدىكى سوزۇق تاۋۇش لەۋلەشكەنمۇ؛ يەكى ئالدى
بىلەن مەجبۇرىي دەرىجە قوشۇمچىسى تەركىبىدىكى سوزۇق تاۋۇش
لەۋلىشىپ، ئاندىن چېتىلما رەۋىشداش تەركىبىدىكى سوزۇق تاۋۇش
لەۋلەشكەنمۇ دېگەن مەسىلە تېخىچە ئېنىقلانغىنى يوق. شۇنداق بولسىمۇ
مەسىلىنى سېلىشتۇرۇشقا قولايلىق بولسۇن ئۈچۈن بۇ يەردە كۆرسىتىپ
ئۆتتۇق.

سۆز ياسىغۇچى قوشۇمچىلاردىكى سوزۇق تاۋۇشنىڭ نۆۋەتلىشىشى:
"گۇناھ"، yazuk (MSI137/10) ، yaz+ïk? [UW123(9-32)/2]
"گۇناھقا"، ya[z|s]uk#ka [UW82(5-3)/30, 86(8-6)/33]
"گۇناھكار". yazuk+luğ (MSI97/4)

لەۋلەشمىگەن تىل ئالدى سوزۇق تاۋۇش /i/ ۋە لەۋلەشكەن تىل
ئالدى سوزۇق تاۋۇش /ü/ نىڭ نۆۋەتلىشىشى: *əksi-k "كەم،
كەمتۈك"، əksü-$məz (AYC517/1) "كەمەيمەس، ئازايماس"،
"كەم"، əksük [UW83(6-1)/19, AYC116/7, 276/18]
"كەم"، əksük (KB3743, KR166r9 3, 210r3 4, 213v2 4)
كەمەستۈك"، əksük+süz (MSI109/25) ، əksük+süz
"تولۇق، كەم ئەمەس". [UW2(1-2)/8, AYC94/2]

"تۆمۈر"، təmir (Gabain) təmir [UW12(1-12)/23,
"تۆمۈر" təmür [UW9(1-9)/15] ، 93(9-2)/2, MSI104/13]

(خاس ئىسىم).

لەۋلەشمىگەن سوزۇق تاۋۇش /i/ بىلەن لەۋلەشكەن سوزۇق تاۋۇش /u/نىڭ نۆۋەتلىشىشى: *tanï-ķ "گۈۋاھچى"، tanuķ [UW1(1-1)/16, 2(1-2)/22, AYC448/21, ĶB15, 691] "گۈۋاھچى"، tanuķ+la-Sdïm (AYC369/8) "گۈۋاھچى بولدۇم".

لەۋلەشكەن سوزۇق تاۋۇشنىڭ لەۋلەشمىگەن سوزۇق تاۋۇشلار بىلەن نۆۋەتلىشىشى

قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىدىكى ئەسەرلەرنىڭ تىلىدا بەزى بىر بوغۇملۇق سۆزلەرنىڭ تەركىبىدىكى سوزۇق تاۋۇش ۋە كۆپ بوغۇملۇق سۆزلەرنىڭ باش بوغۇمىدىكى سوزۇق تاۋۇش ئەسلىدە لەۋلەشكەن شەكىلدە بولسىمۇ، كېيىنكى دەۋرگە ئائىت ئەسەرلەردە، مەسىلەن، «تۈركي تىلار دىۋانى»، «قۇتادغۇ بىلىك» قاتارلىق ئەسەرلەرنىڭ تىلىدا، شۇ بىر بوغۇملۇق سۆزلەرنىڭ ئاخىرىغا ئۇلانغان قوشۇمچىدىكى سوزۇق تاۋۇش ۋە شۇ كۆپ بوغۇملۇق سۆزلەرنىڭ باش بوغۇمىدىكى لەۋلەشكەن سوزۇق تاۋۇشتىن كېيىن كەلگەن سوزۇق تاۋۇش لەۋلەشمىگەن ھالدا كۆرۈلىدۇ، بۇنداق ئەھۋال ۋەسىقىلەرنىڭ تىلىدىمۇ ئۇچرايدۇ. بۇلارنىڭ بەزىلىرى قانۇنىيەتلىك بولسىمۇ، بەزىلىرى كونكرېت تېكىستلاردا ۋاقتىلىق ھالەتتە كۆرۈلىدۇ. مەسىلەن،

/u/ ۋە /ü/ بىلەن /i/ ۋە /i/نىڭ نۆۋەتلىشىشى:

سۆز ئۆزىكىدىكى تاۋۇشنىڭ نۆۋەتلىشىشى: ķuru-$p (AYC624/10) "(ئېغىز) قۇرۇپ"، ķuru-ğ [UW88(8-2)/9, 124(9-33)/5, MSI173/19, AYC26/24, 90/13] "قۇرۇق"، ķurï-$p (MSI96/12) "قۇرۇپ"، ķurï-$mix (AYC616/20) "قۇرۇغان".

kümüx [UW5(1-5)/2, MSI124/2, AYC70/6, 81/5]

"كۈمۈش"، kümüx#ün (MSI126/15) "كۈمۈشنىڭ، پۇلنىڭ"، kümix [UW57(4-10)/4] "كۈمۈش".

سۆز تۈرلىگۈچى قوشۇمچىلاردىكى تاۋۇشنىڭ نۆۋەتلىشىشى:

ئىگىلىك كېلىش قوشۇمچىسى #nung/#nüng بىلەن #niing/#ning نىڭ نۆۋەتلىشىشى. بۇ خىل ئەھۋالدا، ئەسلىدىكى سۆز ئۆزىكىنىڭ ئاخىرقى بوغۇمىدىكى سوزۇق تاۋۇش لەۋلەشكەن، شۇنداق بولغاچقا لەۋلەشكەن سوزۇق تاۋۇشلۇق قوشۇمچىلار قوشۇلۇشى كېرەك ئىدى، ئەمەلىيەتتە لەۋلەشمىگەن سوزۇق تاۋۇشلۇق قوشۇمچىلار قوشۇلغان. شۇڭا، بۇلارنى بىر خىل نۆۋەتلىشىش دەپ ھېسابلاپ، بۇ يەردە كۆرسىتىپ ئۆتۈشنى زۆرۈر تاپتۇق. مەسىلەن، borluḳ#nung [UW5(1-5)/7] "ئۆزۈملۈكنىڭ"، borluḳ#nïng [UW10(1-10)/5] "ئۆزۈملۈكنىڭ".

toyïnqoğ#nïng ،toyïnqoğ#nung [UW93(9-2)/3/8] [UW8(1-8)/9] "توينچۇقنىڭ".

kowqü#ning ،kowqü#nüng [UW21(1-21)/16] [UW21(1-21)/23] "كۆڭچۈنىڭ".

küng#ning ،küng#nüng [UW93(9-2)/14] [UW25(1-25)/7/16] "دېدەكنىڭ".

،ikigü#nüng [UW6(1-6)/11, AYCn254/9]

،ikəgü#nüng [UW7(1-7)/11, AYC21/19, 254/9]

ikigü#ning ،əkəgü#nüng [UW50(4-3)-7]

ikəgü#ning [UW8(1-8)/16, ،[UW80(5-1)/18] AYC632/5] "تىككىلەننىڭ".

چىقىش كېلىش قوشۇمچىسى #dun/#tun/#dün/#tün بىلەن #dïn/#tïn/#din/#tin نىڭ نۆۋەتلىشىشى: kün#dün

kün#tün ،kün#din [UW6(1-6)/19] ،[UW5(1-5)/9]
kün#tin [UW4(1-4)/10, AYC3/15, ،[UW3(1-3)17]
357/9] "جەنۇب".

چۈشۈم كېلىش ياكى ۋاستە كېلىش قوشۇمچىسى (#n)+(#u/#ü) بىلەن #in/#in نىڭ نۆۋەتلىشىشى: küq (AYC104/10, 164/8) "كۈچ"، küq#ün [UW8(1-8)/18] "كۈچ بىلەن، كۈچ ئارقىلىق"، küq#in [UW1(1-1)/14, 2(1-2)/16] "كۈچىنى"، küq#intə (MSI9713, AYC6/16, 11/21) "كۈچىدە".

چېتىلما رەۋىشداش قوشۇمچىسى $up/$üp بىلەن $ïp/Sip نىڭ نۆۋەتلىشىشى: kəlür-$üp [UW19(1-19)/13, kəlür-$ip ،117(9-26)/9/11, AYC363/21, 474/5] [UW105(9-14)/6] "كەلتۈرۈپ".

ئۇزۇك تاۋۇشنىڭ ئاسسىمىلياتسىيسى

جاراڭلىق ئۇزۇك تاۋۇشنىڭ ئاسسىمىلياتسىيسى. جاراڭلىق ئۇزۇك تاۋۇش بىلەن ئاخىرلاشقان سۆزلەرنىڭ ئاخىرىغا جاراڭلىق ئۇزۇك تاۋۇش بىلەن باشلانغان قوشۇمچىلار ئۇلىنىدۇ. بۇ جاراڭلىق ئۇزۇك تاۋۇشلارنىڭ ماسلاشقانلىقى، يەنى ئاسسىمىلياتسىيە قىلغانلىقىدىن بولىدۇ. مەسىلەن، bar-$zun [UW80(5-1)/6] "بارسۇن"، tağ+đïn [UW4(1-4)/12] "تاغدىن"، təg-$gəy (MSI179/22, AYC618/, 638/6) "تەگكەي"، təg-$gən [UW11(1-11)/3] "تەگكەن". təg-$zün [UW85(7-1)/2] "تەگسۇن".

جاراڭسىز ئۇزۇك تاۋۇشنىڭ ئاسسىمىلياتسىيسى. جاراڭسىز ئۇزۇك تاۋۇش بىلەن ئاخىرلاشقان سۆزلەرنىڭ ئاخىرىغا جاراڭسىز ئۇزۇك تاۋۇش بىلەن باشلانغان قوشۇمچىلار ئۇلىنىدۇ. بۇ جاراڭسىز ئۇزۇك تاۋۇشلارنىڭ

ماسلاشقانلىقى، يەنى ئاسسىملياتسىيە قىلغانلىقىدىن بولىدۇ. مەسىلەن، təg-Smix#tə "باچاقسا". baqaḳ#ḳa [UW29(1-29)/23] "تەگكەندە". [UW82(5-3)/20]

borluḳ#ḳa "بايلىقسا"، barḳ#ḳa [UW12(1-12)/13] "ئۆزۈملۈكسە"، borluḳ#ta [UW12(1-12)/12] "ئۆزۈملۈكتە". [UW11(1-11)/4]

تاۋۇشلارنىڭ دىسسىملياتسىيىسى

جاراڭسىز ئۈزۈك تاۋۇش بىلەن ئاخىرلاشقان سۆز ئۆزەكلىرىگە جاراڭلىق ئۈزۈك تاۋۇش بىلەن باشلانغان قوشۇمچىلارنىڭ قوشۇلۇشى، ياكى جاراڭلىق ئۈزۈك تاۋۇش بىلەن ئاخىرلاشقان سۆز ئۆزەكلىرىگە جاراڭسىز ئۈزۈك تاۋۇش بىلەن باشلانغان قوشۇمچىلارنىڭ ئۆلىنىش ھادىسىسى ئادەتتە تاۋۇشلارنىڭ دىسسىملياتسىيەسىدىن (تاۋۇشلارنىڭ ياتلىشىش ھادىسىسىدىن) بولىدۇ دەپ قارىلىدۇ. مەسىلەن، tağ#ḳa [UW85(7-1)/13, 86(7-2)/9, MSI122/20, AYC33/9, 481/23] "تاغقا".

tut-$dï "تۇتتۇم"، tut-$du$m [UW33(3-1)/4] "تۇتسۇن". tut-$zun [UW3(1-3)/10] "تۇتتۇم"، (AYC94/3) يۇقىرىدىكىگە ئوخشاش ئۈزۈك تاۋۇشلارنىڭ ئاسسىملياتسىيىسى ۋە دىسسىملياتسىيىسى سەۋەبىدىن تۆۋەندىكىدەك تاۋۇش ئۆزگىرىشلىرى ھاسىل بولىدۇ.

ئۈزۈك تاۋۇشنىڭ ئۆۋەتلىشىشى

1). قوش لەۋ، نەپەسسىز جاراڭلىق ئۈزۈك تاۋۇش /b/نىڭ قوش لەۋ يېرىم سۈزۈق تاۋۇش /w/ (ياكى /v/) بىلەن ئۆۋەتلىشىشى: əb

"ئـۆي"، [UW22(1-22)/2] "əb+qi" "ئـائـلـه ئـايـلى، (Orkun)
ئـــــۆيـــگـــه قـــــاربـــغـــــۆچـــى"، (DLT) əw، əw
[UW18(1-18)/5/6/7/13/21, AYC6/4, 28/24] "ئۆي، ئائله"،
"ئـــۆيـــده" əw#də [UW96(9-5)/2, AYC121/16, 141/16]،
əw#ig (MSI122/21) ،"ئـــۆيـــدىـــن" əw#din (AYC362/9)
"ئۆينى، ئائـلـنى"، [UW18(1-18)/2, AYC525/14] əw#ning
"ئـۆيـنـسكْ"، (AYC605/4) əw#ingə "ئـۆيـگـه، ئـائـلـســـگـه"،
əw#təki ،"ئـــۆيـــــده" əw#intə (MSI14/3, AYC403/27)
[UW86(7-2)/12] "ئۆيدىكى".

tawar [UW53(4-6)/4, MSI99/1, ،tabar (Orkun)
tawar#ïğ "تـاۋار، مـــال، دۇنـيـــا"، AYC136/15, 161/18]
[UW88(8-2)/2, AYC135/20/22] "تاۋارنى، مالنى، دۇنيانى"،
tavar (ĶB485, 1112) "تاۋار، مال، دۇنيا".

tawğaq [UW87(8-1)/19, "تـابـغـــاچ"، tabğaq (Orkun)
tavğaq ،"تـاۋغـــاچ" (خـاس ئـــســـــم) AYC3/12/13, 4/2/3]
(ĶBA25, B60) "تاۋغاچ" (قەبىله ئسمى).

tawïxğan [UW6(1-6)/1, ،tabïxğan (Orkun)
33(3-1)/1, 35(3-3)/1, 111(9-20)/1, AYC30/7, 34/18]
"توشقان".

saw [UW19(1-19)/13, ،"ســـــــــــۆز" sab (Orkun)
saw#ağ (MSI168/2) ،"سۆز" MSI113/23, AYC4/18, 7/14]
savqï (ĶB34, 388, ،"ســـۆز" sav (ĶBC9, 1356) ،"سـۆزنى"
(ĶR129r18 "تـــەلچى"، saw#ïm [UW51(4-4)/5] "ســـۆزۈم"،
"سۆزده". saw#ta [UW3(1-3)/24]

yalawaq (DLT, ،yalabaq (Orkun, Gabain V.)

yalawaq [UW10(1-10)/13, 11(1-11)/16, ،Gabain.V) 28(1-28)/19] "ئەلچى".

2). /b/ بىلەن /m/نىڭ نۆۋەتلىشىشى: bu [Gabain.V, UW1(1-1)/5/10/14] ،mu#nqa [UW89(8-3)/27] "بۇنچە".

3). /t/ بىلەن /q/نىڭ نۆۋەتلىشىشى: iki [UW1(1-1)/4, ikinti [UW27(1-27)/1, "ئىككى"، AYC21/17, ĶB50] ikindi ،"ئىككىنچى"MSI100/4, 105/24, AYC36/9, 38/13] ikintisikə ،"ئىككىنچى" [UW61(4-14)/1, ĶB5851] ikinḍiay ،"ئىككىنچىسىگە" (MSI99/25-26, AYC36/9) [UW68(4-21)/1] "ئىككىنچى ئاي". بۇ سۆزدىكى #ti قوشۇمچىسى ئۇچتىن يۇقىرى سانلاردا (i)q#غا نۆۋەتلىشىدۇ. مەسىلەن، tөrt#ünq ،"ئۈچۈنچى" üq#ünq [UW5(15)/1, 26(126)/1] yiti#inq ،"تۆتىنچى" [UW8(1-8)/1, 21(1-21)/1] "يەتتىنچى".

4). /t/ بىلەن /d/نىڭ نۆۋەتلىشىشى: at [UW11(1-11)/20, 12(1-12)/12] ،a[tld] [UW27(1-27)/23] "ئات" (مېنىدىغان ئات).

ata#mïznïng [UW91(8-5)/12/25] "ئاتىمىزنىڭ"، aḍa#sï ،"ئاتامنىڭ" a[tld]a#mnïng [UW11(1-11)/3] [UW26(1-26)/6] "ئاتىسى".

aḍay ،"ئاتايىنىڭ" atay#nïng [UW118(9-27)/2] aḍay#nïng ،"ئاتاي" (خاس ئىسىم) [UW24(1-24)/1] [UW101(9-10)/4] "ئاداي" (خاس ئىسىم).

a[tld]ïz [UW123(9-32)/3/8/10] ،atïz [UW3(1-3)/20] "ئېتىز".

a[tld]+lïğ ،"ئـــــاتـلـــــق" at+lïğ [UW28(1-28)/11]
"ئاتلىق". [UW23(1-23)/3]
ar[tld]uḳ [UW41(3-9)/17] ،artuḳ (AYC3/20]
"ئارتۇق".
al[tld]ï#ḳa ،"ئـــالـتـــــگـه" altï#ḳa [UW11(1-11)/1]
"ئالتىگە". [UW115(9-24)/1]
"ئـــاســـتـــــن"، altïn [UW18(1-18)/4, AYC133/16]
al[tld]ïn [UW116(9-25)/5] "ئاستىن".
altïnq [UW4(1-4)/1, AYC34/17] "ئـــالـتـــــنـچـى"،
al[tld]ïnq [UW40(3-8)/1] "ئالتىنچى".
ayït-$ïp [UW1(1-1)/18, AYC13/20] "ســـــوراپ"،
ayï[tld]-$ïp [UW3(1-3)/23] "ئېيتىپ، سوراپ".
əw#təkilər [UW58(4-11)/4] "ئـــۆيـدەكـــلـه‌ر"،
əw#[tld]əkilər [UW59(4-12)/11] "ئۆيدەكلەر".
biti-Stim ،"يـــازدـــــم" biti-$dim [UW1(1-1)/19]
"ئـــۇ biti-$dilər (AYC17/15) "يازدىم"، [UW38(3-6)/13]
bi[tld]i-$dim ،"يازغـــن" biti-$gil [UW9(1-9)/24] يازدى"،
bi[tld]i-$tim ،"يـــــــازدـــــــــم" [UW26(1-26)/23]
bi[tld]i-$gil ،"يـــــــازدـــــــــم" [UW23(1-23)/19]
bitig [UW1(1-1)/5, "يـازغـــــــن"، [UW122(9-31)/19]
bitig#kə ،"تـــــل خـــــــه‌ت" 47(3-15)/8, AYC6/9/10]
bi[tld]ig [UW1(1-1)/20] "تل خه‌تكه"، [UW16(1-16)/17]
"تل bi[tld]ig#kə [UW29(1-29)/20] "تل خه‌ت، هۆججه‌ت"،
bitig#in ،"خـــه‌تـكـه، هـۆجـــجـــه‌تـكـه" [UW98(9-7)/7/9]
bi[tld]ig#in [UW115(9-24)/6] "تل خه‌تنى، هۆججه‌تنى".

qahxaput [UW1(1-1)/1] "12- ئـــاي"، [ahxapu[tld]
[UW28(1-28)/1, 114(9-23)/1] "12- ئاي".
künqit [UW73(4-26)/5/8/10] "كـۈنجـۈت"، künqi[tld]
[UW71(4-24)/3/4/5] "كۈنجۈت".
5). /q/ بىلەن /x/نىڭ نۇۋەتلىشىشى: iqdin (AYC210/25)،
ixtin [UW56(4-9)/5, 108(9-17)/11] "ئىچىدىن".
6). /d/ ۋە /t/نىڭ نۇۋەتلىشىشى: adaḳ [UW84(6-2)/7,
adaḳï ağarla-ğ ،"ئـــايـاغ، پىۋت" MSI101/1, AYC313/1]
a[dl t]aḳ ،"ئـايـــغى ئىغـــــر، ئىغـــــرقـــات" (MSI96/10)
[UW7(1-7)/21] "ئاياغ".
a[dl t]ax [UW100(9-9)/3] ،adax (ḲR317, 524)
"ئاداش، ئاغىنە".
،adïn [UW2(1-2)/14, AYC9/1] ،adan (MSI100/8)
a[dl t]ïn [UW2(1-2)/2] "باشقا".
adar-t$layu ،"ئـايـرىـــتـــتى" adar-$ar ərdi (AYC98/3)
adïr-$a san(a)sar ،"ئـــايـرىپ، پەرقلەنـدۈرۈپ" (MSI99/2)
adïr-Sar [UW2(1-2)/10] ،"ئـــايـرىـــــــا" (MSI142/17)
"ئايرىدۇ"، a[dl t]ïr-Sar [UW1(1-1)/9] "ئايرىدۇ".
ədlə-$məsər (AYC552/16) "ياخشىلانمىسا، ئۆزگەرمىسە"،
ə[dl t]lə-$p [UW11(1-11)/9] "ياخشىلىنىپ".
bal[dl t]ïz [UW86(7-2)/17, ،baldïz [UW85(7-1)/17]
AYCn554/16] "ئىگىچە - سېكىل".
tağ#tïn ،tağ#dïn [UW4(1-4)/12, AYC8/1, 12/12/13]
[UW3(1-3)/18] "شىمال تەرەپتىن".
ḳïra#taḳï ،ḳïra#daḳï [UW119(9-28)/4]

[UW89(8-3)/19] "دالادىكى، يايلاقتىكى".

ki[dlt]in ،kidin [UW4(1-4)/1, 5(1-5)/10]

[UW1(1-1)/8, 2(1-2)/3/11] "تارقا تەرەپ، غەربىي تەرەپ".

θgən#təki [UW9(1-9)/8] ،θgən#dəki [UW6(1-6)/3]

"ئۆستەڭ بويىدىكى".

θng+tün [UW2(1-2)/9] ،θng+dün [UW5(1-5)/8]

"ئالدى تەرەپ، شەرق تەرەپ"، [UW9(1-9)/2] ،θng+dün#ində

[UW111(9-20)/6] θng+dün#intə "ئالدى تەرەپتىە، شەرق تەرەپتە".

7). /z/ بىلەن /s/نىڭ نۆۋەتلىشىشى

سۆز ئۈزۈكسىدە: [UW6(1-6)/2/8/11/23] biz "بىز"،

bi[zls]#ing ،biz#ning [UW9(1-9)/5, 16(1-16)/3]

bi[zls]#ning ،"بىزنىڭ" [UW32(2-3)/5, 35(3-3)/6]

[UW57(4-10)/12] "بىزنىڭ".

sθ[zls]#ləri ،sθz#ləri [UW10(1-10)/15]

θz [UW5(1-5)/2, MSI108/30, "سۆزلىرى" [UW32(2-3)/8]

"ئۈز" θ[zls] [UW80(5-1)/17] ،AYC8/9/12, 9/10/17]

θ[zls]#üm ،θz#üm [UW11(1-11)/27, AYC9/11, 10/12]

[UW10(1-10)/17] "ئۆزۈم".

پېئىلنىڭ بۈيرۈق - تەلەپ مەيلى تەۋەلىك ئۈچىنچى شەخس قوشۇمچىسى $zun بىلەن sunنىڭ نۆۋەتلىشىشى: bar-$zun

bar-$[zls]un [UW82(5-3)/23] ،[UW80(5-1)/6] "بارسۇن".

،bol-$zun [UW1(1-1)/11, 2(1-2)/3, MSI134/1]

bol-$[zls]un [UW14(1-14)/13] "بولسۇن".

qamla-$mazun [UW8(1-8)/17] "دە - تالاش قىلمىسۇن"،

تـــــالاش "دە - qamla-$ma[z|s]unlar [UW9(1-9)/17]
قىلمسۇن".
ķïl-$masun ،ķïl-$mazun [UW6(1-6)/13]
ķïl-$masunlar [UW5(1-5)/15, ،(AYC488/5)
ķïl-Sma[z|s]un ،"قىلمسۇن" 10(1-10)/13, AYC511/6]
[UW29(1-29)/15] "قىلمسۇن".
8). /s/ بىلەن /z/نىڭ نۆۋەتلىشىشى: bat-$sar
،ba[t|d]-$saSr [UW39(3-7)/5] ،(AYC197/19)
ba[t|d]-$[s|z]a [UW40(3-8)/6] "پاتسا".
bar[s|z] [UW10(1-10)/16] ،bars [UW10(1-10)/21]
"بولۇاس".
،bar-$sar [UW82(5-3)/22, MSI105/1, AYC601/21]
bar-$[s|z]a [UW117(9-26)/7] "بارسا".
bol-$[s|z]a ،bol-$sa [UW72(4-25)/10]
bol-$samən [UW58(4-11)/ ،"بولسا" [UW27(1-27)/17]
bol-$[s|z]amən [UW62(4-15)/8, 71(4-24)/6] ،4]
"بولسام".
،ķunpusïn [UW2(1-2)/5] ،ķuanpusïn [UW4(1-4)/4]
ķunpu[s|z]ïn [UW3(1-3)/4] "قانپۇ".
9). /ķ/ بىلەن /h/نىڭ نۆۋەتلىشىشى: bağxï#lar ،baķxï(?)
bahxï [UW9(1-9)/15, AYC30/4] ،(MSI113/11/18/20)
"باخشى".
burhan ،(بۇرخان" burķan (AYC3/5, 11/3, 16/20)
"بۇرخان". [UW100(9-9)/5, MSI96/15, 115/20, 152/28]
10). /n/ بىلەن /m/نىڭ نۆۋەتلىشىشى: yan-$ïp

yana (DLT) ،"يېنىپ" (110(9-19)/17/19, AYC619/9)
yəmə ،y(ə)mə (MSI96/19) ،yana (MSI108/29)
ymə [UW1(1-1)/6, ،(Orkun, AYC219/17, DLT)
،yimə [UW10(1-10)/6] ،MSI96/9, AYC2/6, 3/2, 4/3]
ynə ،yənə [UW9(1-9)/22, AYC2/6, 7/4, 9/1/7]
[UW41(3-9)/16] "يەنە".

11). /g/+/n/ بىلەن /ng/نىڭ نۆۋەتلىشىشى: sən (Gabain
V.) "سەن"، +gə، s(ə)ngə [UW43(3-11)] ،sənggə
[UW63(4-16)/13] "ساڭا".

12). /ğ/+/n/ بىلەن /ng/، /ķ/ نىڭ نۆۋەتلىشىشى:
،borluķ#ïnga [UW91(8-5)/27] ،(borluķïnğa)
borluķ#ïnķa [UW115(9-24)4/4] "تۇزۇملۇكىگە".

13). /y/ بىلەن /z/نىڭ نۆۋەتلىشىشى: yay (Orkun,
biri ķïx, biri yay ،"ياز" AYC589/10, 591/18)
yaz [DLT, ،"بىرى قىش، بىرى ياز" (ĶR186v16)
yaz+ķï (AYC589/9, ،"ياز" UW89(8-3)/21, 108(9-17)/7]
yaz yaz+lïğ [UW38(3-6)/4] ،"يازنىڭ" 591/12/16)
"يازنىڭ".

تاۋۇش ۋە بوغۇمنىڭ چۈشۈپ قېلىشى

سوزۇق تاۋۇش ياكى بوغۇمنىڭ چۈشۈپ قېلىشى. ئادەتتە تۈركىي تىللىرىدا ھەر بىر سوزۇق تاۋۇش بىر بوغۇمغا ۋەكىللىك قىلغاچقا، بىر سوزۇق تاۋۇش چۈشۈپ قالسا، بىر بوغۇم چۈشۈپ قالغان بولىدۇ. ئاساسەن تۆۋەندىكى سوزۇق تاۋۇشلارنىڭ چۈشۈپ قېلىش ھادىسىلىرى كۆرۈلىدۇ:

سوزۇق تاۋۇش /a/ نىڭ چوشۇپ قېلىشى: al-$ayïn
al-$yïn [UW23(1-23)/12] ،[UW3(1-3)/15, AYC157/3]
"ئالاي".

arm ay [UW100(9-9)/1] ،aram ay [UW2(1-2)/1]
"ھەرەم ئاي، بىرىنچى ئاي".

سوزۇق تاۋۇش /ï/نىڭ چوشۇپ قېلىشى: at+lağ
،at+lïğ [UW28(1-28)/11] ،[UW84(6-2)/2, MSI97/5]
atlğ#qa [UW3(1-3)/3, 19(1-19)/6] "ئاتلىق" (تەلەپپۇزدا
قانداق بولىدۇ، بىزگە نامەلۇم؛ ئەمما، +lağ دېگەن قوشۇمچىدىكى
سوزۇق تاۋۇش يېزىقتا ئالدى بىلەن /ï/ غا ئاجىزلىشىپ، ئاندىن
چوشۇپ قالغان ياكى يېزىلمىغان).

ayt-ïx-$ïp ،ayït-ïx-$ïp [UW85(7-1)/11]
[UW81(5-2)/2] "ئېيتىشىپ، سۆزلىشىپ".

bağïr ، bağr#ï [UW18(1-18)/11] "باغرى، جىگىرى".

سوزۇق تاۋۇش /i/نىڭ چوشۇپ قېلىشى: əlig#im
[UW89(8-3)/36]، ilg#im [UW80(5-1)/17] "قولۇم".

θdgə#ning ،θdigə [UW16(1-16)/17]
[UW16(1-16)/19] "ئۆدگەنىڭ" (خاس ئىسىم)".

əl "قول"، əl+ig [UW19(1-19)/16] "قول"، əlig#tə
ilig#tə ،ilig#də [UW9(1-9)/9] ،[UW91(8-5)/17]
ilig#in ،[UW16(1-16)/2, 27(1-27)/4/8] "قولدا"
(MSI96/17) "قول بىلەن"، [UW80(5-1)/17] ilg#im "قولۇم".

سوزۇق تاۋۇش /u/نىڭ چوشۇپ قېلىشى: toğuru
[UW1(1-1)/3] "توغرا"، [UW8(1-8)/6] toğru "توغرا،
دۇرۇس".

otra [UW1(1-1)/4] "ئوتتۇرا"، otura [UW4(1-4)/6]
"ئوتتۇرا"، otra#sïnga (AYC8/4] "ئوتتۇرسىغا".
oğur-ï، oğrï [UW83(6-1)/13, AYC494/5] "ئوغرى"،
oğrï#sï [UW27(1-27)/17] "ئوغرسى".
oğul [UW80(5-1)/4, MSI96/12, 138/22, AYC280/1,
544/1]، oğul#larï [UW82(5-3)-25] "ئوغۇللىرى"،
oğul#ïnga، oğul#larķa [UW85(7-1)/2] "ئوغۇللىرىغا"
oğul#um [UW4(1-4)/16, "ئوغلىغا"، [UW92(9-1)/11]
oğl#um، 81(5-2)/6, AYC441/8, 623/11] "ئوغلۇم"
oğl#umnï، (MSI128/28, UW1(1-1)/17] "ئوغلۇمنى"،
oğlï [UW21(1-21)/2]، [UW26(1-26)/6]
oğlan#ïm، oğlan [UW87(8-1)/12] "ئوغۇل"، oğul+an
oğlan#ïnïng، [UW94(9-3)/2, AYC352/22] "ئوغلىنىڭ"
oğlan#lar، (MSI112/4, AYC151/11, 608/2) "ئوغلىنىڭ"
oğlan#larïmķa، [UW82(5-3)/17, AYC113/15] "ئوغۇللار"
[UW85(7-1)/5] "ئوغۇللىرىمغا".

ئۈزۈك تاۋۇشنىڭ چۈشۈپ قېلىشى

ئۈزۈك تاۋۇش -r-نىڭ چۈشۈپ قېلىشى: ba[tld]-sar
bad-$[slz]a [UW40(3-8)/6, ،[UW39(3-7)/5]
41(3-9)/17] "پاتسا، چۆكسە".

ئۈزۈك تاۋۇش -x- نىڭ چۈشۈپ قېلىشى: ağï-x-$sarbiz
ağï-$sarbiz [UW3(1-3)/24]، [UW81(5-2)/14] "ئاغساق،
يېنىۋالساق".

ئۈزۈك تاۋۇش -ğ-نىڭ چۈشۈپ قېلىشى: tolğa-ķ

tola-Sp ،"تولغاق، كېسەل" (AYC101/21, 101/21)
[UW82(5-3)/28] "تولغاپ".

tutuğ ،tutğuğ [UW83(6-1)/4/5/6] ،*tut-+ğu+ğ
[UW83(6-1)/30, 84(6-2)/3/4/8/9] "تۇتۇق، گۆرۈ".

oğlan [UW87(8-1)/12, 94(9-3)/5] ،oğul+an "ئوغۇل"،
olan#nï [UW27(1-27)/6] "ئوغۇلنى".

ئۇزۇك تاۋۇش -ķ- نىڭ چۈشۈپ قېلىشى: ayağ#ķa təgimlig
[UW21(1-21)/7]، ayağ#a təgimlig [UW119(9-28)/8]
"ھۆرمەتكە سازاۋەر".

ئۇزۇك تاۋۇش -k-نىڭ: əxkək [UW89(8-3)/10/25,
AYC300/1] "ئېشەك"، əxkəkqi [UW43(3-11)/11]
"ئېشەكچى" (خاس ئىسىم)، əxək#ni [UW45(3-13)/6/8/14]
"ئېشەكنى".

ئۇزۇك تاۋۇش -g-نىڭ چۈشۈپ قېلىشى: kərgək
[UW1(1-1)/2, 3(1-3)/2, 6(1-6)/2, AYC3/1, 8/15]،
kərək [UW28(1-28)/3, 38(3-6)/6, 76(4-29)/2, ĶBB46,
B51, 185, 212] "كېرەك، لازىم".

ئۇزۇك تاۋۇش -n-نىڭ چۈشۈپ قېلىشى: maharanq
maharaq [UW86(7-2)/17, ،[UW85(7-1)/17, AYC27/5]
MSI155/12] "ماخاراچ".

تاۋۇشنىڭ قاتلىنىشى ياكى تەكرارلىنىشى

مەيلى قانداق سەۋەبدىن بولسۇن، ئوخشاش بىر تاۋۇشنىڭ بىر سۆز قۇرۇلمىسى تەركىبىدە ئارقىمۇ ئارقىدىن كۆرۈلىشى تاۋۇشنىڭ قاتلىنىشى دەپ ئاتىلىدۇ. مەسىلەن، ïduķ (MSI96/17, AYC3/18, 22/9)،

ïduḳ+ḳut#ḳa [UW85(7-1)/15, 92(9-1)/18] "ئىدىقۇت" (يەر ئىسمى)، al-$dïmmïz [UW59(4-12)/5] "ئالدۇق"،

تاۋۇشنىڭ ئورۇن ئالماشتۇرۇشى

/g/ بىلەن /r/نىڭ ئورۇن ئالماشتۇرۇشى: ygrmi#kə [UW7(1-7)/1] "يىگىرمىنچى (كۈنى)"، bir ygrminq ay [UW6(1-6)/1] "ئون بىرىنچى ئاي"، bix ygrmi [UW19(1-19)/1] "ئون بەش"، səkiz ygrmi#kə [UW8(1-8)/1] "ئون سەككىزىنچى (كۈنى)"، toḳuz yərgmi [UW50(4-3)/1] "ئون توققۇز".

/g/ بىلەن /x/نىڭ ئورۇن ئالماشتۇرۇشى: təgxür-$üp (AYC34p/15)، təgxür-$üx$üp [UW30(2-1)/8]، təgür-$üx$üp [UW31(2-2)/4, 32(2-3)/3] "ئورۇن ئالماشتۇرماق".

/ğ/ بىلەن /r/نىڭ ئورۇن ئالماشتۇرۇشى: toğuru [UW1(1-1)/3]، toğru [UW8(1-8)/6]، torğu [UW29(1-29)/5] "توغرا، نادىل".

/p/ بىلەن /r/نىڭ ئورۇن ئالماشتۇرۇشى: orpaḳ، *opraḳ [UW82(5-3)/15, 92(9-1)/7] "ئۇششاق، چۇشىمەك، ئۇششاق نەرسە".

/t/ بىلەن /r/نىڭ ئورۇن ئالماشتۇرۇشى: otïra (AYC450/18) "ئوتتۇرا"، otïra#da (AYC444/15] "ئوتتۇرىدا"، otra [UW1(1-1)/4] "ئوتۇرا"، otra#sïnga (AYC8/4) "ئوتتۇرىسىغا"، ortaḳ+ï [UW30(2-1)/7] "ئورتىقى"، ortuḳ

ortun (MSI97/26, 128/1, "تـــورتـاق". [UW89(8-3)/27]
AYC608/3, 611/7) "ئوتتۇرا".

üsk#intə :بـلـەن /k/نـسـك نـورۇن نـالـمـاشـتـۇرۇشـى /s/
ü[s|z]k#intə ، üks#intə [UW81(5-2)/17] ،[UW8(1-8)/6]
ük[s|z]#intə ،[UW95(9-4)/5، 96(9-5)/4]
[UW91(8-5)/11] "ئالدىدا".

تاۋۇشلارنىڭ نۆۋەتلىشىشى ھەققىدە خۇلاسە

تۈركىي تىللىرى ئائىلىسىدىكى تىللارنىڭ تاۋۇش سىستېمىسىدا تاۋۇشلارنىڭ ئۆز ئارا ئاسسىمىلياتسىيە قىلىش ھادىسى خېلى گەۋدىلىك كۆرۈلىدىغان بىر خىل ھادىسە. بىز قەدىمكى چىقىش كىتابلىرى قوشۇمچىسىنى مىسال كۆرسەتكەن بولساق، ئادەتتە ئەڭ كۆپ بولغاندا 12 خىل ۋارىيانتنى كۆرۈلىدۇ. بۇلار تەرەققىي قىلىپ ھازىرقى تۆغقان تىللار دەۋرىگە كەلگەندە خېلىلا قېلىپلاشقان ۋە بۇ قوشۇمچىلارنىڭ ۋارىيانتلىرىمۇ خېلىلا ئازايغان. بۇنىڭدىن بۇ خىل ئاسسىمىلياتسىيە قىلىش ھادىسىسىنىڭ قەدىمدە خېلىلا كۆچلۈك ئىكەنلىكىنى، بارغانسىرى ئازايغانلىقىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ. بۇ خىل ئۆزگىرىشلەرنى تۆۋەندىكىچە خۇلاسە قىلىشقا بولىدۇ.

1 قوشۇمچىلارنىڭ تەركىبىدىكى تاۋۇش سۆز قۇرۇلمىسى تەركىبىدىكى تاۋۇشقا نىسبەتەن كۆپرەك ئۆزگىرىدۇ. مەسىلەن، #dan/#dən/#tan/#tən/#dïn/#din/#tïn/#tin/#dun/#dün/#tu n/#tün. بۇ خىل قوشۇمچىلارنىڭ كۆپ ۋارىيانتلىق بولۇشىنىڭ سەۋەبى قوشۇمچىلارنىڭ تەركىبىدىكى تاۋۇشلارنىڭ سۆزنىڭ قورۇلمىسىدىكى تاۋۇشلارغا ماسلىشىش ئېھتىياجىدىن بولغان.

2. سۆزگە قوشۇمچە قوشۇلۇشى بىلەن سۆزنىڭ ئەسلى يىلتىزى

ياكى ئۆزىكىنىڭ ئاخىرقى بوغۇمىدىكى ئۇرغۇ يېڭى قوشۇلغان قوشۇمچىدىكى سوزۇق تاۋۇشقا يۆتكىلىدۇ، بۇ ئۇرغۇنىڭ يۆتكىلىشى بىلەن ئەسلى ئۇرغۇ ئورنىدىكى سوزۇق تاۋۇشنىڭ بەزى ئۆزگىرىشلىرىنى مەيدانغا چىقىرىدۇ. بۇ سەۋەبتىن تۈركىي تىللىرىدا ئۇرغۇ چۈشكەن سوزۇق تاۋۇش ئۇرغۇ چۈشمىگەن سوزۇق تاۋۇشقا نىسبەتەن كۆپرەك ئۆزگىرىدۇ. مەسىلەن، at+lağ [UW84(6-2)/2, MSI97/5] "ئىسىملىك"، at+lïğ [UW28(1-28)/11] "ئىسىملىك"، atlğ#qa [UW9(1-9)/23] "ئىسىملىك (كىشى)گە"، al-$ayïn [UW3(1-3)/15, AYC157/3] "ئالاي"، al-$yïn [UW23(1-23)/12] "ئالاي".

3. سۆز قۇرۇلمىسىنىڭ ئەڭ ئاخىرىدا كەلگەن تاۋۇش سۆز قۇرۇلمىسىنىڭ باشقا بوغۇملىرىدا كەلگەن تاۋۇشقا نىسبەتەن كۆپرەك ياكى ئۆڭايراق ئۆزگىرىدۇ. مەسىلەن، iki [UW1(1-1)/4] "ئىككى"، iki#gü [UW18(1-18)/17, ĶB331, 818] "ئىككىيلەن"، ikə#gününg [UW7(1-7)/11, AYC21/19, 254/9] "ئىككىيلەننىڭ"، ikə#gükə [UW6(1-6)/2] "ئىككىيلەنگە"، əkə#gününg [UW50(4-3)/7] "ئىككىيلەننىڭ".

əxit- "ئىشت، ئاڭلا"، əxid-$tim (AYC618/23) "ئىشىتتىم، ئاڭلىدىم"، əxid-tür-$üp (AYC514/2) "ئىشىتكۈزۈپ، ئاڭلاتقۇزۇپ"، əxit-$ip [UW93(9-2)/7] "ئاڭلاپ".

تۈركىي تىللىرىدا سۆز يىلتىزى بىلەن سۆز ئۆزىكى دېگەن ئىككى ئۇقۇم مەنە جەھەتتىن ئېنىق بولسىمۇ، لېكىن، بۇ ئىككى چەكنى ئايرىماق ئانچە ئۆڭاي ئەمەس. چۈنكى، هازىرغىچە تۈركىي تىلنىڭ ئەڭ قەدىمكى سۆز يىلتىزلىرى زادى بىر بوغۇملۇقمۇ، ياكى بىر ۋە كۆپ بوغۇملۇق ئاربلاش شەكىلدىمۇ دېگەن مەسىلەر ھەم نەزىرىيە جەھەتتىن،

هەم ئەمەلي تەھلىل قىلىش جەھەتتىن تولۇق يورۇتۇپ بېرىلمىدى. يەنە بىر تەرەپتىن قوشۇمچىلارنىڭ ئۆزىمۇ تېخى كىشىنى قايىل قىلارلىق دەرىجىدە تەھلىل قىلىنغىنى يوق. شۇڭا، بىز "سۆز يىلتىزى" ۋە "سۆز ئۆزىكى" دېگەن ئاتالغۇلارغا ئانچە ئەستايىدىللىق بىلەن ئېسىلۋالمىدۇق، يەنى سەل ئابستراكت، تومتاقراق مەنىدە قوللىنىپ تۇردۇق.

4. ئىككى سوزۇق تاۋۇش ئارىلىقىدىكى ئۈزۈك تاۋۇش باشقا ئورۇنلاردا كەلگەن ئۈزۈك تاۋۇشقا نىسبەتەن ئوكايلا تەسىرگە ئۇچرايدۇ ۋە ئۆزگىرىشچان بولىدۇ. مەسىلەن، igə+lə-$p [UW83(6-1)/19] "ئىگىلەپ"، igi+lə-$p [UW85(7-1)/10] "ئىگىلەپ"، iyə#si (AYC90/15, 378/20) "ئىگىسى"، iyə#sin (AYC508/14) "ئىگىسىنى"، əyə#si (AYC548/11) "ئىگىسى".

5. قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىدىكى ۋە ھازىرقى زامان تۈركىي تىللىرىدىكى تاۋۇش ئۆزگىرىشلىرىنى كۆزىتىدىغان بولساق، قوش لەۋ تاۋۇشلىرى، لەۋ چىش تاۋۇشلىرى ۋە چىش ئۇچى تاۋۇشلىرىنىڭ ئالدىدا كەلگەن سوزۇق تاۋۇشلار نىسپىي ھالدا قىسقا تەلەپپۇز قىلىندۇ، بۇنىڭ ئەكسىچە، تىترىگۈچى تاۋۇش (r)، قوۋۇز تاۋۇشى (l) شۇنداقلا تىل تۈۋى (h/g/k) ۋە كىچىك تىل تاۋۇشلىرى (ğ/ķ) نىڭ ئالدىدا كەلگەن سوزۇق تاۋۇشلار نىسپىي ھالدا سەل سوزۇپراق تەلەپپۇز قىلىنىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا /k/،/ķ/،/g/،/ğ/،/r/،/l/ قاتارلىق ئۈزۈك تاۋۇشلاردا تاۋۇشلارنىڭ چۈشۈپ قېلىش ھادىسىسى كۆپرەك ئۇچرايدۇ.

6. قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىغا سېلىشتۇرغاندا، ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدا سۆز بېشىدا تاۋۇشنىڭ قوشۇلۇپ قېلىشى ھادىسىسى كۆرۈلىدۇ. مەسىلەن، قەدىمكىكي ئۇيغۇر يېزىق تىلىدا ağaq [UW9(1-9)/21] "ئاغاچ، (ئادەم ئىسمى)"، ھازىر yağaq "ياغاچ"، arï "ھەرى"، ھازىر hərï "ھەرى"، sub (AYC600/20)، subnung (AYC76/1)،

"سـۇ"، sUW[UW30(2-1)/23, MSI103/24, AYC3/15]
"سـۇدىكـى"، suwdakï (MSI131/2) suwsa-$maḳ
"ئـۇسـتـاق"، [UW13(1-13)/7] (AYC102/15) suwa-+ḳ
"ئـۇسـتـاق"، (MSI169/8, 477/2, 525/2) suw+a-$p
"سـۇغـارمـاق"، (AYC102/15, 118/4) suw+sa-$maḳ
"ئـۇسـتـاق"، (AYC156/2) "ئـۇسـۇلۇقـچـى"، suw+su-xïn
"ئـۇسـاش"، هازىر ussu- "ئـۇسـتـاق". (MSI141/24) suw+su-s

7. ئوخشاپراق تەلەپپۇز قىلىندىغان ئۈزۈك تاۋۇش ئۈز ئارا ئوڭايلا ئۈۋەتلىشىدۇ. مەسىلەن، /z/ بىلەن /s/ نىڭ ئۈۋەتلىشىشى، biz [UW6(1-6)/2/8/11/23] "بىز"، biz#ning [UW9(1-9)/5, 1(1-16)/3] bi[z|s]#ing [UW32(2-3)/5, 35(3-3)/6] "بىزنىڭ". پېشلىنىڭ بۇيرۇق - تەلەپ مەيلى تەۋەلىك ئۇچىچى شەخس قوشۇمچىسى $zun بىلەن $sun نىڭ ئۈۋەتلىشىشى. مەسىلەن، bol-$[z|s]un ،bol-$zun [UW1(1-1)/11, MSI134/1] bol-$sun (AYC34/21) ،[UW14(1-14)/13] "بولسۇن".

8. لەۋلەشمىگەن سوزۇق تاۋۇشلار (مەسىلەن، /a//ə/)، لەۋلەشكەن سوزۇق تاۋۇشلار (مەسىلەن،/o//ɵ/)گە ئايلانغان. بۇ خىل ئۈزگىرىشتە تاۋۇشلارنىڭ ماسلىشىش قانىدىسىدە ئاساسەن تەتۈر ئاسسىمىلياتسىيە رول ئويناپ، مەسىلەن، təmir [UW12(1-12)/23, 70(4-23)/10] "تەمىر"، ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدا tɵmür "تۆمۈر".

9. لەۋلەشكەن سوزۇق تاۋۇشلار لەۋلەشمىگەن سوزۇق تاۋۇشلارغا ئايلانغان. بۇنىڭدىمۇ ئاساسەن سوزۇق تاۋۇشلارنىڭ ماسلىشىش قانىدىسىدە تەتۈر ئاسسىمىلياتسىيە رول ئويناپ، مەسىلەن، borluḳ#nung ،borluḳ#nïng [UW5(1-5)/7, 47(3-15)/14]

toyïnqoğ#nung :"ئـــــوزۇمـــــلۈكـــنـــــكۇ" [UW10(1-10)/5]
toyïnqoğ#nïng [UW8(1-8)/9] ،[UW93(9-2)2/3]
"توينچۇقنىڭ".

10. ئۇنىڭدىن باشقا قىسمەن بولسىمۇ يۇقىرىراق ياكى يۇقىرى سوزۇق تاۋۇشلارنىڭ تۆۋەنرەك ياكى تۆۋەك سوزۇق تاۋۇشلارغا ئۆزلىشىشكەن ياكى ئۆزگەرگەن ھادىسىلىرىمۇ كۆرۈلىدۇ. بۇ يەردىكى ئاساسىي ئۆزگىرىش سوزۇق تاۋۇشلارنىڭ ماسلىشىش قائىدىسىدە تەتۇر ئاسسىمىلياتسىيە رول ئويناشلىقىتىن بولغان. مەسىلەن، iki ikigü#tə ،"ئىككى" [UW1(1-1)/4, KBC5, 1, 50]
ikəgü#nüng [UW7(1-7)/11, ،"ئىككىلەندە" (MSI106/20)
əkəgü#nüng [UW50(4-3)-7] ،AYC21/19, 254/9]
"ئىككىلەننىڭ"،

تېكىستتە تولۇق تەكشۈرۈلمىگەن، سوزۇق تاۋۇشلارغا ئائىت بەزى فونېتىكىلىق ھادىسىلەر شۇنداقلا تەكشۈرۈلگەن بولسىمۇ سەۋەبى ۋە تەبىرى ئېنىقلاتمىغان بەزى مەسىللەر بار. بۇنى تېخىمۇ چوڭقۇر ئىزدىنىشكە توغرا كېلىدۇ.

11. بۇ دەۋرنىڭ تىلىدا خۇددى ئوتتۇرا قەدىمكى تۈركىي تىللىرىدىكىگە ئوخشاش بەزى سۆزلەرنىڭ ئالدىغا بەزى تاۋۇشلار قوشۇلۇپ قالغان، بوغۇم ئوتتۇرىسى ۋە ئاخىرىدا بەزى تاۋۇشلار چۈشۈپ قالغان، بەزى تاۋۇشلارنىڭ سۆز ياكى بۇغۇمدىكى ئورنى ئالماشقان. مەسىلەن، al-$ayïn [UW3(1-3)/15, AYC157/3] ،
aram ay ؛"ئـــــــــالاي" al-$yïn [UW23(1-23)/12]
[UW2(1-2)/1]، arm ay [UW100(9-9)/1] "ھەرەم ئـــاي، بىرىنچى ئاي" قاتارلىقلار.

12. بۇ يادىكارلىقنىڭ تىلىدا /b/نىڭ /m/غا ئۆزگىرىشى قاتارلىق

دىماغلىشىش ھادىسىسى كۆرىلىدۇ. مەسىلەن، bəngü بىلەن mənggü "مەڭگۈ".

13. بۇ يادىكارلىقنىڭ تىلىدا لەۋلىشىشى ھادىسىسى كۆرىلىدۇ. يۇقىرىدا كۆرسىتىپ ئۆتكىنىمىزدەك، بەزى لەۋلەشمىگەن سوزۇق تاۋۇشلار لەۋلىشىدۇ، لەۋ تاۋۇشى ھېسابلانمايدىغان تاۋۇشلار لەۋ تاۋۇشلىرىغا ئايلىنىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا، ھازىرقى ۋاقىتتا -ķoy، -tut، xu، kün قاتارلىق سۆزلەرنى پۈتۈن تۈركىي تىللىرىدا، جۈملىدىن ئۇيغۇر تىلىدا تەلەپپۇز قىلغاندا، ئالدىدىكى ئۇزۇق تاۋۇش ئارقىدىكى سوزۇق تاۋۇشنىڭ تەسىرى تۈپەيلىدىن مەلۇم دەرىجىدە لەۋلىشىدۇ. خۇسۇسەن جانلىق تىلدا ھەرقانداق بىر ئۇزۇك تاۋۇشنى لەۋلەشكەن سوزۇق تاۋۇشنىڭ ئالدىغا قويۇپ تەلەپپۇز قىلساق، ئۇزۇك تاۋۇشنىڭ مەلۇم دەرىجىدە لەۋلەشكەنلىكىنى كۆرىمىز. بۇ ئەلۋەتتىكى تاسادىپىي ئەھۋال ئەمەس. ئۇزۇن مۇددەتلىك تارىخىي تەرەققىيات جەريانىدا قوش لەۋ ئۇزۇك تاۋۇشنىڭ تەسىرىدىن ئۇنىڭ ئارقىسىدا كەلگەن سوزۇق تاۋۇشنىڭمۇ لەۋلەشكەنلىكىنى كۆرىمىز. مەسىلەن، əb ("كۈلتېكىن ئابىدىسى")، əw "ئۆي، ئائىلە"، əw#imtəki [UW85(7-1)/12] "ئۆيۈمدىكى"، əw#ümtəki [UW82(5-3)/14] "ئۆيۈمدىكى" قاتارلىقلار.

14. بۇ يادىكارلىقنىڭ تىلىدا جاراڭسىزلىشىش ھادىسىسى كۆرىلىدۇ. /d/نىڭ /t/غا ۋە /z/نىڭ /s/غا ئۆزگىرىشى قاتارلىقلار.

15. بۇ يادىكارلىقنىڭ تىلىدا جاراڭلىقلىشىش ھادىسىسى كۆرىلىدۇ. مەسىلەن، /t/نىڭ /d/غا ئۆزگىرىشى قاتارلىقلار.

16. بۇ يادىكارلىقنىڭ تىلىدا پارتلىغۇچى ـ سىرلاڭغۇ تاۋۇشلارنىڭ سىرلاڭغۇ تاۋۇشلارغا ئۆزگىرىشى ھادىسىسى كۆرىلىدۇ. مەسىلەن، /q/ نىڭ /x/غا ئۆزگىرىشى.

لېكسىكا جەھەتتە

تىلنىڭ تەرەققىياتى ئەلۋەتتە تىلنىڭ ئەڭ مۇھىم ئامىللىرىدىن بىرى بولغان لۇغەت بايلىقىدا ناھايىتى سەگەك ھالدا ئۆز ئىپادىسىنى كۆرسىتىدۇ. بىز بۇ دەۋردىكى تىلنىڭ لۇغەت بايلىقىدىكى تەرەققىياتىنى كۆزىتىدىغان بولساق، ئۇنى تۆۋەندىكى جەھەتلەردىن بايقاشقا بولىدۇ.

1. بۇ ۋەسىقىلەردە تۇراقلاشقان ۋەسىقە تېرمىنلىرى قېلىپلاشقان ھالدا ناھايىتى كەڭرى قوللىنىلغان. مەسىلەن، bitig (ھۆججەت) سۆزى biti- دېگەن پېئىلغا +ig دېگەن قوشۇمچىنىڭ قوشۇلۇشى بىلەن ياسالغان بولۇپ، بۇ ۋەسىقىلەردە باشتىن ئاخىر "ھۆججەت" دېگەن ئاتالغۇ ئورنىدا قوللىنىلغان. baxbitig دېگەن سۆز bax (باش) ۋە bitig (ھۆججەت) دېگەن ئىككى سۆزنىڭ بىرىكىشىدىن ياسالغان بولۇپ، ۋەسىقىلەردە "ئانا ھۆججەت" ياكى "ئەسلى ھۆججەت" دېگەن مەنىدە قوللىنىلغان. boxbitig دېگەن سۆز box (بوش، ئەركىن) ۋە bitig (ھۆججەت) دېگەن ئىككى سۆزنىڭ بىرىكىشىدىن ياسالغان بولۇپ، ۋەسىقىلەردە "ئازاد قىلىش ھۆججىتى" ياكى "ئەركىنلىك ھۆججىتى" دېگەن مەنىدە قوللىنىلغان. ülüxbitig دېگەن سۆز ülüx (ئۈلۈشۈش، تەقسىملەش) ۋە bitig (ھۆججەت) دېگەن ئىككى سۆزنىڭ بىرىكىشىدىن ياسالغان بولۇپ، ۋەسىقىلەردە "تەقسىملەش ھۆججىتى" ياكى "ئۈلۈشۈش ھۆججىتى" دېگەن مەنىدە قوللىنىلغان. ïdïxbitig دېگەن سۆز ïdïx (ئۆتكۈنچى، ۋاقىتلىق) ۋە bitig (ھۆججەت) دېگەن ئىككى سۆزنىڭ بىرىكىشىدىن ياسالغان بولۇپ، ۋەسىقىلەردە "ۋاقىتلىق ھۆججەت" دېگەن مەنىدە قوللىنىلغان. θngbitig دېگەن سۆز θng (ئالدىنقى، بۇرۇنقى) ۋە bitig (ھۆججەت) دېگەن

ئىككى سۆزنىڭ بىرىكىشىدىن ياسالغان بولۇپ، ۋەسىقىلەردە "دەسلەپكى" ياكى "ئەسلى ھۆججەت" دېگەن مەنىدە قوللىنىلغان. yanutbitig دېگەن سۆز yanut (قايتۇرۇش) ۋە bitig (ھۆججەت) دېگەن ئىككى سۆزنىڭ بىرىكىشىدىن ياسالغان بولۇپ، ۋەسىقىلەردە "قايتۇرۇش ھۆججىتى" ياكى "تاپشۇرۇپ ئېلىش ھۆججەت" دېگەن مەنىدە قوللىنىلغان. buqungbitig دېگەن سۆز خەنزۇچىدىكى buqung (تولۇقلاش) ۋە bitig (ھۆججەت) دېگەن ئىككى سۆزنىڭ بىرىكىشىدىن ياسالغان بولۇپ، ۋەسىقىلەردە "تولۇقلىما ھۆججەت" دېگەن مەنىدە قوللىنىلغان. ئۇنىڭدىن باشقا يۇقىرى تەبىقىدىكىلەرگە yarlïķ (يارلىق، بۇيرۇق)، تۆۆەن تەبىقىدىكىلەرگە θtüg (ئۆتۈنۈش، ئىلتىماس) سۆزلىرىنى قوللىنىش ئارقىلىق ھۆرمەت سۆزلىرى بىر قەدەر ئىزچىل قوللىنىلغان.

2. بۇ ۋەسىقىلەرنىڭ تىلىدا قوللىنىلغان ئاددىم ئىسىملىرى ناھايىتى كۆپ بولۇپ، ئالاھىدە بىر سالماقنى ئىگىلەيدۇ. بۇ ئىسىملارنى تەھلىل قىلىدىغان بولساق، بۇلار مەنبە جەھەتتىن ئانا تىلغا خاس سۆزلەر ۋە باشقا تىللاردىن قوبۇل قىلىنغان سۆزلەردىن ئىبارەت ئىككى چوڭ مەنبەدىن تەركىب تاپقان. ئۇنىڭ ئۈستىگە ياسالغان سۆزلەرنىڭ كۆپ قىسمى ئانا تىلدىكى سۆز يىلتىزلىرى ياكى سۆز ئۆزەكلىرىگە سۆز ياسىغۇچى قوشۇمچىلارنىڭ قوشۇلۇشى، شۇنداقلا سۆزلەرنى بىرىكتۈرۈش يولى بىلەن ياسالغان سۆزلەردىن باشقا، چەت تىلدىن قوبۇل قىلىنغان سۆزلەرگە ئانا تىلدىكى سۆز ياسىغۇچى قوشۇمچىلارنىڭ قوشۇلۇشى بىلەن ياسالغان سۆزلەرمۇ بار. مەسىلەن، ئانا تىلغا خاس سۆزلەردىن: "adaķ" (ئاداق)، "adïğ" (ئادىغ)، "arïğ" (ئارىغ)، "arslan" (ئارسلان)، "ağaq" (ئاغاچ)، "ay" (ئاي)، "bars" (بارس)، قاتارلىقلار (بۇ سۆزلەرنى جەزمەن ئۇيغۇرچە سۆز دەپ ھۆكۈم قىلىش تەس، ئەمما، سۆز قۇرۇلمىسى ۋە مەنە جەھەتتىن تەھلىل قىلغاندا،

ئۇلارنىڭ شەكلى ۋە مەنىسىنى چۈشەندۈرۈپ بەرگىلى بولىدۇ)؛ چەت تىلدىن قوبۇل قىلىنغان سۆزلەردىن "abita" (ئابىتا)، "aqarï" (ئاچارى) "anant" (ئانانت)،"antso" (ئانتسو)، قاتارلىقلار؛ ئانا تىلدىكى سۆزلەرنى بىرىكتۈرۈش يولى بىلەن ۋە سۆزلەرگە سۆز ياسىغۇچى قوشۇمچىلار قوشۇلۇپ ياسالغان سۆزلەردىن "aqbuķa" (ئاچبۇقا)،"artmïx" (ئارتمىش)، "alpïx" (ئالپىش)، "altmïxaķ" (ئالتمىشئاق)، "əbqi" (ئەبچى)، "ədgü" (ئەدگۈ)، "əxgəkqi" (ئەشىكچى)، "əlqi" (ئەلچى)، "bağqï" (باغچى)، "bədizqi" (بەدىزچى)، قاتارلىقلار؛ باشقا تىللاردىن قوبۇل قىلىنغان سۆزلەرنى بىرىكتۈرۈش يولى بىلەن ۋە سۆز ياسىغۇچى قوشۇمچە قوشۇلۇپ ياسالغان سۆزلەردىن "abïquķ" (ئابىچۇق)، "mongğulqin" (موڭغۇلچىن) قاتارلىقلار بار.

3. ھەرقانداق بىر مىللەت ئىجتىمائىي تۈرمۇشتا يالغۇز، يەككە-يىگانە ياشىيالمغانلىقى ئۈچۈن، بەربىر ئىستەكلىك ۋە ئىستەكسىز ھالدا باشقا مىللەتلەر بىلەن مۇناسىبەت قىلىشقا توغرا كېلىدۇ. شۇ سەۋەبتىن مىللەتلەرنىڭ تىلىمۇ ئىستەكلىك ۋە ئىستەكسىز ھالدا باشقا مىللەتلەرنىڭ تىلى بىلەن ئۇچرىشىدۇ. بۇ جەريانداا بىر - بىرىدىن سۆز - ئاتالغۇلار قوبۇل قىلىپ ئىشلىتىدۇ. يەكئى سۆز - ئاتالغۇلار قوبۇل قىلىنغاندىن باشقا بەزى ئەسلىدە بار بولغان سۆزلەرنىڭ تەكئداش مەنىلىك شەكىللىرىمۇ كىرىپ قالىدۇ، نەتىجىدە بۇ سۆزلەر ئەسلىدە بار بولغان تەكئداش شەكىللىرىنى چەتكە قاقىدۇ، بار - بارا بەزىلىرىنىڭ ئىستېمالدىن قېلىشىغا سەۋەب بولىدۇ. مەسىلەن، سانسكرىتچىدىن قوبۇل قىلىنغان سۆزلەردىن abita "ئابىتا"، aqari "ئاچارى"، buyan "پەزىلەت"، somaxiri "سوماشىرى"، surïyaxiri "سۈرىياشىرى"، xillawanti "شىلاۋانتى"، vihar "بۇتخانا" قاتارلىقلار بار.

خەنزۇچىدىن قوبۇل قىلىنغان سۆزلەردىن anqasï "ئانچاسى"، baoqao "باۋچاۋ"، paoxïn "ئىسپات بولغۇچى، گۇۋاھچى"، taipaoxin "كېپىل بولغۇچى"، tayxï "داشى"، totuķ "تۆتۈق"، toyïn "راھىپ"، qïğ "چى"، qïn "ھەقىيقى"، qungdung "چۈكدۈك"، sangun "ساكۇن"، siling "سىلىك"، sinin "سىنىن"، xaqu "شاجۇ"، xuikü "شۇيكۇ"، xing "شىك"، ķuanpu "گۇەنبۇ"، likə "ئەجدىھا"، luu "كەۋ"، kəw "قۇپىك"، ķuping "لىكە"، wang "ۋاڭ، خان"، vuqung "ئىناۋەتسىز"، yang "ياكۇزا، شەكىل"، yong "ئىشلىتىش" قاتارلىق خېلى كۆپ سۆزلەر بار.

4. بۇ ۋەسىقىلەرنىڭ سۆزلۈكىنى ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدىكى سۆزلەرگە سېلىشتۇرىدىغان بولساق، بۇ دەۋردىكى خېلى كۆپ سۆزلەرنىڭ ئورنىنى ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدا ئەرەب ۋە پارسچە سۆزلەر ئالغان. مەسىلەن، تۆۋەندىكى سۆزلەرنىڭ ئورنىنى ئەرەبچە سۆزلەر ئالغان: ağïlïķ "خەزىنە"، alķu "ھەممە"، alïm "باج، قەرز"، anuķ "ھازىر"، ərklik "قۇدرەتلىك"، balïķ "شەھەر"، bodun "خەلق"، bilgə "دانا"، tağdïn "شىمال"، tanuķ "گۇۋاھچى"، bitig "كىتاب، ھۆججەت"، ķanglï "ھارۋا"، ķuwrağ "جامائەت"، kidin "غەرب"، otaqï "تېۋىپ"، θng "شەرق"، θtüg "ئىلتىماس"، ig "كېسەل"، yazuķ "گۇناھ" قاتارلىقلار. تۆۋەندىكى سۆزلەرنىڭ ئورنىنى پارسچىدىن كىرگەن سۆزلەر ئالغان: arïğ "پاكىز"، asïğ "پايدا"، əksük "كەم"، əski "كونا"، barïm "مال-مۈلۈك"، baķïr "مىس"، bədiz "نەقىشاش"، birθk "ئەگەر"، tap "ئارزۇ"، mün "دەرۋازا"، ķapïğ "پاسىل"، sïqï "گۈل(لۈك)"، qəqək(lik) "شورپا"، θgüz "دەريا"، yağï "دۈشمەن".

5. بۇ ۋەسىقىلەرنىڭ سۆزلۈكىنى تەكشۈرىدىغان بولساق، تۆۋەندىكى

سۆز ياسغۇچى قوشۇمچىلار كۆپرەك قوللىنىلغان:

ئىسىمدىن ئىسىم ياسىغۇچى ياكى ئىسىمنىڭ كىچىكلەتمە قوشۇمچىسى +quķ/+qük: abïq+uķ [UW3(1-3)/22] "تاباقچۇق"، əni+qük [UW7(1-7)/3/7/9/16] "ئەنىچۈك"، basa+quķ [UW91(8-5)/8] "باساقچۇق"، bay+aquķ [UW24(1-24)/12] "بايباچۇق"، ķara+quķ [UW88(8-2)/1] "قاراچۇق".

ئىسىمدىن ئىسىم ياسىغۇچى قوشۇمچە +qï/+qi: əb+qi [UW22(1-22)/2] "ئۆيچى، ئائىلىگە قارىغۇچى، ئايال"، bθz+qi [UW93(9-2)/4] "بۆزچى، توقۇمىچى"، tor+qï [UW28(1-28)/25] "تورچى"، ķuduğ+qï [UW24(1-24)/12. 85(7-1)/18] "قوداغچى". بۇنىڭدىن باشقا تۆۋەندىكى سۆزلەردىكى قوشۇمچىلارنىمۇشۇ تىپقا كىرگۈزۈشكە بولىدۇ: al-+ïm+qï [UW29(1-29)/11] "ئېلىمچى، ئالغۇچى"، bər-+im=birimqi [UW29(1-29)/11] "بېرىمچى، بەرگۈچى".

ئىسىمدىن ئىسىم ياسىغۇچى قوشۇمچە +dax: aţax [UW100(9-9)/3] "ئاداش (دوست) بولدۇق"، bol-tumuz [UW91(8-5)/11, 18(1-18)/11, 119(9-28)/11] ķa+dax "قولداش".

ئىسىمدىن ئىسىم ياكى سۈپەت ياسىغۇچى قوشۇمچە +lïķ: ağï+lïķ [UW3(1-3)/17, 87(8-1)/14] "خەزىنە" arķa+lïķ [UW37(3-5)/10, 66(4-19)/44] "كېپىل بولغۇچى"، asïğ+lïğ [UW97(9-6)/2] "پايدىلىق، ئۈستۈملۈك"، ərk+lig [UW2(1-2)/13] "قۇدرەتلىك"، qəqək+lik#dəki [UW119(9-28)/5] "گۈللۈكتىكى، باغدىكى"، ķut+luğ

yoķ+luğ [UW79(4-32)/4] "قۇتلۇق"، [UW125(9-34)/3]
يوقلۇق.

پېئىلدىن ئىسىم ۋە سۈپەت ياسىغۇچى
قوشۇمچە/+ağ/+aķ/+əg/+ək/+ïğ/+ïķ/+ig/+ik/+uğ/+uķ/+üg/+
+ük: əksü-+k، "ئارتۇق" art-+uķ [UW41(3-9)/17]
ķap+ïğ [UW50(4-3)/3] "ئوكسۇك، كەم"، [UW83(6-1)/19]
ya[zls]uķ#ķa ، yaz+ïķ? [UW123(9-32)/2] "ئىشىك، دەرۋازا"،
[UW82(5-3)/30, 89(8-3)/33] "گۇناھقا".

پېئىلدىن ئىسىم ياسىغۇچى قوشۇمچە : ķap-+ğu
yara-+ğu، "قولغا چىقىدىغان نەرسە" [UW83(6-1)/13]
[UW12(1-12)/12, 27(1-27)/23] "ياراش، لايىقلىشىش"،
yar-+ğu [UW82(5-3)/29] "ھۆكۈم".

پېئىلدىن ئىسىم ياسىغۇچى قوشۇمچە al-+ğuqï :+ğuqï
ay-+ğuqï#ķa، "ئالغۇچى" [UW108(9-17)/12]
qamla-+ğuqï، "مەسلىھەتچىگە" [UW85(7-1)/3]
yul-+ğuqï "جەدەل قىلغۇچى" [UW12(1-12)/15]
[UW8(1-8)/20] "يۇلغۇچى، قايتۇرۇپ سېتىۋالغۇچى".

پېئىلدىن ئىسىم ياسىغۇچى قوشۇمچە tuğ-+ma :+ma/+mə
tuğ-+ma#nïng، "تۇغما" [UW108(9-17)/14/24]
[UW108(9-17)/20] "تۇغمانىڭ".

پېئىلدىن ئىسىم ياسىغۇچى قوشۇمچە bol-+mïx :+mïx/+mix
tur-+mïx [UW7(1-7)/18] "بولمىش"، [UW26(1-26)/20]
tuğ-+mïx [UW18(1-18)/21, 26(1-26)/2/7] "تۇرمىش"،
ķantur-+mïx [UW3(1-3)/22, 97(9-6)/2] "تۇغما"،
ķutad-+mïx [UW3(1-3)/7/10] "قانتۇرمىش"، "قۇتادمىش".

پىئىلدىن ئىسىم ياسىغۇچى قوشۇمچە al-+ïm :+ïm/+im
[UW37(3-5)/8, 43(3-11)/10] "ئىبىلىم، باج"، bər-+im
[UW37(3-5)/9, 38(3-6)/9] "بىبىرىم، باج"، yar-+ïm
[UW11(1-11)/5] "يىبرىم". ئۇنىسكىدىن باشقا barï-+m
[UW82(5-3)/16] "بارلىق مال - دۇنيا" دېگەن سۆزنىڭ يىلتىزىنمۇ خېلى كۆپ تىلشۇناسلار پىئىل (barï- "بىنا قىلماق، بەرپا قىلماق، ياراتماق") دەپ قارايدۇ، تەبى بۇنى يەنە ئىزدىنىشكە توغرا كېلىدۇ.
ئىسىمدىن سۆيەت ياسىغۇچى قوشۇمچە :+sïz/+siz/+suz/+süz
[UW2(1-2)/8] əksü-+k+süz "كەمكۈتسىز، تولۇق"، song+suz
[UW4(1-4)/23] "سوكۇسىز"، [UW2(1-2)/19] ķor+suz
"زىيانسىز"، [UW19(1-19)/5] ig+siz "كېسەلسىز، ساق"
سۆيەت ياسىغۇچى قوشۇمچە altïn+ķï :+ķï/+ki
[UW30(2-1)/7/22] "ئاستىنقى"، [UW83(6-1)/24] bərü+ki
"بۈيانقى"، [UW81(5-2)/9] bükün+ki "بۈگۈنكى"، kün+ki
[UW83(6-1)/17] "كۈندىكى"، [UW96(9-5)/5] θngdün+ki
"ئالدى تەرىپىدىكى"، [UW3(1-3)/3] üsḍün+ki _ üstün
[UW43(3-11)/6] "ئۈستۈنكى".
پىئىلدىن سۆيەت ياسىغۇچى قوشۇمچە :+ïn/+in/+un/+ün/+n
[UW24(1-24)/13] büt-+ün "پۈتۈن، تولۇق".
ساندىن سۆيەت ياسىغۇچى قوشۇمچە tθrt+kil :+kil
[UW88(8-2)/3, 119(9-28)/4] "تۆت بۈرجەكلىك".
ئالماشتىن ئالماش ياسىغۇچى قوشۇمچە alķu :+ğun
[UW85(7-1)/4]+ğun [UW90(8-4)/4] "ھەممە".
تۈرغۇن سۆزدىن پىئىل ياسىغۇچى قوشۇمچە :-la/-lə
[UW8(1-8)/17] qam+la-Smazun "دە - تالاش قىلمىسۇن"،

[UW1(1-1)/3] sөz+lə-x-$dimiz "سۆزلەشتۇق"، [UW3(1-3)/5] sөz+lə-x-$timz "سۆزلەشتۇق"، sөz+lə-x-$ip [UW91(8-5)/11] "سۆزلىشىپ"، igə+lə-$p [UW92(9-1)/8] "ئىگىلەپ، ئىگە بولۇپ"، ig+lə-$mixtə [UW88(8-2)/1] "كېسەل بولغاندا"

تۆرغۇن سۆزدىن پېئىل ياسىغۇچى قوشۇمچە -da/-də: til+da-$mayïn [UW108(9-17)/9/15] "باھانە - سەۋەب كۆرسەتمەي"،

6. بۇ ۋەسىقىلەرنىڭ تىلىدا ئاھاڭداش سۆزلەر ناھايىتى كۆپ ئۇچرايدۇ. بۇلارنىڭ خېلى كۆپ بىر قىسمى نادەتتىكى ئىسىملارنىڭ خاس ئىسىم يەنى نادەم ۋە يەر ئىسمى ئورنىدا قوللىنىلىشى ئارقىلىق ھاسىل بولغان. مەسىلەن، apa [UW13(1-13)/2] "ئاپا" (نادەم ئىسمى)، apa [UW122(9-31)/6] "ئاتا - بوۋا" (نادەتتىكى ئىسىم)؛ adaq [UW117(9-26)/3] "ئاداق" (نادەم ئىسمى)، adaq [UW116(9-25)/6/17] "ئاداق" (يەر ئىسمى)، arïğ [UW7(1-7)/21] "ئاياغ، پۇت" (نادەتتىكى ئىسىم)؛ arïğ [UW63(4-16)/8] "ئارىغ" (نادەم ئىسمى)، asïğ [UW64(4-17)/3] "ئېرىغ، پاكىز" (سۈپەت)؛ asïğ [UW18(1-18)/23] "ئاسىغ" (نادەم ئىسمى)، alp [UW53(4-6)/6] "پايدا، ئۈسۈم" (نادەتتىكى ئىسىم)؛ alp [UW29(1-29)/23] "ئالىپ" (نادەم ئىسمى)، altmïx [UW81(5-2)/3] "قېيىن، مۇشكۈل" (سۈپەت)؛ altmïx [UW87(8-1)/6] "ئالتمىش" (نادەم ئىسمى)، ay [UW26(1-26)/5] "ئاتمىش" (سان)، ay [UW93(9-2)/3] "ئاي" (نادەم ئىسمى)، ay [UW1(1-1)/1] "ئاي" (نادەتتىكى

ədgü ،(ئادەم ئىسمى) "ئەدگۈ" ədgü [UW3(1-3)/8] ئىسىم)،
ər [UW2(1-2)/21] "ياخشى" (سۈپەت)؛ [UW82(5-3)/21]
"ئەر" (ئادەم ئىسمى)، ər [UW10(1-10)/4] "ئەر، ئەر كىشى،
ئادەم" (ئادەتتىكى ئىسىم)؛ barqa [UW110(9-19)/10] "بارچا"
(ئادەم ئىسمى)، barqa [UW92(9-1)/7] "بارلىق، ھەممە"
(ئالماش)؛ bars [UW10(1-10)/21] "بارس" (ئادەم ئىسمى)،
basa ؛(ئادەتتىكى ئىسىم) "يولۋاس" bars [UW66(4-19)/1]
basa [UW85(7-1)/2]، (ئادەم ئىسمى) "باسا" [UW5(1-5)/3]
"ئەگىشىپ، كەينىدىن" (رەۋىش)؛ buyan [UW9(1-9)/21] "بۇيان"
(ئادەم ئىسمى)، buyan [UW86(7-2)/10] "ساۋاب، ئەخلاق –
پەزىلەت" (بۇددىزم ئاتالغۇسى)؛ tax [UW1(1-1)/3] "تاش" (ئادەم
ئىسمى)، tax [UW13(1-13)/9] "تاش" (ئادەتتىكى ئىسىم)، tax
ķaxuķ ؛(ئادەتتىكى ئىسىم) "تاشقىرى" [UW45(3-13)/12]
ķaxuķ، (ئادەم ئىسمى) "قاشۇق" [UW75(4-28)/7]
[UW88(8-2)/10] "قوشۇق" (ئادەتتىكى ئىسىم)؛
ķïz[UW21(1-21)/16] "قىز" (ئادەم ئىسمى)، ķïz
ķoyn ؛(ئادەتتىكى ئىسىم) "قىز" [UW23(1-23)/3]
ķoyn، (ئادەم ئىسمى) "قوي" [UW44(3-12)/6]
oğlan ؛(ئادەتتىكى ئىسىم) "قوي" [UW2(1-2)/1]
oğlan، (ئادەم ئىسمى) "ئوغلان" [UW17(1-17)/11]
otuz ؛(ئادەتتىكى ئىسىم) "ئوغۇل بالا" [UW87(8-1)/12]
otuz#ķa، (ئادەم ئىسمى) "ئوتۇز" [UW93(9-2)/7]
"ئوتتۇز" (سان)؛ θz [UW96(9-5)/4] "ئۆز"
uluğ ؛(ئالماش) "ئوتتۇز" θz [UW5(1-5)/2]، (ئادەم ئىسمى)
uluğ، (ئادەم ئىسمى) "ئۇلۇغ" [UW9(1-9)/2/11]

yalawaq ؛ "ئـــــۇلۇغ، چـوڭ" (ســـــۆزلـــەت) [UW5(1-5)/9]
yalawaq ، "يالاڭاچ" (ئـــادەم ئـــــــــسمى) [UW81(5-2)/15]
"ئەلچى" (ئادەتتىكى ئىسىم) [UW10(1-10)/13].

گراماتىكا جەھەتتە

گراماتىكا تىلنى تەشكىل قىلغۇچى ئۇچ ئامىلنىڭ بىرى بولۇش سۈپىتى بىلەن تىلنىڭ تەرەققىياتى جەريانىدا ئۇنىڭدىمۇ بەزى ئۆزگىرىشلەر بولماي قالمايدۇ. تەبىئىكى تىلنىڭ تەركىبى قىسمى بولغان گراماتىكا سىستېمىسىدىكى ئۆزگىرىشلەر تىلنىڭ باشقا تەركىبى قىسمى يەنى فونېتىكا ۋە لېكسىكا جەھەتتىكى ئۆزگىرىشلىرىگە قارىغاندا خېلى ئاستا بولىدۇ. بۇ ۋەسىقىلەر تىلىدا ئەكس ئەتكەن گراماتىكىلىق ھادىسىلەرنى ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىنىڭ گراماتىكا سىستېمىسى بويىچە سېلىشتۇرۇپ تۆۋەندىكىچە بايان قىلىپ ئۆتىمىز. ئاخىردا بۇ ھادىسىلەرنى ئۇنىڭ ۋارىسى بولغان ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلى بىلەن سېلىشتۇرغان ھالدا بىرقانچە جەھەتتىن خۇلاسىلاپ ئۆتىمىز.

بۇ دەۋرنىڭ تىلىدا ئەكس ئەتكەن مۇھىم گراماتىكىلىق كاتېگورىيىلەر ۋە ئۇلارنىڭ شەكىللىرى تۆۋەندىكىچە:

ئىسىم

ئىسىملارنىڭ كۆپلۈك قوشۇچىسى #lar/#lər: sөz#lәri [UW10(1-10)/15] "سۆزلىرى"، oğul#larï [UW82(5-3)/25] "ئوغۇللىرى". ئىسىملارنىڭ كۆپلۈك قوشۇمچىسى قوشۇلمىغان شەكلى ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدىكىگە ئوخشاش بىرلىك شەكلى ھېسابلىنىدۇ.

تەۋەلىك بىرسىنچى شەخس بىرلىك قوشۇمچىسى

əlig#im ،apa#m [UW122(9-31)/6] :-ïm/#im/#um/#üm
ini#m iqi#m ķa#m ķadax#ïm ،"قولۇم" [UW89(8-3)/36]
uruğ#um ،"تىنىم، ئاكام، ئۇرۇق - تۇغقانلىرىم" [UW1(1-1)/12]
yüzlük#üm ،"ئۇرۇق - ئەۋلادىم" [UW16(1-16)/12]
yïr#im [UW1(1-1)/2] ،"يۇزلۈكۈم" [UW16(1-16)/13]
"يىرىم".

تەۋەلىك بىرىنچى شەخس، كۆپلۈك قوشۇمچىسى
oğul#umïz [UW3(1-3)/12] :-ïmïz/#imiz/#umïz/#ümiz
mən yrp yanga-nïng ədgününg iqi#miz ،"ئوغلىمىز"
ini#miz ķa#miz ķaţax#ïmïz oğul#umïz ķïz#ïmïz
ayïtmazun istəməzün [UW3(1-3)/11-13] "مەن يارپ
ياڭانىڭ (ۋە) ئەدگۈنىڭ ئاكىمىز، ئىنىمىز، ئۇرۇق-تۇغقانلىرىمىز، ئوغۇل -
قىزلىرىمىز (يەرنى) سورىمىسۇن، تەلەپ قىلمىسۇن".

تەۋەلىك ئىككىنچى شەخس بىرلىك قوشۇمچىسى
turï birim#ingni mən birürmän, :-ïng/#ing/#ung/#üng
borluķķ θşgə kixi kθgürməzmən timix üqün
[UW110(9-19)/9] "تۇرى قەرزىڭنى مەن تۆلەپ بېرىمەن،
ئۇزۇملۇككە باشقا كىشىنى ئىگە قىلمايمەن دېگەنلىكى ئۈچۈن".

تەۋەلىك ئىككىنچى شەخس، كۆپلۈك قوشۇمچىسى
:-ïnglar/#inglər/#uunglar/#ünglər: بۇ ۋەسىقىلەردە كۆرۈلمەيدۇ.

تەۋەلىك ئۈچىنچى شەخس قوشۇمچىسى :#(s)ï/#(s)i
əw#i [UW18(1-18)/4/5] "ئۆيى"، bod#i [UW85(7-1)/3] "بويى"،
tθrü#si [UW82(5-3)/3/7] "قانۇن بويىچە"، sθzi
[UW82(5-3)/24] "سۆزى".

كېلىش قوشۇمچىلىرى:

باش كېلىش نۇل شەكىل ئارقىلىق ئىپادىلىنىدۇ. مەسىلەن، tanuḳ suwan totuḳ, tanuḳ küq bağlïğ, tanuḳ burhan ḳulï, tanuḳ wažir tonga. bu tamğa biz oṣmïxnïng, tükəlning ikigününg ol [UW6(1-6)/21] "گۈزۈاھچى سۈۋان تۇتۇق، گۈزۈاھچى كۈچ باغلىغ، گۈزۈاھچى بۇرخان قۇلى، گۈزۈاھچى ۋازىر توكا. بۇ تامغا بىز ئوزمىش (ۋە) تۈكەل ئىككىيلەننىڭدۇر".

ئېگىلىك كېلىش قوشۇمچىسى :#nïng/#ning/#nung/#nüng aruğ#nïng [UW108(9-17)/13/18/22] "ئارۇغنىڭ"، əw#ning bodun#nïng [UW18(1-18)/2] "ئۆينىڭ"، borluḳ#nïng [UW111(9-20)/19] "خەلىقنىڭ"، oğul#umnïng [UW10(1-10)/5/6] "ئوزۇمۇلۇكنىڭ"، ud#nïng [UW46(3-14)/6] [UW84(6-2)/11] "ئوغلۇمنىڭ"، "ئۇينىڭ".

چۈشۈم كېلىش قوشۇمچىسى #ïğ/#ïḳ/#ig/#ik/#uğ/#uḳ/#ig/#ik/#ğ/#ḳ/#g/#k (ئادەتتە ئىسىملارنىڭ تەۋەلىك شەخس قوشۇمچىلىرى قوشۇلمىغان، ئەمما، كۆپلۈك قوشۇمچىسى بىلەن تۇرلەنگەن، ياكى سانلار بىلەن ئېنىقلانغان ئۇزەك شەكلىگە قوشۇلۇدۇ): tawar#ïğ [UW88(8-2)/2] "تاۋارنى، مال - دۇنيانى"، bu yüz ḳanpu#ğ [UW1(1-1)/5] "بۇ يۈز قانىپۇنى"، ḳ(a)rabax#ïğ [UW19(1-19)/11] "قۇلنى"، kümüx#üg [UW5(1-5)/5] "كۈمۈشنى".

چۈشۈم كېلىش قوشۇمچىسى #nï/#ni (كۆپەك ئىسىملارنىڭ تەۋەلىك شەخس قوشۇمچىلىرى قوشۇلغان، ئەمما، كۆپلۈك قوشۇمچىسى بىلەن تۇرلەنمىگەن ئۇزەك شەكلىگە قوشۇلۇدۇ. ئەمما، كېيىنكى

دەۋرلەردە بۇ خىل شەكلى قېلىپلىشىپ، تىممنىڭ بىرلىك شەكلىگىمۇ ۋە كىۋىلۈك شەكلىگىمۇ قوشۇلۇدىغان بولغان): tawar#nï [UW90(8-4)/6] "تاۋارنى، مال - دۇنيانى"، əw#imni [UW87(8-1)/5] "ئۆيۈمنى"، borluķ#nï [UW110(9-19)/18] "ئۆزۈملۈكنى"، borluķ#umnï [UW5(1-5)/2] "ئۆزۈملۈكۈمنى"، ķarabax#ïmnï "بۆزنى، رەختنى"، bθz#ni [UW9(1-9)/10] ķarabax#ïmïn "قۇلۇمنى"، [UW22(1-22)/2] [UW21(1-21)/3] "قۇلۇمنى" (بۇ يەردە ئىملا قائىدىسىگە ئۇيغۇن بولمىغان ھالدا كۆرۈلىدۇ)، kümüx#ni [UW22(1-22)/4] "كۈمۈشنى"، oğul#nï [UW82(5-3)/10] "ئوغۇلنى"، oğul#umnï [UW83(6-1)/29] "ئوغلۇمنى".

چۈشۈم كېلىش قوشۇمچىسى #n (بۇ شەكلى ئاساسەن ئۆچمەچى شەخسىتە كەلگەن ئىممىلارنىڭ ئاخىرىغا ئۇلىنىدۇ): borluķ#ï#n [UW112(9-21)/4] "ئۆزۈملۈكنى"، kümüx#i#n [UW5(1-5)/3] "كۈمۈشنى"، satïğ#ïn [UW1(1-1)/3] "باھاسنى"، küq#in tutup [UW2(1-2)/16] "كۆچنى تۇتۇپ، كۆچىگە تايىنىپ".

ۋاستە كېلىش قوشۇمچىسى ay#in :#ïn/#in/#n [UW64(4-17)/6] "ئايدا" (ۋاستە كېلىشتەن ئىسىم ۋاقىتنى بىلدۈرۈپ كەلگەن)، bu bitigni mən buyan təmür θz ilig#in bitiyü təgintim [UW119(9-28)/17] "بۇ ھۆججەتنى مەن بۇيان تەمۇر ئۆز قولۇم بىلەن يازدىم".

ئورۇن كېلىش قوشۇمچىسى ay#ta :#da/#ta/#də/#tə [UW56(4-9)/3] "ئايدا"، [UW91(8-5)/17] "قولدا"، əlig#tə [UW96(9-5)/2] "ئۆيدە"، əw#də borluķ#ta،

[UW11(1-11)/4] "ئۇزۇملۇكتە"، borluķ#umta
[UW89(8-3)/12] "ئۇزۇملۇكۇمدە"، suw#ta
[UW116(9-25)/3] "سۇدا"، [UW104(9-13)/3] kümüx#tə
"كۇمۇشتە"، [UW1(1-1)/6] kün#tə "كۇندە"، orun#ta
[UW103(9-12)/3] "ئورۇندا"، [UW9(1-9)/9] ilig#də "قولدا"،
[UW16(1-16)/2] ilig#tə "قولدا".

ئورۇن - بەلگە كېلىش قوشۇمچىسى :#daķï/#taķï/dəki/#təki
[UW119(9-28)/3] ağïz#taķï "ئېغىزدىكى"، əw#üm#təki
[UW82(5-3)/14] "ئۆيۈمدىكى"، [UW9(1-9)/4] bax#ïndaķï
"بېشىدىكى"، [UW119(9-28)/4] quğ#daķï "ئورمانلىقتىكى"،
[UW7(1-7)/2/25] qükü#təki "چۆكۈدىكى"، samduků#təki
[UW62(4-15)/8] "سامۇدۇكۇدىكى"، suw#taķï
[UW36(3-4)/4] "سۇدىكى (دەريا بۇيىدىكى)"، uyğur uruğ
ķadax ükẓintə sθzləxip, atamïznïng ülüx bitigindəkiqə...
[UW91(8-5)/11] "ئۇيغۇر ئۇرۇق-تۇغقانلىرىمىزنىڭ ئالدىدا
سۆزلىشىپ، ئاتىمىزنىڭ مىراس بۆلۈش پۈتۈكى (ۋەسىيەتنامىسى)دىكى
بويىچە". بۇ ۋەسىلەردە ئورۇن-بەلگە كېلىش ۋە تەكلەشتۈرمە كېلىش
قوشۇمچىسى قاتلىنىپ كەلگەن.

چىقىش كېلىش قوشۇمچىسى :#dïn/#din/#tïn/#tin badrun#tïn
[UW70(4-23)/4] "بادرۇندىن"، bədrüz#tin
[UW29(1-29)/2] "بەدرۇزدىن"، qïrķux#tïn
[UW11(1-11)/4] "چىرقۇشتىن"، təmür#tin
[UW28(1-28)/5] "تۆمۈردىن"، ķayïmtu#tïn
[UW60(4-13)/4] "قايىمتۇدىن"، [UW11(1-11)/7] kün#tin
"كۈندىن". بۇ قوشۇمچە كۆپرەك يۇقىرى سوزۇق تاۋۇشلۇق شەكىلدە

كەلسىمۇ، قىسمەن جايلاردە تۆۋەن سوزۇق تاۋۇشلۇق شەكىلدىمۇ ئۇچرايدۇ. مەسىلەن، tonga#tan [UW51(4-4)/2] "توڭا دىن".

يۇنىلىش كېلىش قوشۇمچىسى ağïlïķ#ķa :#ğa/#ķa/#gə/#kə ədgü#kə [UW3(1-3)/2] "خەزىنىگە"، [UW11(1-11)/18] "ئەدگۈگە"، əniqük#kə [UW23(1-23)/13] "ئەنىچۈككە"، əw#kə [UW12(1-12)/13] "ئۆيگە"، bodun#ķa borluķ#ķa [UW12(1-12)/12] "خەلقكە"، [UW85(7-1)/3] "ئۆزۈملۈككە"، bөz#kə [UW7(1-7)/5] "بۆزگە، رەختكە"، təmür#kə [UW43(3-11)/13] "تۆمۈرگە".

چەك كېلىش قوشۇمچىسى #ğïqa/#ķïqə/#giqə/#kiqə (ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدىكى بۇ قوشۇمچە ئەسلىدە پېئىلنىڭ ئىسىمداش قوشۇمچىسى Sğï/$ķï/$gi/Ski شەكلىگە تەڭلەشتۈرمە كېلىش بىلەن شەكىللىدۇ ۋە مەنە جەھەتتىنمۇ ناھايىتى يېقىن بولغان #qa/qə قوشۇلۇپ ياسالغان. بۇنىڭ مۇشۇنداق ئىككى خىل قوشۇمچىنىڭ قوشۇلۇشىدىن كەلگەنلىكىنى بۇ ۋەسىقىلەردە بۇ خىل قوشۇمچە قوشۇلغان سۆز ئۆزەكلىرىنىڭ ئەسلىدە پېئىل ئىكەنلىكى ئىسپاتلايدۇ، يەنە بىر تەرەپتىن بۇ ئىككى خىل قوشۇمچىنىڭ ئوتتۇرىسىغا قوشۇلغان يارىدەمچى تاۋۇش -n- ئىسپاتلايدۇ. بۇ يارىدەمچى تاۋۇش ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدا، باشقا كېلىش قوشۇمچىلىرىدىمۇ قىسقىراپ كەتكەن): üq yïl tügə-$mə$gi$n$qə [UW83(6-1)/23] "ئۈچ يىل تۈگىمگۈچە"،

ئوخشاتما كېلىش قوشۇمچىسى #dək/#tək (بۇ ۋەسىقىلەردە تىركەلمە ئورنىدا، يەنى قوشۇمچە ئەمەس، بەلكى سۆز ئورنىدا قوللىنىلغان، مەنبەسىنى كۆرسىتىشكە قۇلايلىق بولسۇن دەپ بۇ يەردە بايان قىلىدۇق): əw təg yoğun ix [UW84(6-2)/7,

[UW82(5-3)/16] "ئېرىشكۈچىلىك، قولغا چىقىرىلىدىغان سۈرلۈك ھايۋان". bul-ğu#qa :#qa/#qə تەكلىشتۈرمە كېلىش قوشۇمچىسى
[UW6(1-6)/16] "تەكلىكتە". təng#inqə
apam birθk bu oğulnïng küqin alïp, bodķa təgmixtə orunïn yigin ķïlmayïn ədgü tuḍmayïn ķodï asïra kixi#qə tuḍsarmən.
[UW82(5-3)/19-22] "ئەگەر (مەن سۈتباق) بۇ ئوغۇلنىڭ كۈچىنى ئىشلىتىپ، بۇيىغا يەتكەندە ئورنى - قەدرىنى قىلماي، ياخشى (مۇئامىلە) قىلماي، (ئۇنى) پەس - تۆۋەن (تەبىقىدىكى) كىشىدەك (كۆرۈپ) مۇئامىلە قىلسام، قاياقتا بارغۇسى كەلسە، ئۆز كۆڭۈل - خاھىشى بويىچە (خالىغان يېرىگە) بارسۇن".

تۆۋەندىكىدەك تىركەلمىلەر قوللىنىلىدۇ:

birlə :[UW47(3-15)/13] "بىرلىكتە، بىللە". mən birlə
[UW3(1-3)/8] "مەن yrp yanga ədgü birlə tükəl altïmz
يارپ ياڭا ئەدگۈ بىلەن بىرلىكتە ساق ئالدۇق".

bilə :[UW2(1-2)/3-4] iqim ķanquķ bilə tüz ülüxlüg
"ئاكام قانچۇق بىلەن تەڭ بۆلۈشكەن".

təgi :[UW5(1-5)/12] ming yïl tümən küngə ḍəgi
مىڭ يىل تۇمەن كۈنگە قەدەر (مەڭگۈ)".

üzə :[UW3(1-3)/3] üstün θgən üzə suwaķlïğ
[UW3(1-3)/7] "يۇقىرىقى ئۇستەڭ بىلەن سۇغىرىلىدىغان". bitig ķïlmïx kün üzə
"بۇ ھۆججەت تۆزۈلگەن كۈنى".

ئورۇن تەرەپ ئىسىملىرىنىڭ قوللىنىلىشى: bu yirning sïqïsï: ongdün yïngaḳ burhan ḳulïnïng ɵrḍgün, kündin yïngaḳ uluğ yol. kidin yïngaḳ tangutnung yir. tağtïn yïngaḳ buyanquḳnung ɵtḍgün adïrar [UW6(1-6)/17-20] "بۇيانقۇقنىڭ ئوتتۇرىسىدىن ئۆتۈپ، شەرقىي تەرەپتىن بۇرخان قۇلنىڭ جەنۇب تەرەپتىن چوڭ يول، غەرب تەرەپتىن تاڭۇتنىڭ يېرى، شىمال تەرەپتىن ئاستىن" altïn [UW18(1-18)/4] "ئاستى، تۆۋەن" ḳodï asïra [UW82(5-3)/21] iq#indin "ئىچىدىن" [UW108(9-17)/5] iq#gərü [UW87(8-1)/14] "ئىچگە".

سۈپەت

باشقا ژانىردىكى نەسەرلەرنىڭ تىلغا سىلىشتۇرغاندا، ۋەسىقىلەرنىڭ تىلدا سۈپەتلەر خېلىلا ئاز قوللىنىلغان، خۇسۇسەن دەرىجىلىك سۈپەتلەر تېخىمۇ ئاز قوللىنىلغان. ئۇنىڭ ئۈستىگە دەرىجىلىك سۈپەتلەر قوللىنىلغان تەقدىردىمۇ، ئۇلارنىڭ سۈپەت دەرىجىسىرى بىلەن تۇرلىنىشى يوق دېيەرلىك. بۇ ۋەسىقىلەرنىڭ تىل جەھەتتىكى بىر ئالاھىدىلىكى بولسا كېرەك.

ئەسلى دەرىجىدە كەلگەنلىرى: ağïr [UW80(5-1)/15. 87(8-1)/2] "ئېغىر"، ak [UW27(1-27)/22, 90(8-4)/3] "ئاق".

سان

ئاددىي سان: bir [UW1(1-1)/1] "بىر"، iki [UW1(1-1)/4] "ئىككى"، üq [UW3(1-3)/1] "ئۈچ"، tɵrt

bix [UW14(1-14)/1/3/6] "تـــۆت"، [UW14(1-14)/1
yiti [UW3(1-3)/3] "تـالتـــه"، altï [UW5(1-5)/1] "بەش"،
toḳuz "ســـەكـكـــز"، səkiz [UW4(1-4)/3] "بەشـتـــه"،
on "ئون"، on [UW11(1-11)/1] "توقـقـۇز"، [UW8(1-8)/5]
bir "بىر"، ygrmi#kə [UW7(1-7)/1] "يىگىرمىنچى (كۇنى)"،
əlig [UW22(1-22)/3/16] "ئوتتۇز"، otuz [UW2(1-2)/6/7]
ming [UW1(1-1)/10] "يۈز"، yüz [UW1(1-1)/5] "مىڭ"،
tümən [UW1(1-1)/10] "تۈمەن".

مۇرەككەپ سان: قەدىمدە ئونلار خانىسىدىن يۇقىرى سانلارنىڭ باشلىشى ۋە ئاتىلىشى ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدىن خېلىلا پەرقلىق ئىدى، يەنى قەدىمدە، ئونلار خانىسىدىن يۇقىرى ھەر خانا ئوتتۇرىسىدىكى سانلار ھەر خانىدىن يۇقىرى سان ئالدىدا چوڭ خانا سان ئارقىدا كېلىپ ياسالغان، بۇگۈن بولسا چوڭ خانا سان ئالدىدا، پارچە سان ئارقىدا كېلىپ ياسىلىدىغان بولغان. مەسىلەن، on altï#ḳa [UW11(1-11)/1] "ئون ئالتىنچى كۈنى"، bir ygrminq ay [UW6(1-6)/1] "ئون بىرىنچى ئاي"، on üq [UW27(1-27)/6] "ئون ئۈچ"، bix ygrmi [UW19(1-19)/1] "ئون بەش"، səkiz toḳuz [UW8(1-8)/1] "ئون سەككىزىنچى (كۈنى)"، yərgmi [UW50(4-3)/1] "ئون توقـقـۇز"، üq otuz#ḳa [UW3(1-3)/1] "يىگىرمە بەشىنچى (كۈنى)"، altï otuz [UW24(1-24)/1] "يىگىرمە ئالتە"، toḳuz oḍuz [UW45(3-13)/4] "يىگىرمە توقـقـۇز"، yiti əlig [UW21(1-21)/4] "قىرق يەتتە"، səkiz on [UW9(1-9)/6/7] "يۈز ئىككى (باغلىق)"، yüz iki [UW125(9-34)/2] "ئىككى يۈز"، iki yüz üq yüz bəx otuz

üq ming iki yüz [UW2(1-2)/5/7] "ئۈچ يۈز يىگىرمە بەش"، üq ming [UW3(1-3)/6] əlig "ئۈچ مىڭ ئىككى يۈز ئەللىك"، bix yüz [UW4(1-4)/6] "ئۈچ مىڭ بەش يۈز".

تەرتىپ سان: تەرتىپ سان قوشۇمچىسى on#ïnq [UW57(4-10)/4] :#ïnqï/#inqi/#unqï/#ünqi "ئونىنچى"، biš#inq [UW78(4-31)/6] "بەشىنچى". تەرتىپ سانلارنىڭ ياسىلىشىدىمۇ ئاز - تولا پەرق بولۇپ قەدىمكى #inq/#unq/#ünq ياكى #int قوشۇمچىلىرىنىڭ ئارقىسىغا i تاۋۇشى قوشۇلۇپ هازىر #inqi/#nqi بولۇپ قېلىپلاشقان. م:

هازىر	ۋەسقىلەردە
birinqi	aram [UW63(4-16)/1] ~ birinq
ikkinqi	ikinti [UW27(1-27)/1]~ikinq
üqünqi	üqünq [UW26(1-26)/1]
tθrtinqi	tθrtünq [UW8(1-8)/1]
bəxinqi	bəxinq~ bixinq [UW11(1-11)/1]
altïnqi	altïnq [UW4(1-4)/1]
yəttinqi	yətinq ~ yitinc [UW96(9-5)/1]
səkkizinqi	səkizinq [UW24(1-24)/1]
toḳḳuzinqi	toḳuzunq [UW55(4-8)/1]
oninqi	onïnq [UW23(1-23)/1]
	~ onunq [UW95(9-4)/1]
on birnqi	bir ygrminq [UW80(5-1)/1]
on ikkinqi	q(a)hx(a)put[UW98(9-7)/1]

ۋەسقىلەردە يىل (yïl)، ئاي (ay) ۋە كۈن (kün) سۆزى هازىرقىغا ئوخشاش قوللىنىلغاندىن باشقا، كالىندار هېسابىنى ئىپادىلەش ئۈچۈن 12 مۆچەل هېسابى ناهايىتى كەڭ قوللىنىلغان. ئۇلار

توۋەندىكىچە: küskü (ساچقان يىلى)، ud (ئۇي يىلى)، bars (يولۋاس يىلى)، tawïxğan (توشقان يىلى)، lu (ئەژدەرها يىلى)، yïlan (يىلان يىلى)، yunt (ئات يىلى)، ķoyn (قوي يىلى)، biqin (مايمۇن يىلى)، takïğu (توخۇ يىلى)، it (ئىت يىلى)، tonguz (توڭگۇز يىلى). بۇنىڭدىن باشقا بىرىنچى ئاي ئۇچۇن aram ۋە ئون ئىككىنچى ئاي ئۇچۇن qahxaput ~ qahxapat ئاتالغۇلىرى قوللىنىلغان. ئاي ۋە كۈنلەرنى ئىپادىلەش ئۇچۇن رەقەم سانلىرىنىڭ يېزىق شەكىللىرىنىڭ ئاخىرىغا دەرىجە سان قوشۇمچىسى "ئىنتى/ ىشىچ/ ىۇنچ" قاتارلىق قوشۇمچىلارنى قوشۇش ئورنىغا يۇقىرىدىكى مۆچەل ئىسىملىرى قوشۇلغان، كۈننى ئىپادىلەش ئۇچۇن سان ئاخىرىغا "yangï#ķa [UW78(4-31)/2] " دېگەن سۆز قوللىنىلغان. مەسىلەن، qahxaput ay bir yangïķa [UW1(1-1)/1] "ئون ئىككىنچى ئاينىڭ بىرىنچى كۈنى" قاتارلىقلار.

ئەقسىم سان، قوشۇمچىسى :#ar/#ər arķïxtïn ïdmasarmən bir#ər ay bir#ər bθz asïğï birlə kθni birürmən [UW53(4-6)/5-7] "ئەگەر كارۋاندىن ئېۋەتىپ بېرىلمىسەم، (كېچىكتۈرگەن) ھەر ئايغا بىر (توپتىن؟) بۆزنى ئۆسۈم قىلىپ قوشۇپ ساق بېرىمەن"، on#ar [UW19(1-19)/3] "ئوندىن"، on#arķa tθrḍ#ər [UW45(3-13)/4] "(ھەر) ئون كۈنلۈكىنى"، biz sïsï kθrü-kə ikəgü-kə bθz [UW89(8-3)/29] "تۆتتىن"، kərgək bolup oķuy-tïn üqər bθz aldïm-mïz küz yangï-ķa alḍïrar bθz-ni kθni biri<r>biz [UW59(4-12)/3-9] بىز سىسى (ۋە) كۆرۈ ئىككىيلەنگە بۆز كېرەك بولۇپ، ئوقۇيدىن ھەر بىرىمىز ئۈچ (توپ؟) بۆز ئالدۇق. كۈزنىڭ باشلىرىدا ھەر بىرىمىز ئالتە (توپ) بۆزنى تولۇق بېرىمىز.

بەزىدە مۇرەككەپ سانلارنىڭ تەركىبىدىكى سانلارغا قوشۇلۇپ كېلىپ، تەقسىم سان ئۇقۇمىنى ئىپادىلەپ كېلىشمۇ مۇمكىن. مەسىلەن، bu sawta ķayusï ağïsar biz üq#ər yüz bix#ər otuz ķunpu iqrə ķuwpar birixürbiz [UW3(1-3)/24-25] "بۇ سۆزدىن قايسىمىز تېنىۋالساق، ئۇچ يۈز يىگىرمە بەش قانۇدىن جىرمانە تۆلەيلى".

كىشىلىك سان: كىشىلىك سان قوشۇمچىسى (n)gü/#gü#ə: iki#gükə [UW3(1-3)/2] "ئىككىيلەنگە"، ikəgü [UW11(1-11)/8/12] "ئىككىيلەن"، ikəgü#tin [UW63(4-16)/3] "ئىككىيلەندىن"، ikigü [UW18(1-18)/17] "ئىككىيلەننىڭ"، biz ikəgününg [UW50(4-3)/7] "ئىككىيلەن"، üq#əgü ikə#gükə [UW6(1-6)/2] "ئۆتەيلەننىڭ"، üq#(ə)gün [UW100(9-9)/2] [UW26(1-26)/7] "ئۇچەيلەن"، tərd#gün#nüng [UW100(9-9)/7] "ئۇچەيلەن"، "تۆتەيلەننىڭ".

ئالماش سان: on#luķlar [UW9(1-9)/11-12] "ئون كىشى".

سانلارغا ئىسىملارنىڭ كېلىش قوشۇمچىسىنىڭ قوشۇلۇپ كېلىشى ۋە بۇ خىل كېلىش قوشۇمچىلىرىنىڭ رولى ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلى بىلەن ئاساسەن ئوخشاش. مەسىلەن، tonguz yïl bixinq ay on altï#ķa [UW11(1-11)/1] "توڭگۈز يىلى بەشىنچى ئاينىڭ ئون ئالتىنچى كۈنىگە".

مىقدار

خاس مىقدار: bir xïğ səkiz küri uruğ، xïğ "شېخ (دادەن)" kirür [UW4(1-4)/3] "بىر شېخ (دادەن) سەككىز كۈرە ئۇرۇق satïğ kümüxin ïnqa sθzləxdimiz bir تېرىلىدىغان (يەر)"،

yastuķ bix sïtïr kümüxkə kəsixdimiz [UW5(1-5)/3-5] (ئۇزۇملۇكنىڭ) باها سوممىسى (بولغان) كۈمۈشنى بۇنداق سۆزلەشتۇق، يەنى بىر ياستۇق بەش سەر كۈمۈشكە توختاتتۇق"، yüz iki bağlïķ uşun ķarïta bθz alïp [UW10(1-10)/2-3] "يۈز ئىككى توپ ئۇزۇن قارى (گەز) بۆز ئېلىپ"، yüz yastuķ qao üq stïr altï baķïr [UW11(1-11)/6] "يۈز ياستۇق چاۋ (پۇل)"، kümüx altïmïz [UW105(9-14)/5-6] "ئۈچ سەر ئالتە مسقال كۈمۈش ئالدۇق".

iki y(a)rïm tağar buğday: كۆچمە مىقدار [UW65(4-18)/3-4] "ئىككى يېرىم تاغار بۇغداي" دېگەن بىرىكمىدىكى "تاغار" سۆزى بۇ يەردە كۆچمە مىقدار، ķayïmtutïn tθrt küri (yür) aldïm [UW67(4-20)/4-5] "قايىمتۇتىن تۆرت كۆرە تېرىق ئالدىم".

سان مىقدار قۇرۇلمىسى

بىزگە مەلۇمكى نۇرغۇن تىللاردا سان بىۋاستە ئىسىمنى ئېنىقلاپ كېلەلمەيدۇ، جەزمەن بىر مىقدار سۆز سان بىلەن بىرىككەن ھالدا ئاندىن ئىسىمنى ئېنىقلايدۇ. مەسىلەن، ئۇيغۇر تىلىدا زۆرۈر بولغاندا "تۆت نەپەر ئادەم" دەيمىز، بولمىسا ئادەتتە "تۆت ئادەم" دەپ قوللىنىۋېرىشكە بولىدۇ، ئەمما، خەنزۇچىدا 四人 دېگىلى بولمايدۇ، جەزمەن 四个 人 دەيمىز. دېمەك، ئۇيغۇرچىدا گەرچە نۇرغۇن خاس مىقدارلار ۋە كۆچمە مىقدارلار قوللىنىلسىمۇ، لېكىن، بۇلارنىڭ سان بىلەن بىرىكىپ كېلىشى مۇتلەق ئەمەس. بۇ ئەھۋال بۇ ۋەسىقىلەرنىڭ تىلىدىمۇ كۆرۈلىدۇ. مەسىلەن، تۆۋەندىكى تېكىستنى كۆرۈپ باقايلى:

(1) (t)onguz yïl tθrtünq ay mən ķaraquķ ağïr igləmix-tə oğlum- (2) (ķ)a ķalmïx tawar-ïğ θtigləp

ḳoṭdum. on {toḳuz} uluğ hu-a-qan tθxək, (3) üq tθrtkil tθxək yiti yürüng tarda(?) tθxək, bix bozaḳ (4) (ta)rda(?) təxək, bir tükqük(?) tθxəki, bir manmur(?), bir siling (5) ///i(?) ḳïdïğ kəyiz, altï ygrmi yağaḳ ayaḳ, bix yağaḳ təpsi, (6) (t)θrt ïğaq təpsi, iki yağaḳ kθnək, bir bədizlig sïr (7) (k)θnək. bir yağaḳ ḳapan, bir ïğaq ḳapan, bir yağaḳ (8) irkün(?), iki sθgüt irkün(?), bir sïr ayaḳ, üq yağaḳ mün (9) /uzluḳ, iki yağaḳ ḳadïng, yiti tirək ḳaṭïng, bir ḳuruğ sin(?) (10) //g, bir qa-qan, iki sïr ḳaxuḳ, altï kixilik sïr qθki, səkiz (11) on kixlik ḳïzïl qθki, bir bədizlig sutḳu, üq üqər ḳaplïḳ (12) (k)üp, üq birər ḳaplïḳ idix [UW 88(8-2)]

يەشمسى: (1) چوشقا يىلى تۆتىنچى ئاي. مەن قاراچۇق ئېغىر كېسەل بولغانلىقىمدىن، ئوغلۇم- (2) غا قالغان مال-مۈلۈكنى تىزىملاپ قالدۇردۇم: ئون توقۇز چوڭ گۈللۈك كىگىز (شىرداق؟) سېلىنچا، (3) ئۈچ (دانە) چاسا سېلىنچا، يەتتە (دانە) ئاق تاردا (؟) كۆشەك، بەش (دانە) بوزئاق (4) تۆشەك، بىر تۆكچۈك (مويلۇق؟) تۆشەك، بىر مانمۇر (؟)، بىر (توپ ياكى پارچە) سۆسۈن (تاۋار) (5) ... جىيەكلىك كىگىز، ئون ئالتە (دانە) ياڭاق (ياغچى) ئايال، بەش (دانە) ياڭاق (ياغچى) تەخسە، (6) تۆت (دانە) ياغاچ تاۋاق، ئىككى (دانە) ياغاچ چېلەك، بىر (دانە) نەقىشلىك سلىق (7) چېلەك، بىر (دانە) ياڭاق ياغچى (تاۋاق)، بىر (دانە) ياغاچ تاۋاق، بىر ياڭاق (ياغچى) (8) ئىركۈن(؟)، ئىككى سۆگەت (ياغچى) ئىركۈن(؟)، بىر سىرلىق ئايال، ئۈچ (دانە) ياڭاق (ياغچى) شورپا (9) ...، ئىككى (دانە) ياڭاق (ياغچى) ئىۋرىق(؟)، يەتتە تېرەك (ياغچى) ئىۋرىق(؟)، بىر قۇرۇق سىن(؟) (10) ...، بىر

(دانه) چاي چنسى، ئىككى (دانه) سىرلىق قۇشۇق، ئالته كىشىلىك سىرلىق چوكا، سەكسەن (11) كىشىلىك قىزىل چوكا، بىر (دانه) نەقىشلىق ساندۇقچه(؟)، ئۈچ (دانه) ھەر بىرى ئۈچ قاپلىق (12) كۈب، ئۈچ (دانه) ھەر بىرى بىر قاپلىق ئىدىش.

دېمەك، يۇقىرىدىكى ۋەسىقىدىن شۇنى ئېنىق كۆرگىلى بولىدۇكى، قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىدىمۇ سانلار كۆپرەك ھالدا بىۋاستە ئىسىمغا بېقىنىپ، مىقدار سۆزلەر ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدىكىدەك كۆپ قوللىنىلمىغان. خۇسۇسەن دانلاپ سانىغىلى بولىدىغان شەيئىلەردە مىقدار سۆزلىرى ئاز قوللىنىلغان، بۇنىڭ ئەكسىچە پۇل ئورنىدا قوللىنىلغان، ئۆلچەم بىرلىكلىرىنى قوللىنىش زۆرۈر بولغان جايدا قىسقارمىغان.

رەۋىش

ۋاقىت رەۋىشلىرى: amtï [UW111(9-20)/11] "ئەمدى، ھازىر"، bərü [UW99(9-8)/3] "بۇيان، تارتىپ"، burun [UW111(9-20)/9] "بۇرۇن"،

ئورۇن رەۋىشلىرى:: өngdün [UW5(1-5)/8] "ئالدى تەرەپ، شەرق تەرەپ"، üstün [UW3(1-3)/3] "ئۈستۈن"، üzə [UW5(1-5)/6] "يۇقىرى". ئەمەلىيەتتە بۇ سۆزلەر ئورۇن - تەرەپ ئىسىملىرىغا كىرىدۇ.

بۇ مەتنىدە رەۋىشلەرمۇ ناھايىتى ئاز ئۇچرايدۇ.

ئالماش

شەخس ئالماشلىرى: mən "مەن"، biz "بىز"، sən "سەن"، siz [UW89(8-3)/17] "سىز" (بىرلا يەردە كۆرۈلىدۇ)، u "ئۇ"، ular "ئۇلار".

شەخس ئالماشلرىنڭ كېلىشلەر بىلەن تۈرلىنىشى:

باش كېلىشتە كەلگەنلىرى: mən [UW1(1-1)/18] "مەن"، bizlər [UW104(9-13)/1] "بىزلەر".

ئىگىلىك كېلىشتە كەلگەنلىرى: mən#ing [UW17(1-17)/8/9/10/12/13/14/15/16] "مېنىڭ"، biş#ing [UW32(2-3)/5, 35(3-3)/6] "بىزنىڭ"، biş#ning [UW57(4-10)/12] "بىزنىڭ"، biz#ning [UW9(1-9)/5, 16(1-16)/3] "بىزنىڭ".

چۈشۈم كېلىشتە كەلگەنلىرى: biz#ni [UW111(9-20)/8] "بىزنى".

يۆنىلىش كېلىشتە كەلگەنلىرى: manga sadaqa (mən#gə=) yunglaqliq bөz kərgək bolup [UW10(1-10)/1] "مەن ساداغا ئىشلىتىش ئۈچۈن بۆز كېرەك بولۇپ"، manga biz#inggə [UW78(4-31)/2] "ماڭا"، biz#ingə [UW7(1-7)/1] "بىزگە"، biz#gə [UW87(8-1)/8, 121(9-30)/2] "بىزگە".

ئورۇن كېلىشتە كەلگەنلىرى: min#də [UW82(5-3)/12] "مەندە".

كېلىشلەر بىلەن قاتلانغان شەكىلدە تۈرلىنىپ كېلىشى:

ئىگىلىك كېلىش بىلەن يۆنىلىش كېلىشتە قاتلىنىپ كەلگەنلىرى: biz#ing#gə [UW3(1-3)/1, 8(1-8)/2] "مەندە".

چۈشۈم كېلىش بىلەن ئورۇن كېلىشتە قاتلىنىپ كەلگەنلىرى: mi#ni#tə [UW81(5-2)/21] "مەندە".

چۈشۈم كېلىش بىلەن تەڭلەشتۈرمە كېلىشتە قاتلىنىپ كەلگەنلىرى: a#nï#qa [UW19(1-19)/14] "مەندە".

كۆرسەتىش ئالماشلىرى: bu [UW1(1-1)/5]، bu#lar [UW23(1-23)/19] "بۇلار".

كۆرسەتىش ئالمىشى "ol" بۇ ۋەسىلەردە كۆپىنچە ھۆكۈم باغلامچىسى رولىدا كەلگەن. مەسىلەن، bu nixan mən sadanïng ol [UW10(1-10)/16] "بۇ نىشان مەن سادانىڭدۇر"، bu nixan mən tanuḳ turmix təmürning ol, bu nixan mərkidning ol, bu nixan mən əsən buḳanïng ol, bu nixan mən bars buḳanïg ol [UW10(1-10)/18-21] "بۇ نىشان مەنكى گۈزەللىكى تۇرمۇش تەمۇرنىڭدۇر. بۇ نىشان مەن مەركىدنىڭدۇر. بۇ نىشان مەن ئەسەن بۇقىنىڭدۇر. بۇ نىشان مەن بارس بۇقىنىڭدۇر".

كۆرسىتىش ئالماشلىرىنىڭ كېلىشلەر بىلەن تۈرلىنىشى:

باش كېلىشتە كەلگەنلىرى:

ئېگىلىك كېلىشتە كەلگەنلىرى: a#nïng [UW91(8-5)/29] "ئۇنىڭ".

يۆنىلىش كېلىشتە كەلگەنلىرى: bular#ḳa [UW3(1-3)/22, 91(8-5)/26] "بۇلارغا"، mu#nga [UW89(8-3)/27] "بىزنىڭ"، a#nga [UW89(8-3)/16] "ئۇنىڭغا"، ïnaru [UW6(1-6)/9] "بۇنىڭدىن كېيىن" (بۇ قەدىمكى يۆنىلىش كېلىش قوشۇمچىسىنىڭ قالدۇقى دەپ قارالماقتا).

ئورۇن كېلىشتە كەلگەنلىرى: a#nta [UW85(7-1)/2/4] "ئۇندا، ئۇ يەردە"، mu#nta [UW85(7-1)/10] "بۇنىڭدىن".

ئورۇن - بەلگە كېلىشتە كەلگەنلىرى: a#ntaḳï [UW119(9-28)/11] "ئۇندىكى، ئۇ يەردىكى".

چىقىش كېلىشتە كەلگەنلىرى: a#ndïn [UW82(5-3)/4]، mu#ntïn [UW91(8-5)/13] "بۇنىڭدىن".

تەكلەشتۇرمە كېلىشتە كەلگەنلىرى: a#nïqa [UW19(1-19)/14] "ئۇنچىلىك، شۇنچە"، mu#nqa [UW89(8-3)/27] "مۇنچە"، [UW1(1-1)/3] ï#nqa "ئۇنداق، بۇنداق".

سۇئال ئالماشلىرى: [UW5(1-5)/15] kim "كىم"، nə#si#ngə [UW91(8-5)/30] "نېمە، قەيەر"، [UW39(3-7)/5] nəqə "قانداق"، [UW6(1-6)/21] nəgü "نېمىشقا"، nətəg [UW38(3-6)/3] "قانداق"، [UW53(4-6)/7] ķaq "قانچە"، [UW112(9-21)/4] ķaqan "قاچان"، ķayda [UW124(9-33)/3] "قەيەردە"، [UW6(1-6)/12] ķayu "قايسى". bu yirning nəgü ymə irti birti yoķ [UW6(1-6)/20-21] "بۇ يەرنىڭ ھېچقانداق ئالغۇ - بەرگۈلۈكى يوق". بۇ جۈملىدە "نېمە" سوراق ئالمىشى ئىنكار قىلىش مەنىسىدە "ھېچقانداق" دېگەن مەنىنى بىلدۈرۈپ كەلگەن.

ئۆزلۈك ئالمىشى: [UW5(1-5)/2] θz "ئۆز": بىرىنچى شەخس بىرلىك شەكلى، θzüm "ئۆزۈم": mən θzüm bitidim [UW25(1-25)/22] "مەن ئۆزۈم يازدىم"، θz borluķ#umnï [UW5(1-5)/2] "ئۆز ئۆزۈملۈكۈمنى"، mən ķayïmtu mïsïrķa ayïḍïp θzüm bitidim [UW67(4-20)/12-14] "مەن قايمىتۇ مىسىردىن سوراپ ئۆزۈم يازدىم"، ئىگىلىك شەكلى θzüm#ning [UW27(1-27)/5] "ئۆزۈمنىڭ"، θz#üm#tə [UW83(6-1)/3] "ئۆزۈمدە"؛ ئىككىنچى شەخس بىرلىك ۋە كۆپلۈك شەكلى كۆرۈلمىدى؛ ئۈچىنچى شەخس بىرلىك شەكلى [UW3(1-3)/10] θzi "ئۆزى"، كۆپلۈك شەكلى [UW11(1-11)/9] θzliri "ئۆزلىرى".

پېئىل

پېئىلنىڭ ئۆزەك شەكىللىرى:

پېئىلنىڭ بولۇشلۇق - بولۇشسىز شەكىللىرى

پېئىلنىڭ $ma/$mə قوشۇلمىغان شەكلى، پېئىلنىڭ بولۇشلۇق شەكلى، قوشۇلغان شەكلى بولۇشسىز ھېسابلىنىدۇ. مەسىلەن، bir-$məsərmən ،"بولماي" bol-$mayïn [UW110(9-19)/4] bir-$məsərbiz ،"بەرمەيمەن" [UW65(4-18)/9] bir-$məzmən ،"بەرمەيمەك" [UW108(9-17)/8] orunïn yigin ķïl-$mayïn, ،"بەرمەيمەن" [UW84(6-2)/7] ədgü tutḍ-$mayïn [UW82(5-3)/21] "تۇتمىماي"، tuğ-$malïm [UW100(9-9)/5] "تۇغمايلى"، bir kərgür-$məzmən [UW110(9-19)/10] "كىرگۈزمەيمەن"، küp bor təgməyük üqün [UW9(1-9)/6] "بىر كۈپ ئۈزۈم ھارىقى تەگمىگەنلىكى ئۈچۈن"،

پېئىل دەرىجىلىرى:

ئەسلى دەرىجە: өz borluķumnï basa toğrïlķa toğru tomlidu saḍtim [UW5(1-5)/2-3] "ئۆز ئۈزۈملۈكۈمنى باسا توغرىلقا مۇڭاپىق - لايىقدا ساتتىم".

مەجھۇل دەرىجە: ķat-$ïl-$mazunlar [UW87(8-1)/9-10] "قېتىلمىسۇن (ئارىلاشمىسۇن)"، yar-$ïl-$sar [UW50(4-3)/4] "يېرىلسا".

مەجبۇرىي دەرىجە: yan-$ḍur$u birip :-dur/tur- [UW92(9-1)/6] "ياندۇرۇپ بېرىپ".

mən bg bars ķutluğ tongaķa ayï-St$ïp bitidim :-d/t- [UW92(9-1)/23] "مەن بەگ بارس قۇتلۇق توڭاغا سۆزلەتكۈزۈپ

(سوراپ) یازدىم".

aṭïn kixikə ət-kür-$ü satsun :-gür-/-kür-
[UW3(1-3)/11] "باشقا كىشىگە ئۆتكۈزۈپ ساتسۇن"، өşgə kixi
kər-$gür$məzmən timix üqün [UW110(9-19)/10] "ئۆزگە
كىشىنى كىرگۈزمەيمەن دېگەنلىكى ئۈچۈن".

qaonï oğul tigin yənggəmizkə yaz küz :-ur-/-ür-
kim kəlsər təg-$ürSüp birürbiz, təg-$ür$üp birməsərbiz
bu bitigṇi kim alïp kəlsər nəgükəmə tïldamayïn
büḍürüp birürbiz [UW108(9-17)/6-10] "بۇ (چاۋ) پۈتۈنى
ئوغۇل تىگىن يەتكۈزۈپ بېرىمىز. يەتكۈزۈپ بېرەلمىسەك، بۇ ھۆججەتنى كىم ئېلىپ
كەلسە، ھېچقانداق باھانە_سەۋەب كۆرسەتمەستىن تولۇق بېرىمىز".

saḳï-$n$sarlar [UW5(1-5)/16] :ئۈزلۈك دەرىجە
"ئويلانسا".

ağï-$xsarbiz[UW81(5-2)/14] :ئۆملۈك دەرىجە ئاغساق،
sөzlə-$xdimiz [UW1(1-1)/3] "ئۈز ئارا تېنىپ_ئالساق"،
biz munta song өlsər xinking sinïn baxlap "سۆزلەشتۇق"،
oğlanlarïm birlə əwimni tutup ayït-Sïxïp kəngi-Sxip
yorïzunlar [UW85(7-1)/10-12] "بۇنىڭدىن كېيىن بىز ئۆلۈپ
كەتسەك، شىن كىڭ، سى ئىن قاتارلىق ئوغۇللىرىم بىلەن بىرلىكتە
ئۆيۈمنى تۆتۈپ، ئۆز ئارا مەسلىھەتلىشىپ_كېڭىشىپ ئىش قىلسۇن"،
təxgür-$üxüp [UW31(2-2)/4] "ئالماشتۇرۇشۇپ".

پېئىلنىڭ شەخسسىز شەكىللىرى:

سۈپەتداشلار:

كېلىدىغان زامان سۆيەتداش قوشۇمچىسى :$daqï/$taqï/$dəqi/$təqi
yul-$taqï [UW4(1-4)/21, 6(1-6)/17] "يولغۇچىلار، قايتۇرۇپ سېتىۋالغۇچى"، yul-$daqï
[UW7(1-7)/16, 9(1-9)/20] "يولغۇچىلار، قايتۇرۇپ سېتىۋالغۇچى".

ئۆتكەن زامان سۆيەتداش قوشۇمچىسى :$mïx/$mix
bol-$mïx [UW39(3-7)/6] "بولغان"، tuğ-$mïx
[UW82(5-3)/25] "تۇغمىش" ķod-$mïx [UW91(8-5)/26]
"قويغان"، [UW94(9-3)/12] θl-$mix "ئۆلگەن"، bitig ķïl-$mïx
[UW1(1-1)/5-6] küntə "بۇ ھۆججەت يېزىلغان كۈنى".

ئۆتكەن زامان سۆيەتدىشى :$ğan/$ķan/$gən/$kən
ķuṭ-$ğan [UW108(9-17)/6] ķal-$ğan "قالغان".
[UW106(9-15)/2] "قويغان، تاپشۇرغان".

كەڭرى زامان سۆيەتدىشى :$ar/$ər/$r ķoqo kiḍinitə
[UW1(1-1)/4] yorï-$r "قوچو بازىرىدا ئۆتىدىغان" ("كەڭرى
زامان" قوشۇمچىسى $r غا قاراڭ)، alḍï ər kθm-Sər
[UW10(1-10)/4] borluķumnï "تالىتە ئەر كۆمىدىغان
ئۇزۇملۇكۈمنى"، [UW105(9-14)/2-3] ķod-$ar "قويۇلىدىغان"،
mənga təg-$ər üq ər kθm-$ər borluķumnï
[UW110(9-19)/5-6] "ماڭا تېگىدىغان، ئۇچ ئەر كۆمىدىغان
ئۇزۇملۇكۈمنى"، [UW45(3-13)/11-12] bar-$ïrta kəl-$irtə
"بارغاندا، كەلگەندە".

ئىسىمداشلار:

ئىسىمدىشى (چەك Sği/$ķï/Sgi/$ki/$ğu/$ķu/$gü/$kü
كېلىشتە كەلگەن): al-$ğu [UW51(4-4)/2] "تالغۇ"، bar-$ğu

"بىرىش"، [UW2(1-2)/11] "بىرىش"، bir-$gü [UW9(1-9)/7]
bir-ginqə bar yoḳ، "يېيىش" yi-$gü [UW113(9-22)/3]
bolsarmən inim təmür kөni birzün [UW67(4-20)/9]
"بەرگۈچە يا ئۇنداق، يا بۇنداق بولۇپ قالسام، ئىنىم تەمۇر تولۇق
بەرسۇن"، [UW82(5-3)/8] өl-$ginqə "ئۆلگىچە"

بۇ خىل ئىسىمداشلارنىڭ خېلى كۆپلىرى سۆيەتداش ئورنىدا
قوللىنىلىدۇ. مەسىلەن، [UW8(1-8)/4] aq-$ğu "ئاچىدىغان (يەر)"،
[UW2(1-2)/2] bir-$güm "بېرىدىغان نەرسەم".
ixləḍ-$mək [UW46(3-14)/15] ئىسمدىشى: $maḳ/$mək
"ئىشلەتمەك".

رەۋىشداشلار:

قىسمەن سۆزلەردىكى رەۋىشداش قوشۇمچىسى
yarat-$u [UW4(1-4)/20, :$a/$ə/$ï/$i/$(y)u/$(y)ü
yarax-$u [UW11(1-11)/20, "ياراتىپ"، 30(2-1)/20]
bu bitigni mən buyan təmür "ياراشىپ، لايىق"، 80(5-1)/14]
өz iligin biti-$yü təgintim [UW119(9-28)/17] "بۇ
ھۆججەتنى مەن بۇيان تەمۇر ئۆز قولۇم بىلەن يازدىم".

چېتىلما رەۋىشداش قوشۇمچىسى adïr-$ïp :$ïp/$ip/$up/$üp
[UW115(9-24)/4] "ئايرىپ"، al-$ïp [UW9(1-9)/9] "ئالىپ"،
kəlür-$üp [UW19(1-19)/13, AYC363/21, 474/5]،
kəlüı-Sip [UW105(9-14)/6-7] "كەلتۈرۈپ".

مەقسەت رەۋىشدىشى al-$ğalï :$ğalï/$ḳalï/$gəli/$kəli
[UW50(4-3)/7] "ئالغىلى"، ayït-$ğalï [UW1(1-1)/12]
"سورىغىلى"، kөr-$gəli [UW94(9-3)/6, ḲR10r2] كۆرگىلى،
yul-$ğalï [UW18(1-18)/12] "يۇلغىلى، قايتۇرۇپ سېتىۋالغىلى".

بولۇشسىز رەۋىشداش قوشۇمچىسى :$matïn/$mətin/$madïn/$mədin aṭïr-$m(a)tïn [UW93(9-2)/7] "تايرىماستىن"، al-$madïn [UW89(8-3)/33] "تالماستىن، تالماي"، ḳod-$matïn [UW9(1-9)/12] "قويماي"، səxür-$mətin [UW49(4-2)/3] "ئۆزۈپ قويماي(كېچىكتۈرمەي)".

پېئىلنىڭ شەخسلىك شەكىللىرى:

پئىلنىڭ مەيلى كاتېگورىيىسى:

ۋاستىسىز بايان مەيلى: mən tərbix θzüm bitidim [UW11(1-11)/27] "مەن تەربىش ئۆزۈم يازدىم"،

بۇيرۇق - تەلەپ مەيلى:

بۇيرۇق - تەلەپ مەيلى بىرىنچى شەخس بىرلىك قوشۇمچىسى :$ayïn/$əyin al-$ayïn yul-Sayïn tisərlər [UW3(1-3)/15] "(يەرنى قايتۇرۇڭلاي، قايتۇرۇپ سېتىۋالاي دېسە"، apam birθk bu oğulnïng küqin alïp, bodḳa təgmixtə orunïn yigin ḳïl-$mayïn ədgü tuḍ-$mayïn ḳodï asïra kixiqə tuḍsarmən, ḳayuḳa barsar, θz kθngülinqə tapïnqa barṣun [UW82(5-3)/19-23] "ئەگەر (مەن سۇتىباق) بۇ ئوغۇلنىڭ كۆچنى نىشلىتىپ، بۇيىغا يەتكەندە ئورنى - قەدرىنى قىلماي، ياخشى (مۇئامىلە) قىلماي، (ئۇنى) پەس - تۆۋەن (تەبىقىدىكى) كىشىدەك (كۆرۈپ) مۇئامىلە قىلسام، قاياقتا بارغۇسى كەلسە، ئۆز كۆڭۈل - خاھىشى بويىچە (خالىغان يېرىگە) بارسۇن"، kim alïp kəlsər nəgükəmə tïlda-$mayïn büḍürüp birürbiz [UW108(9-17)/9] "...نى ئېلىشقا ھەر قانداق كىشى كەلسە، ھېچقانداق باھانە - سەۋەب كۆرسەتمەي، ساق يېرىمىز".

بىرىنچى شەخس كۆپلۈك شەكلى :$(a)lïm/S(ə)lim
tuğ-$maSlïm [UW100(9-9)/5] "تۇغۇلمايلى".

بۇيرۇق-تەلەپ مەيلى ئىككىنچى شەخس قوشۇمچىسى
$ğïl/$ķïl/$gil/$kil (قىلىمەن $gül): al-$ğïl
alp toğrïlķa yiti küri üyürni ،"تالغىن" [UW110(9-19)/14]
kəni bir-Sgül tisə [UW99(9-8)/2] "تالپ توغرىلغا يەتتى كورە
ayïtïp biḍi$gil timix ،"تېرىقنى ساق بەر دېسىمە"
[UW122(9-31)/19] "سوراپ، يازغىن دېگەنده (يازدىم)".

پېئىلنىڭ بۇيرۇق - تەلەپ مەيلى تەۋەلىك ئۈچىنچى شەخس
al-mazun [UW87(8-1)/9] :$zun/$sun قوشۇمچىسى
bar-$[z|s]un ، bar-$zun [UW80(5-1)/6] "ئالمىسۇن"،
bol-$zun [UW1(1-1)/11, ،"بارسۇن" [UW78(5-3)/23]
bol-$sun ،bol-$[z|s]un [UW14(1-14)/13] ،MSI134/1]
.ķïl-$mazun [UW6(1-6)/13] ،"بولسۇن" (AYC34/21]

شەرت مەيلى قوشۇمچىسى :$sa/$sə bol-$sa
bol-$sar [UW25(1-25)/18] "بولسا"، [UW72(4-25)/10]
"بولسا"، [UW82(5-3)/16] "ئېرىشسە، ئىگە بولسا" bul-$sa
tut-$samən ،"خالىمسا" tapla-$ma-$sar [UW2(1-2)/14]
tut-$sar [UW53(4-6)/7] "تۇتسام"، [UW58(4-11)/3]
"تۇتسا"، [UW54(4-7)/4] "تۇتسام" tut-$sarmən
θngi ،"كېچىكتۈرسەم" kəqür-$sərmən [UW60(4-13)/7]
"باشقىچە بولساق"، bol-$sarbiz [UW85(7-1)/14]
θ-$sərlər ،"كېچىكتۈرسەك" kəqür-$sərbiz [UW59(4-12)/8]
θl-$sər [UW46(3-14)/10] "ئويلىسا"، [UW6(1-6)/14]
"ئۈنسە". ün-$sər [UW97(9-6)/6] "ئۈلسە"،

كېلىدىغان زامان ئارزۇ - تىلەك مەيلى قوشۇمچىسى :$ğay/$ķay/$gəy/$kəy bol-$ğaymən [UW87(8-1)/3] "بولغايمەن"، kal-$ğay [UW82(5-3)/1] "قالغاي" (بۇ جۈملىدە، بۇ قوشۇمچە ئارزۇ - تىلەكنى ئەمەس، بەلكى سۆزلىگۈچىنىڭ بىر خىل "ئەندىشە قىلىش، ئەنسىرەش" ئىپادىسىنى بىلدۈرۈپ كەلگەن.

بۇ قوشۇمچە بەزى تېكىستلاردا ئارزۇ-تىلەك مەيلىنى ئەمەس، بەلكى كېلىدىغان زامان ئوبېيېكتىپ مۆلچەر مەيلى ئۇقۇمىنى ئىپادىلەپ كېلىدۇ. مەسىلەن، mən kθni ķuz ağïr igkə təgip θlüp ïdïp barğaymən tip [UW86(7-2)/1-3] "مەن كۆنى قۇز ئېغىر كېسەلگە گىرىپتار بولۇپ، ئۆلۈپ كېتىپ قالارمەنمىكىن دەپ ئويلاپ".

پېئىلنىڭ زامان كاتېگورىيىسى

ئاددىي ئۆتكەن زامانىنىڭ قوشۇمچىسى :$dï/$di/$du/$dü بىرىنچى ۋە ئىككىنچى شەخسته شەخس قوشۇمچىلىرى قوشۇلۇپ، ئۈچىنچى شەخسته ھېچقانداق شەخس قوشۇمچىسى قوشۇلمايدۇ. مەسىلەن، بىرىنچى شەخس بىرلىك شەكلى: al-$dïm [UW1(1-1)/7] "ئالدىم"، al-Stïm [UW2(1-2)/9] "ئالدىم"، bir-$dim [UW1(1-1)/6] "بەردىم".

بىرىنچى شەخس كۆپلۈك شەكلى: al-$dïmïz [UW28(1-28)/6, 69(4-22)/8] "ئالدۇق"، al-$tïmïz [UW9(1-9)/12] "تالدۇق"، sθzləx-$dimiz [UW13(1-13)/3] "سۆزلەشتۇق"، üşüx-$dümüz [UW1(1-1)/5] "ئۈزۈشتۇق، توختاتتۇق". يۇقىرىدىكى مىساللارنىڭ ئاخىرىدىكى شەخس قوشۇمچىلىرى ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدا "$duķ/dük" ("-دۇق/-دۈك") بولغان.

ئىككىنچى شەخس بىرلىك ۋە كۆپلۈك شەكلىنى بۇ ۋەسىقىدە كۆرۈلمەيدۇ.

bol-$tï ،"بـــــولـــــدی" bol-$dï [UW120(9-29)/2]
boxu-$dï [UW104(9-13)/4] ،"بـــولـــدی" [UW1(1-1)/2]
"بوشدی، ئازاد بولدی"، θl-$di [UW94(9-3)/8] "ئۆلدی".

هازىرقى زامـــان كېلىـــدىغـــان زامـــان قـــوشـــۇمـــچـــــسى Sar/$ər/$ïr/$ir/Sr: بۇ خىل قوشۇمچىنىڭ رولى كۆپرەك. ئادەتتە سۆزلەۋاتقان ۋاقىتنىڭ ئۆزىدە تېخى مەيدانغا كەلمىگەن، ئەمما، سۆزلەۋاتقان ۋاقىتتا قارار قىلىنغان، مەقسەتكە كەلگەن، ئومۇمەن سۆزلەۋاتقان ۋاقىتتىن باشلاپ بولىدىغان ھەرىكەتنىڭ ۋاقتىنى بىلدۈرىدۇ. مـــەســـلـــەن، alïp ķal-$ïr-musən tisərmən. yoķ ərsə θşgə kixikə ķod-$arman tisərmən [UW110(9-19)/7-9] "ســـەن ئېلىپ قالامسەن؟ بولمسا باشقا كىشىلەرگە قالدۇرمەن دېسەم"، tut-$armən [UW99(9-8)/4] "تـۇنـــمـــەن، ســـاقـــلايـــمـــەن"، ķod$armən [UW110(9-19)/8] "قـــويـــمـــەن"، bitig bir$ürmən [UW110(9-19)/2] "ھۆججـــەت بېرىمـــەن"، ün-$ərmən [UW82(5-3)/28] "ئۇنىمەن، پەيدا بولـــمـــەن"، bu yirkə niqə uruğ baḍza ikigütng üləxip al-$ïr$biz, alïm birim kəlzə ik(i)rər tng bilixip tng bir-$ür$biz [UW43(3-11)/8] "بۇ يەرگە قانچىلىك ئۇرۇق كەتسە، ئىككىلەن تەڭ چىقىرىمىز. باج سېلىق كەلسە، ھەر ئىككىمىز تەڭ ئۈستىمىزگە ئېلىپ، تەڭ تاپشۇرىمىز." (بۇ ۋەسىقىلەردە ئېنىق كېلىدىغان زامان مەنىسىنى ئىپادىلەپ كەلگەن).

كېلىدىغان زامان ئۇقۇمىنى بىلدۈرگەندىن باشقا، دائىم بولىدىغان ياكى قانۇنىيەتلىك ھالدا بولۇپ تۇرىدىغان ھەرىكەتنىڭ ۋاقتىنى بىلدۈرۈپ كېلىدۇ. بۇ خىل مەنە ئېلى كۆپ تىللارنىڭ گرامماتىكىسىدا "كەڭرى زامان" دەپ ئاتىلىدۇ. مەسىلەن، adïr-$ar [UW8(1-8)/9]

"ئايرىيدۇ"، yirning sïqïsï θrü yïngaķ alp [tax] sïngķur [UW1(1-1)/7-8] sangunnïng yiri adïr-$ar "يۇقىرى تەرەپتىن ئالىپ تاش سىڭقۇر ساڭگۇنىڭ يېرى ئايرىيدۇ"، ķoqo kidinitə [UW1(1-1)/4] yorï-$r "قوچو بازىردا ئۆتىدىغان"، kidin [UW19(1-19)/3] yorï-$yur "بازاردا ئۆتىدىغان". ئالدىنقى جۈملىدە Sar پەقەت زامان مەنىسىلا ئىپادىلەپ كەلگەن. ئەمما، كېيىنكى جۈملىدىكى $r قوشۇمچىسى زامان جەھەتتىن ھازىرقى - كېلەر زامان يەنى كەڭرى زامان ئۇقۇمىنى ئىپادىلەپلا قالماي، بەلكى جۈملىدە سۆيەتداش رولىدا "يۈز قانچۇ" دېگەن ئىسمنى ئېنىقلاپ كەلگەن. شۇڭا، بۇلارنى ھەرئىككى كاتېگورىيىگە تەۋە دەپ قاراشقا بولىدۇ.

پېئىلنىڭ تەۋەلىك شەخس شەكىللىرى

پېئىلنىڭ بىرىنچى خىل تەۋەلىك شەخس قوشۇمچىلىرى شەخس ئالماشلىرىدىن كەلگەن $mən/$biz/$sən/$siz/$silər/Su/$ular قاتارلىقلار بولۇپ، ئۇلارنىڭ شەخسلىك شەكىللىرىمۇ شۇ خىل شەخس ئالماشلىرى بىلەن ئوخشاش. بۇلار ئادەتتە ھۆكۈم يۈرگۈزۈش دەپمۇ ئاتىلىدۇ. ئەمما، قىسمەن تاۋۇش ئۆزگىرىشلىرى بولغان. بۇلار ئاساسەن پېئىلنىڭ شەرت مەيلى، ئارزۇ-تىلەك مەيلى، ھازىرقى-زامان-كېلىدىغان زامان قاتارلىق شەكىللىرىنىڭ ئاخىرىغا ئۇلىنىدۇ. مەسىلەن، tut-$samən [UW58(4-11)/3] "تۇتسام"، tut-$sarmən [UW54(4-7)/4] "تۇتسام"، kəqür-$sərmən [UW60(4-13)/7] "كېچىكتۈرسەم"، bol-$ğaymən [UW87(8-1)/3] "بولغايمەن"، birirbiz [UW100(9-9)/4] "بېرىمىز"،

پېئىلنىڭ ئىككىنچى خىل تەۋەلىك شەخس قوشۇمچىلىرى ئىسمنىڭ

تەۋەلىك شەخس قوشۇمچىلىرىدىن كەلگەن بولۇپ، ئادەتتە ئىسىمنىڭ شۇ خىل شەخس شەكىللىرى بىلەن ئوخشاش قوللىنىلىدۇ. پېئىللارنىڭ ئاددىي ئۆتكەن زامان قوشۇمچىسى $dï/Sdi/$du/$dü/$tï/$ti/Stu/Stü قاتارلىقلارنىڭ ئاخىرىغا ئۇلىنىدىغان شەكلى بولۇپ، بۇلارنىڭ تەرەققىياتى ۋە تۈرى سەل مۇرەككەپ بولۇپ، ئۇلارنى تېخىمۇ ئىنچىكە ئىزدىنىشكە توغرا كېلىدۇ. مەسىلەن،

تەۋەلىك بىرىنچى شەخس بىرلىك قوشۇمچىسى m- :al-$dï$m [UW1(1-1)/7] "ئالدىم"، bir-dim [UW1(1-1)/6] "بەردىم".

تەۋەلىك بىرىنچى شەخس، كۆپلۈك قوشۇمچىسى :$mïz/$miz/$muz/$müz atax bol-Stu$muz [UW100(9-9)/3] "ئىناداش (دوست) بولدۇق"، bir-$timiz [UW11(1-11)/13] "بەردۇق"، sөzlə-$xdimiz [UW1(1-1)/3-4] "سۆزلەشتۇق"، üşüx-$dü$müz [UW1(1-1)/5] "توختاتتۇق، كەستۇق".

تەۋەلىك ئىككىنچى شەخس بىرلىك قوشۇمچىسى $dï$ng ۋە تەۋەلىك ئىككىنچى شەخس، كۆپلۈك قوشۇمچىسى di$nglar/di$nglər بۇ ۋەسىقىلەرنىڭ تىلدا ئاساسەن كۆرۈلمەيدۇ.

تەۋەلىك ئۈچىنچى شەخس قوشۇمچىسى نۆل شەكىل بىلەن ئىپادىلىنىدۇ:

تۆتىنچى خىل تەۋەلىك شەخس قوشۇمچىسى پېئىللارنىڭ بۇيرۇق – تەلەپ رايى شەكلى ئىپادىلىنىدىغان قوشۇمچە بولۇپ، بۇ قوشۇمچىلاردا ھەم پېئىلنىڭ بۇيرۇق – تەلەپ مەيلى ھەم شەخس شەكلى ئەبجەش قىلىپ يۇغۇرۇلغان. شۇڭا، ئۇلاردىكى قوشۇمچىلارنى ئايرىم شەخس قوشۇمچىسى دەپ ئايرىپ چىقىشقا بولمايدۇ (شۇ قىسمغا قارالسۇن).

بۇ ۋەسىقىلەردە kərgək bolup [UW3(1-3)/2] "كېرەك

بولۇپ" دېگەنگە ئوخشاش تۇرغۇن سۆز پېئىل قۇرۇلمىلىرى خېلى كۆپ ئۇچرايدۇ.

باغلىغۇچىلار

بۇ ژەسىقىلەردە تۇژەندىكىدەك باغلىغۇچى سۆزلەر كۆرىلىدۇ: üqün [UW2(1-2)/2] "ئۈچۈن"، taķï [UW2(1-2)/16] "تېخى"، birθk [UW3(1-3)/14] "مۇبادا، ئەگەر"، yənə [UW9(1-9)/22] "يەنە". جۈملىدىكى قوللىنىشىغا مىسال: aytğlï istgli sķïnsr sawlarï yorïmazun, taķï birθk ərklig bəg ixi küqin tutup alayïn yulayïn tisərlər [UW4(1-4)/17-19] "ئەگەر (يەرنى) سورىسا، تەلەپ قىلسا، سۆزلىرى ئاقمىسۇن، ئەگەر ھۇقۇقدار بەگ - ئەمەلدارلارنىڭ كۈچىگە تايىنىپ، (يەرنى) قايتۇرۇۋالاي، قايتۇرۇپ سېتىۋالاي دېسە"، apam qam qarïm ķïlğalï saķïnsarlar [UW5(1-5)/15-16] "ئەگەر دە تالاش قىلماقچى بولسا"، apam [UW87(8-1)/10] "ئەگەر، مۇبادا".

يۆكلىمىلەر

بۇ تېكستتە ئەڭ كۆپ قوللىنىلىدىغان يۆكلىمىلەر تۇژەندىكىچە: θk يۆكلىمىسى سۆز ژە جۈملە مەنىلىرىنى كۈچەيتىش رولىنى ئويناىدۇ.

mu يۆكلىمىسى سوراقنى ئىپادىلەيدۇ. مەسىلەن، ķlïr$mu sən [UW110(9-19)/7] "قالامسەن".

بۇ يۆكلىمە بەزىدە mə شەكلىدە كېلىشى مۇمكىن. مەسىلەن، kim kim mə ərsər qam qarïm ķïlmazunlar [UW24(1-24)/8] "مەيلى كىم بولسۇن دە- تالاش قىلمىسۇن"، kim kim mə bolup [UW27(1-27)/20] "مەيلى كىم بولۇپ".

ئومۇمىي خۇلاسە

بىزگە مەلۇمكى، ھەرقانداق بىر تىل ئۇزۇنىڭ ئۇزاق تارىخىي تەرەققىياتىدا ئۇزىگە خاس ئىچكى قانۇنىيەتلەرگە ئىگە بولىدۇ. يەنى بىرتىلنى تەشكىل قىلغان فونېتىكىلىق، لېكسىكىلىق ۋە گراممىاتىكىلىق تەركىبلەرنىڭ ئۇزىگە خاس ئالاھىدە تەرەققىي قىلىش قانۇنىيەتلىرى بولىدۇ. بۇ شۇ تىلنىڭ تەرەققىياتىدىكى ئاساسىي ھەرىكەتلەندۈرگۈچ كۈچ ھېسابلىنىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا ھەرقانداق بىر تىل ئۇزۇنىڭ تارىخىي تەرەققىياتىدا باشقا تىللارنىڭ، شۇنداقلا جەمئىيەتتىكى باشقا ئىجتىمائىي ئۇزگىرىشلەرنىڭ تەسىرىدىن قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ. يەنى بىر تىل مەيلى تۇغقان تىل(لار) بولسۇن، مەيلى يات تىل(لار) بولسۇن، جەزمەن باشقا تىللارنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىماي قالمايدۇ. قىسقىسى، دۇنيادا باشقا بىر تىل بىلەن ئۇچراشمىغان، باشقا بىر تىلنىڭ تەسىرىنى قوبۇل قىلمىغان تىل يوق. ئادەتتە مەيلى قەدىمكى تىللاردا بولسۇن، مەيلى ھازىرقى زامان تىللىرىدا بولسۇن باشقا تىللارنىڭ تەسىرىنى تونۇماق، ھېس قىلماق بىراز ئوڭاي، چۈنكى، ئۇ بىر تەرەپتىن مەلۇم بىر ئىجتىمائىي ۋاستىگە ياكى بىر ئارقا كۆرۈنۈشكە ئىگە بولىدۇ؛ يەنە بىر تەرەپتىن چەت تىلنىڭ تەسىرى، شۇ ئۇزى كىرگەن تىلدىكى بەزى ئىچكى قانۇنىيەتلەر بىلەن زىتلەشمەي قالمايدۇ، شۇنىڭ بىلەن ئۇ يازما ھۆججەتلەردە جەزمەن ئەكس ئېتىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن بۈندىن ھادىسىلەرنى بايقاش ۋە تونۇش بىرئاز ئوڭايراق. ئەمما، تىلنىڭ ئىچكى قانۇنىيەتلىرىدىكى ئۇزگىرىش ئۇنىڭغا بەزىدە ئوخشىسىمۇ، بەزىدە ئانچە ئوخشاپ كەتمەيدۇ. تىلنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى ئۇزگىرىشلەر ناھايىتى ئاستا بولىدۇ. بەزى تاۋۇش، شەكىل ياكى مەنىلەرنىڭ ئۇزگىرىشى ۋە ئومۇملىشىشى ئۈچۈن ئەسىرلەرچە

دەۋر ئۆتىدۇ. شۇڭا، ئۇنى بايقاش، تەكشۈرۈش ئۇچۇن بەلگىلىك ئەمگەك سەرپ قىلىشقا توغرا كېلىدۇ. ئادەتتىكى مەخسۇس تىللارغا بېغىشلانغان تىلشۇناسلىق ياكى گراممماتىكا كىتابلىرى ئەنە شۇ تىلنىڭ ئىچكى قانىدە - قانۇنىيەتلىرىنى قانچىلىك تەپسىلىي، چوڭقۇر ۋە توغرا دەرىجىدە تونۇپ تەسۋىرلىگەنلىكى بىلەن بىر - بىرىدىن پەرق قىلىدۇ. بۇلارنى تەكشۈرۈش ۋە تونۇش ئۇچۇن ئەلۋەتتە تارىخىي تىلشۇناسلىق مېتودىدىن پايدىلىنىپ، ئۇلارنى قاتلاممۇ قاتلام سېلىشتۇرۇشقا توغرا كېلىدۇ. بۇ ئۇزۇن ۋاقىت ۋە كۆپ ئەمگەك تەلەپ قىلىدىغان بىر ئىش. شۇڭا، بۇ ماقالىدە بۇلارنىڭ ھەممىسىنى بايان قىلىشتىن سۆز ئېچىش تەس. پەقەتلا ئۇزىمىز مۇھىم دەپ ھېس قىلغان بەزى تاۋۇش ئۆزگىرىشلىرى ۋە شۇنىڭغا ئەگىشىدىغان باشقا بەزى تىل ئالاھىدىلىكلىرىنى قىسقىچە بايان قىلىپ ئۆتىتۇق. شۇ ئاساستا ۋەسىقىلەر تىلىنىڭ ئەڭ مۇھىم گراممماتىكىلىق خۇسۇسىيەتلىرىنى تۆۋەندىكىچە خۇلاسىلىدۇق:

1. تۈرك مەڭگۈ تاشلىرىدا قوللىنىلغان بەزى گراممماتىكىلىق شەكىللەر ئىستېمالدىن قالغان. مەسىلەن، قەدىمكى دەۋرلەردە كېلىدىغان زامان زۆرۈرىيەت مەيلى ئۇچۇن $siḱ/$sik قوشۇمچىلىرى قوللىنىلغان بولسىمۇ، لېكىن، بۇ ۋەسىقىلەردە بۇلار ئاساسەن قوللىنىلمىغان.

بۇ ۋەسىقىلەرنىڭ تىلىدا bu+kün "بۇ+كۈن" قاتارلىق ۋاقىت ئىسىملىرى رەۋىشلىك رولىدا كەلگەندە ئورۇن كېلىش قوشۇمچىسى قوشۇلۇپ كەلگەن. مەسىلەن، bukün#tə [UW3(1-3)/9, 20(1-20)/8] "بۈگۈن"، bükün#tə [UW7(1-7)/8] "بۈگۈن". ئەمما ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدا ئورۇن كېلىش قوشۇمچىسى قوۋلىمايدۇ.

2. قوشۇمچىلار لېكسىكىلىق (سېمانتىكىلىق) ۋە گراممماتىكىلىق مەنا جەھەتتىن قېلىپلاشتۇرۇلغان. يەنى قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىدا

ئوخشاش ياكى ئوخشاشراق بىر مەنىنى ئىپادىلەيدىغان ئىككى ۋە ياكى ئۇنىڭدىن ئارتۇق مەنىداش قوشۇمچىلار، خۇسۇسەن سۆز تۇرلىگۈچى (گراماماتىكىلىق)، قوشۇمچىلار رەتكە سېلىنىپ، ئۇلاردىن بىرى ياكى ئىككىسى قېلىپلاشتۇرۇلۇپ، قالغانلىرى بارا بارا ئىستېمالدىن قالغان. مەسىلەن، قەدىمدە ئەڭ كۆپ قوللىنىلغان چېتىلما رەۋىشداش قوشۇمچىسى $pan/$pən قوشۇمچىلىرى قوللىنىلمىغان، ئەمما، $p تېپىدىكى رەۋىشداشلار خېلى كۆپ قوللىنىلغان. ئومۇمەن بۇ ۋەسىقىلەر تىلىدا يۇنىلىش كېلىش قوشۇمچىسى ئۇچۇن $ķa -قا، $ğa -غا كۆپرەك قوللىنىلغان. بۇنىڭ ئەكسىچە قەدىمكى $ğaru/$ķaru تېپىدىكى قوشۇمچە قىسمەن ئالماشلاردا قاتما شەكىلدە قوللىنىلغاندىن باشقا ئورۇنلاردا ئاساسەن قوللىنىلمىغان.

3. يۇقىرىدا سۆزلىگىنىمىزدەك، كۆپ ۋاريانتلىق قوشۇمچىلار قېلىپلاشتۇرۇلغاندىن كېيىن، ئەسلى رولىدىن قالغان بەزى قوشۇمچىلارغا بەزى يېڭى مەنا يۈكلەنگەن. مەسىلەن، تۈرك مەكتۇپ تاشلىرىدا پېئىلنىڭ پۈتكەن سۈپەتداش ئۇقۇمىنى ئىپادىلەش ئۇچۇن $duķ/$dük/$tuķ/$tük، $ïğma/$igmə/$ïķma/$ikmə، $ğan/$ķan/$gən/$kən قاتارلىق ئۇچ خىل قوشۇمچە قوللىنىلغان. بۇ ۋەسىقىلەردە $ğan تېپىدىكى قوشۇمچە كۆپرەك قوللىنىلغان. شۇنداقلا $ïğma تېپىدىكى قوشۇمچە بار - بارا ئىستېمالدىن قالغان. كېيىن تىل تەرەققىياتى جەريانىدا، بۇلار تەرەققىي قىلىپ ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىغا كەلگەندە، رەتكە سېلىنىپ، پۈتكەن سۈپەتداش ئۇقۇمى ئۇچۇن $ğan تېپىدىكى قوشۇمچە قېلىپلاشتۇرۇلغان. ئەسلىدە پۈتكەن ئۇتكەن زامان سۈپەتداش مەنىسىنى ئىپادىلەيدىغان $duķ قوشۇمچىسى ئەسلى مەنىسىدىن قېلىپ ئۇتكەن زامان كۆپلۈك، بۇاستە بايان مەيلى (ئەسلىدە بۇ گراماماتىكىلىق مەنا $dïmïz/$dimiz/$tïmïz/$timiz

قاتارلىق قوشۇمچىلار بىلەن ئىپادىلىنەتتى)دىن ئىبارەت گراممماتىكىلىق مەنىنى ئىپادىلەيدىغان بولغان.

4. قەدىمدە قوشۇمچە بىلەن ئىپادىلىنىدىغان گراممماتىكىلىق مەنا بارا-بارا ھەم قوشۇمچە ھەم يارەدمچى سۆزلەر بىلەن ئىپادىلەنگەن، ئاخىرىدا قوشۇمچە ئىستېمالدىن قېلىپ، يارەدمچى سۆز بىلەن ئىپادىلىنىدىغان بولغان. يەنى قوشۇمچىدىن يارەدمچى سۆزگە ئۆتۈشتىن ئىبارەت بىر ئۆتكۈنچى دەۋرنى بېشىدىن ئۆتكۈزگەن. مەسىلەن، قەدىمدە ھەربىر تىنىڭ ۋاستىسىنى ئىپادىلەيدىغان ۋاستە كېلىش ئۇقۇمى ئۈچۈن #n/#in/#in/#un/#ün قاتارلىق ۋاستە كېلىش قوشۇمچىلىرى بىلەن بىرلىكتە "birlə" دېگەن يارەدمچى سۆزمۇ قوللىنىلاتتى. ۋەسىقىلەردە بۇلار باراۋەر قوللىنىلىپ، ئۆتكۈنچى دەۋردە تۇرغان.

5. قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىدا بولمىغان بەزى گراممماتىكىلىق مەنا ياكى شەكىللەر ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدا پەيدا بولدى. مەسىلەن، قەدىمدە پېئىلنىڭ شەرت مەيلى قوشۇمچىلىرى $sar/$sər/$sa/$sə قاتارلىقلاردا تەۋەلىك سان ئۇقۇمى ئىپادىلەنمەيتتى، ۋەسىقىلەردىمۇ يەنىلا تەۋەلىك سان ئۇقۇمى ئىپادىلەنمىگەن، ئەمما، /r/ تاۋۇشى بەزىدە قىسقارغان، بەزىدە قىسقارمىغان شەكىلدە كەلگەن. مەسىلەن، bol-$sarmən [UW49(4-2)/4] "بولسام"، bol-$sarbiz [UW59(4-12)/10] "بولساق"، bol-$sa [UW25(1-25)/3] "بولسا"؛ bol-$samən [UW58(4-11)/4] "بولسام"، bol-$zamən [UW62(4-15)/8] "بولساق"، bol-$za [UW72(4-25)/10] "بولسا"؛ bol-$za [UW27(1-27)/7] "بولسا". دېمەك، بۇ ئەسەردە قەدىمكى تىلنىڭ خېلى كۆپ ئالاھىدىلىكلىرى ساقلانغان. قەدىمكى تىلدا bən barsar "مەن بارسام"، sən barsar "سەن بارساڭ"، ol barsar "ئۇ بارسا" دېگەن

شەكىللەر بەزىدە ئاساسەن ئوخشاش قوللىنىلسىمۇ، بۇ ۋەسىقىلەرنىڭ تىلىدا كۆپىنچە barsar mən "مەن بارسام"، barsar sən "سەن بارساڭ"، barsar "ئۇ بارسا" دېگەن شەكىللەردىمۇ كۆرىلىدۇ. ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدا بولسا mən barsam "مەن بارسام"، sən barsang "سەن بارساڭ"، u barsa "ئۇ بارسا" شەكىللەردە كۆرۈلىدۇ.

6. قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىدىكى بەزى ئۇنۇملۇك سۆز ياسىغۇچى قوشۇمچىلار ئىستېمالدىن قالغان. مەسىلەن، تۈرك مەكتۇبى تاشلىرىدا خېلى قوللىنىلىدىغان Sïğsïķ/Sigsik (tutsïķ، bilsik سۆزلىرىدىكى)، قوشۇمچىلىرى بىلەن ياسالغان سۆزلەر كۆرۈلمەيدۇ.

7. تۈرك مەكتۇبى تاشلىرى ۋە قاراخانىيلار دەۋرىدىكى ھۆججەتلەردە كۆرۈلىدىغان ئالماشلارنىڭ məniñdə، məniñdin، məniñsiz قاتارلىق شەكىللىرى بۇ ۋەسىقىدە ئاساسەن كۆرۈلمەيدۇ.

ۋەسقىلەرنىڭ ترانسكرىپسىيىسى،

ئىزاھى ۋە يەشمىسى

1. ئېلىم-سېپتىم ۋەسىقلىرى

29 (1-29) ـــــ 1 (1-1)

1 (1 - 1)

1 ////// (yïl) (qah)xaput ay bir yangïḳa mən adïğ tarhan-ḳa

2 y(un)gl(aḳlïḳ) (ḳanpu) (kər)gək bo(l)tï q/mğuḳ-ta bir xïğï yirim atï alp

3 tax sangun-(ḳa o)ḳ(?) toğu(ru t)omluğ saḍtïm satïğïn ïnqa sθz-

4 ləxdimiz ḳoqo kiṭi(n)ində yorï(r) iki uqï kinlig otra yirtə

5 tamğalïğ yüz (ḳan)pu-ḳa üṣüxdümüz bu yüz ḳanpuğ bitig ḳïl-

6 mïx künt(ə tüg)əl birdim mən adïğ tarhan ymə tügəl [bir-

7 dim] aldïm // (yi)r-ning sï(q)ï-sï θrü yïngaḳ alp [tax] sïngḳur

8 sangun-nung yiri adïrar kiṭin yïngaḳ sangun θgə-ning yirni(=yiri) adïrar

9 ḳoṭï yïnga(ḳ ḳ)umar(?) sangun-nung yiri aṭïrar θngtün yïngaḳ

10 mən alp t(ax san)gun-nung oḳ (yi)ri aṭïrar bu yir-kə ming yïl tümən

11 kün-kə təgi alp (t)a(x) sangun ʻərklig bolzun mən

adïğ tarhan-

12 nïng inim iqim ḳam ḳadaxïm ayïtmazun iẓdəməzün ayïtğalï

13 isḍəgəli (saḳïns)ar sawlarï yo(rï)mazun alp tax sangun-nung sawï

14 yorïẓun ki(m ərsər) bəg ixi küqin tutup qamlağalï saḳï<n>sar bu

15 өgən üzə (al)p tax sangun-ḳa yir yaraḍu birzün.:. bu sawda

16 tanuḳ ḳu//////n tnuḳ tong(ḳ)ara s(a)ngun kөrüp olurğuqï inim

17 bütür bu ta(mğa) mən adïğ tarhan-nïng oğlum ḳaramuḳ-nung ol

18 alğuqï-ḳa (bir)güqi-kə inqgə ayïtïp mən pusartu sïnḳay ḳy-a

19 bitidim

20B b(u) biḍig //// tarhan-(nï)ng yir biḍigi ol ::: bu

ئىزاھلار:

1. qahxaput: سانسكرىتچە śikṣapada دىن كەلگەن. 12- ئاينى كۆرسىتىدۇ.

1. yangïḳa: بۇ سۆزنىڭ تومۇرى yangï ("يېڭى"، "دەسلەپ" دېگەن مەنىسىدە) بولۇپ، قەدىمكى ئۇيغۇرچىدا ھەر ئايىنىڭ ئالدىنقى 10 كۈنى ئىچىدىكى كۈنلەر yangï قا يۆنىلىش كېلىش قوشۇمچىسى #ḳa نىڭ قوشۇلۇشى ئارقىلىق ئىپادىلىنىدۇ.

1. tarhan: (1) ئەمەل نامى، (2) ئادەم ئىسمىنى كۆرسىتىدۇ.

2. yunglaḳlïḳ: خەنزۇچە用 نى سۆز تومۇرى قىلىپ ياسالغان سۆز.

2. ķanpu (ķanpu): بۇ ئاتالغۇ مۇشۇ ۋەسىقىنىڭ 5- قۇرىدىكى ķanpu سۆزىگە ئاساسەن ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ ترانسكرىپسىيە قىلىندى ķanpu: بۇ ئاتالغۇ قەدىمكى ئۇيغۇرچە ھۆججەتلەردە يەنە ķuanpu، ķunpu دېگەن شەكىللەردىمۇ ئۇچرايدۇ. ئۇلارنىڭ ھەممىسى"官仲" نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى ھېسابلىنىدۇ. 2"UW" دىكى "ئېلىم-سېتىم ۋەسىقىلىرى" Sa01، Sa19 ۋە Sa06 لەرگە، يەنى بۇ كىتابتىكى (1-1) 1، (1-19) 19 ۋە 6 (1-6) نومۇرلۇق ۋەسىقىلەرگە ئاساسلانغاندا، بىر ķanpu (قانپۇ ياكى قۇانپۇ، قۇنپۇ)، بازاردا پۇل ئورنىدا ئوبوروت قىلىنىدىغان، ئوتتۇرىسىغا تامغا بېسىلغان (ياكى ئۈستىگە ئىمزا قويۇلغان ۋە تامغا بېسىلغان)، ئىككى ئۇچىغا جىيەك تۇتۇلغان 10 چى ئۇزۇنلۇقتىكى بۆزنى كۆرسىتىدىغاندەك قىلىدۇ. ķuanpu دېگەن بۇ ئاتالغۇ كىشىنىڭ ئېسىگە «دىۋانۇلۇغاتىت تۈرك» تىكى "قَمْدُو" (ķamdu ــ قامدۇ) ئاتالغۇسىنى ئەسلىتىدۇ. مەھمۇد قەشقەرى "قامدۇ"نى "بويى تۆت گەز، ئېنى بىر غېرىچ كېلىدىغان بىر پارچە بۆز، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇيغۇر خانىنىڭ تامغىسى بېسىلغان بولۇپ، سودا-سېتىقتا پۇل ئورنىدا ئىشلىتىلىدۇ. بۇ بۆز كونىرسا، ھەر يەتتە يىلدا بىر قېتىم يۇيۇپ، ئۈستىگە باشقىدىن تامغا بېسىلىدۇ." دەپ چۈشەندۈرىدۇ. «تۈركىي تىللار دىۋانى» (شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1980، 1- تۇم، 546- بەتكە قارالسۇن).

2. xïğï: بۇ سۆزنىڭ تومۇرى xïğ بولۇپ، xïğ خەنزۇچە"石" نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى. ئۇ ئەسلىدە ھەجىم ئۆلچىمى بىرلىكى بولۇپ، بۇ يەردە يەر كۆلىمى ئۆلچىمى بولۇپ كەلگەن. "bir xïğ yir" (بىر دادەنلىك يەر) بولسا، بىر دادەن ئۇرۇق چېچىلىدىغان يەرنى كۆرسىتىدۇ.

3. sangun#ķa: سۆز تومۇرى sangun بولۇپ، خەنزۇچە"将军" نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى. (1) جىياڭجۈن دېگەن مەنىدە؛ (2) ئادەم ئىسمىنى كۆرسىتىدۇ.

4. ķoqo (قوچو): خەنزۇچە"高昌" نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى.

6. tülgəl: بۇ سۆز بۇ ۋەسىقىلەردە 1) "تولۇق، ساق، كەم ئەمەس، تۈگەل" دېگەن مەنىلەردە؛ 2) خاس ئىسىم يەنى ئادەم ئىسمى بولۇپ كېلىدۇ. بۇ سۆز 2"UW" دە tökäl دەپ تىرانسكرىپسىيە قىلىنغان. بىزنىڭچە بۇ مۇڭاپىق ئەمەس. چۈنكى، بۇ سۆز -tülgə "تۈگىمەك، ئاخىرلاشماق" دېگەن پېئىل يىلتىزىغا تۈرغۇن سۆز ياسىغۇچى l+ قوشۇلۇپ ياسالغان. يەنى ھازىرقى تىلىمىزدا ئاھايىتى كۆپ قوللىنىلىدىغان "تۈگەل" دېگەن سۆز (رەۋىش)نىڭ دەل ئۆزىدۇر. ئىككى سوزۇق تاۋۇش ئوتتۇرىسىدا كەلگەن جاراڭسىز ئۈزۈك تاۋۇشلارنىڭ جاراڭلىقلىششى تۈركىي تىللىرىنىڭ ئەڭ مۇھىم فونېتىكىلىق خۇسۇسىيەتلىرىدىن بىرىدۇر. ئۇنىڭ ئۈستىگە قەدىمكى تىلدىكى ئاھايىتى كۆپ ھادىسىلەر ھازىرقى زامان تىللىرىدا ساقلانغان بولىدۇ. ئۇيغۇر تىلى قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىنىڭ داۋامى بولغانلىكەن، tügəl دەپ ئېلىش ھەم تىل قانۇنىيىتىگە ھەم مەنتىقىگە ئۇيغۇنراق تۇرىدۇ

6، 7. [birdim] (بەردىم): بۇ سۆز ۋەسقىنى يازغۇچى تەرىپىدىن خاتا ۋە ئوشۇقچە يېزىلىپ قالغان، بىراق ئۆچۈرۈۋېتىلمىگەن.

7. sïqï: خەنزۇچە四 نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى. "پاسىل" دېگەن مەنىدە.

12. ḳam: خەنزۇچە家 نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى بولغان "ḳa"نىڭ تەۋەلىك I- شەخس بىرلىك قوشۇمچىسى m# بىلەن تۈرلىنىشىدىن ھاسىل بولغان بۇ سۆز "ئائىلەم، ئۇرۇقۇم، جەمەتىم" دېگەن مەنىلەرگە ئىگە.

14. ki(m ərsər) (كىم بولسا، كىمكى): 2"UW" دىكى Sa01 نىڭ تىرانسكرىپسىيىسىدە، بۇ سۆزلەر ki(.)//(.) قىلىپ كۆرسىتىلگەن. بىز بۇ ۋەسقىنىڭ فوتو سۈرىتىدىن (3"UW" گە قاراڭ) ki گە m ھەرپىنىڭ ئۈلىنىپ كەلگەنلىكىنى پەرق ئەتتۈق ۋە (.)//(.) ئورنىدىكى يوقالغان سۆزنى ərsər دەپ ئەسلىگە كەلتۈرۈپ تىرانسكرىپسىيە قىلدۇق.

14. ixi: ix (ئىش، ئەمەل) دېگەن سۆزگە i+ قوشۇلۇپ، "ئەمەلدار" مەنىسىدە كەلگەن.

20B: بۇ ۋەسقىنىڭ 20: قۇرىنىڭ ئۈنىڭ كەينى بېتىگە يېزىلغانلىقىنى

بىلدۇرىدۇ.

يەشمىسى:

1. ... (يىل) ئون ئىككىنچى ئايىنىڭ بىرىنچى كۈنى، مەن ئادىغ تارخانغا

2. ئىشلىتىشكە (قانپۇ) كېرەك بولدى. (شۇڭا) چ/مغۇقتىكى بىر شغى (دادەنلىك) يېرىمنى

3. ئالپ تاش ساكۈن ئاتلىق (كىشىگە) مۇڭاپىق-لايىقىدا ساتتىم. باھاسىنى مۇنداق

4. پۈتۈشتۈق، (يەنى) قوچو بازىرىدا ئوتتىدىغان، ئىككى ئۈچى جىيەكلىك ئوتتۇرىسىغا

5. تامغا بېسىلغان يۈز قانپۇغا توختاتتۇق. بۇ يۈز قانپۇنى ھۆججەت

6. يېزىلغان كۈنى (مەن تاش ساكۈن) ساق بەردىم؛ مەن ئادىغ تارخانمۇ ساق

7. ئالدىم. ... (بۇ) يەرنىڭ پاسىلى، شىمال تەرەپتىن ئالپ تاش سىكۈنۇر

8. ساكۈننىڭ يېرى بىلەن ئايرىلدۇ، غەرب تەرەپتىن ساكۈن ئۆگەنىڭ يېرى بىلەن ئايرىلدۇ،

9. جەنۇب تەرەپتىن قۇمار ساكۈننىڭ يېرى بىلەن ئايرىلدۇ، شەرق تەرەپتىن

10. مەن ئالپ تاش ساكۈننىڭ يېرى بىلەن ئايرىلدۇ. بۇ يەر مىڭ يىل، تۇمەن

11. كۈنگە قەدەر ئالپ تاش ساكۈننىڭ ئىختىيارىدا بولسۇن. مەن ئادىغ تارخان-

12. ىنىڭ ئىنىم، ئاكام، ئۇرۇق-تۇغقانلىرىم (يەرنى) سورىمىسۇن، تەلەپ قىلمىسۇن. سورىماقچى،

13. تەلەپ قىلماقچى بولسا، سۆزلىرى ئاقمىسۇن. ئالپ تاش ساڭگۇننىڭ سۆزى

14. ئۆتىسۇن. كىمكى بەگ ئەمەلدارلارنىڭ كۆچىگە تايىنىپ تالاشماقچى، جەدەل قىلماقچى بولسا، بۇ

15. دەريا بويىدىن ئالىپ تاش ساڭگۇنغا يەر تەييارلاپ بەرسۇن. بۇ سۆزگە

16. گۇۋاھچى قۇ//////ن، گۇۋاھچى توڭقارا ساڭگۇن، (يېنىمدا) قاراپ ئولتۇرغۇچى ئىنىم

17. بۇتۇر. بۇ تامغا مەن ئادىغ تارخانىنىڭ (ۋە) ئوغلۇم قارامۇقنىڭدۇر.

18. ئالغۇچى، بەرگۈچىدىن تەپسىلي سوراپ مەن پۈسارتۇ سىنقاي قايا

19. يازدىم.

20. بۇ ھۆججەت (ئادىغ) تارخانىنىڭ يەر خېتىدۇر.

2 (1 - 2)

1 ḳoyn yïl aram ay bir yangïḳa mən ḳara-nïng yig bürt (?)

2 yunglḳ-lïḳ twar krgək bolup aṭïn b(i)rgüm yoḳ üqün

3 kiṭin ḳïrata ḳazï kitrin(?)-tə iqim ḳanquḳ bilə tüz

4 ülüx-lüg iq(=üq) xïğ yirim atï ḳutluğ tax-ḳa toğuru

5 tomlïḍu saḍïm satïğ ḳunpusïn ïnqa sθzləxdimiz

üq

6 yüz bix otuz ḳunpuḳa üṣüxtümz bu bitig ḳïlmïx kün

7 üzə mən ḳutluğ tax üq yüz bix otuz ḳunpunï bir

8 əksüksüz tügəl s(a)n(a)p birtim mən yig ymə tügəl s(a)nap

9 altïm bu yir-ning sïqïsï θrü yïngaḳ θgən aṭïrar θng-

10 tün yïngaḳ toyïqaḳ(?) yiri adïrar. ḳodï yïngaḳ θgən

11 lusay yirin-gə barğu θgən aṭïrr. kiṭin yïngaḳ yanyaḳ(?)

12 ïnal yiri aṭïrar. bu tθrt sïqïlïğ yir üzə ming

13 yïl tümn künkə ḍəgi ḳutluğ tax ərklig bolzun taplasar

14 θzi tarïzun taplamasar adïn kixi-kə θḍkürü saḍzun

15 mən yig bürt-nüng inim iqim ḳam ḳaṭaxïm ayïtmazun

16 isḍəməzün taḳï bir θk [=birθk] ərklig bəg ixi küqin tuḍup

17 ḳam küq ḳïlïp yulğlï alğlï saḳïnsar-lar bu oḳ

18 θgən-tə oḳ yir tənginqə yir ḳuḍluğ tax-ḳa yaraḍu

19 birip alzun-lar bu bitig tuḍa ḳutluğ tax ḳorsuz

20 bolzun mən yig bürt-nüng inim iqim ḳam ḳadaxïm

21 ḳorluğ bolzun-lar tanuḳ bəg ər sangun tanuḳ bθngə(?)

22 tanuḳ süngüx bu tamğa mən yig bürt-nüng ol

ئىزاھلار:

4. iq: ۋەسقىنى يازغۇچنىڭ سەۋەنلىكى تۈپەيلىدىن ئەسلى تېكىستتە üq (ئۈچ) سۆزى "iç" (ئىچ) دەپ يېزىلىپ قالغان. بىراق، ئەسلى تېكىستتە ئۇنىڭغا تۈزىتىش بېرىلمىگەن.

5. saḍïm (ساتتىم، سېتىم): بۇ سۆزنىڭ ئەسلى يىلتىزى -sat بولۇپ، سۆز يىلتىزىدىكى t تاۋۇشى بىلەن d نۆۋەتلەشتۈرۈلگەن. بۇ سۆز ۋەسقە 1(1-1) نىڭ 3- قۇرىدىكىسىدەك saḍïm ياكى 4 (1-4) نىڭ 4- قۇرىدىكىدەك satdïm دەپ يېزىلمىغان. شۇنىڭدىن قارىغاندا، كاتىپ بۇ سۆزنى sad(d)ïm دەپ تەلەپپۇز قىلغان ۋە قەدىمكى ئۇيغۇرچە ئىملادا تەكرارلانغان ئۈزۈك تاۋۇشنىڭ بىرىنىلا يېزىشتەك ئادەتكە ئاساسەن، بۇ سۆزدىكى يەنە بىر d ھەرپىنى يازمىغان بولسا كېرەك.

5. ḳunpu (قۇنپۇ): 官布 نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسىنىڭ بىر خىل شەكلى. ۋەسقە 1 (1-1) ئىزاھاتىنىڭ 5- سىگە قاراڭ.

11. aḍïrr (ئايرىيدۇ): بۇ سۆزنىڭ ئەسلى يىلتىزى -adïr (ئايرىماق) بولۇپ، سۆز يىلتىزىدىكى d تاۋۇشى بىلەن t نۆۋەتلەشتۈرۈلگەن. ئۇنىڭدىن باشقا، ئىملادا بۇ سۆزدىكى ئىككى r ھەرپىنىڭ ئوتتۇرىسىدا كېلىدىغان سوزۇق تاۋۇش a (ياكى ï) چۈشۈپ قالغان. (يەنى بۇ سۆز aḍïrar ياكى adïrïr دەپ يېزىلىشى كېرەك ئىدى). ۋەسقىلەر ئىملاسىدا، بىر سۆز ئوتتۇرىسىدا كېلىدىغان سوزۇق تاۋۇشلارنىڭ چۈشۈپ قېلىش ئەھۋالى دائىم ئۇچراپ تۇرىدۇ. بىراق، تېكىست مەزمۇنىغا ياكى شۇ خىل سۆزلەرنىڭ ۋەسقىنىڭ باشقا قۇرلىرىدا ئۇچرايدىغان تولۇق يېزىلىش شەكلىگە ئاساسەن، قايسى سوزۇق تاۋۇشنىڭ چۈشۈپ قالغانلىقىنى بىلگىلى بولىدۇ. شۇڭا، ئۇنى ئەسلىگە كەلتۈرۈپ تىرانسكرىپسىيە قىلمىسىمۇ ئوقۇرمەنلەر كۆرۈپ پەرق ئېتىۋالالايدۇ. شۇڭا، باشقا جايلاردا بۇنداق سۆزلەرگە ئىزاھ بەرمىسەكمۇ بولىدىغۇ دېگەن پىكىرگە كەلدۇق.

17. ķam küq ķilip (جەمەتىم زورلۇق قىلىپ): بۇ سۆزلەر "UW"2 دىكى Sa02نىڭ يەشمىسىدە "قام (شامان) كۆچىنى كۆرسىتىپ" دەپ تەرجىمە قىلىنغان. بىز ئۇنى "جەمەتىم زورلۇق قىلىپ" دەپ يەشمە بەردۇق. بۇنىڭدا مۇنداق ئىككى نوقتىغا ئاساسلاندۇق: بىرىنچى، ئەسلى تېكستتە، ئۇ "ķam küqin tutup" ["قام (شامان) كۆچىنى كۆرسىتىپ" ياكى "قام كۆچىگە تايىنىپ" دېگەن مەنىدە] دەپ يېزىلمىغان. ئىككىنچى، "ķam" ئاتالغۇسىنى، ķa (خەنزۇچە* نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى) بىلەن #m (تەۋەلىك I- شەخس، بىرلىك قوشۇمچىسى)نىڭ قوشۇلىشىدىن تۇزۇلگەن، "ئائىلەم، جەمەتىم، ئۇرۇقۇم" دېگەن مەنىلەرگە ئىگە دەپ چۈشەندۈرۈشكە بولىدۇ.

17. yulğlï alğlï (يۇلغىلى-ئالغىلى): yul- پېئىلىنىڭ ئەسلى مەنىسى "يۇلماق" بولۇپ، ۋەسىقىلەردە "ھەق تۆلەپ سېتىۋالماق" ياكى "قايتۇرۇپ سېتىۋالماق" دېگەن مەنىدە كېلىدۇ. al- پېئىلىنىڭ ئەسلى مەنىسى "ئالماق" بولۇپ، "سېتىۋالماق" مەنىسىدىمۇ كېلىدۇ. شۇڭا، بىز ۋەسىقىلەردە ئۇچرايدىغان "yulğlï alğlï saķïnsar"نى گەپنى ئۇزارتمايلا "قايتۇرۇپ سېتىۋالماقچى بولسا" دەپ يەشمە قىلدۇق. ئەلۋەتتە ئۇنى "ھەق تۆلەپ قايتۇرۇۋالماقچى بولسا" دەپ يەشمە قىلىشقىمۇ بولىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا، al-، yul- پېئىللىرى ۋەسقە (3-1) 3 نىڭ 15- قۇرىدىكىدەك شەكىلدە كەلسە، يەنى "alayïn yulayïn tisər" دەپ كەلسە، ئۇنىمۇ "ئېلىۋالاي، ھەق تۆلەپ سېتىۋالاي دېسە" دەپ يەشمە قىلىپ ئولتۇرماستىن، ئىخچام، چۈشىنىشلىك قىلىپ "قايتۇرۇپ سېتىۋالاي دېسە" دەپ يەشمە قىلدۇق. يەنە، ۋەسىقىلەردە ئۇچرايدىغان "yultaqï kixi"نى "قايتۇرۇپ سېتىۋالغۇچى كىشى"، "yulup alzun"نى "قايتۇرۇپ سېتىۋالسۇن" دەپ يەشمە قىلدۇق.

yulğlï alğlï دا، yul- ۋە al- پېئىللىرىغا قوشۇلغان مەقسەت رەۋىشدىكى قوشۇمچىسى ğalï- نىڭ بىرىنچى بۇغۇمىدىكى سوزۇق تاۋۇش a ھەرپى، ۋەسىقىلەر ئىملاسىدا كۆپ ھاللاردا يېزىلمىغان. بۇ ۋەسىقىلەر ئىملاسىدىكى بىر ئالاھىدىلىك ھېسابلىنىدۇ.

يەشمىسى:

1. قوي يىلى بىرىنچى ئاينىڭ بىرىنچى كۈنى، مەن قارانىڭ (ئوغلى؟) يىگ بۇرتكە

2. ئىشلىتىشكە تاۋار كېرەك بولۇپ، باشقا بېرىدىغان نەرسەم بولمىغانلىقى ئۈچۈن،

3. ئارقا (غەرب) تۈزلەڭلىكتىكى، قازى كىتىرىن (دېگەن جايدا) ئاكام قانچۇق بىلەن تەڭ

4. ئۇلىشىپ ئالغان ئۈچ شىغ (دادەنلىك) يېرىمنى قۇتلۇق تاش ئىسىملىك (كىشىگە) مۇڭاپىق -

5. لايىقدا ساتتىم. باھاسىنى مۇنداق پۈتۈشتۈق: (يەرنى) ئۈچ

6. يۈز يىگىرمە بەش قۇنپۇغا توختاتتۇق. بۇ ھۆججەتنى تۈزگەن كۈن-

7. ى مەن قۇتلۇغ تاش ئۈچ يۈز يىگىرمە بەش قۇنپۇنى بىرى

8. كەم ئەمەس، ساق ساناپ بەردىم. مەن يىگمۇ ساق ساناپ

9. ئالدىم. بۇ يەرنىڭ پاسىلىنى شىمال تەرەپتىن ئۆستەڭ ئايرىيدۇ، شەرق

10. تەرەپتىن تۇيىچاق(نىڭ) يېرى ئايرىيدۇ، جەنۇب تەرەپتىن ئۆستەڭ،

11. (يەنى) لۇساينىڭ يېرىگە باردىغان ئۆستەڭ ئايرىيدۇ، غەرب تەرەپتىن يانياق

12. ئىنالنىڭ يېرى ئايرىيدۇ. بۇ تۆت پاسىللىق يەر مىڭ

13. يىل، تۇمەن كۈنگە قەدەر قۇتلۇغ تاشنىڭ ئىختىيارىدا بولسۇن. خالىسا،

14. ئۆزى تېرىسۇن؛ خالىمىسا، باشقا كىشىگە ئۆتكۈزۈپ ساتسۇن.

15. مەن يىگ بۇرتنىڭ ئىنىم، ئاكام، ئۇرۇغ-تۇغقانلىرىم (يەرنى)

سورىمسۇن-

16. تەلەپ قىلمىسۇن. ئەگەر، ھوقۇقدار بەگ ئەمەلدارلارنىڭ كۆچىگە تاينىپ،

17. جەمەتىم زورلۇق قىلىپ (يەرنى) قايتۇرۇپ سېتىۋالماقچى بولسا، مۇشۇ

18. ئۆستەڭ بۇيىدىكى يەرگە تەڭ كېلىدىغان يەرنى قۇتلۇغ تاشقا تەييارلاپ

19. بېرىپ (ئاندىن) يەرنى قايتۇرۇۋالسۇن. بۇ ھۆججەتنى ساقلىغۇچى قۇتلۇغ تاش زىيان تارتمايدىغان

20. بولسۇن. مەن يېگ بۇرتنىڭ ئىنىم، ئاكام، ئۇرۇغ-تۇغقانلىرىم

21. زىيان تارتسۇن. گۇۋاھچى بەگ ئەر ساكۈن، گۇۋاھچى بۆكە،

22. گۇۋاھچى سۇكۈش. بۇ تامغا مەن يېگ بۇرتنىكىدۇر.

3(1 – 3)

1 ḳoyn yïl qhxapt ay üq otuz-ḳa biz-inggə yrp

2 yanga-ḳa ədgü-kə ikigükə yunglaḳ-lïḳ ḳunpu kərgək bolup

3 üstün θgən üzə suwaḳ-lïğ yiti sïğ atlğ yimgiqi(?) yir-

4 imz-ni ḳutadmïx-ḳa toğuru (tom)lïḍu satdïmz satïğ ḳunpuẓïn

5 ïnqa sθzləxtimz bukün //// kiṭini yorïr iki uqï kin-

6 lig otra tamğalïğ üq ming iki yüz ʹəlig ḳunpu-

7 ḳa üṣüxtümz bu ḳunpu-nï mən ḳutadmïx bitig ḳïlmïx kün

8 üzə tügəl birtim mən yrp yanga ədgü birlə tügəl

altïmz

9 bukün-tə mïnqa bu yir üzə ming yïl tümn künkə təgi -i

10 ḳutadmïx ´ərklig bolzun taplasar θzi tutzun taplamasar

11 aṭïn kixi<kə> θtkürü satzun mən yrp yanga-nïng ədgününg

12 iqimiz inimiz ḳamïz ḳaṭaxïmïz oğulumïz ḳïzïmz ayïtmaz-

13 un istəməzün ayïtğlï istəgli saḳïnsar-lar sawlarï

14 yorïmazun-lar birθk ´ərklig bəg ixi küqin tutup

15 alayïn yulayïn tisər-lər bu oḳ θgən-tə bu yir tngin-

16 qə iki yir birip alzun-lar bu yir-ning sïqïsï θngtün

17 yïngaḳ ağïlïḳ sanlïğ yir küntün yïngaḳ ymə ağïlïḳ

18 sanlïğ yir kiṭin yïngaḳ ymə ağïlïḳ sanlïğ yir tağ-tïn

19 yïngaḳ kiqiky-ə yiri aṭïrar bu oḳ yir-ning tipmsay(?) tay-

20 pukü θgən ḳïṭïğ-ïn-ta yazï kiqig-tə bir uluğ atïz bir

21 ḳansan(?) birlə tanuḳ ḳulunqung tutung[=totuḳ(?)] tanuḳ taz tanuḳ

22 ḳanturmïx tanuḳ abïquḳ mən sutağï bizi bular-ḳa

23 ayïḍïp bitidim bu tamğa mən yrp yanga-nïng ədgününg ol

24 bu saw-ta ḳayu-sï ağï-sar-biz üqər yüz bixər otuz ḳunpu

25 iqrə ḳuwpar birüxür-biz

26B (yr)p yanga-tïn almïx yir -ning bitigi

ئىزاھلار:

1. q(a)hxap(u)t: ۋەسقە (1-1) 1 نىڭ ئىزاھاتىدىكى "qahxaput"قا قاراڭ.

1. biz-inggə (بىزگە): ۋەسقىلەردە biz (بىز)نىڭ يۆنىلىش كېلىش بىلەن تۈرلەنگەن مۇنداق شەكىللىرى ئۇچرايدۇ: bizingə، bizinggə، bizkə. bizingə بولسا، قەدىمكى ئۇيغۇرچە ھۆججەتلەردە كۆپ ئۇچرايدىغان تۈرلىنىش شەكلى، يەنى قەدىمىي تۈرلىنىش شەكلى ھېسابلىنىدۇ، بۇ يەردە biz دېگەن بىرىنچى شەخس كۆپلۈك ئالمىشىغا ئالدى بىلەن ئالماشلارنىڭ قەدىمكى ئېگىلىك كېلىش قوشۇمچىسى #ing قوشۇلۇپ، ئاندىن قەدىمكى يۆنىلىش كېلىش قوشۇمچىسىنىڭ ə# قوشۇلغان؛ bizinggə بولسا، ئوخشاشلا biz دېگەن بىرىنچى شەخس كۆپلۈك ئالمىشىغا ئالدى بىلەن ئالماشلارنىڭ قەدىمكى ئېگىلىك كېلىش قوشۇمچىسى #ing قوشۇلۇپ، ئاندىن قەدىمكى يۆنىلىش كېلىش قوشۇمچىسىنىڭ باشقا بىر خىلى (بەزىلەر بۇنى كېيىنرەك شەكىللەنگەن دەپ قارايدۇ) بولغان gə# قوشۇمچىسى قوشۇلغان؛ bizkə (تاۋۇشلارنىڭ ماسلىشىش قائىدىسىگە ئاساسلانغاندا، توغرىسى bizgə) بولسا، biz دېگەن بىرىنچى شەخس كۆپلۈك ئالمىشىغا ئالدى بىلەن ئالماشلارنىڭ قەدىمكى ئېگىلىك كېلىش قوشۇمچىسى #ing قوشۇلماستىن، خۇددى ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدىكىگە ئوخشاش، ئالماشقا بېۋاستە يۆنىلىش كېلىش قوشۇمچىسى kə#/gə# قوشۇلغان. يۇقىرىدىكىلەردىن، بىز ۋەسقىلەرنىڭ تىلىدا bizنىڭ يۆنىلىش كېلىش بىلەن تۈرلەنگەن ئۇچ خىل شەكلىنىڭ ئۆزەتلەشتۈرۈلگەن ھالدا قوللىنىلغانلىقىنى، بۇ شەكىللەرنىڭ ئۆتكۈنچى ھالەتتە تۈرۈڭاتقانلىقىنى، تۈرلىنىشنىڭ مۇرەككەپلىكتىن ئادەيىلقا قاراپ يۈزلىنىڭاتقانلىقىنى كۆرۈڭالالايمىز.

2. kərgək: بۇ سۆز "UW"2 دە krgək دەپ ترانسكرىپسىيە قىلىنىپ قالغان.

3. xïğ: ۋەسقە (1-1) 1نىڭ ئىزاھاتىدىكى xïğï غا قاراڭ.

3. yimgiqi (?) (يېمگىچى): بۇ سۆزنىڭ مەنىسى تازا ئېنىق ئەمەس. ئۇنىڭ سۆز تومۇرى-yi ("يېمەك" دېگەن مەنىدە) بولۇپ، بۇ سۆز بۇ يەردە يېمەكلىك (ئوزۇقلۇق) ياكى ناشلىق بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولۇشى كېرەك. yimgiqi ئېھتىمال yimigqi (=yiməkqi)نىڭ خاتا يېزىلىپ قالغان شەكلى بولۇشى كېرەك. yimək سۆزى قەدىمكى ئۇيغۇرچىدا "ئوزۇق، تائام، يېمەكلىك" دېگەن مەنىلەرگە ئىگە بولۇپ، ئۇنىڭغا سۆز ياسىغۇچى قوشۇمچە qi+ قوشۇلۇپ، yiməkqi دېگەن سۆز ياسىلىشى مۇمكىن. بۇ قەدىمكى ئۇيغۇرچىدىكى axqï (ax+qï، "ناش ئەتكۈچى، ناش ئېتىپ بەرگۈچى، ناشپەز" دېگەن مەنىدە) سۆزىنىڭ ياسىلىشىغا ئوخشايدۇ. شۇڭا، بىز yimgiqi دېگەن سۆزنى يەشمدە "ئوزۇق بەرگۈچى" دەپ ئىلىپ تۇردۇق. شۇ ئاساستا "yiti xïğ atlğ yimgiqi yirimizni" نى "يەتتە شىغ ناتلىق (يەتتە دادەن)، ئاش-ئوزۇق بەرگۈچى يېرىمىزنى" دەپ چۈشەنسەكمۇ بولىدۇ.

6. iki yüz əlig (ئىككى يۈز ئەللىك): ئەسلى تېكىستتە iki بىلەن yüz نىڭ ئارىلىقىدا، بېشى p (ياكى b) تاۋۇشى بىلەن كەلگەن بىر سۆز ئارتۇقچە ياكى خاتا يېزىلىپ قالغاچقا ئۆچۈرۈۋېتىلگەن (قالغان ھەرپلەرنى تونۇغىلى بولمايدۇ). [ ] بەلگىسى ئىچىگە ئىلىنغانلىقى، ئۇنىڭ بۇ ھۆججەتكە نىسبەتەن ئارتۇقچە سۆز ئىكەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ.

6. ķunpu: ۋەسقە (1-1) 1 نىڭ ئىزاھاتىدىكى "ķanpu"غا قاراڭ.

11. kixi(kə): ئەسلى تېكىستتە يۇنىلىش كېلىش قوشۇمچىسى "#kə" چۈشۈپ قالغان.

19-20. taypukü: بۇ ئۆستەڭ نامى خەنزۇچىدىن كەلگەن. taypu خەنزۇچە大壘 دىن كەلگەن بولۇشى مۇمكىن (ئەلۋەتتە بۇنى ئېنىقلاشقا توغرا كېلىدۇ). -kü بولسا، 渠 (ئۆستەڭ) سۆزىنىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى. شۇڭا، يەشمدە "تايپۇ ئۆستىكى" دەپ ئىلىندى.

20. yazï kiqig (يازى كىچىك): بۇ يەردە يەر نامى بولۇپ كەلكەن.

نەسلى مەنسى "تۈزلەڭ كېچىك" ياكى "تۈزكېچىك".

21. ķansan (?): دوكتور P. Zieme ئىلگىرى بۇ سۆزنى ķaasaa (~ķāšā) دەپ تىرانسكرىپسىيە قىلىشقىمۇ بولىدىغانلىقىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، ئۇنىڭغا "قورۇق؛ قورو" دەپ مەنە بەرگەن. بۇ سۆزنى ķaasaa قىلىپ تىرانسكرىپسىيە قىلىش زورمۇ زور بولۇپ قالغان.

21. tutuķ: بۇ ئاتالغۇ "UW"2 دە tutung دەپ تىرانسكرىپسىيە قىلىنغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ tutuķ بولۇش ئېھتىمالى نەزەردە تۇتۇلۇپ، tutung [= tutuķ (?)] شەكلىدە تىرانسكرىپسىيە قىلىنغان. بىز بۇ ۋەسىقىنىڭ پوچىركىسىغا ئاساسەن، بۇ ئاتالغۇنىڭ ئەسلىدە tutuķ ئېيتىلىپ، ķ ھەرپىنىڭ ئالدىدىكى ئۇشۇقچە ئېيتىلىپ قالغان u ھەرپىنىڭ ئۆچۈرۈلگەنلىكىنى (چالا ئۆچۈرۈلۈپ قالغان) جەزم قىلدۇق (بۇنى مەزكۇر ۋەسىقىنىڭ "UW"3. تىكى فوتو سۈرىتىدىن كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ). tutuķ سۆزى خەنزۇچىدىكى都督 نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى. tutuķ بۇ ۋەسىقىدە كىشى ئىسمى بولۇپ كەلگەن.都督 ئاتالغۇسى خەن سۇلالىسىنىڭ ئاخىرى، ئۈچ پادىشاھلىق دەۋرلىرىدە شەكىللەنگەن ھەربىي ئۇنۋان نامى بولۇپ، كېيىن تەرەققىي قىلىپ، يەرلىكنىڭ ھەربىي قۇماندانلىنى بىلدۈرىدىغان بولغان.

يەشمىسى:

1. قوي يىلى ئون ئىككىنچى ئاينىڭ يىگىرمە ئۈچىنچى كۈنى، بىزگە (يەنى) يارپ

2. ياكا (ۋە) ئەدگۈ ئىككىسىزگە ئىشلىتىش ئۈچۈن قۇنپۇ كېرەك بولۇپ،

3. يۇقىرىقى ئۆستەڭ بىلەن سۇغىرىلىدىغان، يەتتە شىغ (دادەنلىك دەپ) ئاتالغان ئوزۇق بەرگۈچى (؟) يېرى-

4. ىمزنى قۇتادمىشقا مۇڭاپىق-لايىقدا ساتتۇق. باھاسىنى

5. مۇنداق پۇتۇشتۇق: (يەنى) هازىر ... بازاردا ئۆتىدىغان ئىككى ئۇچى

6. جىيەكلىك ئوتتۇرىسىغا تامغا بېسىلغان ئۇچ مىڭ ئىككى يۈز ئەللىك قۇنىۋ-

7. غا توختاتتۇق. بۇ قۇنىۋنى مەن قۇتادمىش (بۇ) ھۆججەت تۈزۈلگەن كۈن-

8. ى ساق بەردىم. مەن يارپ ياڭا ئەدگۈ بىلەن بىرلىكتە ساق ئالدۇق.

9. بۇگۈندىن ئېتىبارەن، بۇ يەر مىڭ يىل تۇمەن كۈنگە قەدەر

10. قۇتادمىشنىڭ ئىختىيارىدا بولسۇن. خالىسا، ئۆزى تۇتسۇن، خالىمىسا،

11. باشقا كىشىگە ئۆتكۈزۈپ ساتسۇن. مەن يارپ ياڭانىڭ (ۋە) ئەدگۈنىڭ

12. ئاكىمىز، ئىنىمىز، ئۇرۇق-تۇغقانلىرىمىز، ئوغۇل-قىزلىرىمىز (يەرنى) سورىمە-

13. سۇن، تەلەپ قىلمىسۇن. سورىماقچى، تەلەپ قىلماقچى بولسا، سۆزلىرى

14. ئاقمىسۇن. ئەگەر ھوقۇقدار بەگ ئەمەلدارلارنىڭ كۈچىگە تايىنىپ،

15. (يەرنى) قايتۇرۇپ سېتىۋالاي دېسە، دەل مۇشۇ ئۆستەڭ بويىدا مۇشۇ يەردەك

16. ئىككى (پارچە) يەر بېرىپ (ئاندىن قايتۇرۇپ) ئالسۇن. بۇ يەرنىڭ پاسلى شەرق

17. تەەپتىن خەزىنگە قاراشلىق يەر، جەنۇب تەرەپتىنمۇ خەزىنگە

18. قاراشلىق يەر، غەرب تەرەپتىنمۇ خەزىنگە قاراشلىق يەر،

شمال

19. تەرەپتىن كىچىكىيەنىڭ يېرى بىلەن ئايرىلىدۇ. بۇ يەر تىپمساي، تاي-

20. -پۇكۇ ئۇستىكى قىرغىقىدىكى يازى كىچىك (دېگەن يەردىكى) ئەڭ چوڭ ئېتىز ۋە بىر

21. قانسان (؟) بىلەن بىر يەردە. گۈڭاھچى قۇلۇنچۇڭ تۇتۇڭ، گۈڭاھچى تاز، گۈڭاھچى

22. قانتۇرمىش، گۈڭاھچى ئابىچۇق. مەن سۇتاغى بىزى بۇلاردىن

23. سوراپ يازدىم. بۇ تامغا مەن يارپ ياڭا (ۋە) ئەدگۈنىڭدۇر.

24. بۇ سۆزدىن قايسىمز تانساق، ئۇچ يۈز يىگىرمە بەش قۇنىۋ

25. جەرىمانە تۆلەيلى.

26B. يارپ ياڭادىن ئالغان يەرنىڭ خېتى.

4 (1 – 4)

1 (bi)qin yïl alt(ïnq ay) yiti yangïķa manga xabï-ķa

2 yunglķ-lïķ ķuanpu krgək bolup tsinküü θgən üz(ə)

3 suwķlïğ bir xïğ səkiz küri uruğ kirür yir-imin

4 basmïl-ķa toğuru tomlïḍu satdïm satïğ ķuanpu-s(ïn)

5 ïnqa sθzləxdimz ķoqo kidini yorïr iki uqï kin-

6 lig otura tamğalïğ üq ming bix yüz ķuanpu-ķa

7 kəpəzi birlə kəẓixdimz bu ķuanpuğ bitig ķïlmïx kün

8 üzə mən basmïl tügəl birtim mən xabï ymə bir əksük-

9 süz tügəl sanap altïm bu yir-ning sïqïsï θngtün

10 yïngaḳ basmïl-nïng yir küntin yïngaḳ tngrim
11 wrhr-ïntḳï yir kidin yïngaḳ taypukü θgən
12 tağdïn yïngaḳ uluğ yol aṭïrar bu tθrt sïqï
13 iqindəki yir-kə ming yïl tümən kün-kə t(ə)gi
14 basmïl ərklig bolzun taplasar θzi tutzun taplamasar
15 adïn kixi-kə θtkürü satzun mən xabï-nïng
16 oğulum ḳïzïm iqim inim ḳam ḳatxïm ygənim
17 tağayïm aytmazun istməzün aytğlï istgli sḳïnsr
18 sawlarï yorïmazun taḳï birθk ərklig bəg ixi küq-
19 in tutup alayïn yulayïn tisər-lər bu oḳ θgən
20 üzə suwaḳ-lïğ iki tanqu yir yaratu birip yulup
21 alzun yultaqï kixi ḳor-luğ bolzun basmïl ḳor-suuz
22 bolzun tanuḳ yapïğ totuḳ tanuḳ tolu bəg totuḳ
23 tanuḳ satğr yimək tanuḳ songsuz toyïn mən bəg
24 toğ<r>ïl bitidim bu tamğa mən xabï-nïng ol
25B (xa)bï-ta almï(x) /// (bi)tigi

ئىزاھلار:

2. tsinküü: بۇ ئۆستەكْ نامىمۇ خەنزۇچىدىن كەلگەن. tsin نىكْ خەنزۇچە قايسى سۆزنى كۆرسىتىدىغانلىقىنى ئېنىقلاشقا توغرا كېلىدۇ. küü بولسا (ئۆستەكْ)نىكْ ئاھاكْ تەرجىمىسى. ئەسلى تېكىستتە tsinkü دىن كېيىن θgən (ئۆستەكْ) سۆزى كەلگەنلىكى ئۈچۈن، يەشمىدە "تسىنكۈ ئۆستىكْى" دەپ ئېلىندى.

3. bir xïğ səkiz küri uruğ kirür yir (بىر دادەن سەككىز كۈرە ئۇرۇق چېچىلىدىغان يەر): بۇ، قەدىمكى ئۇيغۇرچە ۋەسىقىلەردىكى "xïğ ... yir"، "küri yir ..." دېگەن ئاتالغۇلارنىكْ "... دادەن ئۇرۇق چېچىلىدىغان يەر"، "... كۆرە ئۇرۇق چېچىلىدىغان يەر" دېگەن مەنىدە، يەر كۆلىمىنى

كۆرستىدىغانلىقىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ. يەشمىنىڭ راۋان، چۈشىنىشلىك بولۇشى ئۈچۈن، ئەسلىدە بۇ ۋەسقىنىڭ 7- قۇرىنىڭ بېشىدا كەلگەن "كېۋىزى بىلەن" (kəpəzi birlə) دېگەن سۆز 3- قۇرنىڭ ئاخىرىغا يوتكەلدى.

7. bitig ķilmïx kün üzə (ھۆججەت يېزىلغان كۈنى): ئەسلى مەنىسى "ھۆججەت قىلىنغان كۈنى، توختام تۈزۈلگەن كۈنى". بىز "ھۆججەت يېزىلغان كۈنى" دەپ ئالدۇق.

kəpəzi birlə (كېۋىزى بىلەن): بۇ سۆز مەزكۇر ۋەسقىدىكى يەر ساتقۇچى شاپىنىڭ ئالغۇچى باسمىلغا (باسمىل قەدىمكى ئۇيغۇرلارنىڭ تاشقى 9- قەبىلىسىدىن بىرىنىڭ نامى بولۇپ، بۇ يەردە كىشى ئىسمى بولۇپ كەلگەن) ئۆزى يېرىنى كېۋىزى بىلەن قوشۇپ ساتقانلىقىنى بىلدۇرىدۇ. يەشمىنىڭ راۋان بولۇشى ئۈچۈن، بۇ سۆز 7- قۇرنىڭ بېشىدىن 3- قۇرنىڭ ئاخىرىغا يۆتكەلدى.

11. vrhr :wrhr-ïntķï سانسكرىتچە vihāra ("ئىبادەتخانا" مەنىسىدە)دىن كەلگەن بولۇپ، ئۇنىڭغا قەدىمكى ئۇيغۇرچىدىكى III شەخس قوشۇمچىسى ï-، بارەمچى تاۋۇش -n-، ئاخىرىغا ئورۇن بەلگە كېلىشى قوشۇمچىسى (#takï) -tķï قوشۇمچىلىرى قوشۇلۇپ كەلگەن.

23. toyïn:道人 نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى. سانسكرىتچىدىكى bhiksu (بىكسۇ)غا توغرا كېلىدۇ. بۇددا دىنىدا، دەرۋىشلىككە قەدەم قويغاندىن كېيىن پەرھىز تۇتقان ئەر راھىبلارنى كۆرسىتىدۇ.道人 ئەسلىدە تەرىقەتچىلىك (داۋجياۋ) ئەقىدىسىگە ئېتىقاد قىلىدىغان ۋە ئۇنىڭ ھۈنەر-گۈمپىسىنى مەشىق قىلغان مۇرىتلارنى كۆرسىتەتتى. بۇددا دىنى جۇڭگوغا كىرگەندە دەسلەپكى مەزگىلدە، بۇددا دىنى راھىبلىرىمۇ道人 دەپ ئاتالغان. قەدىمكى ئۇيغۇرچە بۇددا نوملىرىدا، toyïn (بۇددا دىنى راھىبىنى كۆرسىتىدۇ) ئاتالغۇسى كۆپ ئۇچرايدۇ. بۇ ئاتالغۇ مەزكۇر ۋەسقىدە كىشى ئىسمى بولۇپ كەلگەن.

يە شمىسى:

1. مايمۇن يىلى ئالتىنچى (ئاينىڭ) يەتتىنچى كۈنى، ماكا (يەنى) شابىغا

2. ئىشلىتىش ئۈچۈن قۇنپۇ كېرەك بولۇپ، تىنىكۇ ئۆستىكى بىلەن

3. سۇغىرىلىدىغان، بىر شېغ (دادەن) سەككىز كۈرە ئۇرۇق تېرىلىدىغان يېرىمنى كېڭىزى بىلەن

4. باسمىلغا مۇڭاپىق-لايىقدا ساتتىم. باھاسىنى

5. مۇنداق پۈتۈشتۈق: (يەنى) قوچو بازىرىدا ئۆتىدىغان، ئىككى نۆچى يول-

6. ملۇق (جىيەكلىك)، ئوتتۇرىسىدا تامغىسى بار ئۈچ مىڭ بەش يۈز قۇانپۇغا

7. توختاتتۇق. بۇ قۇانپۇنى ھۆججەتنى يازغان كۈنى

8. مەن باسمىل ساق بەردىم؛ مەن شابىمۇ بىرى كەم

9. ئەمەس ساق ساناپ ئالدىم. بۇ يەرنىڭ پاسلى شەرق

10. تەرەپتىن باسمىلنىڭ يېرى، جەنۇب تەرەپتىن تەكرىم

11. ئىبادەتخانىسىغا قاراشلىق يەر، غەرب تەرەپتىن تاپىۋكۇ ئۆستىكى،

12. شىمال تەرەپتىن چوڭ يول بىلەن ئايرىلىدۇ.. بۇ تۆت پاسىل

13. ئىچىدىكى يەر مىڭ يىل، تۇمەن كۈنگە قەدەر

14. باسمىلنىڭ ئىختىيارىدا بولىسۇن. خالىسا، ئۆزى تۇتسۇن؛ خالىمسا،

15. باشقا كىشىگە ئۆتكۈزۈپ ساتسۇن. مەن شابىنىڭ

16. ئوغلۇم، قىزىم، ئاكام، ئىنىم، ئۇرۇق-تۇغقانلىرىم، جىيەنىم،

17. تاغام سورىمىسۇن، تەلەپ قىلمىسۇن. سورىسا-تەلەپ قىلسا،

18. سۆزلىرى ئاقمىسۇن. ئەگەر ھوقۇقدار بەگ ئەمەلدارلارنىڭ كۈچ-

19. سگه تاپىنسپ (يەرنى) قايتۇرۇپ سېتىۋالاي دېسە، مۇشۇ ئۇستەڭ

20. بىلەن سۇغىرىلىدىغان ئىككى پارچە يەر تەييارلاپ بېرىپ (ئاندىن) قايتۇرۇپ

21. سېتىۋالسۇن. قايتۇرۇپ سېتىۋالغۇچى كىشى زىيان تارتسۇن، باسمىل زىيان تارتمىـ

22. سۇن. گۆڭاھچى ياپىغ تۇتۇق، گۆڭاھچى تولۇ بەگ تۇتۇق،

23. گۆڭاھچى ساتقۇر يېمەك، گۆڭاھچى سوڭسۇز تويسۇن. مەن بەگ

24. توغرىل يازدىم. بۇ تامغا مەن شابىنىڭدۇر.

25B. شابىدىن ئالغان (يەرنىڭ) خېتى

5 (1 – 5)

1 küskü yïl üqünq ay altï yangïķa manga oṣmïx toğ<r>ïl-

2 ķa yunglaķ-lïķ kümüx kr(gə)k bolup θz borluķ-um-nï

3 basa toğ<r>ïl-ķa toğuru tomlïḍu saḍtïm satïğ kümüx-in

4 ïnqa sθzləxdimz bir yastuķ bix sïtïr kümüx-kə

5 kəsixdimz bu bir yastuķ bix sïtïr kümüx-üg bitig

6 ķïlmïx kün üzə {p} mən basa toğ<r>ïl tügəl birtim mən

7 oṣmïx toğ<r>ïl ymə tügəl tarḍïp altïm bu borluķ-nung

8 sïqïsï θngdün yïngaķ basa toğ<r>-ïl-nïng borluķ adïrar

9 kündün yïngaķ uluğ yol adïrar tağ-tïn yïngaķ bulat

10 buķa-nïng θgən adïrar kidin yïngaķ ķutaruķ-nung

11 wrhr-lïķ borluķ adïrar bu tөrt sïqï-lïğ borluķ üzə

12 ming yïl tümən kün-kə ḍəgi basa toğ<r>ïl ərklig bolzun

13 taplasar өzi tuḍzun taplamasar adïn kixi-kə өḍkürü

14 saḍzun mən oṣmïx toğ<r>ïl-nïng inim iqim tuğmïx-ïm

15 ķadax-ïm kim ymə qam qarïm ķïlmazun-lar apam

16 qam qarïm ķïlğalï saķïnsar-lar bu borluķ tənginqə iki

17 borluķ basa toğ<r>ïl-ķa yaraḍu birip yulup alzun-lar tanuķ burhan

18 ķulï tnuķ yrp toğ<r>ïl tanuķ waptso bu tamğa mən oṣmïx-

19 nïng <o>l mən əsən tutung ayïḍïp bitidim

ئىزاهلار:

4. yastuķ (ياستۇق): بۇ نوكچا شەكىلدىكى تەك چوك پۇل بىرلىكى بولۇپ، ۋەسىقىلەردە "تالتۇن ياستۇق"، "... كۈمۈش ياستۇق"، "... ياستۇق چاۋ"" شەكلىدە ئۇچرايدۇ. بىر ياستۇق 50 سەرگە تەك.

4. sïtïr (ستىر): بۇ ئېغىرلىق ئۇلچەم بىرلىكى ئاتالغۇسى سوغدىچىدىن قەدىمكى ئۇيغۇرچىگە كىرگەن بولۇپ، سوغدىچە styr بولسا، گىرىكچە stater دىن كەلگەن. sïtïr تەك قەدىمكى ئۇيغۇرچە ۋەسىقىلەردە safïr، sïtïr دېگەن شەكىللىرىمۇ ئۇچرايدۇ. 1 ستىر(sïtïr) 10 باقىر (مىسقال)غا تەك.

11. wrhr-lïķ: ۋەسىقە (1-4) 4 تەك ئىزاهاتىدىكى11- ئىزاهقا قاراڭ.

-lïķ قەدىمكى ئۇيغۇرچىدىكى سۆز ياسىغۇچى قوشۇمچە.

11. sïqï: ۋەسىقە (1-1) 1 تەك ئىزاهاتىدىكى 7- گە قاراڭ.

18. waptso: كىشى ئىسمى بولۇپ، خەنزۇچە 法藏 تەك ئاهاڭ

تەرجىمىسى بولسا كېرەك.

يە شىمىسى:

1. چاشقان يىلى ئۇچىنچى ئاينىڭ ئالتىنچى كۈنى، مەن ئوزمىش توغرىلا-

2. غا ئىشلىتىش ئۈچۈن كۈمۈش كېرەك بولۇپ، ئۇزۇملۇكۈمنى

3. ياسا توغرىلغا مۇڭاپىق-لايىقىدا ساتتىم. ئۇزۇملۇكنىڭ باھاسىنى

4. مۇنداق پۈتۈشتۈق: (يەنى) بىر ياستۇق بەش سەر كۈمۈشكە

5. توختاتتۇق. بۇ بىر ياستۇق بەش سەر كۈمۈشنى ھۆججەت

6. يېزىلغان كۈنى مەن ياسا توغرىل ساق بەردىم، مەن

7. ئوزمىش توغرىلمۇ ساق تاپشۇرۇپ ئالدىم. بۇ ئۇزۇملۇكنىڭ

8. پاسىلىنى شەرق تەرەپتىن ياسا توغرىلنىڭ ئۇزۇملۇكى ئايرىدۇ،

9. جەنۇب تەرەپتىن چوڭ يول ئايرىدۇ، شىمال تەرەپتىن بۇلاق

10. بۇقانىڭ ئۆستىكى ئايرىدۇ، غەرب تەرەپتىن قۇتارۇقنىڭ

11. ئىبادەتخانىسىغا قاراشلىق ئۇزۇملۇك ئايرىدۇ. بۇ تۆت پاسىللىق ئۇزۇملۇك

12. مىڭ يىل، تۇمەن كۈنگە قەدەر ياسا توغرىلنىڭ ئىختىيارىدا بولسۇن.

13. خالىسا، ئۆزى تۇتسۇن، خالىمىسا، باشقا كىشىگە ئۆتكۈزۈپ

14. ساتسۇن. مەن ئوزمىش توغرىلنىڭ ئىنىم، ئاكام، تۇغقىنىم،

15. قېرىندىشىم، مەيلى كىم بولسۇن، دەتالاش قىلمىسۇن. ئەگەر

16. دەتالاش قىلماقچى بولسا، بۇ ئۇزۇملۇكتەك ئىككى

17. ئۇزۇملۇكنى ياسا توغرىلغا تەييارلاپ بېرىپ، (ئاندىن) قايتۇرۇپ سېتىۋالسۇن. گۇۋاھچى بۇرخان

18. قۇلى، گۇۋاھچى يارپ توغرىل، گۇۋاھچى ۋاپتسو. بۇ تامغا

مەن ئوزمىشـ-

19. سىكىدۇر. مەن ئەسەن تۇتۇڭ سوراپ يازدىم.

6 (1 - 6)

1 tawïxğan yïl bir ygrminq ay //////(.)///(..)/// manga

2 (o)zmïx-ķa tügəl-kə biz i(kəgü-kə) yunglaķ-lïķ bθz kər(lgək)

3 (bo)lup taykü θgən-dəki alaqu ///// k//// (....)YLY ʻW/(.)// y(irimz-ni)

4 alaqusï birlə basa toğrïl-(ķa toğur)u tomlïḍu satţïmz (satïğ)

5 bθz-üg ïnqa sθ zləxdimz lükqüng kidin-intə yorïr xuu-

6 luğ tamğa-lïğ üq ot(uz ikil)ik bθzingə kəẓixdimz bu

7 üq otuz bθz-üg bitig ķïlmïx kün üzə mən basa

8 toğrïl tügəl birdim biz (ozmïx) tügəl birlə bir əksüksüz tügə(l)

9 (altï)mz bu (kü)n-tə ïn(aru) (bu yir) üzə ming tümən yïl-ķa ḍəgi

10 basa toğrïl ərklig bolzun taplasar θzi tutzun taplama-

11 sar adïn kixi-kə θt(kürü) satzun biz ikigü-nüng

12 iqimz inimz ķamz ķadax-ïmz adïn ymə kim ķayu kixi qam

13 qarïm ķïlmazun ayïḍmazun (iẓ)ḍəməzün-lər ayïdğlï işləgli

14 θsər-lər (saw-larï yorïmazun) taḳï birθk ərklig bəg

15 ixi küqin tutup alayïn yulayïn tisər-lər bu oḳ

16 θgəntə bu yir təngi<n>qə iki yir yaraḍu birip yulup alzun

17 yultaqï kixi ḳorluğ bolzun (b)asa toğrïl ḳorsuz bolzun bu yir-

18 ning sïqïsï θngdün yïngaḳ burhan ḳulï-nïng θrḍgün

19 kündin yïngaḳ uluğ yol kidin yïngaḳ tangut-nung yir

20 tağ-tïn yïngaḳ buyanquḳ-nung θrḍgün adïrar bu yir-ning

21 nəgü ymə irti birti yoḳ tanuḳ suwan tutuḳ tanuḳ

22 küq bağ-lïğ tanuḳ burhan ḳulï tanuḳ wažïr tonga bu tamğa

23 biz oṣmïx-nïng tügəl-ning ikigü-nüng ol mən qikuy tung ayïḍïp biti(di)m

---

ئىزاھلار:

2. (o)zmïx (ئوزمىش): بۇ مەزكۇر ۋەسقىدىكى يەر ساتقۇچى نىككى كىشىدىن بىرىنىڭ ئىسمى بولۇپ، بۇ كىشى ئىسمىنىڭ بىرىنچى ھەرپى o مەزكۇر كىشىنىڭ مۇشۇ ۋەسقىنىڭ 23- قۇرىدا ئۇچرايدىغان تولۇق ئىسمىغا ئاساسەن ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ ترانسكرىپسىيە قىلىنغان.

2. bθz (بۆز): بۇ ۋەسقىدىكى بۆز ئادەتتىكى بۆزنى ئەمەس، بەلكى ھۆكۈمەت تامغىسى بېسىلغان، ئۈستىگە ئىمزا قويۇلغان ۋە بازاردا پۇل ئورنىدا ئىشلىتىلىدىغان بۆزنى كۆرسىتىدۇ. بۇ خىل پۇل ئورنىدا ئىشلىتىلىدىغان بۆز، قۇانپۇ (ياكى قانپۇ، قۇنپۇ) دەپمۇ ئاتالسا كېرەك.

3. taykü (تايكۇ) بۇ خەنزۇچىدىن كىرگەن سۆز بولۇپ، 太保 دىن

كەلگەن بولسا كېرەك.

3. y(irimz-ni) (يېرىمسىزنى): مەزكۇر ۋەسىقىنىڭ 16-، 17-قۇرلىرىدىكى yir سۆزىگە ئاساسەن ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ ترانسكرىپسىيە قىلىندى.

4. (satïğ) (سېتىق، باھا): مەزكۇر ۋەسىقىنىڭ مۇشۇ سۆز يېزىلغان يېرى يىرتىلىپ كەمتۈك بولۇپ قالغان. بىز بۇ سۆزنى مۇشۇ تۈردىكى ۋەسىقىلەرنىڭ يېزىلىش شەكلىگە ئاساسەن ئەسلىگە كەلتۈرۈپ ترانسكرىپسىيە قىلدۇق.

5، 6، xuu-luğ: بۇ سۆزدىكى xuu (xu~) خەنزۇچە 寿 نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى بولۇپ، "ئىمزا" دېگەن مەنىدە. ئۇنىڭغا ئىسىمدىن سۈپەت ياسىغۇچى قوشۇمچە -luğ قوشۇلۇپ "ئىمزالىق" ياكى "ئىمزا قويۇلغان" دېگەن سۆز ياسالغان.

8. (ozmïx) (ئوزمىش): بۇ كىشى ئىسمى مۇشۇ ۋەسىقىنىڭ 23-قۇرىدىكى ئىسمغا ئاساسەن ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ ترانسكرىپسىيە قىلىندى.

9. (bu yir) (بۇ يەر): بۇ ئىككى سۆز مۇشۇ خىلدىكى ۋەسىقىلەرنىڭ يېزىلىش شەكلىگە ئاساسەن، ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ ترانسكرىپسىيە قىلىندى.

14. (saw-larï yorïmazun) (سۆزلىرى ئاقمىسۇن): ئەسلى ۋەسىقىنىڭ بۇ سۆزلەر يېزىلغان جايى يىرتىلىپ كەمتۈك بولۇپ قالغان. بۇ سۆزلەر ۋەسىقە (1-7) 7 نىڭ 13- قۇرىدىكى سۆزلەردىن پايدىلىنىپ، ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ ترانسكرىپسىيە قىلىندى.

19. tangut (تاڭۇت): ئەسلىدە ئىسلامزىنىڭ غەرب شىمالىي رايونىدىكى قەدىمكى مىللەت نامى بولۇپ، بۇ ۋەسىقىدە كىشى ئىسمى بولۇپ كەلگەن.

21. suwan (سۇۋان): مەزكۇر ۋەسىقىنىڭ پوچېركىسىدىن قارىغاندا، بۇ كىشى ئىسمىنى soyan دەپ ترانسكرىپسىيە قىلىشقىمۇ بولىدۇ.

22. wažïr (ۋاژىر): مەزكۇر ۋەسىقىنىڭ 3"UW" تىكى فوتو سۈرىتىدىن قارىغاندا، ئۇ wazïr دەپ يېزىلغان. wazïr سانسكرىتچە vajra

(ئالماس) دىن كەلگەن. "UW"2 دە "važïr" دەپ تىرانسكرىپسىيە قىلىنغىنىغا قارىغاندا، بۇ سۆز تەركىبىدىكى ž (ئۆز زامانىسىدا z ھەرپىنىڭ ئوڭ تەرىپىگە ئىككى چېكىت قويۇش ئارقىلىق ž ‹ژ› ھەرپى شەكىللەندۈرۈلگەن)نىڭ ئىككى چېكىتى ئۆچكەن بولۇپ، ئەسلى ۋەسقىدىن ئۇ چېكىتلەرنىڭ ئىزىنى پەرق قىلغىلى بولسا كېرەك.

23. qikuy tung (چىكۈي تۇڭ): بۇ كىشى ئىسمى خەنزۇچىدىن كەلگەن بولۇپ، ۋەسقە (7-1) 7 نىڭ 24B- قۇرىدىمۇ ۋەسقە پۈتكۈچى سۈپىتىدە تىلغا ئېلىنغان.

23. biti(di)m (يازدىم): بۇ سۆز ئەسلى تېكىستتە bitim دەپ يېزىلغان، يەنى "-di-" دىن ئىبارەت ئىككى ھەرپ چۈشۈپ قالغان.

يە شىمسى:

1. توشقان يىلى ئون بىرىنچى ئاينىڭ... (كۈنى) بىز

2. ئوزمىش (ۋە) تۇڭەل ئىككىيلەنگە ئىشلىتىش ئۈچۈن بۆز كېرەك

3. بولۇپ، تايكۇ ئۆستەڭ (بويى)دىكى ئالچۇق ... (يەرنى)

4. ئالچۇقى بىلەن قوشۇپ باسا توغرىلغا مۇڭاپىق-لايىقدا ساتتۇق.

5. (باھاسىنى)- بۆزنى مۇنداق پۈتۈشتۈق: (يەنى) لۇكچۇننىڭ بازىرىدا ئۆتىدىغان، ئىمزالىق (ۋە)

6. تامغىلىق يىگىرمە ئۈچ توپ بۆزگە توختاتتۇق. بۇ

7. يىگىرمە ئۈچ (توپ؟) بۆزنى ھۆججەت تۈزۈلگەن كۈنى مەن باسا

8. توغرىل ساق بەردىم؛ بىز (ئوزمىش ۋە) تۇڭەل بىرلىكتە بىرى كەم ئەمەس، تولۇق

9. ئالدۇق. بۇگۈندىن ئېتىبارەن، (بۇ يەر) مىڭ تۇمەن يىلغا قەدەر

10. باسا توغرىلىنىڭ ئىختىيارىدا بولسۇن. خالىسا، ئۆزى ئىگدارچىلىق قىلسۇن؛ خالىمـ

11. سا باشقا كشىگە ئۆتكۈزۈپ ساتسۇن. بىز ئىككىيلەننىڭ

12. ئاكىمىز، ئىنىمىز، ئۇرۇق-تۇغقانلىرىمىز (ۋە) باشقا ھەر قانداق كىشى

13. دەتالاش قىلمىسۇن. (يەرنى) سوريمىسۇن-تەلەپ قىلمىسۇن. سوريماقچى، تەلەپ قىلماقچى

14. بولسا، (سۆزلىرى ئاقمىسۇن.) ئەگەر ھوقۇقدار بەگ

15. ئەمەلدارلارنىڭ كۈچىگە تايىنىپ، (يەرنى) قايتۇرۇپ سېتىۋالاي دېسە، بۇ

16. ئۆستەڭ (بويى)دا بۇ يەردەك ئىككى (پارچە) يەر تەييارلاپ بېرىپ (ئاندىن) قايتۇرۇپ سېتىۋالسۇن.

17. (يەرنى) قايتۇرۇپ سېتىۋالغۇچى كىشى زىيان تارتسۇن، باسا توغرىل زىيان تارتمىسۇن. بۇ يەر-

18. نىڭ پاسلىنى شەرق تەرەپتىن بۇرخان قۇلنىڭ خامىنى،

19. جەنۇب تەرەپتىن چوڭ يول، غەرب تەرەپتىن تاكۇتنىڭ يېرى،

20. شىمال تەرەپتىن بۇيانچۇقنىڭ خامىنى ئايرىيدۇ. بۇ يەرنىڭ

21. ھېچقانداق باج-سېلىقى يوق. گۈڭاھچى سۇڭان تۇتۇق، گۈڭاھچى

22. كۇچ باغلىغ، گۈڭاھچى بۇرخان قۇلى، گۈڭاھچى ڭاڑىر توكا. بۇ تامغا

23. بىز ئۇزمىش (ۋە) تۇكەل ئىككىيلەننىڭدۇر. مەن چىكۈي تۇڭ سوراپ يازدىم.

7 (1 – 7)

1 ud yïl bir ygrminq ay ygrmikə bizingə oşmïx toğrïl-

2 ḳa tügəl-kə yunglaḳ-lïḳ bθz kərgək bolup qükü-təki yir-
3 imz-ni əniqük iqi-kə toğuru tomlïtu saḍtïmz satïğ
4 (b)θzin (ïnqa sθzləx)timz lükqüng kidini yorïr xuu-
5 luğ tmğalïğ yüz yitmix ikilik yoğan bθz-kə kəsix-
6 timz bu yüz yitmix bθz-üg bitig ḳïlmïx kün üzə
7 mən əniqük tügəl birtim biz oṣmïx tügəl birlə bir
8 əksük-süz tügəl aldïmz bukünтə ïnaru bu yir üzə ming
9 tümən yïl-ḳa ḍəgi əniqük (iqi) ərklig bolzun taplasar
10 θzi tutzun taplamasar a(dï)n kixi-kə θtkürü saḍzun
11 biz ikəgü-nüng iqimz inimz ḳamz ḳadax-ïmz aṭïn ymə kim
12 ḳayu kixi qam qarïm ḳïlmazun ayïtmazun iẓtəmzün-lər
13 ayïtğlï iẓḍgli θsər-lər sawlarï yorïmazun taḳï bir θk
14 ərklig bəg ixi küqin tutup alayïn(?) yulayïn tisər-lər bu
15 oḳ θgən-tə bu yir tnginqə iki yir yaratu birip
16 yulup alzun yuldaqï kixi ḳorluğ bolzun əniqük iqi ḳor-
17 suz bolzun bu yir-ning sïqïsï θngdün yïngaḳ b(ə)ki baqaḳ
18 olar-nïng θgən küntün yïngaḳ (oḳ) turmïx tutung-nung
19 yir kidin yïngaḳ yol tağ-dïn yïngaḳ bəki-ning baqaḳ-
20 nïng yir aṭïrar bəki-ning baqaḳ-nïng ḳanglï yolï

bu yir-

21 ning aṭaḳ aḏïzï-nïng iqintə ol bu yir-ning nəgü ymə irt-

22B i birti yoḳ tanuḳ tarlïḳ tutung tanuḳ

23B tüzük tanuḳ təmirqi ilqük bu tamğa biz oṣmïx-nïng tügəl-ning

24B ikigü-nüng ol mən qiküy tung ayïḏïp bitidim

25B qükü-təki yir-ning bitigi ol

ئىزاهلار:

2. qükü (چۈكۈ): بىر ئۆستەكئىنىڭ نامىنى بىلدۈرىدىغان بۇ سۆز، "UW"2 دە "چۈكۈ" (qukü) دەپ تىرانسكرىپسىيە قىلىنغان. بىز قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىدا سوزۇق تاۋۇشلارنىڭ ماسلىشىپ كېلىش قائىدىسىگە ئاساسەن، qükü دەپ تىرانسكرىپسىيە قىلىشنى مۇۋاپىق تاپتۇق. بۇ سۆز مەزكۇر ھۆججەتنىڭ 25- قۇرىدىمۇ ئۇچرايدۇ. بۇ سۆز ئەسلىدە خەنزۇچىدىن كىرگەن ئاتالغۇ بولۇپ qü نىڭ خەنزۇچە قايسى سۆزدىن كەلگەنلىكى ھازىرچە ئېنىق ئەمەس، kü بولسا 聖 نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى دەپ قارالماقتا. ئەمما ھازىرقى خەنزۇ تىلى فۇنكسىيەسىنىڭ تەلەپپۇزىنى نۆلچەم قىلغاندا، qükü سۆزى بولسا 菊 نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى بولۇشى كېرەك. ھازىر خوتەن دىيالېكتىنىڭ جانلىق تىلىدا چۈكۈ دېگەن سۆز "سۇ ئېغىزى، ئازما، ئېرىق بېشى" دېگەن مەنىدە قوللىنىلىدۇ.

4. (ïnqa sθzləx-) (مۇنداق سۆزلەشمەك): بۇ سۆزلەر مۇشۇ خىلدىكى ۋەسىقىلەرنىڭ يېزىلىش شەكلى ۋە سۆز ئىشلىتىلىش ئەھۋالىغا ئاساسەن ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ تىرانسكرىپسىيە قىلىندى.

4. xuu (ئىمزا، تامغا): ۋەسىقە (1-6) 6 نىڭ ئىزاھاتىغا قارالسۇن.

5. yoğan (قېلىن، يىرىك، تۇم): بۇ سۆز "UW"2 دە yorïḳ ("ئېقىش، ئۆتۈش" ياكى "ئاقىدىغان، ئۆتىدىغان" مەنىسىدە) دەپ

ترانسكرىپسىيە قىلىنغان. بىز بۇ ۋەسقىنىڭ "UW"3 تىكى فوتو سۈرىتىدىن، بۇ سۆزنى yoğan (=yoğun "قېلىن، يىرىك، تومۇ' دېگەن مەنىدە) دەپ ترانسكرىپسىيە قىلىشقىمۇ بولىدىكەن دېگەن پىكىرگە كەلدۇق. ئۇنىڭ ئۈستىگە، يىرىنچىدىن، yorïk سۆزى ئۆزىنىڭ كەلگەن ئورنىغا نىسبەتەن ئىپتىقاندا ئارتۇقچە سۆز ھېسابلىنىدۇ. چۈنكى، بۇ سۆز مۇشۇ تۈردىكى ۋەسقىلەرنىڭ مۇشۇنداق ئورنىدا قايتا كۆرۈلمەيدۇ. ئىككىنچىدىن، (4-4) 50 نومۇرلۇق ۋەسقىنىڭ 4- قۇرىدا "yoğun bөz"" (قېلىن بۆز) دېگەن سۆز ئۈچرايدۇ.

9. iqi (ئىچى): بۇ سۆز مۇشۇ ۋەسقىنىڭ 3- قۇرىدىكى əniqük iqi دېگەن ئىسىمغا ئاساسەن ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ ترانسكرىپسىيە قىلىندى.

14. (a)layïn (?) (ئالاي): مەزكۇر ۋەسقىنىڭ فوتو سۈرىتىدىن قارىغاندا، بۇ سۆزنىڭ بىرىنچى ھەرپى a يېزىلغان ئورۇن بىرتىلىپ تۆشۈكچە ھاسىل بولۇپ قالغان ئۇنىڭدىن باشقا، بۇ سۆزنىڭ يېزىلىشىغا ئاساسەن ئۇنى (a)lïng دەپ ترانسكرىپسىيە قىلىشقىمۇ بولىدۇ (بۇ قەلەم خاتاسى بولۇشى كېرەك). بىراق، مۇشۇ تۈردىكى ۋەسقىلەردە "alayïn yılayïn" (ئېلىۋالاي، قايتۇرۇپ سېتىۋالاي) دېگەن قوش سۆز كۆپ ئۇچرىغاچقا، يۇقىرىدىكىدەك ترانسكرىپسىيە بويىچە ئېلىش مۇۋاپىق كۆرۈلدى.

17. b(ə)ki (بەكى): بۇ كىشى ئىسمى ئەسلىدە bki دەپ يېزىلغان، بىز ئۇنىڭ مۇشۇ ۋەسقىنىڭ 19- ۋە 20- قۇرلىرىدىكى baki دېگەن شەكلىگە ئاساسەن شۇنداق ترانسكرىپسىيە قىلدۇق.

22B. tarlïk tutung (تارلىق تۇتۇق): بۇ كىشى ئىسمىدىكى tutung خەنزۇچە都统 دىن كەلگەن. 都统 ئەسلىدە ھەربىي ئەمەل نامى بولۇپ، ئالدىنقى چىن بەگلىكى دەۋرى (مىلادى 394-351- يىللار) دىن تارتىپ كۆرۈلۈشكە باشلىغان ئالدىنقى چىن بېگى فۇ جيەن شەرقىي جىنگە ھۇجۇم قىلغاندا، 20 ياشتىن تۆۋەن ياشلاردىن ئۇچ تۈمەن كىشىلىك ئاتلىق قوشۇن تەشكىللەپ، ياشلار تۇتۇقىدىن بىرنى قويۇپ، ئۇ قوشۇنغا رەھبەرلىك قىلغان.

تاڭ سۇلالىسى ۋە لىياۋ، جىن سۇلالىرىمۇ بۇ خىل ئەمەلنى تەسىس قىلغان.[1]

يە شىمىسى:

1. كالا يىلى ئون بىرىنچى ئايىنىڭ يىگىرمە(ىنچى كۈنى)سى، بىزگە (يەنى) ئۇزمىش توغرىل

2. (ۋە) تۈكەل (ئىككىمىز)گە ئىشلىتىش ئۈچۈن بۆز كېرەك بولۇپ، چۈكۈ (ئۆستىكى يېنىدىكى) يېرى-

3. ىمزنى ئەنىچۈك ئاكىغا مۇۋاپىق-لايىقدا ساتتۇق. باھاسى

4. بۆزنى (مۇنداق پۈتۈش)تۇق: (يەنى) لۈكچۈننىڭ بازىرىدا ئۆتىدىغان، ئىمزالىق (ۋە)

5. تامغىلىق يۈز يەتمىش توپ قېلىن بۆزگە

6. توختاتتۇق. بۇ يۈز يەتمىش (توپ) بۆزنى ھۆججەت يېزىلغان كۈنى

7. مەن ئەنىچۈك ساق بەردىم، بىز ئۇزمىش (ۋە) تۈكەل بىرى

8. كەم ئەمەس ساق ئالدۇق. بۈگۈندىن باشلاپ بۇ يەر مىڭ،

9. تۈمەن يىلغا قەدەر ئەنىچۈك ئاكىنىڭ ئىختىيارىدا بولسۇن. خالسا،

10. ئۆزى تۈتسۇن؛ خالىمسا، باشقا كىشىگە ئۆتكۈزۈپ ساتسۇن.

11. بىز ئىككىيلەننىڭ ئاكىمىز، ئىنىمىز، ئۇرۇق-تۇغقانلىرىمىز، يەنە باشقا ھەر

12. قانداق كىشى دەتالاش قىلمىسۇن. (يەرنى) سورىمىسۇن، تەلەپ

[1] دۇنخۇاڭدىن تېپىلغان S. 6551 نومۇرلۇق خەتنۈچە بۇددا دىنى ھۆججىتىگە ئاساسلانغاندا، 统都 يەنە统僧都 (بىر رايون ياكى بۇددا دىنى گۈرۈھىنىڭ كاتتىۋېشىنى كۆرسىتىدۇ)نىڭ قىسقارتىپ يېزىلىشىمۇ ھېسابلىنىدۇ.

قىلمسۇن،

13. (سورىسا،) تەلەپ قىلسا، سۆزلىرى ئاقمسۇن. ئەگەر

14. ھوقۇقدار بەگ ئەمەلدار(لارنىڭ) كۆچىگە تايىنىپ (يەرنى) قايتۇرۇپ سېتىۋالاي دېسە،

15. مۇشۇ ئۆستەكنى (بويى)دىن بۇ يەردەك ئىككى (پارچە) يەر تەييارلاپ بېرىپ

16. (ئاندىن) قايتۇرۇپ سېتىۋالسۇن. (يەرنى) قايتۇرۇپ سېتىۋالغۇچى كىشى زىيان تارتسۇن، ئەنچۈك ئاكا زىيان

17. تارتمسۇن. بۇ يەرنىڭ پاسلىنى شەرق تەرەپتىن بەكى، باچاق-

18. لارنىڭ ئۆستىكى، جەنۇب تەرەپتىن تۇرمۇش تۇتۇكىنىڭ

19. يېرى، غەرب تەرەپتىن يول، شىمال تەرەپتىن بەكى (ۋە) باچاق-

20. نىڭ يەرلىرى ئايرىيدۇ. بەكى (ۋە) باچاقلارنىڭ ھارۋا يولى بۇ يەر-

21. نىڭ ئايغىدىكى ئېتىزنىڭ ئىچىدىدۇر. بۇ يەرنىڭ ھېچقانداق

22B. باج-سېلىقى يوق. گۈڭاھچى تارلىق تۇتۇك، گۈڭاھچى

23B. تۇزۇك، گۈڭاھچى تۆمۈرچى ئىلچۈك. بۇ تامغا بىز ئوزمىش (ۋە) تۆكەل

24B. ئىككىيلەننىڭدۇر. مەن چىكۈي تۇڭ سوراپ يازدىم.

25B. (بۇ) چۈكۈ (ئۆستىكى يېنىدىكى) يەرنىڭ خېتىدۇر.

8 (1 – 8)

1 yunt yïl tɵrtünq ay səkiz y(an)gïḳa (?)

2 bizing-gə mausï ədgü bəg oğul-ḳa

3 biz ikəgü-kə yunglaḳ-lïḳ kümüx krgək
4 bolup θgüz iqintəki aqğu θləng-
5 ni toyïnquğ-ḳa toḳuz stïr kümüx-kə
6 sibilḳasar üskin-tə toğru tomluḍu satdïm
7 bu yir-ning sïqïsï θngdün yïngaḳ sïqïsï
8 θgən adïrar küntün yïngaḳ sïqïsï
9 toyïnquğ-nïng aqmïx yir adïrar kidin
10 yïngaḳ sïqïsï θgən aṭïrar tağ-tïn
11 yïngaḳ sïqïsï say aṭïrar bu tθrt
12 sïqï iqintəki yir-kə ming yïl tümən
13 kün-kə təgi toyïnquğ ərklig bolzun
14 taplasar θzi tutzun taplamasar
15 aṭïn kixi-kə θtkürü-ü saṭsun biz
16 ikəgü-ning inimiz iqimiz ḳamïz ḳadax-
17 ïmïz qamlamazun kim{qə} ərklig bəg
18 ixi küqün tuḍup qamlasar bu oḳ
19 yir tənglig iki yir birip alṣun-
20 lar yulṣun-lar yulğuqï ḳorluğ bolzun
21 toyïnquğ ḳorsuz bolzun tanuḳ kürək
22 tanuḳ taḍar tanuḳ (n)iqən(?) bu tamğa biz
23 ikəgü-ning ol mən taxïḳ tung

ئىزاھلار:

1. y(an)gïḳa (?): (1) مەزكۇر ۋەسقىنىڭ مۇشۇ سۆزىنىڭ 2- ۋە 3-ھەرپلىرى يېزىلغان جايى تىتىلىپ تۆشۈك بولۇپ قالغان؛ (2) بۇ سۆز تەركىبىدىكى g تاۋۇشى "UW"2 دە m دەپ ترانسكرىپسىيە قىلىنغان، ئەمەلىيەتتىمۇ k (ياكى g)گە ئوخشاش يېزىلىپ قالغان؛ (3) بۇ سۆز ئاخىرىدىكى a (ياكى ə) تەكرار يېزىلغان، يەنى بىر a نىڭ قۇيرۇقى كەينى تەرەپكە قايرىپ يېزىلغان، ئاندىن قۇيرۇقى ئالدىغا قايرىلغان يەنە بىر a ھەرپى يېزىلغان. ئىملادا ə ھەرپى k نىڭ قۇيرۇقىغا ئۇلىنىپ كېلىشى كېرەك ئىدى. بىراق، قۇيرۇقى ئالدىغا قايرىپ يېزىلغان ə ھەرپى k نىڭ بېشىغا ئۇلاپ ۋە k نىڭ ئوتتۇرىسىدىن يۇقىرىدىن- تۆۋەنگە كېسىپ يېزىلغان. بۇنىڭ بىلەن k ھەرپى ḳ غا ئوخشاپراق قالغان. شۇڭا، بۇ سۆزنىڭ ئاخىرىدىكى قۇيرۇقى كەينىگە قايرىپ يېزىلغان ə گە ئاساسلانغاندا، بۇ سۆزنى "UW"2 دىكىدەك y(gr)mikə (?) دەپ ترانسكرىپسىيە قىلىش مۇمكىن. بىراق، "UW"2 دە m ترانسكرىپسىيە قىلىنغان ھەرپىنىڭ ئەمەلىيەتتە k (ياكى g) دەك يېزىلغانلىقىغا ۋە بۇ سۆزنىڭ ئاخىرىدىكى قۇيرۇقى ئالدىغا قايرىلغان ھەمدە k نى يۇقىرىدىن تۆۋەنگە ئوتتۇرىسىدىن كېسىپ ḳ غا ئوخشىتىپ قويغان، شۇنداقلا توم يېزىلغان a غا ئاساسەن، بىز بۇ سۆزنى y(an)gïḳa (?) دەپ ترانسكرىپسىيە قىلىشنى مۇۋاپىق تاپتۇق.

2. mausï ədgü: بۇ كىشى ئىسمىدىكى mausï قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىدا كۆرۈلمەيدىغان بىر سۆز بولۇپ، چەت تىلدىن (ئېھتىمال خەنزۇ تىلىدىن) قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىگە كىرگەن سۆز بولۇشى مۇمكىن.

3. yunglaḳ-lïḳ: ۋەسقە (1-1) 1 دىكى ئىزاھقا قارالسۇن.

5. toyïnquğ: بۇ كىشى ئىسمىنى toyïnqoğ دەپ ترانسكرىپسىيە

قىلىشقىمۇ بولىدۇ. نۇ toyïn (ۋەسقە (1-4) 4 دىكى 23- نىزاھقا قاراڭ) بىلەن quğ سۆزىنىڭ بىرىكىشىدىن ياسالغان. quğ (ياكى qoğ) نى قەدىمكى ئۇيغۇر تىلى بويىچە شەرھلەپ بەرگىلى بولسىمۇ، بىراق، بۇ كىشى ئىسمىدە quğ نىڭ چەتتىن كىرگەن سۆز بولۇش ئېھتىمالىنى يوققا چىقىرىۋەتكىلى بولمايدۇ.

7. sïqïsï: ۋەسقە (1-1) 1 دىكى نىزاھقا قاراڭ.

17. kim {qə}: ئەسلى ۋەسقىدە kim سۆزىدىن كېيىن qə سۆزى نارتوقچە يېزىلىپ قالغان ۋە چالا ئۆچۈرۈلگەن.

22. (n)iqən: بۇ كىشى ئىسمىنىڭ بىرىنچى ھەرپىنىڭ ئورنى تىتىلىپ تۆشۈك بولۇپ قالغان.

يەشمىسى:

1. ئات يىلى تۆتىنچى ئاينىڭ سەككىزىنچى كۈنى(؟)،
2. بىزگە ماۋسى ئەدگۈ (ۋە) بەگ ئوغۇل
3. ئىككىيلەنگە ئىشلىتىش ئۈچۈن كۈمۈش كېرەك
4. بولۇپ، دەريا (قىنى) ئىچىدىكى ئاچىدىغان ئوتلاق-
5. ىنى تويىنچۇغقا توققۇز سەر كۈمۈشكە
6. سىبلقاسارنىڭ ئالدىدا مۇڭاپىق-لايىقىدا ساتتۇق.
7. بۇ يەرنىڭ شەرق تەرەپتىكى پاسىلىنى
8. ئۆستەڭ ئايرىيدۇ، جەنۇب تەرەپتىكى پاسىلىنى
9. تويىنچۇغنىڭ ئاچقان يېرى ئايرىيدۇ، غەرب
10. تەرەپتىكى پاسىلىنى ئۆستەڭ ئايرىيدۇ، شىمال
11. تەرەپتىكى پاسىلىنى ساي ئايرىيدۇ. بۇ تۆت

12. پاسل ئىچىدىكى يەر مىڭ يىل تۇمەن

13. كۇنگە قەدەر تويىنچۇغنىڭ ئىختىيارىدا بولسۇن.

14. خالىسا، ئۆزى تۇتسۇن، خالىمىسا،

15. باشقا كىشىگە ئۆتكۈزۈپ ساتسۇن. بىز

16. ئىككىيلەننىڭ ئىنىمز، ئاكىمز، ئۇرۇق-تۇغقانلىرى-

17. مىز دەتالاش قىلمىسۇن. (ئەگەر) ھوقۇقدار بەگ

18. ئەمەلدارلارنىڭ كۇچىگە تايىنىپ، تالاشسا، دەل مۇشۇ

19. يەردەك ئىككى (پارچە) يەر بېرىپ (ئاندىن) قايتۇرۇپ

20. سېتىۋالسۇن، قايتۇرۇپ سېتىۋالغۇچى كىشى زىيان تارتسۇن،

21. تويىنچۇغ زىيان تارتمىسۇن. گۇۋاھچى كۇرەك،

22. گۇۋاھچى تاتار، گۇۋاھچى نىچان. بۇ تامغا بىز

23. ئىككىيلەننىڭدۇر. مەن تاشىق تۇڭ

24. تەپسىلي سوراپ يازدىم.

9 (1 – 9)

1 küskü yïl bir ygrminq ay al(tï yangï)-ķa biz tolu ķy-a

2 mïsïr uluğ inq ķy-a mïsïr baxlap (onluķ)lar-ķa on θngdün-in-

3 də bθz kərgək bol(u)p //////kə(?) (..L)////(ķlan-qïmïz(?) təg///p

4 barïp yorïr(?) ķalan-ï yüz baxïnda-ķï əski//(..)MY biz on-luķ-lar-

5 -ķa ķalmïx üqün üdəy ilqi-kə tonguz yïl biz-ning

on //(.)kəlmix

6 bəg-lig bir küp bor təgməyük üqün (.)///(.)liḳ-ï PYL///yüz

7 iki b(a)ğ-l(ï)ḳ bөz ///(.) (....)-ḳï PY(..) birgü(?)/////////-ḳï///(.)

8 sodu өgən-təki bir ´əngiz yir-in ḳuus tmür bahxï-tïn uṣun ḳarï(?)

9 bilə өḍuz tas bөz iligdə alïp toğuru tomlïḍu saḍtïmïz bu yir

10 saḍïğ-ï oḍuz tas bөz-ni bitig ḳïlmïx kün üzə mən ḳuus tmür

11 tügəl birtim biz tolu ḳy-a mïsïr uluğ inq ḳy-a mïsïr baxlap on-

12 -luḳ-lar ymə bir ḳodmatïn tügəl sanap altïmïz bu yir-ning sïqï-sï

13 өngdün y ḳul ḳy-a ḳopuz-nïng yir künd<i>n y uluğ өgən kidin y ḳuus

14 bahxï-nïng oḳ yir tağdïn y m-a өgən adïrar bu tөrt sïqï

15 iqindəki bir´ əngiz yir-kə bitigdəki ḳuus təmür bahxï ərklig

16 bolzun tplasar өzi tuḍṣun tplamasar aṭïn kixi-kə өḍkürü

17 saḍṣun bu yir-kə kim kim m-ə bolup qamlamaṣun-lar apam birөk

18 ərklig bəg ixi küq-in tuḍup alayïn tip qamlasar-lar bu өgən

19 üzə suwaḳ-lïğ bu yir tnginqə iki yir birip yulup

alşun-lar

20 yuldaqï kixi ķorluğ bolzun bu bitig tuḍa ķuus tmür bahxï

21 ķorsuz bolzun tnuķ buyaṇ ķy-a tnuķ tolu ķy-a tnuķ ağaq(?) bu nixan

22 tamğ-a biz ķul ķy-a mïsïr inq ķy-a yən-ə mïsïr baxlap on-luķ-

23 lar-nïng ol mən qatïr(?) bu bitigdəki atlğ-qa bix {in} kixi-lər-

24 kə üq ķaḍa inqgə ayïḍïp bitigil timix-kə bitidim

25 bu nixan mən tnuķ buyan ķy-a-nïng ol

26 bu nixan mən tnuķ tolu ķy-a-nïng ol

27 bu nixan mən tnuķ ağaq(?)-nïng ol

ئىزاهلار:

2. onluķlar (ئونلۇقلار): ئون كىشىدىن تۇزۇلگەن گۇرۇپپىنى كۆرسىتىدۇ.

3. ķalan (قالان): نەسلى تېكىستتە ķalançïmïz (قالانچىمىز، قالان بېجىنى ئالغۇچىمىز) دېيىلگەن. قالان بولسا، يەر بېجىنىڭ بىر خىلى هېسابلىنىدۇ.

6. bəglig (بەگلىك): بەگلىك سۆزى "بەگكە ياكى هۆكۈمەتكە قاراشلىق" دېگەن مەنىنى بولۇپ، بۇ يەردە "بەگكە ياكى هۆكۈمەتكە تاپشۇرۇش كېرەك بولغان" دېگەن مەنىنى كەلگەندەك قىلىدۇ.

8. uzun ķarï (ئۇزۇن قارى): قارى ئۇزۇنلۇق ئۆلچەم بىرلىكى بولۇپ، تەخمىنەن چىغا تەڭ كېلىدۇ ("UW"2 دە "چى" دېگەن مەنىنى كۆرسىتىلگەن). بۇ ۋەسىقىدە "ئۇزۇن قارى" دېيىلگەنلىكى ئۈچۈن، يەشمىدە "گەز؟" دەپ ئېلىندى. بۇرۇنقى چاغلاردا، بىر گەز 71 سانتىمېتىرغا توغرا

كېلىدۇ.

13. θngdün y (شەرق تەرەپتىن ياكى ئالدى تەرەپتىن): θngdün سۆزىدىن كېيىن كەلگەن يەككە ھەرپ y بولسا، yïngaķ (تەرەپ) سۆزىنىڭ قىسقارتىلغان شەكلى ھېسابلىنىدۇ. بۇ خىل قىسقارتىپ ئېلىش مۇشۇ ۋەسىقىنىڭ 13-، 14- قۇرلىرىدا تۆت ئورۇندا ئۇچرايدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا ۋەسىقىنىڭ 1- تۈرىگە كىرىدىغان 10-، 13-، 14-، 15-، 16- ۋەسىقىلەردىمۇ ئۇچرايدۇ. بىز پەقەت بىر جايدىلا ئەسكەرتىپ ئوتتۇق، قالغان جايلاردا ئىزاھلاپ ئولتۇرمايمىز.

يەشمىسى:

1. چاشقان يىلى ئون بىرىنچى ئاينىڭ ئالتىنچى كۈنى، بىز تولۇ قىيا،

2. مىسىر، ئۇلۇغ، ئىنچ قىيا، مىسىر قاتارلىق ئونلۇقلارغا (ئون كىشىگە)، ئونىمزغا ئالدىمىزدا

3. بۆز كېرەك بولۇپ، ... قالان (باج يىغقۇچىمىز يېتىپ ...

4. بېرىپ يولغا قويۇلسۇاتقان (؟) قالانى (بېجى) يۇزىبىشىدىكى قەدىمكى ... بىز

5. ئون كىشىگە قالغانلىقى ئۈچۈن، ئۈدەي ئەلچىگە چوشقا يىلى بىزنىڭ ئونىمزغا كەلگەن (سىلىق، يەنى)

6. بەگلىك (بەگ ياكى ھۆكۈمەتكە تاپشۇرىدىغان؟) بىر كۈپ ئۇزۇم (ھاربىقى) تەگمىگەنلىكى ئۈچۈن، ... يۆز

7. توپ بۆز ... تۆلەم ...

8. سودۇ ئۆستىكىدىكى بىر ئېكىز يەرنى، قۇس تەۋر باخشىدىن ئۇزۇن قارى (گەز؟)

9. بىلەن (گەزلەنگەن) ئوتتۇز (قارى) يېرىك بۆزنى قولغا ئېلىپ،

مۇڭاپىق-لايىقىدا (ئۇنىڭغا) ساتتۇق. بۇ يەر(نىڭ)

10. ھەقىقى (ئىۋچۇن) ئوتتۇز (ئۇزۇن قارى-گەز) يىرىك بۆزنى بۇ ھۆججەت يېزىلغان كۈنى مەن قۇس تەۋر

11. ساق بەردىم. بىز تولۇ قىيا، مىسىر، ئۇلۇغ، ئىنچ قىيا، مىسىر قاتارلىق ئون

12. كىشى بىرى كەم ئەمەس ساق تاپشۇرۇپ ئالدۇق. بۇ يەرنىڭ پاسلى

13. شەرق تەرەپتىن قۇل قىيا قوپۇزنىڭ يېرى، جەنۇب تەرەپتىن چوڭ ئۆستەڭ، غەرب تەرەپتىن قۇس

14. باخشىنىڭ يېرى، شىمال تەرەپتىن ئۆستەڭ بىلەن ئايرىلىدۇ. بۇ تۆت پاسىل

15. ئىچىدىكى بىر ئېكىز يەر ھۆججەتتە (ئىسمى يېزىلغان) قۇس تەۋر باخشىنىڭ ئىختىياردا

16. بولسۇن. خالىسا، ئۆزى تۆتسۇن؛ خالىمىسا، باشقا كىشىگە ئۆتكۈزۈپ

17. ساتسۇن. بۇ يەرگە (قارىتا) مەيلى كىم بولسۇن دەتالاش قىلمىسۇن. ئەگەر،

18. (كىمىكى) ھوقۇقدار بەگ-ئەمەلدارنىڭ كۈچىگە تايىنىپ (بۇ يەرنى) قايتۇرۇپ سېتىۋالمەن دەپ تالاشسا، بۇ ئۆستەڭ

19. بىلەن سۇغىرىلىدىغان مۇشۇ يەردەك ئىككى (پارچە) يەر تەييارلاپ بېرىپ (ئاندىن) قايتۇرۇپ سېتىۋالسۇن.

20. يەرنى قايتۇرۇپ سېتىۋالغۇچى كىشى زىيان تارتسۇن. بۇ ھۆججەتنى ساقلىغۇچى قۇس تەۋر باخشى

21. زىيان تارتمىسۇن. گۇۋاھچى بۇيان قىيا، گۇۋاھچى تولۇ قىيا،

گۆزاهچی ئاغاچ. بۇ نىشان-

22. تامغا بىز قۇل قيا، مسىر، ئىنچ قيا ۋە مسىر قاتارلىق ئون

23. كىشىنىڭدۇر. مەن چاتىر بۇ ھۆججەتتە ئىسمى يېزىلغان بەش كىشى-

24. مەن ئۇچ قاتا تەپسىلي سوراپ، ياز دېگەندە، ئاندىن يازدىم.

25. بۇ نىشان مەنكى گۆزاهچى بۇيان قيانىڭدۇر.

26. بۇ نىشان مەنكى گۆزاهچى تولۇ قيانىڭدۇر.

27. بۇ نىشان مەنكى گۆزاهچى ئاغاچنىڭدۇر.

10 (1 – 10)

1 taḳïğu yïl aram ay alḍï yangï-ḳa manga sada-ḳa yunglaḳ-lïḳ

2 bθz kərgək bolup suldan a///(tï)n yüz iki bağ-lïḳ uṣun ḳarï-ta

3 bθz alïp xüikü θgən üzə suwaḳ-lïğ sury-a birlə ülüx-lüg

4 manga təgər alḍï ər kθmər borl(uḳ)umnï suldan PYM-ḳa (=bu-ḳa) toğru tomlïḍu

5 saḍtïm borluḳ-nïng saḍïğï yüz iki bağ bθz-ni biḍig ḳïlmïx

6 kün üzə mən sada tügəl aldïm mən suldan yim-ə tügəl birdim bu borluḳ-

7 nïng sïqï-sï θngdün y(ïngaḳ) ḳara təmir-ning borluḳ adïrar kündün yïngaḳ sïqï-

8 sï θgən adïrar kidin yïngaḳ sïqï-sï θgən θk adïrar tağ-tïn

9 sïqï-sï sury-a ḳa təgmix borluḳ adïrar bu tθrḍ sïqï-lïğ borluḳ

10 borluḳ üzə ming yïl tümən kün-kə təgi suldan buḳ-a ′ərklig bolzun

11 taplasar θṣi tḍṣun taplamasar adïn kixikə θḍkürü saḍṣun mən

12 sada-nïng aḳam inim uruğum tuğmïxïm onluḳum yüzlüküm kim kim m-ə

13 qam qarïm ḳïlmaṣun-lar apam brθk ′ərklig bəg ixi ilqi yalawaq

14 küqin tuḍup qam-lasr bu oḳ θgən-tə bu borluḳ təngin-qə iki

15 borluḳ birip sθzləri yorïmaṣun-lar tanuḳ turmïx təmür tanuḳ mrkid

16 tanuḳ əsən buḳ-a tanuḳ barz buḳ-a bu nixan mən sada-nïng ol bid mən sda

17 θṣüm bi<ti>dim

18 bu mən bu nixan mən tanuḳ turmïx təmür-ning ol

19 bu nixan mən mərkid-ning ol

20 bu nixan mən əsən buḳ-a-nïng ol

21 bu nixan mən bars buḳ-a-nïng ol

ئىزاھلار:

2. iki bağ: 2 باغ = 1 توپ.

3. xüi kü: 水泉 نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى.

4. سۆلدان (بۇقا): ئەسلى تېكىستتە، بۇقا سۆزى يوق بولۇپ، ئۇنىڭ

ئورنىدا b ياكى p، i ياكى y ۋە m قاتارلىق ئۇچ ھەرپ نارقىلىق ئىپادىلەنگەن بىر سۆز يېزىلغان. بۇ ھۆججەتنىڭ تۆتىنچى قۇرىدىكى suldan PUM-ķa بىلەن ئوننىچى قۇرىدىكى suldan buķa بىر ئادەم بولغانلىقتىن، يەشمىنىڭ تۆتىنچى قۇرىدا سولدان (بۇقا) دەپ ئالدۇق.

10. borluķ (ئۆزۈملۈك): بۇ سۆز بۇ يەردە ئارتۇقچە يېزىلىپ قالغان.

12. ئونلۇق، يۈزلۈك: ئونىبىشى، يۈزىبىشى مەسئۇل بولىدىغان 10 ۋە 100 كىشىلىك گۇرۇپپىنى كۆرسىتىشى كېرەك.

13. ئەلچى-يالاۋاچلار: موكۇل ئەلچى ئەمەلدارلارنى كۆرسىتىشى مۇمكىن.

يەشمىسى:

1. توخۇ يىلى بىرىنچى ئاينىڭ ئالتىنچى (كۈنى)، مەن ساداغا ئىشلىتىش ئۈچۈن

2. بۆز كېرەك بولۇپ، سۇلدان ...دىن يۈز توپ، ئۆزۈن قارىدا (گەزدە؟ ئۆلچەنگەن)

3. بۆز ئېلىپ شۇيكۈ ئۆستىكى بىلەن سۈغىرىلىدىغان، سۈريا بىلەن ئۇلەشكەنـ(دە)

4. ماكا تەگكەن، ئالتە ئەر كۆمىدىغان ئۆزۈملۈكـۈمنى سۇلدان (بۇقا)غا مۇڭاپىق-لايىقدا

5. ساتتىم. ئۆزۈملۈكنىڭ سېتىش ھەققى (بولغان) يۈز ئىككى توپ بۆزنى بۇ توختام ئۆزۈلگەن

6. كۈنى مەن سادا ساق ئالدىم. مەن سۇلدانمۇ ساق بەردىم. بۇ ئۆزۈملۈك-

7. ئىنىڭ شەرق تەرەپتىكى پاسىلىنى قارا تەمىرنىڭ ئۆزۈملۈكى ئايرىيدۇ. جەنۇب تەرەپتىكى پاسىلـ-

8. ئى ئۆستەڭ ئايرىيدۇ. غەرب تەرەپتىكى پاسسلىنمۇ ئۆستەڭ ئايرىيدۇ. شىمال تەرەپتىكى

9. پاسسلىنى سۈرياغا تەگكەن ئۇزۇملۇك ئايرىيدۇ. بۇ تۆت پاسسللىق ئۇزۇملۇك

10. مەڭ يىل تۈمەن كۈنگە قەدەر سۈلدان بۇقىنىڭ ئىختىياردا بولسۇن.

11. خالىسا، ئۆزى تۇتسۇن؛ خالىمىسا، باشقا كىشىگە ئۆتكۈزۈپ ساتسۇن. مەن

12. سادانىڭ ئاكام، ئىنىم، ئۇرۇق-تۇغقانلىرىم، ئونلۇقۇم (ئون كىشىلىك گۇرۇپپام)، يۈزلۈكۈم (يۈز كىشىلىك گۇرۇپپام قاتارلىقلاردىن) مەيلى كىم بولسۇن،

13. دەتالاش قىلمىسۇن. ئەگەر ھوقۇقدار بەگ-ئەمەلدارلارنىڭ (ياكى) ئەلچى-يالاۋاچلارنىڭ

14. كۈچىگە تايىنىپ تالاشسا، مۇشۇ ئۆستەڭ بويىدىكى ئۇزۇملۇكتەك ئىككى

15. ئۇزۇملۇك بېرىپ، سۆزلىرى ئۆتمىسۇن. گۈڭاھچى تۈرمىش تەمۈر، گۈڭاھچى مەركىد،

16. گۈڭاھچى ئەسەن بۇقا، گۈڭاھچى بارس بۇقا. بۇ نىشان مەن سادانىڭدۇر. (بۇ ھۆججەتنى) مەن سادا

17. ئۆزۈم يازدىم.

18. بۇ مەن (مېنىڭ، يەنى) بۇ نىشان مەنكى گۈڭاھچى تۈرمىش تۆمۈرنىڭدۇر.

19. بۇ نىشان مەن مەركىدنىڭدۇر.

20. بۇ نىشان مەن ئەسەن بۇقىنىڭدۇر.

21. بۇ نىشان مەن بارس بۇقىنىڭدۇر.

11 (1 - 11)

1 tonguz yïl bixinq ay on altï-ḳa manga tərbix-
2 kə yunglaḳ-lïḳ qao yastuḳ kərgək bolup
3 aḍam-nïng manga ülüx-tə təggən taysang-taḳï
4 on altï ər kөmər borluḳ-ta manga təgər qïrḳux-
5 tïn alïp өngdün sïngar-ïn alïp yarïm borluḳum-nï
6 udqï buḳ-a əsən ikəgü-tin yüz yastuḳ qao alïp
7 toğuru tomlïḍu satdïm bu kün-tin mïnqa ming
8 yïl tümən kün-kə təgi udqï buḳ-a əsən ikəgü
9 ərklig bolzun taplaẓa өzlər-i əṭləp yişün
10 taplamaẓa adïn kixi-kə өḍkürü satzun bu bitig-
11 ni ḳïlmïx kün üzə bu borluḳ saḍïğ-ï qao-nï
12 tügəl sanap altïm biz udqï buḳ-a əsən ikəgü
13 tügəl sanap birtimiz bu borluḳ yolïnta mən tərbix-
14 ning aḳam inim yigənim tağayïm kim kim m-ə bolup
15 qam qarïm ḳïlmazun-lar apam birөk ərklig bəg
16 ixi yat yalawaq küqin tuḍup qam qarïm
17 ḳïlsar-lar
18 uluğ süü-kə bir altun yasḍuḳ iqgər-i ağïlïḳ-
19 ḳa bir kümüx yastuḳ bəgət-lər-kə birər
20 ədər-kə yaraxu at ḳïşğut birip sөz-
21 lər-i yorïmazun
22 bu nixan mən tərbix-ning ol
23 bu nixan mən tanuḳ ilqi buḳ-a-nïng ol
24 bu nixan mən tanuḳ ur ḳay-a-nïng ol

25 bu nixan mən tanuķ udqï-nïng ol
26 bu nixan mən tanuķ uḍmïx-nïng ol
27 mən tərbix θzüm bitidim

ئىزاهلار:

2. qao yastuķ (چاۋ ياستۇق): چاۋ بولسا‌ﷺ نىڭ ناھاڭ تەرجىمىسى بولۇپ، قەغەز پۈلنى كۆرسىتىدۇ. ياستۇق بولسا، ئەڭ چوڭ پۇل بىرلىكى بولغان‌ﷺ نى كۆرسىتىدۇ. بىر ياستۇق = 50 ستىر (سەر).

4. qïrķux (چىرقۇش): بۇ سۆزنىڭ مەنىسى ئېنىق ئەمەس. بۇ سۆز يەنە 2"UW" نىڭ 138-139- بەتلىرىدە، يەنى ۋەسىقە (4-8) 86 نىڭ 22-23- قۇرلىرىدا، "taysang-tķï ķum borluķ-um-nï box yiri..." ۋە "bilə θngdün yanïn qïrķux-ï bilə trbix-kə birtim" ...] تايساڭدىكى (يېرى) قۇملۇق ئۈزۈملۈكۈمنى بوش (تېرىلمىغان) يېرى بىلەن ... شەرق يېنىنى (تەرىپىنى) چىرقۇشى بىلەن (قوشۇپ) تەربىشكە بەردىم.] دېگەن جۈملە ئۈچرايدۇ. دېمەك، چىرقۇش نادەم ئىسمى بولماستىن، بەلكى ئۈزۈملۈك باغ تەركىبىدىكى بىر نەرسىدەك قىلىدۇ. بۇ سۆز (4-8)86 نىڭ 13- قۇرىدا qurķux (چۇرقۇش) قىلىپ يېزىلغان.

9. əţləp (پەرۋىش قىلىپ): ئەسلى تېكىستتە əţləp دېيىلگەن بولۇپ، əţlə- (ədlə-) دېگەن پېئىل "ئىشلەتمەك، پايدىلانماق؛ تېرىماق" دېگەن مەنىلەرگە ئىگە. يەشمىدە "پەرۋىش قىلماق" مەنىسىدە ئىلىش مۇڭاپىق تېپىلدى.

يەشمىسى:

1. چوشقا يىلى بەشىنچى ئاينىڭ ئون ئالتىنچى (كۈنى)، مەن تەربىشـ

2. كە ئىشلىتىش ئۈچۈن چاۋ ياستۇق كېرەك بولۇپ،

3. ئاتام (مىراس ئۇلەشتۇرگەندە) ماڭا تەگكەن، تايساڭدىكى
4. ئون ئالتە ئەر كۆمىدىغان ئۇزۇملۇكتىن ماڭا تەگكەن، چىرقۇشـ
5. ـتىن ئېلىپ (قېلىپ ۋە ئۇزۇملۇكنىڭ) شەرق تەرەپتىكى يېرىمىنى ئېلىپ (قېلىپ) ئۇزۇملۇكۈمنىڭ (قالغان) يېرىمىنى
6. ئۇدچى (ۋە) بۇقا ئەسەن ئىككىسىدىن يۇز ياستۇق چاۋ ئېلىپ،
7. (ئۇلارغا) مۇڭاپىق-لايىقىدا ساتتىم. (بۇ ئۇزۇملۇك) بۇگۈندىن ئېتىبارەن، مېنىڭ
8. يىل تۇمەن كۈنگە قەدەر ئۇدچى (ۋە) بۇقا ئەسەن ئىككىسىنىڭ
9. ئىختىيارىدا بولسۇن. خالسا، ئۇزلىرى پەرۋىش قىلىپ يىسۇن؛
10. خالىمسا، باشقىلارغا ئوتكۈزۈپ ساتسۇن. بۇ توختامـ
11. نى تۇزگەن كۈنى بۇ ئۇزۇملۇكنى ساتقان چاۋنى
12. ساق ساناپ ئالدىم. بىز ئۇدچى (ۋە) بۇقا ئەسەن ئىككىيلەن
13. ساق ساناپ بەردۇق. بۇ ئۇزۇملۇك ھەققىدە مەن تەرىپىـ
14. ـنىڭ ئاكام، ئىنىم، جىيەنىم، تاغىلىرىم، مەيلى كىم بولسۇن
15. دەتالاش قىلمىسۇن. ئەگەر ھوقۇقدار بەگ
16. ئەمەلدار (ۋە) يات ئەلچىلەرنىڭ كۆچىگە تاينىپ دەتالاش
17. قىلسا،
18. خان ئالىيلىرىغا بىر ئالتۇن ياستۇق، ئىچكىي خەزىنىگە (ئوردا خەزىنىسـ
19. ـگە) بىر كۈمۈش ياستۇق، بەگلەرگە بىردىن
20. ئىگەرلىرىگە لايىق ئاتنى جەرىمانىگە تاپشۇرۇپ، (ئۆزلىرىنىڭ) سۆزـ
21. ـلىرى ئوتمىسۇن.
22. بۇ نىشان مەن تەرىپىشىنىڭدۇر.

23. بۇ نىشان مەن گۈزاھچى ئىلچى بۇقىنىڭدۇر.
24. بۇ نىشان مەن گۈزاھچى ئۇر قايانىڭدۇر.
25. بۇ نىشان مەن گۈزاھچى ئۇدچىنىڭدۇر.
26. بۇ نىشان مەن گۈزاھچى ئۇدمىشىنىڭدۇر.
27. مەن تەربىش ئۈزۈم يازدىم.

12 (1 – 12)

1 ////////////////(...)//////-kə manga turmïx tigin-kə taydu-

2 ta yunglaḳ-lïḳ qao yastuḳ kərgək bolup ḳoqo-taḳï ḳoqïng apam

3 birləki küdəgüm tapmïx-ḳa ülüx-tə təgmïx ḳïr-a suwdun yir-lər-im-ni

4 (.....)

5 -(ni) ülüx bitigi birlə səkiz on yastuḳ qungdung bao-qao-ḳa wapso tu-

6 -ḳa toğuru tomlïḍu s(a)tdïm bu q(ao)-nï bitig ḳïlmïx kün üzə

7 mən wapso tu tügəl sanap birdim mən turmïx tigin ymə tügəl sanap

8 (a)l(dï)m bu kün-tin mïnqa tapmïx-nïng aḳa-sï ini-si yigən-i tağay-ï

9 kim kim m-ə qam qarïm ḳïlmazun-lar apam birθk ərklig bəg

10 ix-i küqin tutup qam qarïm ḳïlsar-lar

11 uluğ süü-kə bir altun yastuḳ basïp il bəg-lər-ingə ədər-kə

12 yarağu at birip sθzlər-i yorïmazun bu kün-tin mïnqa bu borluḳ-

13 -ḳa yir-kə suw-ḳa əw-kə barḳ-ḳa wapso tu ərklig bolzun

14 taplasar θzi tuḍzun tplamasar adïn kixi-kə θḍkürü saḍzun

15 qamlağuqï kixi ḳoor-luğ bolzun wapso tu ḳoor-suz bolzun

16 bu nixan mən turmïx tigin-ning ol

17 bu nixan mən səwinq toğrïl-nïng ol

18 bu nixan mən taypudu-nïng ol

19 bu nixan mən yïpğ-a(?)-nïng ol

20 bu nixan mən sinsü-ning ol

21 bu nixan mən tθlək-ning ol

22 bu nixan mən tanuḳ tilik(?) ḳy-a-nïng ol

23 bu nixan mən tanuḳ təmir buḳ-a-nïng ol

24 bu nixan mən tanuḳ taysang-nïng ol

25 bu nixan mən tanuḳ yolax-nïng ol

26 bu nixan mən θgrünq buḳ-a-nïng ol

27 mən turbut turmïx tigin əkəm-kə inqgə ayïḍïp bitidim

ئىزاھلار:

1. taydu (تايدۇ): 太都 نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى بولۇپ، پايتەخت دېگەن مەنىدە. تايدۇ بېيجىڭنى كۆرسىتىدۇ

2. ḳoqïng apam (قوچىڭ ئاپام): قوچىڭ: ئادەم ئىسمى؛ ئاپام: ھۆرمەت نامىنى بىلدۈرىدۇ.

5. qongdung baoqao (چۇڭدۇڭ باۋچاۋ): يۇەن دەۋرىدىكى قەغەز پۇلنىڭ نامى ـــ中统宝钞 نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى. 中统 قۇبلايخاننىڭ يىلنامى بولۇپ، 1260-1264- يىللارغا توغرا كېلىدۇ.

11. basïp (بېسىپ): بۇ سۆزنىڭ يىلتىزى بولغان -bas (باسماق) پېئىلىنىڭ بۇ يەردىكى مەنىسىدىن قارىغاندا، ئۇنىڭ يەنە "سوغا قىلماق، تۇتماق" دېگەن مەنىلىرى بارەك قىلىدۇ. بۇ سۆز بۇ ۋەسىقىدىن باشقا (1-17)17- نومۇرلۇق ۋەسىقىنىڭ 3- قۇرىدىمۇ ئوخشاش شەكىلدە قوللىنىلغان. مۇشۇ ئىككى ۋەسىقدىن باشقا ۋەسىقلەرنىڭ مۇشۇنداق جايلىرىدا birip (بېرىپ) دېگەن سۆز كەلگەن.

27. turmïx tigin əkəm (تۇرمىش تىگىن ئەكەم): تۇرمىش تىگىن: ئادەم ئىسمى؛ ئەكەم: تۇرمىش تىگىننىڭ ھۆرمەت نامىنى بىلدۈرىدۇ.

يەشمىسى:

1. ...(يىل) ...(ئاينىڭ) ...كۈنى ماڭا تۇرمىش تىگىنگە تايدۇ-

2. دا ئىشلىتىش ئۈچۈن چاۋ ياستۇق كېرەك بولۇپ، قوچودىكى قوچىڭ ئاپام

3. بىلەن كۈيئوغلۇم تاپمىشقا ئۈلەشتۈرگەندە تەگكەن، دەم ئالدۇرۇلغان (ۋە) سۈغارغىلى بولمىغان يەرلىرىم-

4. ...

5. ىنى تەقسىمات ھۆججىتى (مىراس بۆلۈش ھۆججىتى) بىلەن (قوشۇپ) سەكسەن ياستۇق چۇڭدۇڭ باۋچاۋغا ۋاپسو تۇ-

6. غا مۇۋاپىق-لايىقىدا ساتتىم. بۇ چاۋنى بۇ ھۆججەت تۈزۈلگەن كۈنى

7. مەن ۋاپسو تۇ ساق ساناپ بەردىم. مەن تۇرمىش تىگىنمۇ ساق ساناپ

8. ئالدىم. بۇگۈندىن ئېتىبارەن، تاپمىشنىڭ ئاكىسى، ئىنىسى، جىيەنى، تاغىسى

9. مەيلى كىم بولسۇن، دەتالاش قىلمىسۇن. ئەگەر، ھوقۇقدار بەگ__

10. ئەمەلدارلارنىڭ كۆچىگە تاينىپ دەتالاش قىلسا،

11. خان ئالىيلىرىغا بىر ئالتۇن ياستۇق، ئاندىن ئەل بەگلىرىگە (ئۇلارنىڭ) ئىگەرلىرىگە

12. لايىق ئات (جەرىمانە) تۆلەپ، سۆزلىرى ئاقمىسۇن. بۇگۈندىن باشلاپ بۇ ئۇزۇملۇك

13. يەرگە، سۇغا، ئۆي-ۋاققا ۋاپسو تۇ ئىگىدار بولسۇن.

14. خالىسا، ئۆزى تۇتسۇن؛ خالىمىسا، باشقا كىشىگە ئۆتكۈزۈپ ساتسۇن.

15. جېدەل قىلغۇچى كىشى زىيان تارتسۇن. ۋاپسو تۇ زىيان تارتمىسۇن.

16. بۇ نىشان مەن تۇرمىش تىگىنىنكىدۇر.

17. بۇ نىشان مەن سەۋىنچ توغرىلىنكىدۇر.

18. بۇ نىشان مەن تاپىۋدۇنكىدۇر.

19. بۇ نىشان مەن يىپغانكىدۇر.

20. بۇ نىشان مەن سىنسۇنكىدۇر.

21. بۇ نىشان مەن تۆلەكىنكىدۇر.

22. بۇ نىشان مەن گۇۋاھچى تىلىك قيانكىدۇر.

23. بۇ نىشان مەن گۇۋاھچى تەمىر بۇقانكىدۇر.

24. بۇ نىشان مەن گۇۋاھچى تايساكىنكىدۇر.

25. بۇ نىشان مەن گۇۋاھچى يولاشنىكىدۇر.

26. بۇ نىشان مەن گۈزۈاھچى ئۆگرۈنچ بۇقانىڭدۇر.
27. مەن تۇربۇت تۇرمىش تىگىن ئەكەمدىن تەپسىلىي سوراپ يازدىم.

13 (1 - 13)

1 //////////(.....)
2 ////////// (s)ayan apa tutung-ḳa
3 ////////// ïnqa sθzləxdimiz .(.....)
4 //////////(ḳ)a üzüxdümüz. bu (. . .)KYN
5 //////////üzə biz bursong ḳuwrağ
6 //////////tutung (. . .) tügəl aldïm
7 ////////// WN (+ün) Y suwaḳ θgən θngdün y
8 //////////(. .)nga turtï yir θgəgn ::
9 //////////yir tax θgüz(?) atïz
10 //////////(. .)ta (. . . . .)i tax tam
11 //////////si üẓtün y {üẓtüny}
12 /////// (ad)ïrar ym(ə)/////ḳodï
13 /////////TYN Y bəgi////////(. . . . .)
14 //////////, WY(. .) R adïrar ::
15 //////////(tut)ung ming //////////tə(g)i
16 //////////taplasar θ(zi tut)zun .
17 //////////biz bursong ḳuwrağ ayïtma-
18 -(zun) ////// (ər)klig bəg ixi küqin{. . . }
19 ////////// (ḳu)wrağ-nïng inimz oğulumuz
20 (qam qarï)m ḳïlğalï saḳïnsar-lar
21 //////////tənginqə iki ülüx yir
22 //////////ḳor-luğ bolzun sayan apa
23 //////////bitig tuḍup sayan apa

24 //////////(sa)w-nïng towlu-sï yorïz(un)
25 //////////tutuḳ tnuḳ qodaḳï
26 //////////(t)olu tutung arasï(?)
27 //////////bu bk bitig (. . . . . .)
28 //////////taplaxïp (. . . . D. . . .)

ئىزاهلار:

1. بۇ ۋەسقىنىڭ باش-ئاخىرى ۋە يېنى كەمتۈك بولۇپ قالغان.

4. KYN: Y بولسا، y ياكى i نى كۆرسىتىدۇ. بۇ خەتتىكى باش ئاخىرىدىكى سۆزلەر ساقلىنىپ قالالمىغانلىقتىن، شۇنىڭدەك بۇ خەتتىكى قايسى سۆزنى ئىپادىلەيدىغانلىقى ئېنىق بولمىغانلىقتىن، تونۇشلى بولىدىغان ھەرپلەر لاتىنچە چوڭ ھەرپلەر بىلەن تىرانسكرىپسىيە قىلىپ كۆرسىتىلگەن.

5. bursong (بۇددىست راھىبلار):佛僧 نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى.

7. WNY: W بولسا، o ياكى u نى كۆرسىتىدۇ. Y، y ياكى i نى بىلدۈرىدۇ.

13. TYNY: Y بولسا، y ياكى i نى كۆرسىتىدۇ. N، n ياكى ng نى، T، t ياكى d نى كۆرسىتىدۇ.

14. R(..)WY: WY بولسا، θ ياكى ü نى كۆرسىتىدۇ. (..) ۋەسقە قەغىزى بۈزۈلۈپ، بۇ خەتتىكى ئوتتۇرىسىدا ئىككى تۆشۈك ئېچىلىپ قالغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ.

يەشمىسى:

1. ... (يىل) ... (ئاينىڭ) ... (كۈنى)، ...
2. ... سايان ئاپا تۆتۈكغا
3. ... (باھاسىنى) مۇنداق پۈتۈشتۈق،
4. ...غا توختاتتۇق. بۇ (ھۆججەت)

5. (تۆزۈلگەن كۈنى)، بىز بۈددىست راھىبلار جامائىتى
6. ... (ساق بەردۇق، مەن سايا ئاپا) تۆتۈك ... تولۇق ئالدىم.
7. ... سۇغىرىدىغان ئۆستەك، شەرق (تەرەپ)-
8. ... تۈرتە(ىنىك) يەر (ۋە) ئۆستىكى،
9. ... يەر، تاش ئۆستەك(؟) ئېتىز
10. ... تاش تام
11. ... ئۇستۈن
12. ... ئايرىيدۇ. يەنە ... تۆۋەن
13. ... بېگى ...
14. ... ئايرىيدۇ.
15. (بۇ يەرگە سايان ئاپا) تۆتۈك مىك (يىل، تۇمەن كۈنگە) قەدەر
16. (ئىگدارلىق قىلسۇن). خالىسا، ئۆزى (ئىلكىدە) تۇتسۇن.
17. (خالىمىسا، باشقىلارغا ساتسۇن) بىز بۈددىست راھىبلار جامائىتى سورىمايمىز-
18. تەلەپ قىلمايمىز. ئەگەر ھوقۇقدار بەگ-ئەمەلدارلارنىك كۆچىگە تاينىپ
19. ... (بىز بۈددىست راھىبلار) جامائىتىنىك ئىنسىز، ئوغلىمىز
20. دەتالاش قىلماقچى بولسا،
21. (بۇ يەر)دەك ئىككى پارچە يەر
22. (ھازىرلاپ بەرسۇن، ئۇلار) زىيان تارتسۇن. سايان ئاپا
23. (تۆتۈك زىيان تارتمىسۇن. بۇ) ھۆججەتنى ساقلىغۇچى سايان ئاپا
24. (تۆتۈكنىك) سۆزىنىك ھەممىسى (؟) ئۇتسۇن.

25. (گۆڭاھچى) ... توتۇق، گۆڭاھچى چوداقى

26. ... (گۆڭاھچى) تولۇ تۇتۇڭ ئاراسى

27. ... بۇ مۇھىم ھۆججەت ...

28. ...(ئىككى تەرەپ) ماقۇللىشىپ، ...

14 (1 – 14)

1 ////////////////////q ay b(i)x yangïķ-a manga
2 ////////(tu)mïqï ikəgü yunglķlïķ bθz
3 ///////////////mïsïr-tïn bix bθz alïp
4 ////////////////////i sury-a bilə orḍoķ-luğ
5 yiḍi küri yirmiz-ni toğru tomlïḍu
6 sḍtïm bu yir-ning saḍïğï bix bθz-n(i)
7 mən mïsïr tügəl snp birdim mən inq ķy-a
8 tumïqï t(ü)gəl snap aldïmïz bu yir-ning
9 s(ïq)ïsï θngdün y tur-a buķ- a-nïng yir adïrar
10 //////n y tur-a buķ-a-nïng oķ yir adïrar
11 ki(d)in y mağï(?) ķy-a-nïng yir adïrar bu tθrt
12 sïqïlïğ yir-kə ming yïl tümən kün-
13 kə təgi mïsïr ərklig bolṣun taplasar θzi
14 tuḍṣun taplamasar adïn kixi-kə θḍkürü
15 sḍṣun biz inq ķy-a-nïng aķam inim uruğ(um)
16 (ķad)axïm kim kim-ə bolup//////////
17 ///////////////(. . .)//////////////

ئىزاھ:

biz inq ķy-a-nïng aķam inim uruğum ķadaxïm :-16.-15

... ... kim kim-ə bolup (بىز ئىنچ قىيانىڭ ئاكام-ئىنىم، ئۇرۇق تۇغقانلىرىمدىن مەيلى كىم بولسۇن ...): بۇنى مەنە بويىچە "بىز (تومىچى ۋە) ئىنچ قيانىڭ ئاكا-ئىنى، ئۇرۇق-تۇغقانلىرىمزدىن مەيلى كىم بولسۇن ...:" دەپ يەشمە قىلدۇق.

يەشمىسى:

1. ... (يىل) ... ئاينىڭ بەشىنچى كۈنى، مەن
2. (ئىنچ قيا بىلەن) تۇمچى ئىككىيلەنگە ئىشلىتىش ئۈچۈن بۆز
3. (كېرەك بولۇپ) مىسىردىن بەش (توپ؟) بۆز ئېلىپ
4. ... سۈريا بىلەن ئورتاق (ئىگدارلىقتىكى)
5. يەتتە كۈرە (ئۇرۇق سالىدىغان) يېرىمىزنى مۇڭاپىق-لايىقىدا
6. ساتتۇق. بۇ يەرنىڭ باھاسى (بولغان) بەش (توپ؟) بۆزنى
7. مەن مىسىر ساق ساناپ بەردىم. مەن ئىنچ قيا (ۋە)
8. تۇمچى ساق ساناپ ئالدۇق. بۇ يەرنىڭ
9. پاسىلنى شەرق تەرەپتىن تۇرا بۇقىنىڭ يېرى ئايرىيدۇ،
10. ... تەرەپتىنمۇ تۇرا بۇقىنىڭ يېرى ئايرىيدۇ،
11. غەرب تەرەپتىن ماغى قيانىڭ يېرى ئايرىيدۇ، بۇ تۆت
12. پاسىللىق يەر مىڭ يىل تۇمەن كۈنـ-
13. گە قەدەر مىسرنىڭ ئىختىياردا بولسۇن. خالىسا، ئۆزى
14. تۇتسۇن؛ خالىمىسا، باشقا كىشىگە ئۆتكۈزۈپ
15. ساتسۇن. بىز (تۇمچى ۋە) ئىنچ قيانىڭ ئاكا-ئىنى، ئۇرۇق-
16. تۇغقانلىرىمزدىن مەيلى كىم بولسۇن (دەتالاش قىلمىسۇن)
17. ...

15 (1 – 15)

1 -lüg tam üz(ə) ////////////////////////////////////
2 satdïm. bu yir////////////////////////////////////
3 ķilmïx kün üzə t(ügəl)////////////////////////////
4 altïm bu yir sïq<ï>sï θng(dün)//////////////////////
5 buķa sal yir adïrar kidin y (?)//////////////////////
6 tθrt sïqï iqintəki yir-k(ə)////////////////////////
7 bolzun taplasar θzi tuḍzun t(aplamasar) ////////////
8 mən sinsidu-nung aķam inim on-l(uķum) ////////////
9 ķïlmaşun-lar ´ərklig bəg ixi küqin tu(tup) //////////
10 yir birip sθzlər-i yorïmaşun yuld(aqï) ////////////////
11 kθk buķa ķorsuz bolzun tanuķ türk bu(ķa) //////////
12 buķa bu nixan mən sinsidu-nung ol θ(züm) ////////
13 bu nixan tanuķ türk buķa-nïng ///
14 bu nixan tanuķ bolmïx-nï(ng) ///

يه شمسى:

1. ... تام بىلەن ...

2. ساتتىم. بۇ يەر(نى سېتىش ھەققى ...نى مەن كۆك بۆقا بۇ ھۆججەتنى)

3. تۆزگەن كۈنى تولۇق (بەردىم. مەن سىنسىدۇمۇ ساق تاپشۇرۇپ)

4. ئالدىم. بۇ يەر(نىڭ) پاسلىنى شەرقتىن ...

5. بۆقا سال(نىڭ) يېرى ئايرىيدۇ، غەرب تەرەپتىن ...

6. تۆت پاسىل ئىچىدىكى يەر (مىڭ يىل تۈمەن كۈنگە قەدەر كۆك بۆقىنىڭ ئىختىياردا)

7. بولسۇن. خالىسا، ئۆزى تۆتسۇن. خالىمىسا، (باشقا كىشىگە ئۆتكۈزۈپ ساتسۇن).

8. مەن سىنسىدۇنىڭ ئاكام، ئىنىم، ئونلۇقۇم، (مەيلى كىم بولسۇن دەتالاش)

9. قىلمىسۇن. (ئەگەر) ھوقۇقدار بەگ ئەمەلدارلارنىڭ كۆچىگە تايىنىپ (بۇ يەرنى تالاشسا، بۇ يەردەك ئىككى پارچە)

10. يەر بېرىپ، سۆزلىرى ئاقمىسۇن. (يەرنى) قايتۇرۇپ سېتىۋالغۇچى (كىشى زىيان تارتسۇن،)

11. كۆك بۇقا زىيان تارتمىسۇن. گۆۋاھچى تۇرك بۇقا. (گۆۋاھچى) ...

12. بۇقا. بۇ نىشان مەن سىنسىدۇنىڭدۇر. ئۆزۈم (بۇ ھۆججەتنى يازدىم)

13. بۇ نىشان گۆۋاھچى تۇرك بۇقىنىڭدۇر،

14. بۇ نىشان گۆۋاھچى بولمىشىنىڭدۇر.

16 (1 – 16)

1 //////////////////////mi-kə manga bg tm(ür-kə yunglaķ)-

2 -lïķ bθz kərgək bol(u)p ķïyasudïn-tïn yüz (bθz) ilig-tə alïp

3 biz-ning xuikü-təki aķa ini-lər birlə ki//////////(.)i ülüx-lüg

4 borluķ-ta manga təgər iki l(ül)üx //////// (ķïyasud)ïn-ķa toğru

5 tomlïḍu satdïm bu borluķ ///////////////(ķïy)asudïn tügəl

6 snp birdim mən bg tmür//////////////////////(b)u

borluḳ-nïng

7 sïqï-sï ɵngdün yïngaḳ s/////////////adïrr kün-din y

8 sarïğ lam-a-nïng kəndü buḳ-a borl(uḳ)//(.)ïx ḳ-a(?)///(.)r-a bağ adïrr

9 tağ-tïn y üq ülüš-lüg b(or)l(uḳ) ///adirr bu tɵr(t) sïqï-lïğ

10 borluḳ-ḳa ming yïl tümən kün-kə ḍəgi ḳïyasudïn ərklig bolzun

11 taplasar ɵzi tuḍzun taplamasar adïn kixi-kə ɵḍkürü saḍṣun

12 bu borluḳ yolïn-ta-mən bg tmür-ning //// inim uruğum tuğmïxïm on-

13 -luḳum yüz-lüküm kim kim-ə bolup qam qarïm ḳilmaṣun-lar apam biɵk

14 ərklig bg ixi ilqi yalawaq küqin tuḍup alyïn yulyïn tisər-

15 -lər bu borluḳ tnginq-ə iki borluḳ birip sɵzləri yorïmaṣun qam-

16 -lağuqï kixi ḳorluğ bolzun bu bitig tuḍa ḳïyasudïn ḳorsuz bolzun

17 bu bitig-kə tnuḳ ɵdigə tnuḳ mïsïr ḳy-a suḳ tnuḳ nartun tnuḳ

18 bağqï turmïx bu nixan mən bg tmür-ning ol

19 bu nixa mən tnuḳ ɵdgə-ning ol

20 bu nixan mən tnuḳ mïsïr ḳy-a suḳ-nïng ol

21 bu nixan mən tnuḳ nartun-nïng ol

22 bu nixan mən tnuḳ bağqï turmïx-nïng ol

23 mən mənggü bg tmür-kə üq ḳaḍa ayïḍïp bitidim

ئىزاھ:

2. (bθz) بۆز: ئەسلىدە ئىككىنچى قۇردىكى yüz (يۈز) بىلەن ilig (قول) دېگەن ئىككى سۆزنىڭ ئارىسىدا ئۇچ ھەرپ-بەلگىنىڭ ئورنى ئۇچۇق بولۇپ، ئۇچ ھەرپ ئۇچۇن /// بەلگە قويۇلسىمۇ بولاتتى، ئەمما بىز ئالدى ۋە كەينىدىكى سۆزلەرنىڭ مەزمۇنىغا ئاساسەن ئۇچۇپ قالغان سۆزنىڭ bθz (بۆز) ئىكەنلىكىنى مۆلچەرلەپ، تىرناق ئىچىدە بەردۇق.

3. xüi kü: ***** نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى.

يەشمىسى:

1. ... (يىل) ... (ئاينىڭ) ...كۈنى ماڭا بەگ تەمۇرگە ئىشلىتىش

2. ئۇچۇن بۆز كېرەك بولۇپ قىياسۇدىندىن يۈز (توپ؟ بۆزنى) قولۇمغا ئېلىپ،

3. بىزنىڭ شۇيكۇدىكى ئاكا (ۋە) ئىنىلەر بىرلىكتە ... ئۇلۇشلۇك (ئۇلۇشسىز بار)

4. ئۇزۇملۇكتىن ماڭا تېگىدىغان ئىككى ئۇلۇش (ئۇزۇملۇكنى) قياسۇدىنغا مۇڭاپىق-

5. لايىقىدا ساتتىم. بۇ ئۇزۇملۇكنى (سېتىش ھەققى بولغان يۈز توپ؟ بۆزنى مەن) قياسۇدىن تولۇق

6. ساناپ بەردىم. مەن بەگ تەمۇرمۇ (ساق تاپشۇرۇپ ئالدىم) بۇ ئۇزۇملۇكنىڭ

7. پاسلىنى شەرق تەرەپتىن ... ئايرىيدۇ، جەنۇب تەرەپتىن

8. سارىغ لامانىڭ (ۋە) كەندۇ بۇقا(نىڭ) ئۇزۇملۇكى (ئايرىيدۇ؟ غەرب تەرەپتىن؟) باغ ئايرىيدۇ،

9. شىمال تەرەپتىن ئۇچ ئۇلۇشلۇك ئۇزۇملۇك ... ئايرىيدۇ. بۇ تۆت پاسسللىق

10. ئۇزۇملۇك مىڭ يىل تۇمەن كۈنگە قەدەر قىياسىدىنىڭ ئىختىياردا بولسۇن.

11. خالىسا، ئۆزى تۆتسۇن؛ خالىمىسا، باشقا كىشىگە ئۆتكۈزۈپ ساتسۇن.

12. بۇ ئۇزۇملۇك توغرۇلۇق مەن بەگ تەمۇرنىڭ (ئاكام)، ئىنىم، ئۇرۇق-ئەۋلادىم، ئۇز-

13. ىلۇقۇم، يۇزلۇكۈم، مەيلى كىم بولسۇن دەتالاش قىلمىسۇن. ئەگەر

14. ھوقۇقدار بەگ ئەمەلدار (ياكى) ئەلچى-يالاۋاچلارنىڭ كۈچىگە تايىنىپ، قايتۇرۇپ سېتىۋالاي دېسە،

15. بۇ ئۇزۇملۇكتەك ئىككى ئۇزۇملۇك بېرىپ، سۆزلىرى ئۆتمىسۇن. تالاش-

16. ىقۇچى كىشى زىيان تارتسۇن. بۇ ھۆججەتنى ساقلىغۇچى قياسۇدىن زىيان تارتمىسۇن.

17. بۇ ھۆججەتكە گۇۋاھچى ئۆدىگە، گۇۋاھچى مىسىر قىياسۇق، گۇۋاھچى نارتۇن، گۇۋاھچى

18. باغچى تۇرمش. بۇ نىشان مەن بەگ تەمۇرنىڭدۇر.

19. بۇ نىشان مەن گۇۋاھچى ئەدگۈنىڭدۇر.

20. بۇ نىشان مەن گۇۋاھچى مىسىر قيا سۇقنىڭدۇر.

21. بۇ نىشان مەن گۇۋاھچى نارتۇننىڭدۇر.

22. بۇ نىشان مەن گۇۋاھچى باغچى تۇرمشنىڭدۇر.

23. مەن مەڭگۈ بەگ تەمۇردىن ئۇچ قاتا سوراپ يازدىم.

17 (1 – 17)

1 //(.)ķ(...)m (...)//////üqün

2 ////////////////////////////////////(.) apam birək ərklig bəg bəgət küqin

3 ////////////////////////////////////yastuķ basïp il bəglər-kə birər ədər

4 ////////////////////////////(.)-lar (.....) yastuķ qaoķa bir-kə bir ķošup yiti

5 yastuk qao-(.....)in yanḍuru biripsəzlər-imz yorïmzun.

6 tip ķayu b(...)ķa(...) bir(?) bitig birdimz. bu nixan mən babï(?)-nïng ol.

7 bu nixan mən ɵz məngü-ning ol.

8 tanuķ ķïğur(?) bu nixan məning ol. bu nixan mən ķasïm-nïng ol.

9 tanuķ səwinq bu nixan məning ol. bu nixan mən yuṣüp-i-ning ol.

10 tanuķ ərəgəti(?) bu nixan məning ol. bu nixan mən yoğlïm tapmïx-nïng ol.

11 bu nixan mən oğlan məngü(?)-nüng ol.

12 tanuķ xabïğ(?) bu nixan məning ol.

13 tanuķ alï(?) bu nixan məning ol.

14 tanuķ burangï(?) bu nixan məning ol.

15 tanuķ kilinmbu bu nixan məning ol.

16 //////bu nixan məning ol.

ئىزاھ:

2-. bəgəl (ھۆكۈمرانلار): "UW"2 دە "بەگلەر سىنپى" دېگەن مەنە بېرىلگەن. يەشمىدە "ھۆكۈمرانلار" دەپ ئېلىندى. "ئەمەلدارلار" دەپ ئېلىشقىمۇ بولىدۇ. ئادەتتە "bəgəl" سۆزى "بەگ"نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، "بەگلەر" دېگەن مەنىدە دەپمۇ قارىلىدۇ.

3. basïp (باسماق، بېسىپ): (1-12) 12- نومۇرلۇق ۋەسقىنىڭ 11- ئىزاھىغا قارالسۇن.

يەشمىسى:

1. ... ئۇچۇن

2. ... ئەگەر ھوقۇقدار بەگ-ھۆكۈمرانلارنىڭ كۆچىگە (تايىنىپ)

3. ... ياستۇق بېسىپ (سۇنۇپ؟)، ئەل بەگلىرىگە بىردىن ئىگەر(لىرىگە ياردىما ئات بېرىپ،)

4. ... ياستۇق چاۋ (پۇل)غا بىرگە بىرنى قوشۇپ يەتتە

5. ياستۇق چاۋ (پۇل) ... ياندۇرۇپ بېرىپ، سۆزلىرىمىز ئۇتمىسۇن.

6. دەپ قايسى ... بىر ھۆججەت بەردۇق. بۇ نىشان مەن بابىنىڭدۇر.

7. بۇ نىشان مەن ئۆز مەڭۈنىڭدۇر.

8. گۇۋاھچى قىغۇر، بۇ نىشان مېنىڭدۇر. بۇ نىشان مەن قاسمىنىڭدۇر.

9. گۇۋاھچى سەۋىنچ، بۇ نىشان مېنىڭدۇر. بۇ نىشان مەن يۈسۈپىنىڭدۇر.

10. گۇۋاھچى ئەرەگەتى، بۇ نىشان مېنىڭدۇر. بۇ نىشان مەن

يوغلىم تاپمىشىنكۈدۇر.

11. بۇ نىشان مەن ئوغلان مەكتۈنكۈدۇر.

12. گۇۋاھچى شابىغ، بۇ نىشان مېنىكۈدۇر.

13. گۇۋاھچى ئالى، بۇ نىشان مېنىكۈدۇر.

14. گۇۋاھچى بۇراكى، بۇ نىشان مېنىكۈدۇر.

15. گۇۋاھچى كىلىنمبۇ، بۇ نىشان مېنىكۈدۇر.

16. ... بۇ نىشان مېنىكۈدۇر.

18 (1 – 18)

1 mən xaqu sangun kü(lüg)-kə tügəl birdim(..)/////

2 ymə tügəl altïm bu (əw)-ning sïqïsï ḳapïğ-i///////

3 uluğ ḳay-da ol ɵngtün yïngaḳ sïrtïğqï taz(?)-(nïng)

4 (əw)i ol altïn yïngaḳ bədizqi ḳapoo-tu ////////

5 (y)ïngaḳ yitmix tonga əwi b(u ə)w iqintə S////////

6 sasï yaḳxïsï tügəl ol b(u) iqintə küü//////////

7 bir ygrmi küp ol bu əw üzə ming///////////

8 kün-kə təgi ərklig xaqu sangun(.)//////////////////

9 (ɵ)zi tutzun taplamasar aṭïn //////////////////

10 satzun xaqu sangun ḳor(suz) //////külüg ḳo(rluğ bolz)-

11 un külüg-ning //// (ḳa)d(ax)ï ygəni tağayï bağrï(?) ////

12 //(.)KY turup ḳam küq///(.....)kə yulğalï saḳï(nsarlar)

13 ol oḳ ḳayda xaqu sangun-ḳa (.....) əw sat/////

14 (a)l(ï)p külüg xaqu sangun-ḳa (.....)

KWL(?)/////

15 ////WN ķayu il ķan bəg ixi (.....) /////

16 (sa)ng(u)n sawï yorïzun k(ü)lüg saw(ï) yo(rïmazun) /////////

17 ikigü taplaxïp bk bitig (.....) ////////////

18 //(sa)wda tanuķ bü(gü)(?) (.....) ////////////

19 /////SY (.....) L(...) ////////////////////

20B ////(.) yitmix tonga (san)gun (.....)/////

21B (tan)uķ bg tuğmïx . bu əw taplap S(.....)////

22B (tanu)ķ yarlïğqï T/(.)// kirmix sangun (.....)///

23B (tan)uķ ķïnğuuqï asïğ sangun tanuķ bitkəq(i)///

ئىزاھلار:

1. xaqu (شاچۇ): 杭州 نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى. ئۇ دۇنخۇاڭنى كۆرسىتىدۇ.

3. ķay (قاي): 街 نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى، "كوچا" دېگەن مەنىدە.

6. sasï yaķxïsï (قۇلۇپى-ئاچقۇچى): ئەسلى تېكىستتە sasï [(سا 锁 نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى +سى]، ياقشىسى [ياقشى (钥匙 نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى)+سى] دەپ يېزىلغان.

12. ķam küq ķïlïp (جەمەتىم زورلۇق قىلىپ): بۇ بىر جۈملە سۆز بۇ ۋەسىقىدىن باشقا، يەنە 1(1-2) ۋەسىقىنىڭ 18- قۇرىدىمۇ ئۇچرايدۇ. 2"UW" دە، "ķam küq ķïlïp" دېگەن سۆز "قام (شامان)نىڭ كۈچىدىن پايدىلىنىپ" دېگەن مەنىدە تەرجىمە قىلىنغان. "قام" دېگەن ئاتالغۇنى "شامان" دېگەن مەنىدىن باشقا، ķa (家 نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى)غا تەۋەلىك، I

شەخس، بىرلىك قوشۇمچىسى "m#"نىڭ قوشۇلۇشىدىن تۈزۈلگەن دەپ قاراپ، "ئائىلەم، جەمەتىم" دېگەن مەنىدە دەپ ھېسابلاشقا بولىدۇ. بىز يەشمىدە "ķam küq ķïlïp" تىكى "ķam" نى "جەمەتىم"، "küq ķïlïp" نى "زورلۇق قىلىپ" دېگەن مەنىدە ئىلىشنى مۇۋاپىق كۆردۇق.

يەشمىسى:

1. مەن شاڭۇ ساكۇن كۈلۈگكە تولۇق بەردىم. ... (مەن كۈلۈگ)-
2. مۇ ساق ئالدىم. بۇ ئۆينىڭ پاسىلى، دەرۋازىسى ...
3. چوڭ كوچىغا (ئېچىلىدۇ)، شەرق تەرىپىدە سىرتىغچى تازىنىڭ
4. ئۆيى، جەنۇب تەرىپىدە بەدىزچى قاپوتۇ ...
5. تەرىپىدە يېتمىش توكانىڭ ئۆيى بار. بۇ ئۆي ئىچىدە ...
6. قۇلۇپى، ئاچقۇچى ساقتۇر. بۇ ئۆي ئىچىدىكى كۈ-(؟) ...
7. ئون بىر كۈپتۇر. بۇ ئۆي مىڭ (يىل تۇمەن)
8. كۈنگە قەدەر شاڭۇ ساكۇننىڭ ئىختىيارىدا (بولسۇن، خالىسا)
9. ئۆزى تۇتسۇن. خالىمسا، باشقا (كىشىگە ئۆتكۈزۈپ)
10. ساتسۇن. شاڭۇ ساكۇن زىيان تارتمسۇن. كۈلۈگ زىيان تارتـ-
11. سۇن. كۈلۈگنىڭ (ئۇرۇق-تۇغقانلىرى)، جىيەنى، تاغىسى، باغر (تۇغقانلىرى) ...
12. ...تۇرۇپ، (مەن كۈلۈگنىڭ) جەمەتىم زورلۇق قىلىپ قايتۇرۇپ سېتىۋالماقچى بولسا،
13. مۇشۇ كوچىدىن شاڭۇ ساكۇنغا ... ئۆي ساتـ...
14. ئېلىپ، كۈلۈگ شاڭۇ ساكۇنغا ...
15. قايسى ئەل خانى، بەگ ئەمەلدارلارغا (ئەرز قىلىپ تارتىۋالماقچى بولسا؟)،

16. (شاچۇ) ساڭۇننىڭ سۆزى ئۆتسۇن. كۆلۈگىنىڭ سۆزى ئاقمىسۇن.
17. ئىككىيلەن ماقۇل كۆرۈپ (بۇ) مۇھىم ھۆججەتنى (تۈزدۇق).
18. ... سۆزگە گۈۋاھچى بۇگۈ ...
19. ...
20B. ... يىتمىش توڭا ساڭۇن ...
21B. گۈۋاھچى بەگ تۇغمىش. بۇ ئۆينى خالاپ (ئىختىيار قىلىپ)
...
22B. گۈۋاھچى يارلىغچى ت... كىرمىش ساڭۇن ...
23B. گۈۋاھچى قىنغۇغچى ئاسىغ ساڭۇن گۈۋاھچى (ۋە) بۇ ھۆججەتنى يازغۇچى ...

19 (1 - 19)

1 bix (y)grm(i) y(a)xar türk (.)//////////////////////
2 satdm bu türk ḳra-bax satïğïn ikigü ïnqa sθz-
3 ləxtmz yüz kidin yorïyur onar qïğ tmğa-lğ ḳunpu-ḳa
4 taḳï bir üwgə yəlx at üstüni uyaz altïnï iki
5 ar-da igsiz toğasïz at bu yụz ḳunpu bir at birlə
6 bitig ḳïlmïx küntə tükəḍi altm tax ḳra atlğ türk
7 ḳra-baxïmïn an tirək-kə tutuzu birdim bu ḳrabax
8 üzə ming yïl tümən k(ün)k(ə) təgi an tirək ərklig bolzun
9 taplasar θzi tutzun taplamasar adïn kixikə θtkürü
10 birzün kim ymə tïdmazun kin arḳun mən külüg tïntanq-
11 nïng ḳam ḳadaxïm oğlum ḳïzïm bu ḳrabax-ïğ

ayïtsar

12 istəsər sawlarï yorïmazun an tirək sawï yorïzun

13 taḳï birɵk bəg ixi-ning küq küqək saw kəlürüp ayïtsar

14 (i)stəsər an tirək-kə taplamïx anïqa tənglig ḳrabax

15 ///////(.) an tirək ḳorsuz bolzun s(....) ikigü

16 ////////////////////// (bu) sawda ḳayusï əlig(?)

ئىزاهلار:

3. ḳunpu (قۇنپۇ): يەنە قانپۇ (ḳanpu)، قۇانپۇ (ḳuanpu) قاتارلىق شەكىللەردىمۇ ئۇچرايدىغان بۇ ئاتالغۇ ئالدىنقى ئىزاهلاردا كۆرسىتىپ ئۆتكىنىمىزدەك 官布 نىڭ ئاهاڭ تەرجىمىسى بولۇپ، "yüz kidin yorïyur onar qïğ t(a)mğa-lïğ ḳunpu" [بازاردا ئۆتۈۋاتقان هەر ئون چىسى تامغىلىق (هەر ئون چىسىغا تامغا بېسىلغان) يۈز قۇنپۇ] دېيىلگىنىگە ئاساسلانغاندا، بىر قۇنپۇ ئون چى ئۈزۈنلۈقتىكى تامغا بېسىلغان يۈزنى كۆرسەتسە كېرەك.

يەشمىسى:

(... يىل ... ئاينىڭ ...كۈنى، ماڭا-كۈلۈگ تىنتانچقا ئىشلىتىشكە قۇنپۇ ‹پۇل› كېرەك بولۇپ)،

1. ئون بەش ياشلىق تۈرك (قۇلۇمنى ئان تىرەككە)

2. ساتتىم. بۇ تۈرك قۇلنىڭ باهاسىنى بىز ئىككىيلەن مۇنداق پۈ-

3. تۈشتۈق: (يەنى) بازاردا ئۆتۈۋاتقان هەر ئون چىسىغا تامغا بېسىلغان يۈز قۇنپۇغا

4. ۋە بىر يورغا(؟)، يۈگرۈك(؟) ئاتقا (يەنى ئۇستى ئۈياز(؟)

ئاستى ئىككى

5. ئاردا(؟) (بولغان)، كىسىلى يوق ساق ئاتقا توختاتتۇق. بۇ يۈز قانىۋ بىلەن بىر ئاتنى

6. بۇ ھۆججەت تۈزۈلگەن كۈنى تولۇق ئالدىم: تاش قارا ئاتلىق تۈرك

7. قۇلۇمنى ئان تىرەككە ئۆتكۈزۈپ بەردىم. بۇ قۇل

8. مىڭ يىل تۈمەن كۈنگە قەدەر ئان تىرەكنىڭ ئىختىيارىدا بولسۇن.

9. خالىسا، ئۆزى تۈتسۇن؛ خالىمىسا، باشقا كىشىگە ئۆتكۈزۈپ

10. بەرسۇن. ھېچكىم توسمىسۇن (توسالغۇ بولمىسۇن). كېيىن مەن كۈلۈگ تىنتانچ-

11. ىنىڭ ئۇرۇق-تۇغقانلىرىم، ئوغلۇم، قىزىم بۇ قۇلنى سورىسا -

12. تەلەپ قىلسا، سۆزلىرى ئاقمىسۇن؛ ئان تىرەكنىڭ سۆزى ئۆتسۇن.

13. ئەگەر بەگ ئەمەلدارلارنىڭ كۈچ-قۇدرىتىگە تايىنىپ، ئۇلارنىڭ سۆزلىرىنى شېپى كەلتۈرۈپ، (قۇلنى) سورىسا-

14. تەلەپ قىلسا، ئان تىرەككە ياقمىغان، ئۇنىڭغا (تۈرك قۇلغا) ئوخشاش قۇل

15. (تېپىپ بەرسۇن). ئان تىرەك زىيان تارتمىسۇن. ... ئىككىيلەن

16. ... بۇ سۆزدىن (توختامدىن) قايسىمىز قول (؟).

20 (1 – 20)

1 ////////////////-ḳa manga ḳantur sangun

2 ////////////////// krg(ə)k boltï bir asïl bay

3 ////////////////(.)un ///yïğ sangun-ķa
4 ////////////////////// twar-ïn ïnqa sθz-
5 ////////////////////// iki uqï kinlig otra
6 //////////////////////üzüxtümüz bu bitig
7 ///////////////(ķun)pu mən ķantur sangun
8 ////////////////////(alt)ïm bukünte ïnaru
9 ////////////////////////(m)ing yïl tümən
10B ///////(a)sïl bay atlğ ķrabax
11B ////////////////////bitigi

يه شمسى:

1 ...يىل ... ئاينىڭ .. كۈنى) ماڭا قانتۇر ساڭۇن-
2. (ىغا ئىشلىتىشكە قۇنپۇ) كېرەك بولدى. بىر ئاسىل باي
3. (ئاتلىق قۇلۇمنى) ...ىيغ ساڭۇنغا
4. (ساتتىم، ئۇنىڭ باھاسى بولغان) مال توغرۇلۇق مۇنداق سۆز-
5. (ىلەشتۇق. ئۇنىڭ باھاسىنى بازاردا ئوتتۇراتقان) ئىككى ئوچى يوللۇق (جىيەكلىك)، ئوتتۇرىسىدا
6. (تامغىسى بار ... قۇنپۇغا) توختاتتۇق. بۇ ھۆججەت
7. (تۇزۇلگەن كۈنى) ... قۇنپۇ(نى) مەن قانتۇر ساڭۇن
8. (بىرى كەم ئەمەس، ساق تاپشۇرۇپ) ئالدىم. بۇگۈندىن باشلاپ
9. ... مىڭ يىل تۇمەن
10. (كۈنگە قەدەر ئاسىل باي ئاتلىق قۇل
11. ... ھۆججىتى

21 (1 – 21)

1 taķïğu yïl tθrtünq ay s(əkiz yan)gïķa manga

2 liw taypu-nung oğlï kowqü-kə (yun)glaķ-lïķ kümüx

3 krgək bolup puking atlğ ər (ķ)ara-baxïmnï

4 kingsun ayağ-ķa təgimligkə (yit)i əlig stïr

5 yarmaķ kümüx-kə toğuru tomlïḍu satdïm bu

6 satïğ yiti əlig stïr kümüx-üg bu b(i)tig ķïlmix kün

7 üzə mən kingẓun ayağ-ķa təgimli(g t)ügəl sanap

8 birtim mən kowqü ymə tügəl s(anap a)ltïm bu

9 puking atlğ ķarabax üzə king(sun) ayağ-ķa

10 təgimlig ərklig bolzun taplasar θzi tuḍzun

11 taplamasar aṭïn kixi-kə θḍk(ürü) satzun məning

12 ymə küdəgüm samsïba inim sïs-ï//(.) inim sïs-ï

13 uu(?) taķï kim ķayu qam qarïm ķïlmazun-lar apam

14 qam qarïm ķïlsar-lar bu ķarabax //(..) tənginqə iki

15 ķarabax yaraḍu birip yulup alzun-lar (tanu)ķ ķotan toğrïl

16 tanuķ ķïz turmïx tanuķ max-ï ///// tmğa mən kowqü-

17 nüng ol mən yüz bəgi əsənə aytïp b(i)tidim bu ķarabax

18 kim qam ķïlsar biz silu küdəgü ///// bədizqi

19 sasïqï maxï birlə bilürbiz

20 takïğu yïl tθrtünq ay toķuz yangï(ķ)a mən kowqü puking

21 atlğ ər ķara-bax satïğ-ï yiti (əli)g stïr kümüx-

22 üg tügəl altïm tanuķ ķïz turmï(x) tanuķ ķotan

23 toğrïl bu tmğa mən kowqü-ning ol m(ən əs)ənə aytïp bitidim

24B pukin(g) //// ər ḳarabax-nïng bax bitigi ol

ئىزاھ:

4. kingsun (كىڭسۈن): ئادەم ئىسمى بولۇپ، بۇ ۋەسقىنىڭ 4-، 9-قۇرلىرىدا كىڭسۈن، 7- قۇرىدا بولسا كىڭزۈن دەپ يېزىلغان. بۇ شۇ دەۋردىكى ھۆججەتلەردە /s/ بىلەن /z/ نى نۆۋەتلەشتۈرۈپ ئىشلىتىشتەك فونېتىكىلىق تىل ئالاھىدىلىكىنىڭ مەۋجۇت ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا، /d/ بىلەن /t/، /ḳ/ بىلەن /ğ/نى ئالماشتۇرۇپ ئىشلىتىشمۇ يۇەن دەۋرىگە ئائىت يازما يادىكارلىقلار ئىملاسىدىكى بىر ئالاھىدىلىك ھېسابلىنىدۇ.

يەشمىسى:

1. توخۇ يىلى تۆتىنچى ئاينىڭ سەككىزىنچى كۈنى، مەن
2. لۇ تايپۇنىڭ ئوغلى كوۋچۇگە ئىشلىتىش ئۈچۈن كۈمۈش
3. كېرەك بولۇپ، پۈكىڭ ئاتلىق قۇلۇمنى ھۆرمەتكە
4. سازاۋەر كىڭسۈنگە قىرىق يەتتە سەر
5. يارماق كۈمۈشكە مۇۋاپىق-لايىقدا ساتتىم. بۇ
6. قىرىق يەتتە سەر كۈمۈشنى بۇ توختام تۈزۈلگەن كۈنى
7. مەن ھۆرمەتكە سازاۋەر كىڭسۈن ساق ساناپ
8. بەردىم. مەن كوۋچۇمۇ ساق ساناپ ئالدىم. بۇ
9. پۈكىڭ ئىسىملىك قۇل ھۆرمەتكە سازاۋەر كىڭسۈننىڭ
10. ئىختىياردا بولسۇن. خالىسا، ئۆزى تۆتسۈن؛

11. خالمسا، باشقا كىشىگە ئوتكۈزۈپ ساتسۇن. مېنىڭ
12. كۈيئوغلۇم سامسىبا، ئىنىم سسسە ... ئىنىم سسسە-
13. ئۇ(؟) ۋە باشقا ھەرقانداق كىشى دەتالاش قىلمىسۇن. ئەگەر
14. جېدەل-ماجرا قىلسا، بۇ قۇلدەك ئىككى
15. قۇل ھازىرلاپ بېرىپ (ئاندىن) قايتىۋرۈپ سېتىۋالسۇن.
گۈڭاھچى قوتان توغرىل،
16. گۈڭاھچى قىز تۇرمىش، گۈڭاھچى ماشى ... (بۇ) تامغا مەن كوڭچۇ-
17. نىكىدۇر. مەن يۈز بېگى ئەسەنە سوراپ يازدىم. بۇ قۇل
18. (ھەققىدە) ھەرقانداق بىر كىشى جېدەل-ماجرا قىلسا، بىز سىلۇ كۈدەگۈ (كۈيئوغۇل)، ... بەدىزچى (ۋە)
19. ساسىچى ماشى مەسئۇل بولىمىز.
20. توخۇ يىلى تۇتىنچى ئاينىڭ توققۇزىنچى كۈنى مەن كوڭچۇ پۈكىڭ
21. ئاتلىق قۇلۇمنىڭ باھاسى (بولغان) قىرىق يەتتە سەر كۈمۈش-
22. نى ساق ئالدىم. گۈڭاھچى قىز تۇرمىش، گۈڭاھچى قوتان
23. توغرىل. بۇ تامغا مەن كوڭچۇنىكىدۇر. مەن ئەسەنە سوراپ يازدىم.
24B. (بۇ) پۈكىڭ (ئاتلىق) ئەر قۇلنىڭ ئەسلى ھۆججىتىدۇر.

22 (1 – 22)

1 (tong)uz yïl (al)tï(n)q ay yiti yangïḳa manga yrp toğrïl-ḳa

2 /////// kümüx krgək bolup kimzun atlğ əbqi

ḳarabaxïm-

3 nï əlig stïr yarmaḳ kümüx-kə inəqi-kə toğru tomlï(ḍu)

4 (sat)dïm bu ḳarabax stïğï kü(m)üx-ni bitig ḳïlmïx kün

5 üzə mən inəqi tügəl sanap birtim mən yrp toğrïl ymə

6 tügəl sanap aldïm bu ḳarabax üzə nəqəkə ḍəgi inəqi

7 ərkl(ig) bolzun tap(lasar) ɵzi tutzun tıplamasar (a)d(ïn kixi

8 kə) ɵtkürü stzun bu ḳarabax yol-ïnta nən (yr)p to(ğrïl)

9 //// iqim inim tuğmïx-ïm ḳadax-ïm yigən-im tağay-ï(m)

10 kim ḳayu q(a)m qarïm (ḳïlma)zun-lar apam birɵk qam qarïm

11 ḳ(ïlsar)-lar bu ḳarabax tənginqə iki ḳarabax yaraḍu bir(ip)

12 yulup alzun yuldaqï kixi ḳorluğ bolzun bu bitig tut(a)

13 inəqi ḳorsuz bolzun tanuḳ əlik tanuḳ taḳïquḳ tanuḳ tarïm ///

14 tanuḳ topula bu tmğa m(əni)ng ol mən ədgü toğrïl aytïp bitidim

15 tonguz yïl altïnq ay on yangïḳa mən yrp toğrïl kimzun

16 altlğ[=atlğ] ḳarabax stïğï əlig stïr yarmaḳ kümüxüg

inəqi-

17 tin tügəl altïm tanu(ķ) taķïquķ bu tmğa mənïng ol mən ədgü toğrïl bitidim

---

ئىزاھ:

12. tuta (تۇتۇپ): بۇ سۆز ئەسلى تېكستتە tuta دەپ يېزىلغان بولۇپ، بۇ سۆزنىڭ يىلتىزى -tut (”تۇتماق“)، ئارقىسىغا قوشۇلغان قوشۇمچە $a رەۋىشداش قوشۇمچىسى بولۇپ، بۇ قوشۇمچە ئۆز ئۆزىتىدە ”ئىزچىللىق“ تۇسىنىمۇ قوشۇپ ئىپادىلەيدۇ، ئەمما جۈملىدىكى رولى جەھەتتىن، خۇددى سۆيەتداشقا ئوخشاش ئارقىسىدا كەلگەن سۆزنى ئېنىقلايدۇ، شۇڭا، يەشمىدە ”ساقلىغۇچى“ دەپ ئالدۇق.

يەشمىسى:

1. چوشقا يىلى ئالتىنچى ئاينىڭ يەتتىنچى كۈنى، مەن يارپ توغرىلغا

2. (ئىشلىتىشكە) كۈمۈش كېرەك بولۇپ، كىمزۇن ئاتلىق ئايال قۇلۇم-

3. ىنى ئىنەچىگە ئەللىك سەر يارماق كۈمۈشكە مۇڭاپىق-لايىقدا

4. ساتتىم. بۇ دىدەكنىڭ باھاسى (بولغان) كۈمۈشنى بۇ ھۆججەت تۈزۈلگەن كۈنى

5. مەن ئىنەچى ساق ساناپ بەردىم. مەن يارپ توغرىلمۇ

6. ساق ساناپ ئالدىم. بۇ دىدەك ھەر زامان ئىنەچە(نىڭ)

7. ئىختىياردا بولسۇن. خالىسا، ئۆزى تۇتسۇن؛ خالىمىسا، باشقا (كىشى-

8. گە) ئۆتكۈزۈپ ساتسۇن. بۇ دىدەك توغرۇلۇق مەن يارپ

توغرىلا-

9. (ئىنكۇ) ئاكام، ئىنىم، ئۇرۇق-تۇغقانلىرىم، جىيەنىم، تاغام

10. مەيلى كىم بولسۇن، دەتالاش قىلمىسۇن. ئەگەر دەتالاش

11. قىلسا، بۇ دىدەكتەك ئىككى دىدەك ھازىرلاپ بېرىپ

12. (ئاندىن) قايتۇرۇپ سېتىۋالسۇن. قايتۇرۇپ سېتىۋالغۇچى كىشى زىيان تارتسۇن. بۇ ھۆججەتنى ساقلىغۇچى

13. ئىنەچى زىيان تارتمىسۇن. گۇۋاھچى ئەلىك، گۇۋاھچى تاقىچۇق، گۇۋاھچى تارىم ....

14. گۇۋاھچى توپۇلا. بۇ تامغا مېنىڭدۇر. مەن ئەدگۈ توغرىلا سوراپ يازدىم.

15. چوشقا يىلى ئالتىنچى ئاينىڭ ئونىنچى كۈنى، مەن يارپ توغرىلا كىمزۇن

16. ئاتلىق قۇلنىڭ باھاسى (بولغان) ئەللىك سەر يارماق كۈمۈشنى ئىنەچە-

17. ىدىن تولۇق ئالدىم. گۇۋاھچى تاقىچۇق. بۇ تامغا مېنىڭدۇر. مەن ئەدگۈ توغرىلا يازدىم.

23 (1 – 23)

1 ït yïl o(n)unq ay on yangïḳa /// ə(l)ik ḳay-a

2 aqï-ḳa yunglaḳ-lïḳ bθz krgəḳ bolup iki ygrmi yax-

3 lïğ taḳ küng aḍlïğ ḳïz ḳrbax-ïm-nï əniqük-kə toğuru

4 tomlïḍu saḍ(t)ï(m sa)ḍïğ bθzin inqə tix-timiz kidin yorïr

5 altï sïngar xuluğ tmğa-lïğ skiz on bθz-kə kəsixdimz bu

6 ḳrbax sḍïğï skiz on bθz-ni biḍig ḳïlmï(x) k(ü)n üzə mən

7 əniqük tügəl birdim mən əlik ḳy-a aqï ymə tügəl

8 snap altïm bu ḳrbax üzə ming yïl tümən kün əniqük

9 ərklig bolzun taplasar θzi tutzu(n tap)lamasar adïn kixi-kə

10 θḍkürü saḍṣun mən əlik ḳy-a aqï-nïng iqim inim ḳam

11 ḳadxïm qam qarïm ḳïlmazun-lar taḳï b(ir)θk ərklig bəg ixi

12 küqin tutup yulyïn alyïn tip qam ḳïlğlï alğlï saḳïn-

13 sar-lar bu ḳrbax tnginqə iki ḳrbax əniqük-kə yrḍu birip

14 yulup alzun yldaqï kixi ḳorluğ bolzun bu biḍig tutą

15 əniqük ḳorsuz bolzun bu ḳrbax yolïnta kim-tin ḳyu-

16 tïn qam qarïm klsər mən əlik ḳay-a aqï bilür-mən əniqük

17 bilməz-mən tnuḳ ïnal-quḳ tnuḳ oğul tonga tnuḳ küdən tnḳ

18 tax ḳan bu tmğa mən əlik ḳy-a aqï-nïng ol mən toyïn

19 ḳulï tutung bular ikəgü-kə ayïtïp biḍitim

يه شمسى:

1. ئت يلى ئونىنچى ئاينىڭ ئونىنچى كۈنى، (مەن) ئەلىك قايا

2. ئاچىغا ئىشلىتىش ئۈچۈن بۆز كېرەك بولۇپ، ئون ئىككى ياش-
3. ىلىق تاق كۆك ئاتلىق قىز دىدىكىمنى ئەنىچۈككە مۇڭاپىق-
4. لايىقىدا ساتتىم. (ئۇنىڭ) باھاسى (بولغان) بۆز توغرۇلۇق مۇنداق كېلىشتۇق، (باھاسىنى ھازىر) بازاردا ئېقىۋاتقان،
5. ئالتە تەرىپىگە (يېرىگە) مەھكىمە تامغىسى بېسىلغان سەكسەن بۆزگە[1] توختاتتۇق.
6. دىدەكنىڭ باھاسى (بولغان) سەكسەن (توپ؟) بۆزنى بۇ ھۆججەت تۈزۈلگەن كۈنى مەن
7. ئەنىچۈك ساق بەردىم. مەن ئەلىك قايا ئاچمۇ تولۇق
8. ساناپ ئالدىم. بۇ دىدەك مىڭ يىل، تۆمەن كۈنگە قەدەر ئەنىچۈكنىڭ
9. ئىختىيارىدا بولسۇن. خالىسا، ئۆزى تۆتسۇن؛ خالىمىسا، باشقا كىشىگە
10. ئۆتكۈزۈپ ساتسۇن. بۇ (دىدەكنى) مەن ئەلىك قايا ئاچىنىڭ ئاكام، ئىنىم، ئۇرۇق-
11. تۇغقانلىرىم تالاشمىسۇن. ئەگەر (كىمكى) ھوقۇقدار بەگ-مەلدارلارنىڭ
12. كۆچىگە تاپىنىپ، ئۇنى قايتۇرۇپ سېتىۋالمەن دەپ دەتالاش قىلماقچى
13. بولسا، ئەنىچۈككە بۇ دىدەكتەك ئىككى دىدەكنى ھازىرلاپ بېرىپ،
14. ئاندىن قايتۇرۇپ سېتىۋالسۇن. قايتۇرۇپ سېتىۋالغۇچى كىشى

[1] مەزكۇر ۋەسىقىدىكى "سەكسەن بۆز"، بىزچە سەكسەن قۇانىۋغا تەڭ بولۇشى كېرەك.

زىيان تارتسۇن. بۇ ھۆججەتنى ساقلىغۇچى

15. ئەنىچۈك زىيان تارتمىسۇن. بۇ دىدەك توغرۇلۇق ھەر كىمدىن

16. ئەرز-دەۋا كەلسە، مەن ئەلىك قايا ئاچى جاۋابكار بولىمەن. ئەنىچۈك

17. جاۋابكار بولمايمەن. گۇۋاھچى ئىنالچۇق، گۇۋاھچى ئوغۇل توكا، گۇۋاھچى كۆدەن، گۇۋاھچى

18. تاش قان. بۇ تامغا مەن ئەلىك قايا ئاچىنىڭدۇر. مەن تويىن

19. قولى تۆتۈك بۇ ئىككىلەندىن سوراپ يازدىم.

24 (1 – 24)

1 luu (yïl) səkizinq ay altï otuz-ḳa mən aḍay tutung-ḳa yunglaḳ-lïḳ qao krgək

2 bolup pintung atlğ ḳïḍay ər ḳrabaxïm-nï xiwsay tayxï-ḳa (....) (...)

3 toḳuz qao yastuḳ-ḳa toğuru satdïm bu ḳrabax satïğï toḳuz yastuḳ qao-nï

4 mən xiwsay tayxï bitig ḳïlmïx kün üzə tügəl sanap birtim mən aḍay tu

5 ymə bir əksüksüz tügəl sanap altïm bu ḳrabax üzə ming yïl tümən

6 kün-kə ḍəgi xiwsay tayxï ərklig bolzun taplasar θzi tuḍzun taplamasar

7 adïn kixi-kə θtkürü satzun mən aḍay tutung-nung iqim inim tuğmïx-

8 ïm ḳadax-ïm yigən-im tğay-ïm kim kim mə ərsər qam qarïm ḳïlmazun-lar

9 apam birθk ərklig bəg ixi yat yalawaq küq-in tutup yul-layïn alayïn

10 saķïnsar-lar bu ķrabax tənginqə iki ķrabax birip yulup alzun-lar yultaqï

11 kixi ķor-luğ bolzun xiwsay tayxï ķorsuz bolzun tanuķ yapïğ tanuķ baqaķ

12 toğrïl tanuķ bayaquķ tanuķ ķuduğqï əsən ķïḍay bu tmğa mən aḍay

13 tutung-nung ol mən tngrim ķutï səwinq bütün ayïtïp bitidim

---

ئىزاھلار:

1. luu (ئەجدىھا): ئەسلى تېكستتە luu دەپ يېزىلغان بولۇپ، ئۇ ئىككى ئاھاڭ تەرجىمىسى.

1-، 3-. qao yastuķ (چاۋ ياستۇق): ۋەسىقە (1-11)1 دىكى ئىزاھ 2 گە قارالسۇن.

4. aḍay tu (ئاتاي تۇتۇق): بۇ كىشى ئىسمى، مۇشۇ ۋەسىقىنىڭ 1-، 7-، 12- ۋە 13- قۇرلىرىدا aḍay tutung دەپ تولۇق يېزىلغان. دېمەك، aḍay tu دىكى "tu" نىڭ tutung نىڭ قىسقارتىپ يېزىلىشى ياكى چالا يېزىلىپ قېلىشى ھېسابلىنىدۇ.

يەشمىسى:

1. ئەجدىھا (يىلى) سەككىزىنچى ئاينىڭ يىگىرمە ئالتىنچى كۈنى، مەن ئاداي تۇتۇقنىڭ ئىشلىتىش ئۈچۈن چاۋ كېرەك

2. بولۇپ، پىنتۇق ئاتلىق قىداي (قىتان)، ئەر قۇلۇمنى شۇسداي تايشىغا ...

3. توققۇز چاۋ ياستۇقتا مۇڭاپىق-لايىقىدا ساتتىم. بۇ قۇلنىڭ باھاسى (بولغان) توققۇز ياستۇق چاۋنى

4. مەن شۇڭساي تايشى بۇ تۇختام تۈزۈلگەن كۈنى ساق ساناپ بەردىم. مەن ئاداي تۇ(تۇڭ-

5. مۇ) بىرى كەم ئەمەس ساق ساناپ ئالدىم. بۇ قۇل مىڭ يىل، تۇمەن

6. كۈنگە قەدەر شۇڭساي تايشىنىڭ ئىختىيارىدا بولسۇن. خالىسا، ئۆزى تۇتسۇن؛ خالىمىسا،

7. باشقا كىشىگە ئۆتكۈزۈپ ساتسۇن. مەن ئاتاي تۇتۇڭنىڭ ئاكام، ئىنىم، ئۇرۇق-

8. تۇغقىنىم، جىيەنىم، تاغام، مەيلى كىم بولسۇن دەتالاش قىلمىسۇن.

9. ئەگەر ھوقۇقدار بەگ ئەمەلدارلارنىڭ، يات ئەلچىلەرنىڭ كۈچىگە تايىنىپ، قايتۇرۇپ سېتىۋالماقچى

10. بولسا، بۇ قۇلدەك ئىككى قۇل بېرىپ ئاندىن قايتۇرۇپ سېتىۋالسۇن. قايتۇرۇپ سېتىۋالغۇچى

11. كىشى زىيان تارتسۇن. شۇڭساي تايشى زىيان تارتمىسۇن. گۇۋاھچى ياپىڭ، گۇۋاھچى باچاق

12. توغرىل، گۇۋاھچى بايا‌چۇق، گۇۋاھچى قۇدۇغچى ئەسەن قىداي. بۇ تامغا مەن ئاتاي

13. تۇتۇڭنىڭدۇر. مەن تەڭرىم قۇتى سەۋىنچ ھەممىنى سوراپ يازدىم.

25 (1 - 25)

küskü yïl ///// ay //////////
ḳa manga ////////////////
bθz krgək bolup bulat-tïn yüz
bθz alïp mən ḳalïmdu-nïng kixi-
tin ulam saḍ(ğïn) almïx tulat
aḍlïğ küngüm-(ni) toğuru tomlïḍu
saḍtïm bu küng-ning saḍïğ-ï
yüz bθz-ni mən ḳalïmdu bitig
ḳïlmïx kün üzə tügəl
sanap aldïm mən bulat ymə
bir əksüksüz tügəl sanap
birdim bu küng-kə ming yïl
tümən künkə ḍəgi bulat ərklig
bolzun taplasar θzi tḍṣun
taplamasar adïn kixi-kə
θḍkürü saḍṣun bu küng-ning
qamï qarïmï ətsər-lər yalğan-ï
bolsar mən ḳalïmdu bilürmən bulat
bilməz tanuḳ xabï buḳ-a tanuḳ
ḳuḍluğ ḍəmür tayaḳ tanuḳ budasïn
bu nixan tamğ-a mən ḳalïmdu-nïng ol
mən θzüm bitidim

یه شمسی:

1. چاشقان یلی ... ئاینىڭ ... (كۈنى)،
2. ماڭا (قالىمدۇغا ئىشلىتىش ئۈچۈن)
3. بۆز كېرەك بولۇپ، بۇلاتتىن يۇز (توپ؟)

4. بۆز ئېلىپ، مەن قالمدۇ باشقىلار-
5. دىن مەڭگۈلۈك سېتىۋالغان تۆلات
6. ئاتلىق دىدىكىمنى مۇڭايتى-لايىقىدا
7. ساتتىم. بۇ دىدەكنىڭ باھاسى (بولغان)
8. يۈز (توپ؟) بۆزنى مەن قالمدۇ بۇ ھۆججەت
9. تۆزۈلگەن كۈنى ساق
10. ساناپ ئالدىم. مەن بۈلاتمۇ
11. بىرى كەم ئەمەس ساق ساناپ
12. بەردىم. (تۆلات) بۈگۈندىن باشلاپ، مىڭ يىل
13. تۆمەن كۈنگە قەدەر بۈلاتنىڭ ئىختىيارىدا
14. بولسۇن. خالىسا، ئۆزى تۆتسۇن؛
15. خالىمىسا، باشقا كىشىگە
16. ئۆتكۈزۈپ ساتسۇن. بۇ دىدەك توغرۇلۇق
17. جېدەل-ماجرا چىقسا، يالغانچىلىق
18. بولسا، مەن قالمدۇ جاۋابكار بولمەن. بۈلات
19. جاۋابكار بولمايدۇ. گۇۋاھچى شابى بۈقا، گۇۋاھچى
20. قۆتلۇق تەمۈر تاياق، گۇۋاھچى بۈداسىن.
21. بۇ نىشان-تامغا مەن قالمدۇنىڭدۇر.
19. مەن ئۆزۈم يازدىم.

26 (1 – 26)

1 ///////// (yïl) üqünq ay tөrt yangï-
2 (ķa) ///// ķut(luğ) təmür ər tuğmïx
3 toķḍamïx olar-ķa yunglaķ-lïķ yarmaķ
4 kümüx kərgək bolup səngəkḍəẓ aķ-a-tïn

5 altmïx altun alïp mübərək ḳoq aḍlïğ
6 oğlum-nï mən aḍasï ḳutluğ təmür aḳ-a-
7 sï ər tuğmïx aḳ-a-sï toḳḍamïx üqəgü birlə
8 bo(lup to)ğuru tomlïḍu saḍtïm mən bu
9 oğul-ḳa ming yïl tümən kün-kə təgi
10 səngəkḍəẓ aḳ-a ərklig bolṣun
11 taplasar θṣi tuḍṣun taplamasar
12 adïn kixi-kə θtkürü saḍṣun biz-
13 n(ing o)n-luḳumuz yüz-lükümüz alïmqïmïz
14 birim-qimiz aḳamïz inimiz kim kim
15 m-ə bolup qam qarïm ḳïlmasun-lar
16 apam birθk qamlasar-lar bu kixi
17 tənginqə iki kixini birip sθzləri
18 yo(rïmaṣ)un-lar tanuḳ som-a tanuḳ
19 ḳarağunaẓ tanuḳ ḳïpqaḳ bu nixan biz-ning
20 ol mən asïğ bolmïx olar-
21 ḳa inqgə ayïtïp bitidim bu bitig
22 a(...)nïng bəgi adar-nïng təgrəsin-
23 tə biḍidim
24 bu nixan mən tanuḳ som-nïng ol
25 bu nixan mən tanuḳ ḳarağunaẓ-nïng ol
26 bu nixan mən tanuḳ ḳïpqaḳ-nïng ol

ئىزاهلار:

(1-26)26- نومۇرلۇق ۋەسىقە ھەققىدىكى مەلۇمات ياكى ئىزاھ ئۈچۈن "UW"2 نىڭ 55- بېتىگە قارالسۇن.

14. birim-qimiz (بىزگە قەرز بەرگەنلەر): بۇ سۆزنى "قەرزدارلىرىمىز"،

"بىزگە قەرز بەرگەنلەر" دەپ چۈشىنىشىمىز مۇمكىن. لېكىن، ئوغلىنى ساتقۇچىغا قەرزدار بولغۇچىنىڭ قەرز بەرگۈچىنىڭ ئوغلى توغرۇلۇق دەتالاش قىلىشى مەنتىقىغە ئويغۇن كەلمەيدۇ. شۇڭا، "بىزگە قەرز بەرگەنلەر" دەپ ئېلىشنى مۇۋاپىق كۆردۇق. "UW"2 دىمۇ birimqi "قەرز بەرگۈچى"، "قەرز قايتۇرۇۋېلىش ھوقۇقىغا ئىگە كىشى" مەنىسىدە چۈشەندۈرۈلگەن.

بۇ ۋەسىقىنىڭ ئۆزى ياكى فوتو سۈرىتىنىڭ قەيەردىلىكى ئېنىق ئەمەس.

يەشمىسى:

1. ... يىلى ئۆچىچى ئاينىڭ تۆتىنچى كۈنى،
2. (بىز) قۇتلۇق تەمۇر، ئەر تۇغمىش،
3. توقتامىش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىش ئۈچۈن يارماق
4. كۈمۈش كېرەك بولۇپ، سەكىكەدەز ئاكىدىن
5. ئاتمىش ئالتۇن ئېلىپ، مۇيەرەك قوچ ئاتلىق
6. ئوغلۇمنى مەنكى دادىسى قۇتلۇق تەمۇر، ئاكـ-
7. ـسى ئەر تۇغمىش، ئاكىسى توقتامىش ئۈچەيلەن بىللە
8. بولۇپ مۇۋاپىق-لايىقىدا ساتتۇق.
9. بۇ ئوغۇل مىڭ يىل تۇمەن كۈنگە قەدەر
10. سەكىكەدەز ئاكىنىڭ ئىختىياردا بولسۇن.
11. خالىسا، ئۆزى تۇتسۇن؛ خالىمىسا،
12. باشقا كىشىگە ئۆتكۈزۈپ ساتسۇن. بىز-
13. نىڭ ئونلۇقىمىز، يۈزلۇكىمىز، بىز قەرز ئالغانلار (ياكى)،
14. بىزگە قەرز بەرگەنلەر، ئاكىمىز، ئىنىمىز، مەيلى كىم
15. بولسۇن، دەتالاش قىلمىسۇن.
16. ئەگەر دەتالاش قىلسا، بۇ كىشىدەك
17. ئىككى كىشى بېرىپ، سۆزلىرى

18. ئاقمسۇن. گۆژاهچی سوما، گۆژاهچی
19. قاراغۇناز، گۆژاهچی قىپچاق، بۇ نىشان بىزنىڭ-
20. مدۇر. مەن ئاسىغ بولمىش ئۇلار-
21. دىن تەپسلىي سوراپ يازدىم. بۇ ھۆججەتنى
22. ئا...نىڭ بېگى ئادارنىڭ قېشىدا-
23. دا يازدىم.
24. بۇ نىشان مەن گۆژاهچی سومانىڭدۇر.
25. بۇ نىشان مەن گۆژاهچی قاراغۇنازنىڭدۇر.
26. بۇ نىشان مەن گۆژاهچی قىپچاقنىڭدۇر.

27 (1 – 27)

1 tonguz yïl ikinti ay üq yngï-ḳa
2 manga ḳuḳdmunï tmunï-ḳa yunglaḳ-
3 lïḳ bɵz kərgək bolup alpïx-
4 tïn əlig tas bɵz ilig-tə
5 alïp ɵẓüm-ning yungqï atlğ
6 on üq yaxar ər olan[=oğlan]-nï
7 alpïx-ḳa toğru tomlïḍu saḍtïm
8 ilig-tə alïp bu biḍig-ni
9 ḳïlmïx kün üzə mən alpïx
10 tügəl snp birdim mən ḳuḳdmunï
11 ymə tügəl snap aldïm bir əksük-
12 süz bu yungqï-ḳa ming yïl tümən
13 kün-kə təgi alpïx ərklig bolzun
14 taplasar ɵzi tuḍṣun taplamasar
15 adïn kixi-kə ɵḍkürü saḍṣun

16 bu yungqï-nïng song bayan
17 oğrïsï yalğanï bolẓa təwi ḳaṣ-a-
18 sï bolẓa onluḳï yüṣlüki bolup
19 qam qarïm ḳïlsar mən ḳuḳdmunï
20 bilir-mən alpïx bilməz kim kim
21 m-ə bolup qam qarïm ḳïlsar
22 uluğ süü-kə aḳ yasḍuḳ bəg-
23 lər-kə ədər-kə yarağu aḍ
24 birip sθzləri yorïmaṣun
25 bu nixan tamğ-a mən ḳuḳdmunï-
26 nïng ol tnuḳ θḍgək tnuḳ ilqi buḳ-a
27 tnuḳ tüxḍmür bu nixan mən tnuḳ
28 θḍgək-ning ol
29 bu nix(a)n mən (t)nuḳ (il)qi buḳ-a-nïng ol
30 bu nixan mən tnuḳ tüxḍmür-ning ol
31 bu nixan mən toğan t(u)ğdḳan(?)-nïng ol
32 mən xila ḳuḳdmunï-ḳa inqgə ayḍïp
33 biḍitim

يه شمسى:

1. چوشقا يىلى ئىككىنچى ئاينىڭ ئۈچىنچى كۈنى،
2. مەن قۇقدمۇنى تەۋنىگە ئىشلىتىش
3. ئۈچۈن بۆز كېرەك بولۇپ، ئالپىش-
4. ىتىن ئەللىك (توپ؟) يېرىك بۆزنى قولۇمغا
5. ئېلىپ، (ئۇنىڭ ھەققى ئۈچۈن) ئۆزۈمنىڭ يۈكچى ئاتلىق
6. ئون ئۇچ ياشلىق ئوغلۇمنى
7. ئالپىشقا مۇڭاپىق-لايىقدا ساتتىم.

8. (يۆكۈچىنى) قولۇمغا ئېلىپ، بۇ ھۆججەت
9. يېزىلغان كۈنى مەن ئالىيش
10. (بۆزنى) تولۇق ساناپ بەردىم. مەن قۇقدمۇنـ-
11. ـمۇ ساق ساناپ ئالدىم.
12. بۇ يۆكۈچى مىڭ يىل، تۇمەن
13. كۈنگە قەدەر ئالىپشنىڭ ئىختىيارىدا بولسۇن.
14. خالىسا، ئۆزى تۆتسۇن؛ خالىمىسا،
15. باشقا كىشىگە ئۆتكۈزۈپ ساتسۇن.
16. بۇ يۆكۈچىنىڭ بۇنىڭدىن كېيىن،
17. ئوغرى-يالغىنى بولسا، (ئۇ) سۈئىقەست قىلسا، ۋەقە سادىر
18. قىلسا، (ئۇنىڭ) ئونلۇقى، يۈزلۈكدىكىلەر
19. دەتالاش قىلسا، مەن قۇقدمۇنى
20. جاۋابكار بولمەن. ئالىپش جاۋابكار بولمايدۇ. مەيلى كىم
21. بولسۇن، جەدەل-ماجرا قىلسا،
22. خان ئالىيلىرىغا ئاق (كۈمۈش) ياستۇق، بەگ-
23. ـلەرگە ئىگەرلىرىگە لايىق ئات
24. بېرىپ، سۆزلىرى ئاقمىسۇن.
25. بۇ نىشان-تامغا مەن قۇقدمۇنـ--
26. ـىنىڭدۇر. گۈۋاھچى ئۆدگەك، گۈۋاھچى ئىلچى بۇقا،
27. گۈۋاھچى تۆشتمۇر، بۇ نىشان مەن گۈۋاھچى
28. ئۆدگەكنىڭدۇر.
29. بۇ نىشان مەن گۈۋاھچى ئىلچى بۇقىنىڭدۇر.
30. بۇ نىشان مەن گۈۋاھچى تۆشتمۇرنىڭدۇر.
31. بۇ نىشان مەن توغان تۇغدقانىنىڭدۇر.

32. مەن شىلا قۇقدمۇنىدىن ئېنىق سوراپ

33. يازدىم.

28 (1 – 28)

1 biqin yïl qahxapuḍ ay iki yangï-
2 ḳa manga tədmilig ḳar-a buḳ-a
3 ikəgü-kə ḳarqlïḳ kərək bolup
4 ḳuḍluğ aḍlïğ ḳaḍun kixi-ni saḍïp
5 ḳuḍluğ təmür-tin yüz əlig ḳalïn bθz
6 aldïmïz bu yüz əlig bθz-ni
7 saḍïğ ḳïlmïx kün üzə biz
8 tədmilig ḳar-a buḳ-a ikəgü tügəl
9 sanap altïmïz mən ḳuḍluğ t(əmür)
10 ymə tügəl sanap birdim bu ḳuḍluğ
11 atlïğ ḳaḍun kixi-kə ming yïl
12 tümən künkə təgi ḳuḍluğ təmür ərklig
13 bolzun taplaẓa θzi tuḍzun
14 taplamaẓa adïn kixi-kə saḍzun
15 biz tədmilig ḳar-a buḳ-a ikəgü-
16 nüng aḳamïz inimiz onluḳ-umuz
17 yüzlük-ümüz kim kim m-ə bolup
18 qam qarïm ḳïlmazun ərklig bəg
19 ixi ilqi yalawaq küq-in tuḍup
20 qamlasar-lar yulayïn alayïn tisər-
21 lər bu ḳuḍluğ təng iki kixi yaraḍu
22 birip sθzləri yorïmaṣun qamlağuqï
23 kixi K ḳorluğ bolzun ḳuḍluğ təmür

24 ķorsuz bolzun tanuķ tɵrədü tanuķ
25 tonur mungsuz tanuķ torqï tanuķ toyïn
26 bu nixan biz tədmilig ķar-a buķ-a ikəgü-
27 ning ol mən tongm-a bahxï tədmilig
28 ķar-a (b)uķ-a ikəgü-kə inqgə ayïdïp biḍidim
29 bu nixan mən tanuķ tɵrədü-ning ol
30 bu nixan mən tanuķ mungsuz-nïng ol
31 bu nixan (mə)n tanuķ torqï-nïng ol
32 bu nixan mən tanuķ toyïn-nïng ol
33B ķuḍluğ-nïng
34B bax biḍigi ol

ئىزاھ:

23. k: بۇ ھەرپ مەزكۇر ۋەسىقىنىڭ بۇ قۇرىدا ئارتۇقچە يېزىلىپ قالغان. ياكى كاتىپ يۇقىرىدىكى ķorluğ سۆزىنىڭ 1- ھەرپى ķ نى يازغاندا k يېزىپ قويغان ۋە ئۇنى ئۆچۈرۈۋەتمەيلا ķorluğ سۆزىنى يازغان.

يەشمىسى:

1. مايمۇن يىلى ئون ئىككىنچى ئاينىڭ ئىككىنچى كۈنى
2. مەن تەدمىلگ (ۋە) قارا بۇقا
3. ئىككىيلەنگە خراجەت كېرەك بولۇپ،
4. قۇتلۇق ئىسملىك ئايال كىشىنى سېتىپ،
5. (ئۇنىڭ بەدىلىگە) قۇتلۇق تەمۇردىن يۇز ئەللىك قېلىن بۆز
6. ئالدۇق. بۇ يۇز ئەللىك قېلىن بۆزنى،
7. (قۇتلۇقنى) ساتقان كۈنى بىز

8. تەدمىلىگ (ۋە) قارا بۇقا ئىككىيلەن تولۇق
9. ساناپ ئالدۇق. مەن قۇتلۇق تۇمۇر-
10. مۇ ساق ساناپ بەردىم. بۇ قۇتلۇق
11. ئىسملىك ئايال كىشى مىڭ يىل
12. تۇمەن كۈنگە قەدەر قۇتلۇق تۇمۇرنىڭ ئىختىياردا
13. بولسۇن. خالىسا، ئۆزى تۇتسۇن؛
14. خالىمىسا، باشقا كىشىگە ئۆتكۈزۈپ ساتسۇن.
15. بىز تەدمىلىگ (ۋە) قارا بۇقا ئىككىيلەن-
16. نىڭ ئاكىمىز، ئىنىمىز، ئونلۇقىمىز،
17. يۈزلۈكىمىز، مەيلى كىم بولسۇن،
18. دەتالاش قىلمىسۇن. ھوقۇقدار بەگ-
19. ئەمەلدارلارنىڭ، ئەلچى-يالاۋاچلارنىڭ كۈچىگە تايىنىپ
20. دەتالاش قىلسا، قايتۇرۇپ سېتىۋالاي دەپ-
21. سە، مۇشۇ قۇتلۇقتەك ئىككى كىشىنى تېپىپ
22. بېرىپ، سۆزلىرى ئاقمىسۇن. تالاشقۇچى
23. كىشى زىيان تارتسۇن. قۇتلۇق تەمۇر
24. زىيان تارتمىسۇن. گۇۋاھچى تۆرەدۇ، گۇۋاھچى
25. تونۇر مۇكۈسۈز، گۇۋاھچى تورچى، گۇۋاھچى تويسن.
26. بۇ نىشان بىز تەدمىلىگ (ۋە) قارا بۇقا ئىككىيە-
27. لەننىڭدۇر. مەن توڭما باخشى تەدمىلىگ
28. (بىلەن) قارا بۇقا ئىككىسىدىن سوراپ يازدىم.
29. بۇ نىشان مەن گۇۋاھچى تۆرەدۇنىڭدۇر.
30. بۇ نىشان مەن گۇۋاھچى مۇكۈسۈزنىڭدۇر.
31. بۇ نىشان مەن گۇۋاھچى تورچىنىڭدۇر.

32. بۇ نىشان مەن گۈزاھچى تويىنىڭدۇر.

33B. قۇتلۇقسىڭ

34B. ئەسلى ھۆججىتىدۇر.

29 (1 - 29)

1 //// (y)ïl aram ay bir yngiķ-a-ķa manga/////
2 //(yunglaķ)-lïķ bθz kərgk bolup bə(dr)üz-tin
3 əl(ig iki) bağ-lïķ bθz alïp mən(i)ng əsən
4 tigin at-lïğ küngüm-ni bədrüz-kə əlig iki
5 bağ-liķ bθz-kə torğu tomluḍu saḍtïm bu saḍïğ
6 bθz-ni biḍig ķïlmïx kün üzə mən bədrüz bir
7 əksük-süz tügəl snp ķrïlp birdim mən
8 baqaķ ymə bir əksük-süz tügəl snp ķrïlp
9 aldïm bu mən baqaķ saḍmïx kixi-kə məning aķam
10 inim uruğum tuğmïxïm on-luķum yüz-lüküm
11 alïmqïm birimqim kim kim m-ə bolup qam qarïm
12 ķïlsar-lar bu mən saḍmïx kixi-kə ming yïl tümən
13 kün-kə təgi bədrüz ərklig bolṣun tplasar θṣi
14 tuḍṣun tplamasar adïn kixi-kə θḍkürü saḍṣun
15 bu kixi-kə qam qarïm ķïlmaṣun apam bir-θk
16 ərklig bəg ixi ilqi yalawaq küqin tuḍup
17 yulayïn alayïn tisər-lər bu kixi tng iki kixi
18 birip m-ə sθzləri yorïmaṣun qamladaqï kixi-
19 lər ķor-luğ bolṣun bolṣun bu biḍig tuḍa
20 bədrüz ķor-suz bolṣun bu biḍg-kə tanuķ
21 qoķï tanuķ mïsïr ķy-a ķuz tanuķ bəg tmir
22 ķuz <tanuķ> yaķ sïlķ-a bu nixan tamğ-a mən

baqaḳ-nïng ol

23 mən alp baqaḳ-ḳa inqgə ayḍïp biḍitim

24 bu nixan mən tanuḳ qoḳï-nïng ol

25 bu nixan mən tanuḳ mïsïr ḳy-a ḳuz-nïng ol

26 bu nixan mən tanuḳ bəg tmir ḳuz-nïng ol

27 bu ni(xan) mən tanuḳ yaḳ sïlḳ-a-nïng ol

28B bu bax bi(t)ig

29B əsən tigin-ning ol

30B bu əsən

ئىزاھلار:

5- torğu tomluḍu : torğu سۆزىنىڭ توغرا يېزىلىشى toğru (ياكى toğuru) بولۇپ، مەزكۇر ۋەسىقىدە بۇ سۆزنىڭ 2 ھەرپىنىڭ ئورنى ئالمىشىپ كەتكەن. tomludu سۆزى باشقا ۋەسىقىلەردە tomlïtu ياكى tomlïḍu شەكلىدە كۆرۈلىدۇ.

7-8- ḳrïlp (ئۆلچەپ): ئەسلى تېكستتە ḳrïlp دەپ يېزىلغان بولۇپ، ئۇ ḳarïlap نىڭ باش ۋە ئاخىر بوغۇمىدىكى 2 سوزۇق تاۋۇش يېزىلمىغان شەكلىدىكى بىر خىل ۋاريانتى. -ḳarïla دېگەن بۇ پېئىل، ḳarï (ئۆزۈنلۇق ئۆلچەم بىرلىكى بولۇپ، "چى"غا تەڭ)غا، تۇرغۇن سۆزدىن پېئىل ياسىغۇچى قوشۇمچە -la- قوشۇلۇپ ياسالغان بولۇپ، "چىلىماق" (بۇ سۆز ياسىلىشى جەھەتتىن "مېتىرلىماق"، "گەزلىمەك"، دېگەن سۆزلەرگە ئوخشايدۇ) دېگەن مەنىدە. يەشمىدە مەنىسى چۈشىنىشلىك بولۇشى ئۈچۈن، ḳrïlp "چىلاپ" دەپ ئىلىنماي "ئۆلچەپ" دەپ ئىلىندى.

يەشمىسى:

1. ... يىلى بىرىنچى ئاينىڭ بىرىنچى كۈنى، مەن (باچاق-)

2. (ما) ئىشلىتىش ئۈچۈن بۆز كېرەك بولۇپ، بەدرۇزدىن
3. ئەللىك توپ بۆز ئېلىپ، (ئۇنىڭ بەدىلىگە) ئۆزۈمنىڭ ئەسەن
4. تىگىن ئاتلىق دىدىكمنى بەدرۇزگە ئەللىك
5. توپ بۆزگە مۇڭاپىق-لايىقىدا ساتتىم. (باھا ھېسابلانغان) بۇ
6. بۆزنى (مۇشۇ) توختام تۆزۈلگەن كۈنى مەن بەدرۇز بىرى
7. كەم ئەمەس، تولۇق، ساناپ-ئۆلچەپ بەردىم. مەن
8. باچاقمۇ بىرى كەم ئەمەس ساق ساناپ-ئۆلچەپ
9. ئالدىم. مەن باچاق ساتقان بۇ كىشى (توغرۇلۇق) مېنىڭ ئاكام،
10. ئىنىم، ئۇرۇقۇم، ئەۋلادىم، ئونلۇقۇم، يۈزلۈكۈم،
11. مەن قەرز ئالغان كىشى (ياكى) ماڭا قەرز بەرگەن كىشى، مەيلى كىم بولسۇن، دەتالاش
12. قىلىسمۇ، مەن ساتقان كىشى مىڭ يىل، تۇمەن
13. كۈنگە قەدەر بەدرۇزنىڭ ئىختىيارىدا بولسۇن. خالىسا، ئۆزى
14. تۇتسۇن؛ خالىمسا، باشقا كىشىگە ئۇتكۈزۈپ ساتسۇن.
15. (ھېچكىم) بۇ كىشى (دىدەك) توغرۇلۇق دەتالاش قىلمىسۇن. ئەگەر
16. ھوقۇقدار بەگ-ئەمەلدارلارنىڭ (ۋە) ئەلچى-يالاۋاچىلارنىڭ كۈچىگە تايىنىپ
17. قايتۇرۇپ سېتىۋالمەن دېسە، بۇ كىشىدەك ئىككى كىشىنى
18. بېرىپ، سۆزلىرى ئۇتمىسۇن. تالاشقۇچى كىشى
19. زىيان تارتىسۇن. بۇ ھۆججەتنى ساقلىغۇچى
20. بەدرۇز زىيان تارتمىسۇن. بۇ ھۆججەتكە گۇۋاھچى
21. چوقى، گۇۋاھچى مىسىر قىيا قۇز، گۇۋاھچى بەگ تەمۇر
22. قۇز، گۇۋاھچى ياق سىلقا، بۇ نىشان-تامغا مەن باچاقنىڭدۇر،

23. مەن ئالىپ باچاقتىن ئېنىق سوراپ يازدىم.

24. بۇ نىشان مەن گۇۋاھچى چوقىنىڭدۇر.

25. بۇ نىشان مەن گۇۋاھچى مىسىر قىيا قۇزنىڭدۇر.

26. بۇ نىشان مەن گۇۋاھچى بەگ تەمۇر قۇزنىڭدۇر.

27. بۇ نىشان مەن گۇۋاھچى ياق سىلقانىڭدۇر.

28B. بۇ ئەسلى ھۆججەت

29B. ئەسەن تىگىنىڭدۇر.

30B. بۇ ئەسەن

2. ئالماشتۇرۇش ۋەسىقىلىرى

30 (2-1) —— 32 (2-3)

30 (2 - 1)

1 (..)///(.)////////////////////////////////

2 (...i).wir(y)-a aqarï ķ(arxa) ////////////////

3 (..)s(...)n almïx bөz-kəə(?) ////////////

4 yaruķ ünər wrhar-lïķ ķa(.)////////////////

5 wr(har)-ķa sanlïğ HYLNK YK ////////////

6 yitmix ķay-a aqarï-ķa birip ķas////////////

7 (a)ltïnqï ķawlalïķ ortaķï yar-ïğ ////////////

8 aqarï wiry-a aqarï alïp təgxürüxü(p) /////////

9 -nung sïqïsï ɵngtün yïng(a)ķ yo(l) //////////

10 yïngaķ yol kidin yïngaķ yaruķ ünər wrhar-lïķ
///////

11 tağ-tïn yïnaķ ķum-luğ wrhar-lïķ ///////

12 -ning orḍuķ quğ aţïrar bu tөrt (sïqïlïğ)

13 yir üzə ɵküş ķay-a aqarï yitmix ķa(y-a)

14 aqarï ərklig bolzun taplasar ɵşi tut(zun)

15 taplamasar adïn kixi-kə ɵtkürü satzun

16 ķarxa aqarï-nïng wiry-a aqarï-nïng iqm(z)

17 inimz tuğmïx-ïmz ķadax-mz kim ymə qam q(arïm)

18 ķïlmazun-lar qam qarïm ķïlïp alayïn yul(ayïn)

19 tisər-lər bu yir tənginqə iki yir θküş
20 ķay-a aqarï olar-ķa yratu birip yulup al(zun)
21 yultaqï kixi ķor-luğ bolzun θküş ķay-a /////
22 olar ķor-suz bolzun altïn-ķï uluğ ķawlal(ïķ)-
23 ķa suw yolï biz ķarxa aqarï wiry-a aqa(rï)
24 olar almïx ķawlalïķ ortaķï yar iqintə ər(ür)
25 tanuķ ķïtay bürt tanuķ ozmïx tanuķ
26 θgrünq ķay-a tanuķ ķotana bu tmğa
27 biz ķarxa aqarï-nïng wiry-a aqarï-nï(ng)
28 (ol) mən inəqük ayïtïp bitidim

ئىزاھلار:

2. aqarï (ئاساچارى): سانسكرىتچە ācārya دىن كەلگەن بولۇپ، "ئۇستاز" دېگەن مەنىدە. بۇ ئاتالغۇ يەنە ئادەم ئىسمى بولۇپمۇ كېلىدۇ.

3. bθzkəə(?) (بۆزگە): بۇ سۆز"UW"2 دىكى BWZK'N دەپ يېزىلگەن. ئەلۋەتتە بۇنىڭ ئاساسى بار. بىز بۇ سۆزنى "UW"3 تىكى فوتو سۈرەتكە ئاساسەن، bθz-kə دېگەن سۆزنىڭ خاتا يېزىلىپ قالغان شەكلى بولۇشى مۇمكىن دەپ قارىدۇق.

7. yarïğ (يار ئېلىپ كەتكەن يەر): بۇ سۆزنىڭ يىلتىزى "yar-". مەھمۇد قەشقىرى "يار"غا "سۇ ئېقىتىپ كەتكەن يەر" دەپ ئىزاھ بەرگەن، بۇنىڭدىن قارىغاندا، ئارقىغا قوشۇلغان -ïğ چۈشۈم كېلىش قوشۇمچىسى بولۇشى مۇمكىن. ئەمما، بۇ جۈملىنىڭ ئاخىرىدا بىر قانچە سۆز ئۆچۈپ كەتكەن بولغاچقا، -ïğ نىڭ yar- (يار كەتمەك، ئايرىماق) پېئىلىدىن تۇرغۇن سۆز ياسىغۇچى قوشۇمچە بولۇش ئېھتىمالىنىمۇ بوققا چىقارغىلى بولمايدۇ. "UW"2 دە، بۇ سۆز "تىك يار" دېگەندىكى "يار" مەنىسىدە ئېلىنغان. بىز "يار ئېلىپ كەتكەن يەر" (ياكى "سۇ ئېقىتىپ كەتكەن يەر") مەنىسىدە ئېلىشنى مۇۋاپىق كۆردۇق.

يه شمسى:

1. ...

2. ... ژىريا ئاچارى، قارشا (ئاچارى) ...

3. ... ئالغان بۆزگه (؟) ...

4. يورۇق ئۇنەر (نۇرانه) بۆتخانا ...

5. بۆتخانىغا قاراشلىق ...

6. يتمش قايا ئاچارىغا بېرىپ ...

7. تۆۋەنكى (چوڭ) كۆكتاتلىق(ىنىڭ) ئوتتۇرىسىدىكى يار ئېلىپ كەتكەن يەرنى ... (قارشا)

8. ئاچارى (ۋە) ژىريا ئاچارى ئېلىپ ئالماشتۇرۇپ، ...

9. نىڭ پاسلى شەرق تەرەپتىن يول، (جەنۇب)

10. تەرەپتىن يول، غەرب تەرەپتىن يورۇق ئۇنەر (نۇرانه) بۆتخانا ...

11. شمال تەرەپتىن قۇملۇق بۆتخانا ...

12. ىنىڭ ئورتاق ئورمانلىقى ئايرىيدۇ. بۇ تۆت پاسىللىق

13. يەر ئۆكۈس قايا ئاچارى (بىلەن) يتمش قايا

14. ئاچارىنىڭ ئىختىيارىدا بولسۇن. خالىسا، ئۆزلىرى تۇتسۇن؛

15. خالىمسا، باشقا كىشىگه ئۆتكۈزۈپ ساتسۇن.

16. (بىز) قارشا ئاچارى (ۋە) ژىريا ئاچارىنىڭ ئاكىمز،

17. ئىنىمز، ئۇرۇق-تۇغقانلىرىمز، مەيلى كىم بولسۇن، دەتالاش

18. قىلمىسۇن. دەتالاش قىلىپ (يەرنى) قايتۇرۇپ سېتىۋالىمەن

19. دېسە، بۇ يەردەك ئىككى (پارچه) يەرنى ئۆكۈس

20. قايا ئاچارى قاتارلىقلارغا هازىرلاپ بېرىپ، (ئاندىن) قايتۇرۇپ سېتىۋالسۇن.

21. قايتۇرۇپ سېتىۋالغۇچى كىشى زىيان تارتسۇن. ئۆكۈس قايا (ئاچارى)

22. قاتارلىقلار زىيان تارتمىسۇن. تۆۋەنكى چوڭ كۆكتاتلىق-

23. ىقا (باردىغان) سۇ يولى بىز قارشا ئاچارى (ۋە) ۋىريا ئاچارى

24. ئالغان كۆكتاتلىقنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى يار ئېلىپ كەتكەن يەرنىڭ ئىچىدە.

25. گۈڭاھچى قىتاي بۇرت، گۈڭاھچى ئوزمىش، گۈڭاھچى

26. ئۆگرۈنچ قايا، گۈڭاھچى قوتانا. بۇ تامغا

27. بىز قارشا ئاچارى (ۋە) ۋىريا ئاچارىلارنىڭ-

28. ىدۇر. مەن ئىنەچۈك سوراپ يازدىم.

31 (2 – 2)

1 //////////////////////////(.....) bir sïğ
2 ///////(.....)-ḳa yanturup təng bolup [=bɵlüp]
3 yən-ə yol toğan-taḳï yrïm-
4 ni ḳayïmtu-ḳa təxgürüxüp üṣülüxüp
5 ////timiz bu yir-kə ming kün tümən kün-
6 (kə) təgi ḳayïmtu ərklig bolṣun taplasar
7 ɵṣi tuḍṣun taplamasar aḏïn kixi-kə
8 ɵḍkürü sḍṣun tip bitig
9 birdimz bu yir-tə biz torqï yolqï ilqi
10 üq aḳ-a ini-lər-ning song bayan uruğ tarïğ
11 ünüp kim kim mə'bolup qam qarïm ḳïlmaṣun-
12 (lar) tanuḳ tapmïx tanuḳ ḳar-a bahxï tnuḳ
13 ///m-a ḳy-a tnuḳ təmür ḳy-a bu nixan biz

14 üqəgü-ning ol mən torqï aḳ-a ini-lər-kə
15 ayïḍïp bitidim

يه شمسى:

1. ... بىر شىغ (دادەن)
2. ... قا ياندۇرۇپ، تەڭ بۆلۈپ،
3. يەنە يول توغاندىكى يېرىمـ
4. نى قايمتۇغا ئالماشتۇرۇپ (يېرىشكە) كېلىشتۈق-
5. پۈتۈشتۈق. بۇ يەر مىڭ كۈن تۈمەن كۈنـ
6. ـگە قەدەر قايمتۇنىڭ ئىختىيارىدا بولسۇن. خالىسا،
7. ئۆزى تۈتسۇن؛ خالىمسا باشقا كىشىگە
8. ئۆتكۈزۈپ ساتسۇن. دەپ تىلخەت
9. بەردۇق. بۇ يەر توغرۇلۇق بىز تورچى، يولچى، ئىلچى
10. ئۇچ ئاكا-ئۆكىنىڭ ئەۋلادلىرى بۇنىڭدىن كېيىن
11. مەيلى كىم بولسۇن دەتالاش قىلمىسۇن.
12. گۈزاھچى تاپمىش، گۈزاھچى قارا باخشى، گۈزاھچى
13. ... ـما قايا، گۈزاھچى تەمۈر قيا. بۇ نىشان بىز
14. ئۈچەيلەننىڭدۇر. مەن تورچى ئاكا-ئىنىلىرىمدىن
15. سوراپ يازدىم.

32 (2 – 3)

1 //////////(.. ... ...)//////////////////////////
2 /////// altï sïğ atlğ yiri(min) ////////////////////////////
3 ///////(...)-taḳï təxgürüx(üp) /////////////////////////////
4 ///// kün-kə təgi səwinqi tuḍung ərklig bolṣun ta(p)l(asar)

5 ////// (ta)plamasar adïn kixi-kə θḍkürü saḍṣn biṣing ////////

6 //////m (wrha)r s(an)lïğ xəli sngisdwri bolup kim kim /////////

7 ///// ḳïlmaṣun-lar apam birθk ərklig bəg ixi küqin /////

8 ///// yulayïn tisər sθṣləri yorïmaṣun-lar tnuḳ (..)//////////

9 ////(.)ir turmïx tnuḳ (...) ḳarḳu bu nixan biz xəl(ilər) //////

10 ///// θgrünq ḳy-a xəli-lər-kə ayïḍïp biti(d)im

ئىزاھ:

9- xəli: سانسكرىتچە ācārya (ئۇستاز)نىڭ خەنزۇچە ئاھاڭ تەرجىمىسى بولغان a she li نىڭ قىسقارتىپ يېزىلىشى بولغان she li نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى (بۇ كومپىيوتىردا بۇ قەدىمكى خەنزۇچە خەتنى يازغىلى بولمىغاچقا، ئاھاڭنى لاتىنچە ھەرپ بىلەن يېزىلدى، خەنزۇچە خەت شەكلى ئۇچۇن «خەنزۇچە ــ ئۇيغۇرچە لۇغەت»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1583-يىل، 1853- بەتكە قارالسۇن)

يەشمىسى:

1. ...

2. ... ئالتە شىغ (دادەن ئۇرۇق چېچىلىدىغان يەر) ئاتلىق يېرىمنى ...

3. ...-دىكى ... تېگىشىپ ...

4. ... كۇنگە قەدەر، سەۋىنچ تۇتۇۋكىنىڭ ئىختىيارىدا بولسۇن.

خالسا، (ئۆزى)

5. (تۆتسۈن) خالىسا، باشقا كىشگە ئۆتكۈزۈپ ساتسۇن. بىزنىڭ ...

6. ...م بۇتخانىغا قاراشلىق شەلى سنگسدۇرى بولۇپ مەيلى كىم (بولسۇن) ...

7. (دەتالاش) قىلمىسۇن. ئەگەر ھوقۇقدار بەگ ئەمەلدارلارنىڭ كۆچىگە (تايىنىپ)

8. (قايتۇرۇپ) سېتىۋالاي دېسە، سۆزلىرى ئاقمىسۇن. گۇۋاھچى ...

9. ...ر تۇرمىش، گۇۋاھچى ... قارقۇ. بۇ نىشان بىز شەللەر(نىڭ) ...

10. ... ئۆگرۈنچ قىيا شەللەردىن سوراپ يازدىم

3. ئىجارىگە ئېلىش ۋەسىقىلىرى

33 (3-1) ـــــ 47 (3-15)

33 (3 - 1)

1 tawïxğan yïl üqünq (ay)////////////////
2 ķaymïx sangun-ķa (...) yaķaķa //////////
3 boltï wrhardaķï aqarï bə(g) ////////////
4 yaķaķa tutdum yaķasïn ////////////////
5 əlig ķunpuķa üzüxdü(müz) ////////////
6 nəgü irḍi birḍi kəlsər ////////////////
7 bilməz-mən mən aqarï bilü(r-mən) //////
8 bəg bars tanuķ ķutl(uğ) ////////////

ئىزاھلار:

2. wïrhar (بۇتخانا): بۇ سۆز سانسكرىتچە vihāraدىن كەلگەن بولۇپ، بۇددا ئىبادەتخانىسىنى كۆرسىتىدۇ.

6. irdi birdi (باج-سېلىق): بۇ سۆزنىڭ irti birti دەپ يېزىلغان ۋارىيانتلىرىمۇ بولۇپ، irt (ئىرت)، birt (بىرت) لار ئۆز زامانىسىدىكى باج-سېلىقلارنىڭ ناملىرىنى كۆرسىتىدۇ.

يەشمىسى:

1. توشقان يىلى ئۇچىنچى (ئاينىڭ) ... (كۈنى) ...

2. قايمش ساڭگۇنغا ... ئىجارىگە ... (كېرەك)
3. بولدى. بۇتخانىدىكى ئاچارى بەگ ...
4. ئىجارىگە ئالدىم. ئىجارىسىنى ...
5. ئەللىك قۇنۇغا سۆزلەشتۇق. ...
6. ھەرقانداق باج-سېلىقى كەلسە، (مەن قايمش ساڭگۇن)
7. جاۋابكار ئەمەسمەن. مەن ئاچارى جاۋابكار بولىمەن. (گۇۋاھچى)
8. بەگ بارس. گۇۋاھچى قۇتلۇق ...

34 (3 – 2)

1 ït yïl üqünq ay bix yangï-ķa m(anga) //////////
2 atïz yir yaķaķan krgək boltï altïm matay ///////
3 sθzləxtimz ķoqo kidin yoryur ķïr(ķ) //////////
4 tanuķ wang tarhan ķatğïn //////////////////

يەشمىسى:

1. ئىت يىلى ئۇچىنچى ئاينىڭ بەشىنچى كۈنى، ماڭا ...
2. ئىجارىگە (بىر) ئېتىز يەر كېرەك بولدى. (يەرنى) ئالدىم. ماتاي ... (؟)
3. پۇتۇشتۇق. قوچونىڭ بازىرىدا ئېقىۋاتقان قىرق ...
4. گۇۋاھچى ۋاڭ تارخان قاتقىن ...

35 (3 – 3)

1 tawïxğan yïl aram ay bir yangïķa mən aram
2 ķy-a ķïnïsun birlə yunglaķ(?)-lïķ qo krgək bolup
3 tθküz-təki tarïğ tarïmaķ-ķa yir-ni altmïx-aķ-ķa
4 apam-ķa on iki sïtïr qo yaķ-a-sïn ilig-tə

5 alïp birürmən tanuķ sïsïdu tanuķ toyïn bu
6 tamğa bişing ol mən ķïna өzüm bitidim

ئىزاھلار:

2. qo (چو): چاۋ (物) نى كۆرسىتىدۇ.

2. yunglaķlïķ (ئىشلىتىش ئۇچۇن): دېگەن سۆز خەنزۇچىدىكى用 "ئىشلىتىش" سۆزىگە پېئىل ياسىغۇچى la-، تۈرغۇن ۋز ياسىغۇچى ķ+ ۋە تۈرغۇن سۆزدىن تۈرغۇن سۆز ياسىغۇچى قوشۇمچە lïķ+ قاتارلىق قوشۇمچىلارنىڭ قوشۇلۇشى بىلەن ياسالغان. مەزكۇر ۋەسىقىدە بۇ سۆز ynuglaķlïķ دەپ، يەنى "u" ھەرپى بىلەن "n" ھەرپىنىڭ ئورنى ئالماشقان ھالەتتە يېزىلىپ قالغان.

3. tarïğ (زىرائەت): tarïğ "تۈركىي تىللار دىۋانى"دا "ئېكىن، زىرائەت، ئۆسۈملۈك؛ ئارپا، بۇغداي؛ دان، ئۇرۇق؛ ئاشلىق، ئوزۇق؛ تېرىق (ئوغۇزچە)" قاتارلىق مەنىلەردە كەلگەن. بىز يەشمىدە "زىرائەت" دەپ ئالدۇق.

يەشمىسى:

1. توشقان يىلى بىرىنچى ئاينىڭ بىرىنچى كۈنى، مەن ئايرام

2. قىيا (ۋە) قىنىسۇن ئىككىمىزگە ئىشلىتىش ئۇچۇن چو كېرەك بولغاچقا،

3. تۆكۈزدىكى زىرائەت تېرىلىدىغان يەرنى ئالتمىشاققا

4. (يەنى؟) بۇۋامغا(؟) ئون ئىككى سەر چو ئىجارە ھەقىنى قولۇمغا

5. ئېلىپ، (ئاندىن) بەردىم. گۈۋاھچى سىسىدۇ، گۈۋاھچى تويىن. بۇ

6. تامغا بىزنىڭدۇر. مەن قىنا ئۆزۈم يازدىم.

36 (3 – 4)

1 taḳïğu yïl ikinḍi ay on yangïḳ-a
2 manga bay tmür-kə kəpəz tarïğu
3 yir kərgək bolup tmiqi-ning
4 bu suw-taḳï uḍuru borluḳïn on
5 tng kəpəz yaḳ-a-ḳa tuḍtum bu
6 bu on tng kəpəz-ni küz yangïda
7 basï taxï birlə birür-mən bu
8 borluḳ-nïng nəgü kim ḳalanï ḳawïḍï
9 bolsar mən tmiqi bilür-mən bay
10 tmür bilməz tanuḳ nom ḳulï
11 tanuḳ bulat bu nixan mən tmiqi-
12 ning ol mən tmiqi ɵk
13 bitidim

ئىزاهلار:

5. tng (tang~، تاڭ): ئۇدۇن ساك تىلىدىكى ئېغىرلىق ئۆلچىمى بىرلىكىthamga دىن كەلگەن دەپ قارالماقتا.

6. bu (بۇ): مەزكۇر سۆز بۇ يەردە ئوشۇقچە يېزىلىپ قالغان.

8. ḳalanï ḳawïdï: ḳalan (قالان) بىلەن ḳawïd (قاۋىد) ئۆز زامانىسىدىكى باج-سېلىقنىڭ ناملىرى ھېسابلىنىدۇ.

يەشمىسى:

1. توخۇ يىلى ئىككىنچى ئاينىڭ ئونىنچى كۈنى،
2. ماڭا (يەنى) باي تەمۇرگە كېۋەز تېرىيدىغان
3. يەر كېرەك بولۇپ، تەمچىنىڭ

4. بۇ سۆز (ئۆستەڭ)نىڭ ئۈدۈلىدىكى ئۈزۈملۈكنى ئون

5. تاڭ (ئېغىرلىقتىكى) پاختىغا ئىجارىگە ئۆتتۈم.

6. بۇ ئون تاڭ پاختىنى كۆزدە

7. كەم-كۆتسىز بېرىمەن. بۇ

8. ئۈزۈملۈكنىڭ ھەرقانداق باج-سېلىقى

9. بولسا، مەن تىجى جاۋابكار بولىمەن. باي

10. تەمۈر جاۋابكار بولمايدۇ. گۈزاھچى نوم قۇلى،

11. گۈزاھچى بۇلات. بۇ نىشان مەن تىجە-

12. ىنگىدۇر. مەن تىجى ئۈزۈم

13. يازدىم.

37 (3 – 5)

1 biqin yïl aram ay iki
2 yangï-ķa manga təmür buķ-a-ķa
3 tarïğ tarïğu yir kərgək bolup
4 ķyïmtu-nïng qangïķ(?)-taķï ilqi
5 birlə-kii təng ülüx-lüg yirin
6 iki xïğ yaķ-a-ķa tuḍum bu
7 yir-kə əngiz tuḍṣa birim
8 alïm kəlẓə mən təmür buķ-a bilür
9 mən ķayïmtu bilməz uluğ birim
10 kəlẓə ol arķ-a-lïķ bolur tnuķ
11 mïsïr tanuķ səngə bu nixan
12 mən tөmür buķ-a-nïng ol mən
13 ķayïmtu tөmür buķ-a-ķa
14 ayïḍïp bitidim

ئىزاھلار:

4. qangiķ (چاڭقى): ˝UW˝2 دە "qaķqaķ(?)" دەپ ترانسكرىپسىيە قىلىنغان. بىز بۇ ھۆججەتنىڭ يېزىق ئالاھىدىلىكىگە ئاساسەن، بۇ يەر نامىنى qangīķ دەپ ترانسكرىپسىيە قىلىشنى مۇۋاپىق كۆردۇق.

6-7. bu yir-kə əngiz tuḍşa (بۇ يەرگە ئېڭىز تۇتسا): پىشقان زىرائىتى ئۇرۇۋلىنغان ئېتىز ئېڭىز ھېسابلىنىدۇ. شۇڭا، "بۇ يەرگە ئېڭىز تۇتسا" دېگەن جۈملە "بۇ يەرنىڭ ھۆسۈلىنى ئالغاندا" دەپ يەشمە بېرىلدى. ˝UW˝2 دە "بۇ يەرگە ئېڭىز تۇتسا" دەپلا ئېلىنغان.

12- tθmür (تۆمۈر): ˝UW˝2 نىڭ 73- بېتىدە، بۇ ۋەسقىنىڭ 12- ، 13- قۇرىدا بۇ ئىسىم "tụmür" دەپ ترانسكرىپسىيە قىلىنغان. بىز tθmür دەپ ترانسكرىپسىيە قىلىشنى مۇۋاپىق كۆردۇق. بۇ ئىسىم، مۇشۇ ۋەسقىنىڭ 2-، 8- قۇرلىرىدا təmür دەپ يېزىلغان. باشقا ۋەسقىلەردە təmir دېگەن شەكىلدىمۇ ئۇچرايدۇ. ھازىرغىچە ئۇيغۇر تىلىدا ئىزچىل قوللىنىلۋاتقان بۇ ئىسىمنىڭ ئۆزگىرىشىنى مۇنداق كۆرسىتىشكە بولىدۇ. tθmür < təmür < təmir.

يەشمىسى:

1. مايمۇن يىلى بىرىنچى ئاينىڭ ئىككىنچى
2. كۈنى، ماڭا-تەمۈر بۇقىغا
3. زىرائەت تېرىشقا يەر كېرەك بولۇپ،
4. قايىمتۇنىڭ چاڭقىتىكى ئىلچى
5. بىلەن تەڭ ئۆلەشكەن يېرىنى
6. ئىككى شىغ (دادەن ئاشلىققا) ئىجارىگەئالدىم. بۇ
7. يەرنىڭ ھۆسۈلىنى ئالغاندا، باج-

8. سېلىق كەلسە، مەن تەمۇر بۇقا جاۋابكار بولـ-
9. مەن، قايىمتۇ جاۋابكار بولمايدۇ. (نەگەر) چوڭ سېلىق
10. كەلسە، نۇ (قايىمتۇ جاۋابكار) بولىدۇ. گۇۋاھچى
11. مىسىر، گۇۋاھچى سەكّە. بۇ نىشان
12. مەن تۇمۇر بۇقىنىڭدۇر. مەن
13. قايىمتۇ تۇمۇر بۇقىدىن
14. سوراپ يازدىم.

38 (3 – 6)

1 biqin yïl (a)ram ay iki ////////
2 manga tïnsïdu-ḳa yir k(ərgək) /////
3 qikəz-təki tarïğ nəḍəg /////
4 kül-əy yaz-lïğ küz-lüg //////
5 yarïm xïğ tarïğ iki ///////
6 ür yaḳ-a birgü kərək(?) t/////////
7 bu yir-kə əngiz tuḍa //////////
8 kəlẓə mən tïnsïdu bil(ür) ///////
9 mən uluğ birim bolẓa /////////
10 -lïḳ bolur t(a)nuḳ ḳuḍl(uğ) //////
11 tanuḳ ḳ//////////////////////
12 ol mən boḳsadu (...)/////////
13 bititim bu kəni TWYK (.)///////
14 -lïğ ol

ئىزاھ:

1. بۇ ۋەسىقىنىڭ 1- قۇرىدىكى iki (ئىككى) سۆزىنىڭ ئاخىرىدىكى كەمتۈك بولۇپ قالغان ئورۇندىكى سۆزنى "yangïḳa"، "ygrmikə" باكى

otuzḳa" دەپ ئەسلىگە كەلتۈرۈش مۇمكىن. شۇڭا، بۇ يەردىكى كۈن، 1-اينىڭ 2-، 12- ياكى 22- كۈنلىرىدىن بىرىنى كۆرسىتىدۇ.

ھ شىمىسى:

1. مايمۇن يىلى بىرىنچى ئاينىڭ ئىككىنچى (ئون ئىككىنچى ياكى ىگىرمە ئىككىنچى كۈنى)
2. ماڭا تىنىسدۇغا يەر كېرەك (بولۇپ) ...
3. چىكەزدىكى تېرىلغۇ قاناق ...
4. دەم ئالدۇرىدىغان يەر يازلىق، كۈزلۈك ...
5. يېرىم شىغ (دادەن) بۇغداي، ئىككى ...
6. تېرىق ئىجارە بېرىشى كېرەك. ...
7. بۇ يەرنىڭ ھۆسۈلىنى ئالغاندا، (باج-سېلىق)
8. كەلسە، مەن تىنىسدۇ جاۋابكار بولىمەن. ...
9. ىمەن. چوڭ سېلىق بولسا، ...
10. ... بولىدۇ. گۈزاھچى قۇتلۇق، ...
11. گۈزاھچى ق-...
12. ىدۇر. مەن بوقسادۇ ... (سوراپ)
13. يازدىم. بۇ توغرا ...
14. -ىلىقدۇر.

39 (3 – 7)

1 taḳïğu yïl ikinḍi ay səkiz ygrmikə
2 manga ilqi-kə tarïğ tarïğu yir kərgək
3 bolup ḳayïmḍu-nïng yol toğan-taḳï yarïm

4 əngiz yir-in anuķ-ķa (t)uḍtum bu yir-kə
5 nəqə uruğ baḍsar ikəgü təng ündürüp
6 tarïr-biz bolmïx tüx-in təng üləxür-
7 biz bu yir-kə birim alïm kəlsər ikəgü
8 təng bilir-biz bu sθz-kə tanuķ ķay-a
9 bahxï tanuķ qisim bu nixan mən ilqi-
10 ning ol mən mïsïr xila ayïḍïp biḍitim

ئىزاھ:

4. anuķ-ķa tuḍtum (ئىجارىگە ئالدىم): anuķ-ķa tuḍ- (~tut-) دېگەن پېئىل ئەسلىدە "تەييارلاشقا ئالماق" (يەرنى ئاغدۇرۇپ ۋە تەكشىلەپ، ئۇرۇق چېچىشقا تەييار قىلىشقا ئالماق) دېگەن مەنىدە بولۇپ، بۇ يېرىم ئېكىز يەرنى (تېرىشقا) تەييارلاشقا ئالغۇچى ئىلچى ئەمگەك كۈچى چىقىرىشنى ۋە ئۇرۇقلۇقنىڭ يېرىمنى چىقىرىشنى ئۈستىگە ئالغاندىن باشقا، يەنە ھۆسۈلنىڭ يېرىمنى قايمدۇغا ئىجارە ئورندا تۆلىشى كېرەك. شۇڭا، يەشمىدە "anuķ-ķa tuḍ-" پېئىلى "ئىجارىگە ئالماق" دەپ يەشمە قىلىندى. "(تېرىشقا) تەييارلاشقا ئالماق" دەپ ئېلىنسىمۇ بولىدۇ.

يەشمىسى:

1. توخۇ يىلى ئىككىنچى ئاينىڭ ئون سەككىزىنچى كۈنى،
2. ماڭا ـــ ئىلچىگە زىرائەت تېرىشقا يەر كېرەك
3. بولۇپ، قايمدۇنىڭ يول توغاندىكى يېرىم
4. ئېكىز يېرىنى ئىجارىگە ئالدىم. بۇ يەرگە
5. قانچىلىك ئۇرۇق چېچىلسا، ئىككىمىز تەڭ چىقىرىپ،
6. تېرىيمىز. چىققان ھۆسۈلنى ئىككىمىز تەڭ ئۈلىشى-
7. مىز. بۇ يەرگە باج-سېلىق كەلسە، ئىككىيلەن

8. تەڭ تۆلەيمز. بۇ سۆزگە گۆژاھچى قايا
9. باخشى، گۆژاھچى چسسم. بۇ نىشان مەن ئىلچە-
10. سىكۈدۈر. مەن مسسر شىلا سوراپ يازدىم.

40 (3 – 8)

1 yunt yïl (al)ḍïnq ay səkiz
2 ygrmi-kə m(an)ga mïsïr-ḳa yür tarï-
3 ğu yir kərgək bolup ḳayïmtu-
4 nung sıḳap-taḳï yarïm ə(n)giz
5 yirin (a)nu(ḳ)-ḳa tuḍum b(u) yir-kə
6 niqə uruğ baḍẓa ikigü təng
7 alïrbiz b(u) yir-kə birim (a)lïm
8 kəlẓə ikirər (ya)rïm bilxip ////
9 birürbiz t(anu)ḳ əxgəkqi /////
10 səngə bu nixan mən ḳayïm(tu) ////
11 ol ///////(....) bitidim
12 ///////////(..) (..)YRWZWN /////s
13 ////////////////(...)/////////

يەشمسى:

1. ئات يىلى ئالتىنچى ئاينىڭ ئون سەككزىنچى
2. كۈنى، ماڭا ـــ مسسرگە تېرىق تېرىشـ-
3. ىقا يەر كېرەك بولۇپ، قايمتۇ-
4. ئىڭ سقاپتىكى يېرىم ئېڭىز
5. يېرىنى ئىجارىگە تۇتتۇم. بۇ يەرگە
6. قانچىلىك ئۇرۇق كەتسە، ئىككىيلەن تەڭ (ئۇستىمزگە)
7. ئالىمز. بۇ يەرگە ھەرقانداق باج-سېلىق

8. كەلسە، ھەر نىككىلىمىز يېرىمدىن ئۈستىمىزگە ئېلىپ (تەڭ)
9. تۆلەيمىز. گۈزۈاھچى ئەشگەكچى، (گۈزۈاھچى)
10. سەگە. بۇ نىشان مەن قايمىتۈ(نىڭ)-
11. مدۈر. ... يازدىم.
12. ...
13. ...

41 (3 – 9)

1 toğrul-(ḳa arpa tarïğu) yir
2 kərgək b(olup bulda aqa)rï-nïng
3 bərk toğ(an-taḳï bi)r əngiz
4 yirin anuḳ-(ḳa t)uḍtum
5 ɵrḍgün-tə anuḳ bolmïx-ta
6 iki sïğ arpa-nïng tüxin
7 tilik toğrul alïr tɵrt
8 küri arpa mən tilik toğrul
9 bulda aqarï-ḳa birip alḍï küri
10 bulda aqa(rï) ////////// SN(?)
11 ündürü(p) ////////////////
12 TWY//////////////////////
////////////////////////
13 bu yir-kə (.....)/////(..)
14 klẓə iki ülüx tilik toğrul
15 birür-mən bulda bir ülüx
16 birür-mən {..}yn-ə üq sïğ
17 arpa-tïn arḍuḳ baḍẓa ikigü
18 təng uruğ ündürüp {.....}
19 tarïr-biz mən kəxmirl-<ïğ>(?)

20 biḍidim

يه شمسى:

(... يىل ... ئاينىڭ ... كۈنى، ماڭا تىلىك)

1. توغرۇلقا (ئارپا تېرىش ئۈچۈن) يەر
2. كېرەك بولـ(ـۇپ، بۇلدا) ئاچارىنىڭ
3. بەرك توغاندىكى بىر ئېڭىز
4. يېرىنى (تېرىشقا) تەييارلاشقا ئالدىم.
5. خاماندا (ئارپا) تەييار بولغاندا،
6. ئىككى شىغ (دادەن) ئارپىنىڭ ھۆسۈلىنى
7. تىلىك توغرۇل ئالدۇ. تۆت
8. كۈرە ئارپـ(ـنى) مەن تىلىك توغرۇل
9. بۇلدا ئاچارىغا بېرىپ، ئالتە كۈرە (ئارپىنى)
10. بۇلدا ئاچارى ...
11. چىقىرىپ ...
12. ...
13. بۇ يەرگە (ھەرقانداق باج-سېلىق)
14. كەلسە، ئىككى ئۈلۈشىنى (مەن) تىلىك توغرۇل
15. تاپشۇرىمەن. مەن بۇلدا بىر ئۈلۈشىنى
16. تاپشۇرىمەن. (بۇ يەرگە) ئەگەر ئۈچ شىغ (دادەن)
17. ئارپىدىن ئارتۇق (ئۈرۈق) كەتسە، ئىككىيلەن
18. تەڭ ئۈرۈق چىقىرىپ ...
19. تېرىيمىز. مەن كەشمىرلىك (؟)
20. يازدىم.

42 (3 – 10)

1 ////////////// onunq ay
2 ////////-(ḳ)a manga təmür
3 ////////////// (t)arïğu yir
4 //////////p ḳyïmtu-nïng
5 ////////////// (i)lqi bilə-ki
6 ///////// (yr)ïm əngiz yirin
7 //////// (tut)dum bu yir-kə
8 ////////////// baḍẓa ikigü
9 //////////üp
10 ////////////// üləxip alïr-
11 ///////// (yi)r-kə əngiz {tu}
12 ////////////// alïm kəlẓə
13 ///////// (b)ilürbiz
14 ////////////// tanuḳ səngə
15 ////////////// təmür buḳ-a
16 ////////////////////in
17 ////////////////////u

يەشمسى:

1. ... (يىل) ئونىنچى ئاينىڭ
2. ... (كۈنى) ماڭا تەمۇر
3. (بۇقىغا زىرائەت) تېرىشقا يەر
4. (كېرەك بولۇپ) قايىمتۇرنىڭ
5. ... ئىلچى بىلەن
6. ... يېرىم ئېگىز يېرىنى
7. (تېرىشقا تەييارلاشقا) ئالدىم. بۇ يەرگە

8. (قانچىلىك ئۇزۇق) كەتسە، ئىككىيلەن
9. (تەڭ چىقىر)ىپ
10. (تېرىيمىز)... ئۇلىشىپ ئالىلمىز)
11. ... يەرگە ئېگىز
12. ... (باج)-سېلىق كەلسە،
13. ... جاۋابكار بولىمىز.
14. ... گۈزۈاھچى سەكّە،
15. ... تەمۇر بۇقا.
16. ...
17. ...

43 (3 – 11)

1 yunt yïl altïnq ay səkiz
2 ygrmi-kə manga mïsïr-ḳa yür
3 tarïğu yir kərg(ək bolu)p ḳayïmtu-
4 nïng sïḳap-taḳï ilqi bilə ülüx-
5 lüg manga təgər yrïm əngiz yir
6 yən-ə üsḍünki yir-ni mïsïr-ḳa birip
7 aldïn yrïm əngiz yir-ni anuḳ-
8 ḳa birdim bu yir-kə niq-ə uruğ
9 baḍẓa ikigü tng üləxip alïr-biz
10 alïm birim kəlẓə ik(i)rər (t)ng bilixip
11 tng birürbiz tnuḳ əxgəkqi tanuḳ
12 sngə bu nixan mən tmür-n(üng ol) mən
13 ḳayïmtu təmür-kə ayï(ḍ)ïp
14 ɵzüm bitidim

ئىزاھلار:

بۇ ۋەسىقە (3-8) 40- نومۇرلۇق ھۆججەت بىلەن مەزمۇن جەھەتتىن خېلىلا نوخشىشپ كېتىدۇ. شۇڭا، بۇ ئىككى ھۆججەتنى ئوخشاشلا بىر نادەم يازغان بولۇشى مۇمكىن دەپ پەرەز قىلىشقا بولىدۇ.

12. tmür (تمۇر): بۇ ھۆججەتكە ئۆزىنىڭ نىشانىنى (بەلگىسىنى) چۈشۈرگۈچىنىڭ (ياكى قول قويغۇچىنىڭ) ئىسمى (بۇ ئىسىم بۇ ھۆججەتنىڭ 13-قۇرىدىمۇ ئۇچرايدۇ). بۇ خىل ھۆججەتلەرنىڭ يېزىلىش شەكلىگە ئاساسلانغاندا، ئۇ ئىجارىگە ئالغۇچى بولۇشى كېرەك. بىراق، بۇ ھۆججەتنىڭ فوتو سۈرىتىدىن قارىغاندا، ئۇنىڭ 2- ۋە 6- قۇرلىرىدا، ئىجارىگە ئالغۇچىنىڭ نامى "مسىر" دەپ يېزىلغان. شۇڭا، "UW"2 دىمۇ mïsïr دەپ ترانسكرىپسىيە قىلىنغان. بۇ بىر ئالاھىدە ئەھۋال. بۇ ۋەسىقىنىڭ 12-، 13-قۇرلىرىدىكى "تەمۇر" دېگەن نادەم ئىسمىغا ئاساسەن، 2-، 8- قۇرلاردىكى "مسىر" دېگەن ئىسىمنى "تەمۇر" دەپ ئۆزگەرتىپ ياكى تۈزىتىپ ئىلىشقىمۇ بولىدۇ.

يەشمىسى:

1. ئات يىلى ئالتىنچى ئاينىڭ ئون سەككىزىنچى
2. كۈنى، ماڭا ـ مىسرگە تېرىق
3. تېرىشقا يەر كېرەك بولۇپ، (مەن) قايمىتۇ
4. سقاپتىكى، ئىلچى بىلەن ئۈلەش-
5. كەن(دە) ماڭا تەگكەن يېرىم ئېكىز يەر(نى)،
6. يەنى يۇقىرىقى يەرنى مىسرغا بېرىپ،
7. تۆۋەنكى يېرىم ئېكىز يەرنى(تېرىشقا) تەييارلاش-
8. قا بەردىم. بۇ يەرگە قانچىلىك ئۇرۇق

9. كەتسە، ئىككىيلەن تەڭ چىقىرىمىز.
10. باج-سېلىق كەلسە، ھەر ئىككىمىز ئۈستىمىزگە ئېلىپ،
11. تەڭ تاپشۇرىمىز. گۈڭاھچى ئەشگەكچى، گۈڭاھچى
12. سەڭە. بۇ نىشان مەن تەمۇرنىڭدۇر. مەن
13. قايىمتۇ تۆمۇردىن سوراپ
14. ئۆزۈم يازدىم.

44 (3 – 12)

1 tang kəpəzi (.)l(...)
2 borluḳ-nïng yir-ning
3 ///(...) ḳalanï bolsar
4 mə(n) tmiqi bilür-mə(n)
5 bay(?) tmür bilməz tnuḳ
6 tügəl ynga tnuḳ ḳoyn
7 (.)///// b(u n)ixan mən tmiqi-
8 ning ol mən θṣüm
9 bitidim

يە شەمسى:

1. تاڭ (ئېغىرلىقتىكى) كېڭەزى ...
2. ئۆزۈملۈكنىڭ، يەرنىڭ
3. ... قالانى (بېجى) بولسا،
4. مەن تەمىچى جاۋابكار بولىمەن.
5. باي تەمۇر جاۋابكار بولمايدۇ. گۈڭاھچى
6. تۆكەل يە(ا)ڭا، گۈڭاھچى قوين.

7. ... بۇ نىشان مەن تىمچە-
8. سىكىدۇر. مەن ئۆزۈم
9. يازدىم.

45 (3 – 13)

1 yunḍ yïl altïnq ay on yngï-ḳa
2 mnga sranguq-ḳa uṣun-ḳa barğu
3 əxək ulağ kərgək bolup ḳïbrïdu-
4 nung əxəkin onar-ḳa {..} toḳuz oḍuz-
5 luḳ bθzgək [bθz-kə] tərkə altïm
6 ḳuḍaba-tïn yanmïx-ta bu əxək-
7 ni təri birlə kθni birür-
8 mən əxək-ni təri birlə birməsr-
9 mən srḳuy-taḳï mahmur-a birlə
10 ülüx-lüg yirimni iki tüzin
11 tarïp yiṣün bu əxək barïr-
12 ta kəlir-tə tax tgil bolsar bix
13 yaxar yaraḍu əxəkig birür-
14 mən əxək-ni birginqə bu
15 yirm-ni yiṣün tip
16 nixan qïṣïp biḍig birdim
17 tanuḳ il buḳ-a tnuḳ
18 isigi mən ḳarïm
19 sranguq-ḳa üq ḳaḍa
20 ayïḍïp biḍidim

ئىزاھلار:

4. onarka: ئەسلى تېكستتىكى ئوقۇغلى بولمىغان {..} onar-ķa دېگەن سۆزگە ئاساسلانغاندا، onar-ķa نى "ھەر ئون (كۈنلۈكنى)" دەپ چۈشىنىشكە بولىدۇ. بىراق، -ķa نىڭ قۇيرۇقىدىكى قارا سىياھتا بۆلگانغان نورۇندا يەنە ئىككى ھەرپنىڭ ئورنى بولۇپ، بۇ ھۆججەتنىڭ رەسىمگە ئاساسەن، بۇ سۆزنى ئەسلىگە كەلتۈرۈپ، ķa{rï} دەپ تىرانسكرىپسىيە قىلىش مۇمكىن. شۇنداق بولغاندا، onar ķa{rï} نى "ھەر ئون قارى" (قارى-ئۇزۇنلۇق ئۆلچەم بىرلىكى بولۇپ چىغا تەڭ) دەپ چۈشىنىشكە بولىدۇ. پۈتۈن جۈملىنى بولسا، "قىبرىدۇنىڭ ئېشىكىنى ھەر ئون قارىسى (چىسى) يىگىرمە توققۇزلۇق بۆزگە ئىجارىگە ئالدىم." دەپ يەشمە قىلىشقىمۇ بولىدۇ.

5. bθzgək (=bθz-kə): ئەسلى تېكستتە "bθz-kə" (بۆزگە) دېگەن سۆز "bθz-gək" (بۆزگەك) دەپ يېزىلىپ قالغاندەك قىلىدۇ.

يەشمىسى:

1. ئات يىلى ئالتىنچى ئاينىڭ ئونىنچى كۈنى،
2. ماڭا ــ سراكۈچقا يىراقتا بېرىش ئۈچۈن
3. ئېشەك ئولاغ كېرەك بولۇپ، قىبرىدۇ-
4. نىڭ ئېشىكىنىڭ ھەر ئون (كۈنلۈكنى) يىگىرمە توققۇزلۇق
5. بۆزگە ئىجارىگە ئالدىم.
6. قۇتابادىن قايتىپ كەلگەندە، بۇ ئېشەك-
7. نى ئىجارىسى بىلەن بىللە ساق (قايتۇرۇپ) بېرە-
8. مەن. ئېشەكنى ئىجارىسى بىلەن (قايتۇرۇپ) بېرەلمە-
9. سەم، سرقۇيدىكى ماخمۇرا بىلەن
10. (بىرلىكتە) ئۇلۇشكەن يېرىمنى ئىككى قېتىم

11. تېرىپ يېسۇن. بۇ ئېشەك بېرىش
12. (ياكى) كېلىشتە سىرتتا يوقالسا، بەش
13. ياشلىق (ياراملىق) ئېشەك تېپىپ بېرە-
14. مەن. ئېشەكنى بەرگۈچە بۇ
15. يېرىمنى (تېرىپ) يەپ تۈرسۇن دەپ
16. نىشان سىزىپ، ھۆججەت بەردىم.
17. گۈڭاھچى ئىل بۇقا، گۈڭاھچى
18. ئىسىگى. مەن قارىم
19. سىراكۈچتىن ئۇچ قاتا
20. سوراپ يازدىم.

46 (3 – 14)

1 yunt yïl ikinḍi ay
2 toḳuz yangïḳa manga tθlək
3 təmür-kə tərkən ud
4 kərgək bolup umar-
5 nïng ala udïn tərkən
6 aldïm bu ud-nïng
7 tərin-gə küz yangïṭ-a
8 iki xïğ tarïğ üq sïğ
9 yür birürmən bu ud-
10 nïng θlsər ïdsar
11 mən umar birür-mən yoḳ
12 bolsar mən bilürmən
13 bu udnï onunq ay
14 bağïrqḳ-ḳa təginq

15 ixlədmək boldum
16 tanuķ nom ķulï tanuķ
17 kөküs ķay-a bu nixan
18 məning ol mən tөlək
19 təmür θşüm bitidim

ئىزاھلار:

3. tərkən (ئىجارىگە): مالوژ "tərkən سۆزى موڭغۇل تىلى ۋە سېرىق ئۇيغۇر تىلىدىكى tərgən (يۈك ھارۋىسى) دېگەنگە توغرا كېلىدۇ، tərgən ud بولسا، يۈك ھارۋىسىغا قاتىدىغان ئۇينى كۆرسىتىدۇ" دەپ ھېسابلىغان. tər بولسا، "ئىجارە، ئىجارە ھەققى" دېگەن مەنىدە بولۇپ، ئۇنىڭغا kə- ياكى kən- ئۇلانغاندىن كېيىن، يەنە al- (ئالماق) يارىدەمچى پېئىلى قوشۇلسا، يەنى tərkə/tərkən al- شەكلىدە كەلسە، "ئىجارىگە ئالماق" دېگەن مەنىگە ئىگە بولىدۇ. ئۇ ئالدىنقى ھۆججەتتە tərkən al- دېگەن شەكلىدە كەلگەن بولۇپ، بۇ ۋەقىنىڭ 5-، 6- قۇرلىرىدا tərkən al- شەكلىدە كەلگەن. شۇڭا، بۇ ۋەقىنىڭ 3- قۇرىدىكى tərkən سۆزى "UW"2 دە ئېلىنغانغا نوخشاش "ئىجارە" مەنىسىدە ئېلىندى.

14. baķïrqķa-ķa təginq (كىرگەنگە قەدەر): baķïrqķ قا "UW"2 دە "شۇتا (؟)" ياكى "دەرتە(؟)" (ھارۋىنىڭ شوتىسى ياكى دەرتىسى) دېگەن مەنا بېرىلگەن. مەھمۇد قەشقىرى «دىۋانۇلۇغاتىت تۈرك»تە bağïrqaķ (باغىرچاق) دېگەن سۆزنى "ئۇچۇلۇق" دەپ ئىزاھلىغان. («تۈركىي تىللار دىۋانى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1980- يىل نەشرى، 653- بەت).. baķïrqķنىڭ يۇقىرىدىكى كۆرسىتىلگەن مەنىلىرىگە ئاساسەن، بۇ ھۆججەتنىڭ 13- ۋە 15- قۇرلىرىدىكى سۆزلەرنىڭ مەنىسىنى ئېنىق، چۈشىنىشلىك يېشىپ بېرىش تەس.

بىزنىڭچە، baķïrqķ-ķa نى baķïr qaķ-ķa دەپ، يەنى baķ-$ïr

(باقماق، قارماق دېگەن پېئىلغا سۆپەتداش قوشۇمچىسى $ir قوشۇلغان شەكىل)، qaḳ#ḳa (چاغقا، ۋاقىتقا) دەپ چۈشەنگەندە، بۇ ۋەسىقىنىڭ 13-ۋە 15- قۇرلىرىنى "بۇ ئۆينى ئونىنچى ئاي قارىغان چاغقا (كىرگەنگە) قەدەر ئىشلىتىدىغان بولدۇم" دەپ چۈشىنىشلىك قىلىپ يېشىپ بەرگىلى بولىدۇ. baḳïrqḳ نى baḳïr بىلەن ḳ (~qaḳ) قوشۇلۇپ يېزىلغان دېيىشكە بولىدۇ.

يەشمىسى:

1. ئات يىلى ئىككىنچى ئاينىڭ
2. توققۇزىنچى كۈنى، ماكا ـ تۆلەك
3. تەمۇرگە ئىجارىگە ئۇي (كالا)
4. كېرەك بولۇپ، ئۆمار-
5. ئىڭ ئالا ئۆيىنى ئىجارىگە
6. ئالدىم. بۇ ئۆينىڭ
7. ئىجارىسىگە كۈز ۋاقتىدا
8. ئىككى شىغ (دادەن) بۇغداي، ئۈچ شىغ (دادەن)
9. تېرىق بېرىمەن. بۇ ئۇي
10. ئۆلۇپ قالسا،
11. مەن ئۆمار (تۆلەپ) بېرىمەن. يوقلىپ
12. كەتسە، مەن جاۋابكار بولىمەن.
13. بۇ ئۆينى ئونىنچى ئاي
14. كىرگەنگە قەدەر
15. ئىشلىتىدىغان بولدۇم.
16. گۇۋاھچى نوم قۇلى، گۇۋاھچى

17. كۆكۈس قايا. بۇ نىشان
18. مېنىڭدۇر. مەن تۆلەك
19. تەمۇر ئۆزۈم يازدىم.

47 (3 — 15)

1 (biq)in yïl bixinq ay toḳuz yangï-ḳa m(anga) ...
...
2 borluḳ krgək bolup (s)antu-ltḳï basïḳ ... ...
3 -lïğ borluḳïn üq künqi iki biž b-... ...
4 bo(r)luk-ta t-... ...-imix-in yaḳ(a)sïn ... ...
5 bu üq kü(p)(?) ...-da bir sïn(ga)r(?) KW-... ...
6 (mn)(?) tüy KRK/// ... ..-a ...-r-ta
7 kθ(p)(?) künqi SWY/ ... ...
8 bitig ///// b-... ... ...
9 tnuḳ (a)lp ar-... ... ...
10k
bu bo(r)luḳ(?) ... ...
11k asï ////// y-... ... ...
12k bir apḳuttï). b-... ... ... -a W/...
13k biz yangï ang-... /BYḲY birlə tügəl
14k borluḳ-nung tü(xi)(?) krgəksiz yaḳaḳa
15k bax bitig ol

ئىزاھلار:

بۇ ۋەسىقە توغرىسىدا، قارالسۇن ئىسراپىل يۈسۈپ «دۇنخۇاڭ، تۇرپان تەتقىقاتى» 4- جىلد، 1999.

قوليازما ھەققىدە: بۇ ئۇزۇملۇكنى تىجارىگە ئېلىش توختىمى بولۇپ، 1980- يىلى تۇرپان بېزەكلىك مىكئىۋىدىن تېپىلغان. ئۇنىڭ دەۋرى مىلادى 13- ئەسىردىن كېيىن ئەمەس بولۇشى مۇمكىن. بۇ ۋەسىقە ھازىر .T 80. BI:528 نومۇر بىلەن تۇرپان ۋىلايەتلىك مۇزېيدا ساقلانماقتا.

بۇ ھۆججەت، مەزمۇن جەھەتتىن خېلى ئېنىق ھالدا "تىجارە ئېلىش ۋەسقىلىرى" تۇرىگە كىرىدۇ (2"UW" دىكى RH تۇرىگە كىرىدۇ).

1. yangï-ķa (ياڭقا): تۆپ سۆز (yangï "يېڭى"، "دەسلەپ" دېگەن مەنىگە ئىگە) بولۇپ، قەدىمكى ئۇيغۇرچىدا ھەر ئاينىڭ ئالدىنقى ئون كۈنى ئىچىدىكى كۈنلەر yangïķa بىلەن ئىپادىلىنىدۇ.

3. künqi (كۈنچى): چەت تىلدىن قەدىكى ئۇيغۇرچىگە كىرگەن سۆز، ئۇ ئۆلچەم قاچىسى ياكى ئۆلچەم بىرلىكىنى كۆرسەتسە كېرەك. سانسكرىتچىدە künqi گە يېقىن كېلىدىغان kunji دېگەن ئاتالغۇ بار بولۇپ، "بىر kunji سەككىز سقىمغا تەڭ". شۇڭا، بۇ ئاتالغۇنىڭ سانسكرىتچىدىن قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىغا كىرىش ئېھتىمالى بار. بۇ ئاتالغۇنىڭ قايسى چەت تىلدىن كىرگەنلىكى تېخى ئېنىق بېكىتىلمىگەن ئەھۋال ئاستىدا، بىز ئۇنى kürqi ياكى kuinqi دەپ ترانسكرىپسىيە قىلىشقىمۇ بولىدىغانلىقىنىمۇ ئەسكەرتىمىز.

3. biž (بىژ): چەت تىلدىن كىرگەن سۆز بولۇپ، ئۆلچەم قاچىسى، ياكى ئۆلچەم بىرلىكىنى كۆرسەتسە كېرەك.

5. kü(p)(?) (كۈپ): ئەسلى تېكىستتە بۇ سۆزنىڭ ئاخىرقى ھەرپى ئېنىق ئەمەس. بىز مەزكۇر ھۆججەتنىڭ خەت ئۇسخىسىغا، بولۇپمۇ p ھەرپىنىڭ سۆز ئاخىرىدىكى شەكلىگە ئاساسەن، ئۇنى küp دەپ ئەسلىگە كەلتۈرۈپ ترانسكرىپسىيە قىلدۇق. يەنە، بۇ ھۆججەتنىڭ 7- قۇرىدىكى kθ(p)(?) دېگەن سۆزنىڭ ئاخىرىدىكى p ھەرپىمۇ يۇقىرىدىكى ئاساستا ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. شۇنى ئەسكەرتىپ قويۇش زۆرۈركى، kü(p)(?)نى kü(rk)(?) ياكى kü(ng)(?) دەپ، kθ(p)(?)نى kθ(k)(?) ياكى kü(n)(?) دەپ ترانسكرىپسىيە قىلغىلى بولىدىغانلىقىنى ئىنكار قىلغىلى

بولمايدۇ. چۈنكى، كەمتۈك ھۆججەتلەردىكى، بولۇپمۇ مەزمۇننى تازا ئېنىق ئۇققىلى بولمايدىغان كەمتۈك ھۆججەتلەردىكى بىر نەچچە ھەرپى ساقلىنىپ قالغان سۆزلەرنى ئەسلىگە كەلتۈرۈپ ترانسكرىپسىيە قىلغاندا، ئۇنىڭ نۇسخىنىڭ بولۇش دەرىجىسىگە كاپالەتلىك قىلماق تەس. شۇڭا، ئىلمىي ئاساستا ئېھتىياتچان پوزىتسىيە تۇتۇشقا توغرا كېلىدۇ.

13. -5، -7، -KW: چوڭ يېزىلىشى بويىچە بېرىلگەن ھەرپلەر ئىچىدە، W بولسا، o، u ياكى θ، üنى ياكى ئۇلارنىڭ ھالقا شەكىللىك قىسمىنى، k ھەرپى بولسا k ياكى g نى، s ھەرپى s ياكى x نى، Y ھەرپى y ياكى ï/i نى، B ھەرپى b ياكى p نى، Ķ ھەرپى ķ ياكى ğ نى كۆرسىتىدۇ.

12. apķutlï (ئاپقۇتلى): بۇ سۆزنىڭ مەنىسى ئېنىق ئەمەس. ئۇنىڭ ئاخىرىدىكى z ھەرپىنىڭ قۇيرۇقى يۇقىرىغا قايرىلغان قىسمى يېزىلغاندىن كېيىن، يەنە ئۆچۈرۈۋېتىلگەندەك قىلىدۇ. شۇڭا، بۇ سۆزنى abķuuxï (مەنىسى "ئوۋ قۇشى" ؟) دەپ ترانسكرىپسىيە قىلىشمۇ مۇمكىن.

14. tü(xi)(?) (تۈشى): بۇ سۆز ئۇنىڭ ئالدى- كەينىدىكى سۆزلەرنىڭ مەنىسىگە ئاساسەن، شۇنداق ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ ترانسكرىپسىيە قىلىندى.

يەشمىسى:

1. مايمۇن يىلى بەشىنچى ئاينىڭ توققۇزىنچى كۈنى، ماڭا ...
2. ئۇزۇملۇك كېرەك بولۇپ، سانتۈلدىكى باسىق ...
3. ئۇزۇملۇكنى ئۈچ كۈنچى(؟) ئىككى بۈ(؟) ...
4. ئۇزۇملۇكتە (ياكى ئۇزۇملۇكتىن) ... ئىجارە ھەققىنى ...
5. بۇ ئۈچ كۈپ(؟) ... بىر تەرەپ ...
6. مەن تۇي(؟) ...
7. كۆپ(؟) كۈنچى(؟) ...
8. ھۆججەت (توختام) ...
9. گۈزاھچى ئالپ ئار- ...

10. بۇ ئۇزۇملۇك (؟) ...

11. ...

12. بىر ئاپقۇتلى(؟) ...

13. -مىز يېكى ... بىرگە تۇغەل ...

14. ئۇزۇملۇكنىڭ مېۋىسىنى (؟) ئىجارە ھەقىگە (سۈندۈرۈشقا) بولمايدۇ. بۇ باش (ئاساسىي) ھۆججەتتۇر (توختامدۇر).

4. قەرز ئېلىش ۋەسىقىلىرى

48 (4-1) ـــــ 79 (4-32)

48 (4 ـــ 1)

1 taḳïğu yïl altïnq ay bir yangïḳa mən ïnal barsḳa
2 yüz ḳanpu krgək boltï yoḳtïr-ta altïm . iki
3 ït yïl altïnq ay bir yangïḳa əlig ḳanpu baxïnta)
4 urup yüz əlig ḳanpu birür-mən bu ////////////-
5 qi totuḳ tanuḳ kənq bars ////////////////
6 bu ////////////////////////////////

يە شىمىسى:

1. توخۇ يىلى ئالتىنچى ئاينىڭ بىرىنچى كۈنى، مەن ئىنەل بارسقا
2. يۈز قانىپۇ كېرەك بولدى. يوقتىردىن ئالدىم. ئىككىنچى (يىلى؟، يەنى)
3. ئىت يىلى ئالتىنچى ئاينىڭ بىرىنچى كۈنى، ئەللىك قانىپۇ ئۈستەك
4. قوشۇپ يۈز ئەللىك قانىپۇ بېرىمەن. بۇ ...
5. ـچى توتۇق، گۈڭاھچى كەنج بارس ...
6. بۇ ...

49 (4 ـــ 2)

1 //////////////////// (ygr)mi-kə manga abïq-ḳa ḳuanpu

2 (krgək bol)dï aqari bəg-tə ming ķuanpu alïm

3 ////////////////// ķuanpu-ķa ay sayu səxürmətin

4 //////// ķuanpu birginqə mən abïq θrü ķodï bolsar-mən

5 ////////N ənük birlə kθni birzün bu sawda tanuķ

6 /////////(.) buķaqï sa(.)//(.) tanuķ tibahxï ķotïq

7 /////////(.) arsl(a)n // (ta)mğa biz üqəgü-nüng ol

8B yikqi alpyəgən sangun (..)LY

ئىزاهلار:

2. aqarï (ئاچارى): سانسكرىتچه "acarya" دىن كەلگەن بولۇپ، "ئۇستاز"، "ھەزرەت" دېگەن مەنىدە بۇ يەردە ئادەم نىسمى بولۇپ كەلگەن.

4. θrü ķodï bolsar-mən (يا ئۇنداق، يا مۇنداق بولۇپ قالسام): "θrü ķodï bol-" نىڭ سۆزمۇ سۆز مەنىسى "تېگىز-پەس بولماق"، "ئۆزە-تۆۋەن بولماق" بولۇپ، "UW"2 دە "قېچىپ كەتمەك"، "ئۆزىنى قاچۇرماق ياكى چەتكە ئالماق" مەنىسى بېرىلگەن. بىزنىڭچە "-θrü ķodï bol"، "يا ئۇنداق، يا مۇنداق بولۇپ قالماق" دېگەن مەنىدە بولۇپ، قەرز ئالغۇچى ئابىچىنىڭ بېشىغا قازا ياكى ھادىسە كېلىپ، قەرزنى قايتۇرالماسلىق ھالىتىنىڭ شەكىللىنىشىنى كۆرسىتىدۇ.

8B. بۇ بىر قۇر سۆزنىڭ تېكىستتىكى مەزمۇن بىلەن بىۋاستە مۇناسىۋىتى بوقتەك كۆرۈنىدۇ.

يەشمىسى:

1. (... يىل) ... ئاينىڭ ئون ... ىنچى كۈنى، مەن ئابىچقا قانپۇ

2. (كېرەك بولـ)دى، ئاچارى بەگدىن مىڭ قانپۇ ئالدىم.

3. ... قانپۇنى ھەر ئايدا ئۈزۈپ قويماستىن

4. (ئۆسۈمى بىلەن تۆلەيمەن ؟ ئەگەر) قانىۋنى (قايتۇرۇپ) بەرگۈچە مەن ئابىچ يا ئۇنداق، يا مۇنداق بولۇپ قالسام،

5. ... ئەنۇك بىلەن برلىكتە تولۇق بەرسۇن. بۇ سۆزگە گۇۋاھچى.

6. ... بۇقاچى سا...گۇۋاھچى تىباخشى قوتىچ،

7. (گۇۋاھچى) ... ئارسلان (بۇ) تامغا بىز ئۆچەيلەننىڭدۇر.

8. يىكچى ئالپىيەگەن ساڭۇن. ...

50 (4 — 3)

1 /// (yï)l tərtünq ay toḳuz yəgrmi-kə manga iltə ////

2 //////////p artmïx-ta altmïx üq ḳuanpu<-ḳa> altïm s/////

3 ////////ï-ta ḳapïğ kiriqə-ki küp üzə bir (.)///////

4 ////(.)ginqə ḳap yarïlsar kəlük bərtinsər ////////

5 /////(..) mən artmïx bilirmən bu süqüg bi//////////

6B //////(.)m ḳïryaḳuz kəni birṣün tnuḳ yoğu////////

7B ///// biz ikəgü-nüng ol bu süqüg alğalï //////////

8B //////mïx intu bərirmən

ئىزاھ:

2. ḳapïğ kiriqə-ki (قاپنى (ئۇنىڭغا) پاتىدىغان ؟): "UW"2 دە مەنىسى ئېنىق ئەمەس دېيىلگەن. بىز بۇ ۋەسىقىنىڭ 4- قۇرىدىكى "قاپ يىرتىلسا" دېگەن سۆزگە ئاساسەن، "ḳapïğ"نى "قاپنى"، "kiriqə-ki"نى (ئۇنىڭغا) پاتىدىغان (؟) دەپ يەشمە قىلدۇق. كېيىنكى سۆزنىڭ يەشمىسى تازا ئىشەنچلىك بولمىغاچقا، ئۇنىڭ كەينىگە (؟) بەلگىسى قويۇلدى.

يەشمىسى:

1. ... يىلى تۆتىنچى ئايىنىڭ ئون توقىقۇزىنچى كۈنى، مەن ئىلتە(مۇرگە؟) ...

2. ... (كېرەك بولۇ)پ، ئارتمىشتىن ئاتمىش ئۈچ قانچۇغا ئالدىم.

...

3. ... قانچى (ئۇنىڭغا) پاتىدىغان كۆپ بىلەن بىر ...

4. ...گىچە قاپ يېرىلسا، ئۇلاغ زەخمىلەنسە، ...

5. ... مەن ئارتمىش جاۋابكار بولىمەن. بۇ مۇسەللەس (ياكى ئۈزۈم شەربىتى) ...

6B. ... قىرياقۇز تولۇق بەرسۇن. گۈزۈاھچى يوغۇ ...

7B. ... بىز ئىككىيلەننىڭدۇر. بۇ ئۈزۈم ھارىقى (ياكى مۇرابباسى)نى ئالغىلى ...

8B. ... ئىنتۇ بېرىمەن.

51 (4 — 4)

1 yïm[=yïlan] yïl altïnq ay səkiz yangïķa mən ķutluğ
2 ygən tonga-tan yüz ķ(an)pu (alğ)u ərti bir HW////
3 əlig ķanpuķa ķo(q)o(?)-taķï //// ķïşnaķ-ķa //
4 sayu iki yoğun bθz k(ir)ür taķï kin yigən(?)
5 (....) (...)´R sawïm yorïmazun ygən tonga sawïm
6 yorïzun tanuķ alp ķ////// tïng turğan ķutluğ
7 //(...)K´C ķutl(uğ) (.....)

ئىزاھلار:

4. (?)θgən: بۇ ۋەسىقىنىڭ فوتو سۈرىتىدىن قارىغاندا، بۇ سۆزنى

"yigən" دەپ ترانسكرىپسىيە قىلىشقىمۇ بولىدۇ. 2"UW" دە "θgən" ("ئۆستەڭ" دېگەن مەنىدە) دەپ ترانسكرىپسىيە قىلىنىپ، تازا ئىشەنچ بولمىغاچقا، سوئال بەلگىسى قويۇپ قويۇلغان. بىز بۇ سۆزنى "yigən" دەپ ترانسكرىپسىيە قىلىشنى مۇۋاپىق كۆردۇق. چۈنكى، "yigən" بۇ ۋەسقىنىڭ 2- ۋە 5- قۇرلىرىدا ئاددىم ئىسىمى بولۇپ كەلگەن "yigən" نى "yəgən" ياكى "ygən" (ئەسلى مەنىسى جىيەن)نىڭ يەنە بىر خىل يېزىلىشى دېيىشكە بولىدۇ. بىراق، ۋەسقىنىڭ بۇ سۆزدىن كېيىنكى قىسمىمۇ كەمتۈك بولغاچقا، شۇنداقلا بۇ سۆزنىڭ "θgən" بولۇشىنمۇ پۈتۈنلەي ئىنكار قىلىۋتىشكە تولۇق ئاساس بولمىغاچقا، "yigən" نىڭ كەينىگە سوئال (؟) بەلگىسى قويۇلدى.

يەشمىسى:

1. يىلان يىلى ئالتىنچى ئاينىڭ سەككىزىنچى كۈنى، مەن قۇتلۇغنىڭ
2. يىگەن توڭادىن يۈز قانچۇ ئېلىشىم بار ئىدى. بىر ...
3. ئەللىك قانچۇغا قوچودىكى ... خەزىنىگە (ئايا)-
4. سايىن (ھەر ئايدا) ئىككى قېلىن بۆز كىرىدۇ. تېخى كېيىن، يىگەن(؟)
5. ... سۆزۈم ئىناۋەتسىز بولسۇن. يىگەن توڭا(نىڭ) سۆزى
6. ئىناۋەتلىك بولسۇن. گۈزۈاھچى ئالپ قـ... تىڭ تۇرغان قۇتلۇغ.
7. ... قۇتلۇغ ...

52 (4 — 5)

1a ud yïl üqünq ay bir y(angïķa)(?) ////////////////////
2a kərgək boltï təg(..)-tə yüz ////////////////////////
3a ay bir yangïķa yüz əlig ////////////////////////////
4B ////////////////////////////////(.....)nqə ɵrü ķoţï

5B //////// oğlum tr-du kün arslan ikəgü kөni birzün qam

6B (qarïm ķïl)mazun bu sawda tanuķ adïğ tanuķ yikuy nom

7B /////// tmğa mən ķut arslan sangun-nung oğlum trdu

ئىزاھ:

4. بۇ ۋەسىقىنىڭ ئالدىنقى 3 قۇردىكى خەتلەر چوڭلۇقى 14.5cm X 4.5cm كېلىدىغان قەغەز پارچىسىدا، كېيىنكى 4 قۇردىكى خەتلەر 27cm X 9.5cm چوڭلۇقتىكى قەغەز پارچىسىدا بولۇپ، بۇ ئىككى قەغەز پارچىسىدىكى خەتلەرنىڭ پوچىركىسى ۋە ئۇلارغا بېسىلغان تامغىلار بىر-بىرىگە ئوخشايدۇ (قارالسۇن "UW"3 نىڭ 75-76 فوتو رەسىملەر). دېمەك، بۇ ئىككىسى يىرتىلىپ كەتكەن بىر ۋەسىقىنىڭ پارچىلىرىدىن ئىبارەت. ئۇلارنى پەرقلەندۈرۈش ئۈچۈن، ترانسكرىپسىيىدىكى قۇر نومۇرلىرىنىڭ كەينىگە A ۋە B ھەرپلىرى بېرىلگەن.

يەشمىسى:

1A. كالا يىلى ئۈچىنچى ئاينىڭ بىرىنچى كۈنى، ...

2A. كېرەك بولدى. تەگ- ...تىن يۈز ...

3A. ئاينىڭ بىرىنچى كۈنى، يۈز ئەللىك ...

4B. ... (قايتۇرۇپ بەرگۈچە)، يا ئۇنداق، يا مۇنداق (بولۇپ)

5B. (قالسام)، ئوغۇللىرىم تىردۇ، كۈن ئارسلان ئىككىسى تولۇق بەرسۇن. دەتالاش

6B. قىلمىسۇن. بۇ سۆزگە گۇۋاھچى ئادىغ، گۇۋاھچى يىكۈي نوم.

7B. ... (بۇ) تامغا مەن قۇت تارسلان ساكۈننىڭ ئوغلى تردۇ(نىڭدۇر).

53 (4 — 6)

1 ud yïl ikinti ay bir yangïķa manga
2 büdüs tutung-ķa nəpqikdə kidiz krgək
3 bolup arslan sïngķur oğul-ta bir kidiz altï
4 bθz-kə altïm birlə barmïx arķïx yanmïx-ta
5 altï bθz birip ïdurmən arķïx-tïn ïdmasar-
6 mən birər ay birər bθz asïğ birlə kθni birür-
7 mən ķaq ay tutsar bu oķ yangqa asïğï
8 birlə kθni birürmən bθz birginqə yoķbar bolsar
9 əwtki-lər kθni birzün tanuķ yigən tax oğul
10 bu tamğa mən büdüs tutung-nung ol

ئىزاھ:

4. yoķ bar bol- (يا ئۇنداق، يا مۇنداق بولۇپ قالماق): سۆزمۇ سۆز مەنىسى "يوق-بار بولماق" ياكى "بار-يوق بولماق". 2"UW" دە "قېچىپ كەتمەك"، دېگەن مەنا بېرىلگەن. يەنى ۋەسىقە (2-4) 48 دىكى "θrü yoķ bar"غا بەرگەنگە ئوخشاش مەنا بېرىلگەن. بىزنىڭچە، "ķodï bol-" بولسا، "قازايۇ قەدەر كەلمەك"، "(قەرزنى قايتۇرالمغۇدەك) تاسادىپىي ئەھۋال يۈز بەرمەك" دېگەندەك مەنىلەرنى ئىپادىلەيدۇ. شۇڭا، بىز بۇ يەشمىدە، يۇقىرىدا كۆرسىتىلگەندەك مەنىلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدىغان "يا ئۇنداق، يا مۇنداق بولماق" دەپ ئېلىشنى مۇۋاپىق ھېسابلىدۇق.

يه شممسى:

1. كالا يلى ئككنچى ئاينىڭ برىنچى كۈنى، مەن

2. بۇدۇس تۇتۇڭغا نەپچىك (دېگەن يەر)دە كىگىز كېرەك

3. بولۇپ، ئارسلان سىڭقۇر ئوغۇلدىن بىر كىگىز(نى) ئالتە

4. بۆزگە ئالدىم. مەن بىللە بارغان كارۋان يانغاندا،

5. ئالتە بۆزنى (شۇلاردىن) ئېۋەتىپ بېرىمەن. ئەگەر كارۋاندىن ئېۋەتمە-

6. سەم، (كېچىكتۈرگەن) ھەر ئايغا بىر بۆزنى ئۆسۈم قىلىپ، قوشۇپ تولۇق بېرە-

7. مەن. قانچە ئاي كېچىكتۈرسەم، مۇشۇ (توختام) بويىچە ئۆسۈمى

8. بىلەن تولۇق تاپشۇرىمەن. ئەگەر بۆزنى (تاپشۇرۇپ) بەرگۈچە يا ئۇنداق، يا مۇنداق بولۇپ قالسام،

9. ئۆيۈمدىكىلەر تولۇق (تۆلەپ) بەرسۇن. گۈزاھچى يىگەن تاش ئوغۇل.

10. بۇ تامغا مەن بۇدۇس تۇتۇڭنىڭدۇر.

54 (4 — 7)

1 (k)üskü yïl tərtünq ay bir yangïqa
2 manga bolmïx-qa asïğ-qa kümüx
3 (kər)gək bolup qra oğul-ta altï stïr
4 (k)ümüx altïm qaq ay tutsar-mən ay
5 sayu birər yarïm baqïr kümüx asïğ-
6 ï bilə kəni birürmən birginqə yoq

7 (ba)r bolsar-mən kixim tüzük kɵni
8 (b)irzün tanuḳ borluḳqï ər buḳa
9 (bu) tamğa mən (b)olmïx-nïng ol mən
10 (yï)ğïna tutung ayïḍïp bitidim.

ئىزاھ:

6. yoḳ (ba)r bolsar-mən (يا ئۇنداق، يا مۇنداق بولۇپ قالماق): بۇ ئىبارىنىڭ يەشمىسى ئۇچۇن يۇقىرىدىكى ئىزاھقا قارالسۇن.

يەشمىسى:

1. چاشقان يىلى تۆتىنچى ئايىنىڭ بىرىنچى كۈنى،
2. مەن بولمىشقا ئۆسۈمگە (ئۆسۈم تۆلەشكە) كۈمۈش
3. كېرەك بولۇپ، قارا ئوغۇلدىن ئالتە سەر
4. كۈمۈش ئالدىم. (ئۇنى) قانچە ئاي تۆتسام (ئىشلەتسەم)، ھەر
5. ئېيىغا بىر يېرىم مىسقال كۈمۈش ئۆسۈم
6. قوشۇپ تولۇق قايتۇرىمەن. ئەگەر قايتۇرغۇچە، يا ئۇنداق،
7. يا مۇنداق بولۇپ قالسام، ئايالىم تۇزۇك تولۇق
8. تۆلىسۇن. گۇۋاھچى بورلۇقچى، گۇۋاھچى ئەر بۇقا.
9. (بۇ) تامغا مەن بولمىشىدۇر. مەن
10. يىغنا تۆتۈك سوراپ يازدىم.

55 (4 — 8)

1 (k)üskü yïl toḳuzunq ay iki ygrmikə manga bolmïx-ḳa asïğ-
2 (ḳ)a kümüx kərgək bolup ixirə-tə üq stïr kümüx

alfïm

3 (ķ)aq ay tutsar-mən ay sayu birər baķïr kümüx asïğ-ï

4 (b)ilə kɵni birürmən birginqə yoķ bar bolsar-mən kixim tüz-

5 ük kɵni birzün tanuķ borluķqï tanuķ baqara bu tamğa

6 (mə)n bolmïx-nïng ol mən yïğïna tutung ayïḍïp bitidim

يه شمسى:

1. چاشقان يىلى توقۇزىنچى ئاينىڭ ئون ئىككىنچى كۈنى، مەن بولمىشقا ئۆسۈمـ

2. ـگە (ئۆسۈم تۆلەشكە) كۈمۈش كېرەك بولۇپ، ئىشـرەدىن ئۇچ سەر كۈمۈش ئالدىم.

3. (ئۈنى) قانچە ئاي تۆتسام (ئىشلەتسەم)، ھەر ئېيىغا بىر مىسقال كۈمۈش ئۆسۈمنى

4. قوشۇپ تولۇق تۆلەيمەن. (ئەگەر) قايتۇرۇپ بەرگۈچە، يا ئۇنداق، يا مۇنداق بولۇپ قالسام، ئايالىم تۆزـ

5. ـۈك تولۇق تۆلىسۇن. گۇۋاھچى بورلۇقچى، گۇۋاھچى باچارا. بۇ تامغا

6. مەن بولمىشىنىڭدۇر. مەن يىغىنا تۆتۈڭ سوراپ يازدىم.

56 (4 — 9)

1 (ta)ķïğu yïl bixinqi ay səkiz yangïķa manga

2 b(o)lmïx-ķa kümüx kər(gə)k bolup kɵsün-qi-tə

tərt satïr kümüx altïm. bir ay-ta birər
baḳïr kümüx asïğ birlə kθni birür-mən.
birginqə ixtin taxtïn bolsar-mən inim
(.)ʹYHT? CY kθni birzün tanuḳ PW(.)L(.)R
bo<r>luḳqï tanuḳ kixəqük bu tamğa mən
bolmïx-nïng ol mən yam-qur tu ayïḍïp
biḍiṭim

ئىزاھلار:

4. ixtin taxtïn bol- (يا ئۇنداق، يا مۇنداق بولۇپ قالماق)؛ سۆز مەنىسى "ئىچتىن-تاشتىن بولماق"بولۇپ، ʺUWʺ2 دە "قىچىپ" دېگەن مەنا بېرىلگەن. بىزنىڭچە "ixtin taxtïn bol-" دېگەن ياسالما ۋەسىقە (4-2) 48 دىكى "θrü ḳodï bol-"، (4-6) 52 دىكى "bar yoḳ bol-" ۋە (4-29) 75 دىكى "bol-" قاتارلىقلار بىلەن (4-2) 48، (4-6) 52 دىكى مۇناسىۋەتلىك ئىزاھلارغا قارالسۇن. "ixtin taxtïn bol-" بىر قەدەر كەڭ ئابستراكت مەنىلەرگە ئىگە بولۇپ، ئۇنداق، يا مۇنداق بولماق" دېگەن ياسالما پېئىل بويىچە يەشمە قا

يەشمىسى:

1. توخۇ يىلى بەشىنچى ئاينىڭ سەككىزىنچى كۈنى، مەن
2. بولمىشقا كۆمۈش كېرەك بولۇپ، كۆسۈنچىدىن
3. تۆت سەر كۆمۈش ئالدىم. ھەر ئېيىغا بىر
4. مىسقال كۆمۈش ئۈسۈم قوشۇپ تولۇق قايتۇرىمەن.
5. (قايتۇرۇپ) بەرگۈچە يا ئۇنداق، يا مۇنداق بولۇپ نالە
6. ... بەرسۇن گۇۋاھچى ...
7. بورلۇقچى، گۇۋاھچى كىشەچۈك. (بۇ) تامغا

8. مەن بولمىشىنكىدۇر. مەن يامچۇر تۇ سوراپ
9. يازدىم.

57 (4 — 10)

1 tonguz yïl ikinti ay altï
2 otuz-ķa manga xïwsadu tutung-ķa
3 küsmix[=kümix] kərgək bolup xinsun xəli-
4 tə on stïr kümix altïm onïnq
5 ay on yangïķa təgim-qə birür-
6 mən birginqə yoķ bar bolsar-
7 mən inim ozmïx toğrïl kөni {...}
8 {b.....} birşün tanuķ arķağur(?) ïnal
9 tnuķ sarïğ toyïn tanuķ өküz
10 toğrïl tanuķ kənt ķay-a
11 tnuķ artï ïnal bu tam-ğa
12 biş-ning ikəgününg ol mən {.}
13 xïwsadu tutung ayïdïp bitidim

ئىزاھلار:

8. arķağur(?) (ئارقاغۇر): بۇ ۋەسىقىنكە پوچىركا ئالاھىدىلىكىگە ئاساسەن، بۇ نىسمنى "angat(?)" دەپ تىرانسكرىپسىيە قىلىشقىمۇ بولىدۇ. "arķağur" دېگەن تىرانسكرىپسىيە زورىغاراق بولۇپ قالغان.

يەشمىسى:

1. چوشقا يىلى ئىككىنچى ئاينىڭ يىگىرمە
2. ئالتىنچى كۈنى، مەن شۇسادۇ تۇتۇكىغا

3. كۆمۈش كېرەك بولۇپ، شىنسۇن شەلـ-
4. ـدىن ئون سەر كۆمۈش ئالدىم. ئونىنچى ئاينىڭ
5. ئونىنچى كۈنىگىچە لايىقىدا (قايتۇرۇپ) بېرـ-
6. ـمەن. قايتۇرۇپ بەرگۈچە يا ئۇنداق، يا مۇنداق بولۇپ قالسام،
7. ئىنىم ئوزمىش توغرىل تولۇق
8. (تۆلەپ) بەرسۇن. گۈزاھچى ئارقاغۇر(؟) ئىنەل،
9. گۈزاھچى ساربغ تويىن، گۈزاھچى ئۆكۈز
10. توغرىل، گۈزاھچى كەنت قايا،
11. گۈزاھچى ئارتى ئىنەل. بۇ تامغا
12. بىز ئىككىيلەننىڭدۇر. مەن
13. شۇسادۇ تۆتۈڭ سوراپ يازدىم.

58 (4 — 11)

1 ////////////////////////// yangïķa manga qiwküy

2 ///////// (bθ)z kərgək bolup isigi-tə yüz bθ(z)

3 ////////////// ay tutsamən ay tu////p asïğ-(ï)

4 ///////////////n bi<r>ginqə (yo)ķ bar bolsamən əwt(əki)-

5 (lər) //// birzün bu tamğa mən qiwküy-ning ol m(ən)

6 /////////////// ayïtïp bitidim

ئىزاھلار:

2. yüz (يۈز): نۇرغۇن ۋەسىقىلەردە "yuz" (يۇز) دەپ يېزىلغان بۇ سان، مەزكۇر ۋەسقىدە ئېنىق ئىلىپ. "yüz" دەپ يېزىلغان.

بۇ ۋەسىقە خەنزۇچە بۇددا نومى كۆچۈرۈلگەن قەغەزنىڭ كەينى يۈزىگە يېزىلغان.

يەشمىسى:

1. (... يىل، ... ئاينىڭ ...) كۈنى، مەن چۈكۈيگە

2. ... بۆز كېرەك بولۇپ، نىسىگىدىن يۈز بۆز

3. ... (ئالدىم ئۈنى قانچە) ئاي تۆتسام (ئىشلەتسەم)، ئاي (توشقاندا؟) ئۆسۈمى

4. ... (بىلەن تولۇق قايتۇرىمەن). (قايتۇرۇپ) بەرگۈچە يا ئۇنداق، يا مۇنداق بولۇپ قالسام، ئۆيدە-

5. كىلەر (تولۇق تۆلەپ) بەرسۇن. بۇ تامغا مەن چۈكۈينىڭدۇر. مەن

6. ... سوراپ يازدىم.

59 (4 — 12)

1 on iki bθz ol
2 biqin yïl tθrḍünq ay bix
3 yangï-ḳa biz sïsï kθrü-kə
4 ikəgü-kə bθz kərgək bolup
5 oḳuy-tïn üqər bθz aldïm-
6 mïz küz yangï-ḳa alḍïrar
7 bθz-ni kθni biri<r>biz birmədin
8 kəqürsər-biz il yangïnq-a
9 asïğï birlə kθni birürbiz
10 birginq-ə bar yoḳ bolsarbiz

11 inimiz qïsun səngə əw-dəki-
12 lər birlə kɵni birşün-lər
13 tanuķ ilqi tanuķ təmür
14 turmïx bu nixan biz-ning ol
15 mən kɵrü sïsï-ķa ayïḍïp
16 ɵşüm biḍitim
17* büḍün birdi

ئىزاھ:

بۇ ۋەسىقىدە ناساسلىقى سىسى بىلەن كۆرۈ ئىككىسىنىڭ ئوقۇيدىن ئۇچ (توپ)تىن بۆز قەرز ئالغانلىقى، كۆزدە ھەر بىرى ئالتىدىن بۆز قايتۇرىدىغانلىقى يېزىلغان. مۇشۇ مەندىن قارىغاندا، بۇ ۋەسىقىنىڭ 1- قۇرى بىلەن 17- قۇرىنىڭ مەزمۇنى بىر-بىرىگە باغلىنىدۇ، يەنى قەرز ئالغۇچىلار كۆزدە 12 بۆزنى تولۇق قايتۇرغان بولسا كېرەك.

يەشمىسى:

1. (بۇ) ئون ئىككى بۆزدۇر.
2. مايمۇن يىلى تۆتىنچى ئاينىڭ بەشىنچى
3. كۈنى، بىز سىسى (ۋە) كۆرۈ
4. ئىككىيلەنگە بۆز كېرەك بولۇپ،
5. ئوقۇيدىن ھەر بىرىمىز ئۇچ بۆز ئال-
6. ـدۇق. كۆزنىڭ باشلىرىدا ھەر بىرىمىز ئالتە
7. بۆزنى تولۇق بېرىمىز. بەرمەستىن
8. كېچىكتۈرسەك، ئەل قائىدىسى بويىچە
9. ئۆسۈمى بىلەن قوشۇپ تولۇق تۆلەپ بېرىمىز.

10. بەرگۈچە يا ئۇنداق، يا مۇنداق بولۇپ قالساق،
11. ئىنسمز چىسۇن سەكّە ئۆيدىكى-
12. ىلەر بىلەن بىرلىكتە تولۇق تۆلەپ بەرسۇن.
13. گۈڭاھچى ئىلچى، گۈڭاھچى تەمۇر
14. تۇرمىش. بۇ نىشان بىزنىڭدۇر.
15. مەن كۆرۈ سىسىدىن سوراپ
16. ئۆزۈم يازدىم.
17*. تولۇق بەردى.

60 (4 — 13)

1 taḳïğu yïl üqünq ay
2 bix yəgərmi-kə m(a)nga marl(a)-n-
3 ḳa asïğ-ḳa bθz kərgək bolup
4 ḳayïmtu-tïn üc yrïm PW
5 tas bθz aldïm yangï-ta
6 yiti tas bθz birürmən
7 birmədin kəqürsər-mən il
8 yngïnqa asïğï bilə kθni
9 birürmən bi<r>ginqə bar yoḳ
10 bolsar-mən inim suryaxïrï
11 əw-təki-lər bilə kθni birşün-
12 lər tnuḳ təmür tnuḳ
13 səngə bu nixan mən marla-n-nïng
14 ol mən {m..} marlan θşüm
15 biḍidim

ئىزاھلار:

4. PW: ئەسلى تېكىستتە "ئۇچ يېرىم" دېگەن سۆزدىن كېيىن "بۇ" (bo=PW=) دېگەن خەت يېزىلغان. ئەسلىدە بۇ ھۆججەتنى پۈتكۈچى "tas bθz" (يېرىك بۆز) دەپ يازماقچى بولۇپ، دىققەتسىزلىكتىن "بۆز" سۆزىنىڭ بېشىنى يېزىپلا ئۆزىنىڭ سەۋەنلىكىنى سېزىپ قالغان ۋە "بۇ"نى ئۆچۈرۈۋەتمەيلا، 5- قۇرنىڭ بېشىغا "tas bθz" دەپ يازغان بولسا كېرەك.

5. yangïta (... باشلىرىدا): "yangï" بولسا، "(1) يېڭى، (2) ھەر بىر ئاينىڭ ئالدىنقى ئون كۈنى" دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ. مۇشۇ خىلدىكى ئۇيغۇن ۋەسىقىلەردە "küz yangïta" (كۈزنىڭ باشلىرىدا) دەپ يېزىلغان. شۇڭا، بۇ ۋەسىقىنىڭ يەشمىسىدە "(كۈزنىڭ) باشلىرىدا" دەپ ئېلىندى.

يەشمىسى:

1. توخۇ يىلى ئۈچىنچى ئاينىڭ
2. ئون بەشىنچى كۈنى، مەن مارلان-
3. غا ئۆسۈمگە(ئۆسۈم تۆلەشكە) بۆز كېرەك بولۇپ،
4. قايىمتۇدىن ئۇچ يېرىم
5. يېرىك بۆز ئالدىم. (كۈزنىڭ) باشلىرىدا،
6. يەتتە (يېرىك) بۆز بېرىمەن.
7. بەرمەستىن كېچىكتۈرسەم، ئەل
9. قائىدىسى بويىچە ئۆسۈمى بىلەن (قوشۇپ) تولۇق
9. (تۆلەپ) بېرىمەن. بەرگۈچە يا ئۈنداق، يا مۇنداق
10. بولۇپ قالسام، ئىنىم سۈرياشرى
11. ئۆيدىكىلەر بىلەن بىرلىكتە تولۇق (تۆلەپ) بەرسۇن.
12. گۇۋاھچى تەمۇر، گۇۋاھچى

13. سەكّە. بۇ نىشان مەن مارلان-
14. سىكّدۇر. مەن مارلان ئۆزۈم
15. يازدىم.

61 (4 — 14)

1 luu yïl ikinḍi ay bix
2 oḍuz-ḳa manga torqï-ḳa süqüg-
3 kə bθz (kə)rgək bolup ḳyïmtu-tïn
4 bir yrïm bθz aldïm küz yangï-
5 ta oḍuṣar tənbin süqüg-ni
6 bir ḳap birürmən birmədin
7 kəqür-sər-mən il yangïnq-a
8 asïğï bilə kθni birürmən
9 birginq-ə bar yoḳ bolsar-mən
10 oğlum təmür buḳa əw-təki-
11 lər bilə kθ ni birṣün-lər tanuḳ
12 ḳar-a bahxï tanuḳ təmür bu nixan
13 mən torqï-nïng ol mən θzünüm[=θzüm]
14 bitidim

ئىزاھلار:

4. süqüg (مۇسەللەس ياكى ئۆزۈم شەرىتى): "süqüg" بولسا "تاتلىق، مۇسەللەس، ئۆزۈم شەرىتى" دېگەن مەنىلەرگە ئىگە.

5. tənbin (تەنبىن): سۈيۈقلۇق ئۆلچەم بىرلىكى، يەنە "تەمبىن" دەپمۇ ناتىلىدۇ.

6. ḳap (قاپ): بۇ يەردە تېرە قاپنى ياكى سۈيۈقلۇق ئۆلچەم بىرلىكىنى

كۆرسىتىدۇ. "ئوتتۇز تەنبىن مۇسەللەسنى بىر قاپ بېرىمەن" دېيىلگىنىگە قارىغاندا، بىر قاپ ئوتتۇز تەنبىن ھېسابلانسا كېرەك.

يەشمىسى:

1. ئەجدىھا يىلى ئىككىنچى ئاينىڭ يىگىرمە
2. بەشىنچى كۈنى، مەن تورچىغا مۇسەللەسكە (ياكى ئۈزۈم شەربىتىگە تېگىشىشكە)
3. بۆز كېرەك بولۇپ، قايىمتۇدىن
4. بىر يېرىم بۆز ئالدىم. كۈزنىڭ باشلىرـ
5. ـدا ئوتتۇز تەنبىن مۇسەللەسنى (مۇسەللەستىن)
6. بىر قاپ بېرىمەن. بەرمەستىن
7. كېچىكتۈرسەم، ئەل قائىدىسى بويىچە
8. ئۈسۈمى بىلەن قوشۇپ تولۇق بېرىمەن.
9. بەرگۈچە يا ئۇنداق، يا مۇنداق بولۇپ قالسام،
10. ئوغلۇم تەمۇر بۇقا ئۆيدىكـ
11. ـلەر بىلەن بىرلىكتە تولۇق (تۆلەپ) بەرسۇن. گۈۋاھچى
12. قارا باخشى، گۈۋاھچى تەمۇر. بۇ نىشان
13. مەن تورچىنىڭدۇر. مەن ئۆزۈم
14. يازدىم.

62 (4 — 15)

1 yïlan yïl üqünq ay iki yangïķ-a manga
2 ķïryaķuz-ķa bөz kərgək bolup
3 wapţu-tïn iki iki bağ
4 bөz aldïm yangï-da iki xïğ

5 (tarï)ğ birürmən birmədin kəqür{sər}-
6 (sə)r-mən il yngïnqa tüxi bilə
7 kθni bir(ür)mən bi<r>ginqə bar yoķ
8 bolẓa-mən məning samdoku-təki pay-nï
9 bilə tngi[=təng] ülüx-lüg yarïm əngiz
10 yir-tə mnga təgər bθlük ülüx-
11 l(ü)g yirim birşün tnuķ
12 tapmïx tnuķ mïsïr bu
13 nixan mən ķïryaķuz-nïng ol
14 mən torqï ķïrya(ķ)uz-ķa ayïḍïp
15 bitidim

ئىزاھلار:

3. iki iki bağ (ئىككى توپ): "iki bağ" (ئىككى باغ) بىر توپ ھېسابلىنىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن "iki iki bağ" "ئىككى توپ" بولىدۇ.

4. yangïda (بېشىدا، دەسلىپىدە): بۇ سۆزنىڭ ئالدىدا كېلىدىغان küz (كۈز) سۆزى بۇ يەردە چۈشۈپ قالغان.

8. samdo ku (سامىدو ئۇستىكى): خەنزۇچە三道沟 نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى بولۇشى مۇمكىن. خۇاڭ ژېنبېي ئەپەندى «تۇرپان ئارخېئولوگىيىسى خاتىرىلىرى» (جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى، 1954-يىل)نىڭ 8- بېتىدە، يارغۇل قەدىمىي شەھرىنىڭ يېنىدىكى三道沟 دېگەن جايىنىڭ نامىنى تىلغا ئالغان بولغاچقا، بىز يۇقىرىدىكىدەك ترانسكرىپسىيە قىلدۇق (بۇ يەر نامى "UW"2 دە "samdu" دەپ ترانسكرىپسىيە قىلىنغان). ئوتتۇرا قەدىمكى خەنزۇ تىلىدا sâm دەپ تەلەپپۇز قىلىنىدۇ،道 ئوتتۇرا قەدىمكى خەنزۇ تىلىدا ´d´ûu دەپ تەلەپپۇز قىلىنىدۇ (قەدىمكى ئۇيغۇرچە ھۆججەتلەردە道 سۆزى to، taw دەپ ئاھاڭ تەرجىمە قىلىنغان. مەسىلەن:人道 نى toyïn دەپ،道场 نى tawqang دەپ ئاھاڭ تەرجىمە

قىلغان)،※ سۆزى kəu دەپ تەلەپپۇز قىلىنغان (B. Karlgren نىڭ «Analytic Dictionary of Chinese and Sino - Japanese» دېگەن لۇغەتنىڭ 232-، 182- ۋە 144- بەتلىرىگە قاراڭ). samdoku دېگەن بۇ يەر نامى، يەنە (4-8) 86- نومۇرلۇق ۋەسىقىنىڭ 7- قۇرىدىمۇ ئۇچرايدۇ.

يەشمىسى:

1. يىلان يىلى ئۇچىنچى ئاينىڭ ئىككىنچى كۈنى، مەن
2. قىرياقۇزغا بۆز كېرەك بولۇپ،
3. ۋاپىتۈدىن ئىككى توپ
4. بۆز ئالدىم. (كۈزنىڭ) باشلىرىدا ئىككى شىغ (دادەن)
5. ئاشلىق بېرىمەن. بەرمەستىن كېچىكتۈر-
6. سەم، ئەل قائىدىسى بويىچە ئۆسۈمى بىلەن قوشۇپ
7. تولۇق بېرىمەن. بەرگۈچە يا ئۇنداق، يا مۇنداق
8. بولۇپ قالسام، مېنىڭ سامدو ئۆستىگىدىكى پايىنى (دېگەن كىشى)
9. بىلەن تەڭ ئۇلۇشلۇك يېرىم ئېگىز
10. يەرنىڭ ماڭا تېگىشلىك قىسمىنى (يەنى مېنىڭ) ئۇلۇشۇم بولغان
11. يېرىمنى بەرسۇن. گۈڭاھچى
12. تاپمىش، گۈڭاھچى مىسىر. بۇ
13. نىشان مەن قىرياقۇزنىڭدۇر.
14. مەن تورچى قىرياقۇزدىن سوراپ
15. يازدىم.

63 (4 — 16)

1 ///// (y)ïl arm ay üq yangïķ-a
2 ///// (i)l təmür-kə twar kərgək
3 ///// sənggə bayḍəmür ikəgü-tin
4 bir tawar altïm bu tawar-nïng
5 sïḍïğï əlig tas bθz-ni aram
6 ay iqin-tə birür-mən birmədin
7 kəqür-sər-mən bir-kə bir ķoxup birür-
8 mən birginqə bar yoķ bolsar-mən arïğ
9 tigin əw-təki-lər birlə kθni
10 birşün tanuķ qoluķ bu nixan mən il
11 təmür-ning ol

يه شمسى:

1. ... يىلى بىرىنچى ئاينىڭ ئوچىنچى كۈنى،
2. (مەن) ئىل تەمۈرگە تاۋار كېرەك
3. (بولۇپ) سەۋگە (بىلەن) باي تەمۈر ئىككىسىدىن
4. بىر تاۋار ئالدىم. بۇ تاۋارنىڭ
5. باھاسى (بولغان) ئەللىك يىرىك بۆزنى بىرىنچى
6. ئاي ئىچىدە بېرىمەن. بەرمەستىن
7. كېچىكتۈرسەم، بىرگە بىرنى قوشۇپ بېرە-
8. مەن. بەرگۈچە يا ئۇنداق ــ يا مۇنداق بولۇپ قالسام، ئارىغ
9. تىگىن ئۆيدىكىلەر بىلەن تولۇق
10. بەرسۇن. گۇۋاھچى چولۇق. بۇ نىشان مەن ئىل
11. تەمۈرنىڭدۇر.

64 (4 __17)

1 yunt ̣il səkizinq ay altï otuz-ḳa mən
2 kuintu bəkümix-kə tuwastï küri üzə toḳuz
3 xïğ toḳuz küri arïğ silig buğday iki-ki tüx-
4 kə bigü birdim. mən bəkümix kuintu-tïn ////////
5 toḳuzküri buğday arïğ silig altïm. bu buğday
6 iki tüki birlə səkizinq ayïn kuintu-ḳa yïğïp
7 birürmən bu sawda tanuḳ iqim ər tanuḳ
8 təsik.tanuḳ wapdu tanuḳ ḳutluğ bars bu tamğa
9 mən lə<r>kümix-ning ol.

ئىزاھلار:

2. bəkümix (به<ر>كۈمىش): نادەم ئىسمى. بۇ ئىسىم مەزكۇر ۋەسىقىنىڭ 2- ۋە 4- قۇرلىرىدا "بەكۈمىش" دەپ يېزىلغان. "بەكۈمىش" دېگەن نادەم ئىسمى 1965- يىلى تۇرپاندىن تېپىلغان يۇقاچ قۇزۇقتىمۇ ئۇچرايدۇ ("شىنجاڭ مەدەنىيىتى يادىكارلىقلىرى" 1988- يىل، 1- سان، 14- بەتتىكى ترانسكرىپسىيىنىڭ 5- قۇرىغا قارالسۇن). بۇ ۋەسىقىنىڭ فوتو سۈرىتىگە قارىغاندا، ئۇنىڭ 9- قۇرىدا "به<ر>كۈمىش" نىڭ "به" بىلەن "كۈمۈش"نىڭ ئارىسىغا يەنە بىر ھەرپ يېزىلىپ قالغان (ئۇنى "ئە"، "ن" ياكى "ر" دەپ ئوقۇش مۇمكىن). "UW"2 دە ئۇ ھەرپ "ر" دەپ ئوقۇلۇپ، بۇ ئىسىم "بەركۈمىش" دەپ ترانسكرىپسىيە قىلىنغان. بىز "ر" ئارتۇق يېزىلىپ قالغان دەپ ھېسابلاپ، ئۇنى < > ئىچىگە ئېلىپ قويدۇق. ئەگەر "بەركۈمىش" دېگەن ئىسىم توغرا دەپ قارالسا، "bəkümix"نى "brkümix" دەپ ترانسكرىپسىيە قىلىشقا بولىدۇ.

يەشمىسى:

1. ئات يىلى سەككىزىنچى ئاينىڭ يېگىرمە ئالتىنچى كۈنى، مەن

2. كۈنىنتۇ بەكۈمۈشكە تۇۋاستىنىڭ كۈرسى بىلەن توققۇز

3. شىغ (دادەن) توقىقۇز كۈرە ساپ-تازا بۇغداي(ىنى) ئىككى ھەسسە ئۆسۈم (بىلەن قايتۇرىدىغانغا)

4. قەرزگە بەردىم. مەن بەكۈمۈش كۈنىنتۇدىن (توققۇز دادەن)

5. توققۇز كۈرە ساپ-تازا بۇغداي ئالدىم. بۇ بۇغدايىنى

6. ئىككى ھەسسە ئۆسۈمى بىلەن سەككىزىنچى ئايدا كۈنىنتۇغا يېغىپ (بېراقلا)

7. بېرىمەن. بۇ سۆزگە گۇۋاھچى ئاكام ئەر، گۇۋاھچى

8. تەسىك. گۇۋاھچى ۋاپدۇ، گۇۋاھچى قۇتلۇغ بارس. بۇ تامغا

9. مەن بەر>كۈمۈشنىڭدۇر.

65 (4 — 18)

* ït yïl üqü

1 ït yïl alḍïnq ay yiḍi yngïḳ-a

2 manga ḳlïmdu-ḳa buğday kərgək

3 bolup irinqipl(?)-tin iki yrïm

4 tağar buğday aldïm bu buğday-ḳa

5 on alḍï yaxlïğ ygrmi yaxlïğ

6 ḳaḍun kixi-ni iki bir yrḍu

7 kixi-ni yiḍinq ay-nïng on

8 bix-tə ḳoqo-ḳa təgürüp birür<-mən>

9 ol kim küntə birməsər-mən

10 kün tri bilə birür-mən

11 birginq-ə bar yoḳ bolsar-mən
12 inim qanaxïrï əw-tki-lər bilə
13 kөni birṣün-lər tnuḳ toyïn
14 bu nixan mən ḳlïmdu-nïng ol
15 bu nixan mən tanuḳ toyïn-nïng ol
16 bu nixan mən tanuḳ əsən buḳ-a-nïng ol
17 mən ḳlïmdu өṣüm biḍ<i>tim

ئىزاھلار:

6. yrḍu (~ yaratu ھازىرلاپ): نەسلى تېكستتىكى 6- قۇردا "yrḍu" دەپ يېزىلغان. بۇ سۆز، يەشمىدە جۈملىنىڭ راۋان بولۇشى ئۈچۈن 7- قۇردا بېرىلدى.

*. ït yïl üqü (<ئىت يىلى ئۇچۇ>): بۇ ۋەسىقنى يازغۇچى "ئىت يىلى ئالتىنچى ئاي" دەپ يازماقچى بولۇپ، "ئىت يىلى ئۇچۇ" (ït yïl üqü) دەپ يېزىپلا ئۆزىنىڭ خاتالىقىنى سېزىپ، بۇ ۋەسىقنىڭ 1- قۇرىنى قايتىدىن توغرىلاپ يازغان. *- بەلگىسى قوبۇلغان قۇردىكى سۆزلەر نارتۇقچە يېزىلىپ قالغان سۆزلەر بولغاچقا < > ئىچىگە ئېلىندى.

يەشمىسى:

*. (ئىت يىلى ئۇچۇ)
1. ئىت يىلى ئالتىنچى ئاينىڭ يەتتىنچى كۈنى،
2. مەن قالمىدۇغا بۇغداي كېرەك
3. بولۇپ، ئىرىنچىپلا (؟)مدىن ئىككى يېرىم
4. تاغار بۇغداي ئالدىم. بۇ بۇغدايىنىڭ (ھەققى)گە
5. ئون ئالتە ياشلىق (ياكى) يىگىرمە ياشلىق
6. ئايال كىشىنى، (يەنى) ئۆ ئىككىسىدىن بىر

7. كىشىنى تەييار قىلىپ يەتتىنچى ئاينىڭ ئون

8. بەشىنچى كۈنى قوچوغا يەتكۈزۈپ بېرىمەن.

9. شۇ كۈندە يەتكۈزۈپ بېرەلمىسەم،

10. (ھەر) كۈنلۈك ھەققىنى (قوشۇپ) بېرىمەن.

11. بەرگۈچە يا ئۈنداق، يا مۇنداق بولۇپ قالسام،

12. ئىنىم چاناشرى ئۆيدىكىلەر بىلەن

13. تولۇق (تۆلەپ) بەرسۇن. گۇۋاھچى تويسۇن.

14. بۇ نىشان قالمدۇنىڭدۇر.

15. بۇ نىشان مەن گۇۋاھچى تويىنىڭدۇر.

16. بۇ نىشان مەن گۇۋاھچى ئەسەن بۇقىنىڭدۇر.

17. مەن قالمدۇ ئۆزۈم يازدىم.

66 (4 — 19)

1 bars yïl altïnq ay iki otuz-ķa manga yigədmix-

2 kə tüx-kə üür krgək bolup. qanaķ-ta waptso tu-

3 nung kürisi üzə. iki xïğ üür altïm. yangï-ta

4 arķalïķ tüx-i birlə kθni birürmən. birginqə yoķ bar

5 bolsar-mən oğlum ķaysung kθni birzün. tanuķ baqaķ

6 tanuķ ķumaru. bu tamğa biz ikəgü-nüng ol mən wapḍso tu bitid(im)

7B yigədmix-ning

8B θg(?) bitigi

يه شمسى:

1. يولۇاس يىلى ئالتىنچى ئاينىڭ يىگىرمه ئىككىنچى كۈنى، مەن يىگەدمىشـ

2. كه ئۆسۈمگه (ئۆسۈم تۆلەشكه) تېرىق كېرەك بولۇپ، چاناقتىكى ۋاپتسوتۇـ

3. نىڭ كۈرسى بىلەن ئىككى شىغ (دادەن) تېرىق (ئۆتنه) ئالدىم. كۈزنىڭ باشلىرىدا

4. ھۆددە قىلغان ئۆسۈمى بىلەن تولۇق بېرىمەن. (قايتۇرۇپ) بەرگۈچه يا ئۈنداق، يا مۇنداق

5. بولۇپ قالسام، ئوغلۇم قايسۇڭ تولۇق (تۆلەپ) بەرسۇن. گۈۋاھچى باچاق.

6. گۈۋاھچى قۇمارۇ. بۇ تامغا بىز ئىككىيلەننىڭدۇر. مەن ۋاپتسوتۇ يازدىم.

7B. يىگەدمىشنىڭ

8B. ئانا (ئەسلى) ھۆججىتى.

67 (4 — 20)

1 yunt yïl üqünq (ay)
2 bix oḍuz-ḳa manga mï(sïr)-
3 (ḳ)a tüxi-kə yür kərgə(k bolup)
4 ḳayïmtu<-tïn> tөrt küri (yür)
5 aldïm yangïd-a alḍïnq (ay)
6 iqintə mən səkiz küri y(ür)
7 kөni birürmən birmədin k(əqürsər)-
8 mən il yngïnqa tüxi bil(ə) (kөni)
9 birürmən birginqə bar yo(ḳ bolsar)-

10 mən inim təmür kɵni bi(rzün)
11 tnuḳ tərbix tnuḳ səngə (bu)
12 nixan mən mïsïr-nïng (o)l mən
13 ḳayïmtu mïsïr-ḳa ayïḍïp
14 ɵzüm bitiḍim

ئىزاھ:

5-6. yangïda alḍïnq (ay) iqintə (... باشلىرىدا، ئالتىنچى ئاينىڭ ئىچىدە): تۇرپاندىن تېپىلغان بۇ ۋەسىقىدە ئېيتىلغان "ئالتىنچى ئاي" دېھقانلار كالېندارىدىكى "ئالتىنچى ئاي"نى كۆرسىتىدۇ. بۇ چاغ زىرائەتلەر پىشىپ نورۇلىدىغان مەزگىل بولغاچقا، كۆز ئايلىرىنىڭ بېشى ھېسابلىنىدۇ.

يەشمىسى:

1. ئات يىلى ئۇچىنچى ئاينىڭ
2. يىگىرمە بەشىنچى (كۈنى) مەن مىسىر-
3. گە ئۆسۈمگە (ئۆسۈم تۆلەشكە) تېرىق كېرەك (بولۇپ)،
4. قايىمتۇدىن تۆت كۈرە (تېرىق)
5. ئالدىم. (كۆزنىڭ) باشلىرىدا (يەنى) ئالتىنچى (ئاينىڭ)
6. ئىچىدە، مەن سەككىز كورە تېرىقنى
7. تولۇق بېرىمەن. بەرمەستىن كېچىكتۈر-
8. سەم، ئەل قائىدىسى بويىچە ئۆسۈمى بىلەن (قوشۇپ)
9. بېرىمەن. بەرگۈچە يا ئۇنداق، يا مۇنداق بولۇپ قالسام،
10. ئىنىم تەمۇر تولۇق بەرسۇن.
11. گۇۋاھچى تەرىبش، گۇۋاھچى سەكّە. (بۇ)
12. نىشان مەن مىسرىنىكىدۇر.

13. مەن قايمتۇ مىسىردىن سوراپ
14. ئۆزۈم يازدىم.

68 (4 — 21)

1 ķoyn yïl ikinḍi (a)y bix yngïķ-a-
2 ķa manga tongam-a-ķa tüx-kə yür
3 kərgək bolup ķyïmtu-tïn bir
4 xïğ yür aldïm küz yangïd-a
5 bir yrïm xïğ yür kөni birur-
6 mən birmədin kəqürsər-mən il yngïn-
7 qa tüxi bilə kөni birşün-
8 lər birginqə bar yoķ bolsar-
9 mən inim barqaķï əw-təki-lər
10 bilə kөni birşün-lər tanuķ
11 təmür tanuķ səngə bu nixan
12 mən tongam-a-nïng ol mən mïsï(r)
13 xila tongam-a(-ķa) ayïḍïp
14 bitidim

ئىزاھ:

7-8. birşün-lər: بۇ يەردە كاتېبنىڭ سەۋەنلىكىدىن birür-mən دېگەن سۆز birşün-lər دەپ يېزىلىپ قالغان.

يەشمىسى:

1. قوي يىلى ئىككىنچى ئاينىڭ بەشىنچى كۈنى،
2. مەن توڭاماغا ئۆسۈمگە (ئۆسۈم تۆلەشكە) تېپرىق

3. كېرەك بولۇپ، قايمتۇدىن بىر
4. شىغ (دادەن) تېرىق (ئۆتنە) ئالدىم. كۆزنىڭ باشلىرىدا،
5. بىر يېرىم شىغ تېرىقنى تولۇق بېرە-
6. مەن. بەرمەستىن كېچىكتۈرسەم، ئەل قائىدىسى
7. بويىچە، ئۆسۈمى بىلەن تولۇق بەرسۇن (=بېرىمەن)
8. بەرگۈچە يا ئۇنداق، يا مۇنداق بولۇپ قالسام،
9. ئىنسم بارچاقى ئۆيدىكىلەر
10. بىلەن تولۇق بەرسۇن. گۈڭاھچى
11. تەمۇر، گۈڭاھچى سەكە. بۇ نىشان
12. مەن توڭامانىكىدۇر. مەن مىسىر
13. شىلا توڭامادىن سوراپ
14. يازدىم.

69 (4 — 22)

1 biqin yïl tθrḍünq ay səkiz
2 ygrmi-kə biz üdkə arslan
3 buḳ-a ada(?) ḳulun alp ming
4 buḳ-a aryaxïrï(?) tmir yn-ə
5 t(.)m(..) mïsïr(?) baxlap on-
6 luḳ-lar-ḳa t(rïğ) k(ə)rgək bolup
7 ḳayïmḍu bahxi-tïn bir {.....}
8 {...} (...)LYK aldïmïz küz yngï-
9 ta tθrt H/(.)-LH(?) küri PYL/[=bilə(?)]
10 ik(i) xïğ trïğ birürbiz
11 bu ni(x)an biz on-luḳ-lar-nïng ol

ئىزاھلار:

4. aryaxïrï(?) (ئاریاشىرى): بۇ نامنى aryasïnï دەپ ئوقۇشقىمۇ بولىدىغانلىقى، شۇنداقلا، 10- قۇردىكى xïğ بىلەن trïğ دېگەن سۆزلەرنىڭ ئارىلىقىدىكى بوشلۇق، قەغەزنىڭ سۈپىتى ناچار بولغانلىقىدىن ئەسلىدە خەت يېزىشقا مۇمكىن بولماي ئاق قالغان بوشلۇق ئىكەنلىكى "UW"2 دىمۇ ئەسكەرتىلگەن.

7. bahxï: خەنزۇچە:|| نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى. 1) "ئۇستاز، ھەزرەت" دېگەن مەنىدە. 2) ۋەسىقلەردە كىشى ئىسمى بولۇپ كەلگەن.

يەشمىسى:

1. مايمۇن يىلى تۆتىنچى ئاينىڭ ئون
2. سەككىزىنچى كۈنى، بىز ئۇدكە، ئارسلان،
3. بۇقا ئادا(؟)، قۇلۇن، ئالپ، مىڭ
4. بۇقا، ئاریاشرى(؟)، تەمىر يەنە
5. ... مىسىر قاتارلىق ئون-
6. لۇقلارغا (ئون كىشىلىك گۇرۇپپىغا) ئاشلىق كېرەك بولۇپ،
7. قايمىتۇ باخشىدىن بىر ...
8. ... ئالدۇق. كۈزنىڭ باشلىرى-
9. دا، تۆت ... كۈرە ... بىلەن
10. ئىككى شىغ (دادەن) ئاشلىق بېرىمىز.
11. بۇ نىشان بىز ئونلۇقلارنىڭدۇر.

70 (4 — 23)

1 tḳğu yïl tɵrḍünq ay

2 toḳuz oḍuz-ḳa manga ḳ////-ḳa
3 θgrüẓ təmi(r)kə (tüx-kə) tarïğ
4 kərgk bolup badrun-tïn iki
5 kü(ri tarï)ğ aldïm k(üz)
6 yangïda oḍuz təmbin bir ḳap
7 süqüg kθni birürmən birginqə
8 bar yoḳ bolsar-mən inim ḳusï
9 əw-təki-lər birlə kθni birṣün-
10 lər (tanuḳ) bg təmir t(anuḳ)
11 mïsïr ḳay-a bu nixan mən
12 θgrüs təmir-ning ol
13 mən yoğaxïrï biḍidim

يە شمسى:

1. توخۇ يىلى تۆتىنچى ئاينىڭ
2. يىگىرمە توققۇزىنچى كۈنى، مەن ...
3. ئۆگرۈس تەمىرگە ئۆسۈمگە (ئۆسۈم تۆلەشكە) ئاشلىق
4. كېرەك بولۇپ، بادرۇندىن ئىككى
5. كوره ئاشلىق (ئۆتنە) ئالدىم كۈزنىڭ
6. باشلىرىدا، ئوتتۇز تەمبىن (يەنى) بىر قاپ
7. مۇسەللەسنى (ياكى ئۇزۇم شەربىتىنى) تولۇق بېرىمەن. بەرگۈچە
8. يا ئۇنداق، يا مۇنداق بولۇپ قالسام، ئىنىم قۇسى
9. ئۆيدىكىلەر بىلەن تولۇق بەرسۇن.
10. گۈڭاھچى بەگ تەمىر، گۈڭاھچى
11. مىسىر قايا. بۇ نىشان مەن
12. ئۆگرۈس تەمىرنىڭدۇر.
13. مەن يوگاشرى يازدىم.

71 (4 — 24)

1 biqin yïl tөrtünq ay on
2 yangïķ-a manga ķïmïr-ķa tüx-kə
3 künqiḍ kərgək bolup ķyïmtu-tïn
4 tөrt xing künqiḍ aldïm küz
5 yangï-ta səkiz xing künqiḍ kөni
6 birürmən bi(r)ginqə bar yoķ bolẓa-mən
7 inim ïdaba əw-təki-lər bilə
8 kөni birṣün-lər tnuķ təmir
9 tanuķ səngə bu nixan mən ïda(ba)-
10 nïng ol mən ķayïmtu ïdaba(-ķa)
11 ayïḍïp bitidim

ئىزاھ:

4. xing (شىك): ئون شىك بىر كۈرە.

يەشمىسى:

1. مايمۇن يىلى تۆتىنچى ئاينىڭ ئونىنچى
2. كۈنى، مەن قىمىرغا ئۆسۈمگە (ئۆسۈم تۆلەشكە)
3. كۈنجۈت كېرەك بولۇپ، قايىمتۇدىن
4. تۆت شىك كۈنجۈت (ئۆتنە) ئالدىم. كۈزنىڭ
5. باشلىرىدا سەككىز شىك كۈنجۈتنى تولۇق
6. بېرىمەن. بەرگۈچە يا ئۇنداق، يا مۇنداق بولۇپ قالسام،
7. ئىنىم ئىدابا ئۆيدىكىلەر بىلەن
8. تولۇق بەرسۇن. گۇۋاھچى تەمىر،
9. گۇۋاھچى سەككە. بۇ نىشان مەن ئىدابا-

10. تىڭدۇر. مەن قايمتۇ ئىدابادىن
11. سوراپ يازدىم.

72 (4 — 25)

1 biqin yïl tθrtünq ay
2 yiḍi yangïḳ-a manga qüri-
3 kə tüx-kə {.} künqiḍ
4 kərgək bolup ḳayïmtu-tïn
5 bir küri künqiḍ aldïm
6 yangït-a iki küri künqiḍ
7 kθni birürmən birmədin
8 kəqü<r>srmən il yngïnqa tü(xi)
9 bilə kθni birürmən birginqə
10 bar yoḳ bols-a mən oğlum
11 ḳar-a ḳux əw-təki-lər birlə
12 kθni birşün-lər tanuḳ
13 təmür tanuḳ səngə bu
14 nixan mən {q.} qüri-ning ol
15 mən mïsïr xila ayïïḍïp
16 bitidim

يە شىمسى:

1. مايمۇن يىلى تۆتىنچى ئاينىڭ
2. يەتتىنچى كۈنى، مەن چۈرە-
3. گە ئۆسۈمگە (ئۆسۈم تۆلەشكە) كۈنجۈت
4. كەرەك بولۇپ، قايمتۇدىن
5. بىر كۈرە كۈنجۈت (ئۆتنە) ئالدىم.
6. (كۈزنىڭ) باشلىرىدا ئىككى كۈرە كۈنجۈت(نى)

7. تولۇق بېرىمەن. بەرمەستىن
8. كېچىكتۈرسەم، ئەل قائىدىسى بويىچە ئۆسۈمى
9. بىلەن قوشۇپ تولۇق بېرىمەن. بەرگۈچە
10. يا ئۇنداق، يا مۇنداق بولۇپ قالسام، ئوغلۇم
11. قارا قۇش ئۆيدىكىلەر بىلەن
12. تولۇق بەرسۇن. گۈڭاھچى
13. تەمۇر، گۈڭاھچى سەكّە. بۇ
14. نىشان مەن چۈرىنىكىدۇر.
15. مەن مىسىر شىلا سوراپ
16. يازدىم.

73 (4 — 26)

1 (ta)ḳïğu yïl ikinḍi
2 (a)y-nïng yəḍi
3 (y)angïda manga
4 (s)urïyaxïrï-ḳa
5 (k)ünqit kərgək
6 (bo)lup ḳayïmtu
7 (b)ahxï-tïn bir küri
8 (k)ünqit aldïm küṣ
9 (yan)gïda iki küri
10 (k)ünqit kөni bərür-
11 mən bərginqə bar yoḳ
12 (b)olsar əw-tki-
13 (l)ər kө ni birür-mən
14 (t)nuḳ ḳulduḳay-a

15 tnuḳ əxgəkqi
16 bu nixan mən
17 surïyaxïrï-nïng ol

ئىزاھ:

13. birürmən (بېرۈرمەن): بۇ سۆز بۇ يەردە كاتېپنىڭ سەۋەنلىكىدىن شۇنداق يېزىلىپ قالغان. توغرىسى birşün-lər بولۇشى كېرەك. بۇ خىل نەھۋال ۋەسقە (4-29) 75 نىڭ 6- تۈرىدىمۇ ئۇچرايدۇ.

يەشمىسى:

1. توخۇ يىلى ئىككىنچى
2. ئاينىڭ يەتتىنچى
3. كۈنى، مەن
4. سۈرىياشرىغا
5. كۈنجۈت كېرەك
6. بولۇپ، قايمىتۇ
7. باخشىدىن بىر كورە
8. كۈنجۈت (ئۆتنە) ئالدىم. كۈزنىڭ
9. باشلىرىدا ئىككى كۈرە
10. كۈنجۈت(نى) تولۇق بېرە-
11. مەن. بەرگۈچە يا ئۇنداق، يامۇنداق
12. بولۇپ قالسام، ئۆيدىكە-
13. ماڭا تولۇق (تولەپ) بېرىدۇ.
14. گۈزاھچى تۇلدۇقايا،
15. گۈزاھچى ئەشگەكچى.

16. بۇ نىشان مەن
17. سۈرىياشىرىنىڭدۇر.

74 (4 — 27)

1 biqin yïl tɵrtünq ay
2 bix yangï-ķa manga somax-
3 ïrï-ķa tüxkə künqiḍ
4 kərgək bolup ķayïmtu-tïn
5 ɵz paḍïr bilə on iki
6 paḍïr künq(i)ḍ aldïm küz
7 yangïda ygrimi iki paḍïr
8 künqiḍ kɵni birürmən
9 birmədin kəqürsər-mən il
10 yngïnqa tüxi bilə kɵni birü(r)-
11 mən bi<r>ginqə bar yoķ bolsar-
12 mən inim

ئىزاھلار:

5. padïr (پاتىر، پادىر): سانسكرىتچە "pātra" دىن كەلگەن ئاتالغۇ. ئۇ بۇددىستلارنىڭ ئايىقىنى (قاچىسىنى) كۆرسىتىدۇ. ئۇ "چىنە، قاچا؛ تاۋاق، تەخسە" دېگەن مەنىلەرگە ئىگە.

12- قۇردىن كېيىن، بۇ ۋەسقىنىڭ 13- قۇرىنىڭ ئاخىرىدا "ب" ياكى "پ" تاۋۇشىنى ئىپادىلەيدىغان بىر ھەرپ بار. بۇ ۋەسقە 13 قۇردىكى شۇ خەت بىلەن ئۆزۈلۈپ قالغان. ئەمما، ترانسكرىپسىيدە يېزىلمىدى.

يەشمىسى:

1. مايمۇن يىلى تۆتىنچى ئاينىڭ

2. بەشىنچى كۈنى، مەن سوماشىـ-
3. ـرىغا ئۆسۈمگە (ئۆسۈم تۆلەشكە) كۈنجۈت
4. كېرەك بولۇپ، قايىمتۇدىن
5. ئۆز پادىرىم بىلەن ئون ئىككى
6. پادىر كۈنجۈت (ئۆتنە) ئالدىم. كۈزىنىڭ
7. باشلىرىدا يىگىرمە ئىككى پادىر
8. كۈنجۈتنى تولۇق بېرىمەن.
9. بەرمەستىن كېچىكتۈرسەم، ئەل
10. قائىدىسى بويىچە ئۆسۈمى بىلەن تولۇق بېرىـ-
11. ـمەن. بەرگۈچە يا ئۈنداق، يا مۇنداق بولۇپ قالـ-
12. ـسام، ئىنسىم (ئۆيدىكىلەر بىلەن تولۇق تۆلەپ بەرسۇن).

75 (4 — 28)

1 küskü yïl altïnq ay on yangïķa
2 manga ķayxïdu-ķa tüx-kə künqiḍ
3 kərgək bolup il tmir-tin bir küri
4 künqiḍ altïm küz iki küri kün-
5 qiḍ birürmən birmdin kəqürsər-mən il
6 yngïnqa tüxi bilə birür birginqə
7 bar yoķ bolsar-mən inim ķaxuķ əw-
8 tki-lər bilə kɵni birṣün-lər tanuķ
9 ķïpqaķ tanuķ büzgək bu nixan
10 mning ol mən ķayxïdu ɵṣüm
11 bitidim
12B bu bitig

يەشمىسى:

1. چاشقان يىلى ئالتىنچى ئاينىڭ ئونىنچى كۈنى،
2. مەن قايشىدۇغا ئوسۇمگە (ئوسۇم تۈلەشكە) كۈنجۈت
3. كىرەك بولۇپ، ئىل تەمىردىن بىر كورە
4. كۈنجۈت (ئوتنە) ئالدىم. كۈز(دە) ئىككى كۈرە كۈنـ
5. ـجۈت بېرىمەن. بەرمەستىن كېچىكتۈرسەم، ئەل
6. قائىدىسى بويىچە ئوسۇمى بىلەن بېرىمەن. بەرگۈچە
7. يا ئۈنداق، يا مۇنداق بولۇپ قالسام، ئىنىم قاشۇق ئۆرـ
8. ـىدىكىلەر بىلەن تولۇق بەرسۇن. گۈڭاھچى
9. قىپچاق، گۈڭاھچى بۇزگەك. بۇ نىشان
10. مېنىڭدۇر. مەن قايشىدۇ ئوزۇم
11. يازدىم.
12B. بۇ پۈتۈك (ھۆججەت).

76 (4 — 29)

1 tonguz yïl üqünq ay altï yəgrmi-kə
2 manga üsin-ə-kə kəpəz kərgək bolup saurïy-a-
3 xïrï-tïn tөrt tang {.} kəpəz tüx-kə altïm
4 küz yangï-ta yiti tang kəpəz kөni bərürmən
5 birginqə bar yoķ bolsar-mən inim budruķ əwdəkilər
6 birlə bərürmən birmədin kəqürsər-mən il yangïnqa
7 asïğ-ï birlə bərürmən bu nixan mən tanuķ buyan ķy-a
8 tanuķ sasï ķuḍluğ ķy-a
9 bu nixan mən üsin-ə-ning ol

10 mən toğluḳ tonga ayïḍïp bitidim

ئىزاھلار:

2. kəpəz (پاختا، كەپەز): "كەپەز" بولسا، قەدىمكى خوتەن ساق تىلىدىكى kapāsya دىن كەلگەن.

3. tang (تاڭ): قەدىمكى خوتەن ساق تىلىدىكى thaṃga دىن كەلگەن ئېغىرلىق ئۆلچەم بىرلىكى.

يەشمىسى:

1. چوشقا يىلى ئۆچنچى ئايىنىڭ ئون ئالتىنچى كۈنى،
2. مەن ئۇسسىنەگە پاختا كېرەك بولۇپ، سائۇرىيا-
3. شىرىدىن تۆت تاڭ پاختىنى ئۆسۈمگە (ئۆسۈم تۆلەشكە) ئالدىم.
4. كۈزنىڭ باشلىرىدا يەتتە تاڭ پاختىنى تولۇق بېرىمەن.
5. بەرگۈچە يا ئۇنداق، يا مۇنداق بولۇپ قالسام، ئىنىم بۇدرۇق ئۆيدىكىلەر
6. بىلەن (تۆلەپ) بېرىدۇ. بەرمەستىن كېچىكتۈرسەم، ئەل قائىدىسى بويىچە
7. ئۆسۈمى بىلەن تۆلەپ بېرىمەن. بۇ نىشان مەن گۈڭاھچى بۇيان قىيا(نىڭدۇر).
8. گۈڭاھچى ساسى قۇتلۇغ قيا.
9. بۇ نىشان مەن ئۇسسىنەنىڭدۇر.
10. مەن توغلۇق توڭا سوراپ يازدىم.

77 (4 — 30)

1 ḳoyn yïl üqünq ay iki oḍuz-ḳa

2 manga ming tmür-kə tüx-kə bor kərgək
3 bolup turï bahxï-tïn yarïm ķap bor
4 altïm küz yngïda bir bir ķap
5 süqüg kөni birür-mən birmdin
6 kəqürsər-mən il yngïnqa tüxi
7 bilə kөni birür-mən birginq-ə bar
8 yoķ bolsr-mən nom ķulï əw-tki-
9 lər bilə kө ni birşün-lər tnuķ
10 təsək turmïx tnuķ buldan bu nixan
11 mən ming təmür-ning ol mən turmïx ming
12 təmür-kə ayïḍïp biḍitim

ئىزاھ:

4. bir bir: بۇ قۇردا bir سۆزدىن بىرى ئوشۇقچە يېزىلىپ قالغان.

يەشمىسى:

1. قوي يىلى ئۇچىنچى ئاينىڭ يىگىرمە ئىككىنچى كۈنى،
2. مەن مىڭ تەمۈرگە ئۆسۈم (تۆلەشـ)كە مۇسەللەس كېرەك
3. بولۇپ، تۇرى ياخشىدىن يېرىم قاپ ئۇزۇم
4. (ئۆتنە) ئالدىم. كۈزنىڭ باشلىرىدا بىر قاپ
5. مۇسەللەس (ياكى ئۇزۇم شەربىتى)نى تولۇق بېرىمەن. بەرمەستىن
6. كېچىكتۈرسەم، ئەل قائىدىسى بويىچە ئۆسۈمى
7. بىلەن تولۇق بېرىمەن. بەرگۈچە يا ئۇنداق،
8. يا مۇنداق بولۇپ قالسام، نوم قۇلى ئۆيدىكـ-
9. ـلەر بىلەن تولۇق (تۆلەپ) بەرسۇن. گۇۋاھچى
10. تەسەك تۇرمىش، گۇۋاھچى بۇلدان. بۇ نىشان

11. مەن مىڭ تەمۇرنىكىدۇر. مەن تۇرمىش مىڭ
12. تەمۇردىن سوراپ يازدىم.

78 (4 — 31)

1 ït yïl bixinq ay y(iti)
2 yangïķa manga buyanquķ-(ķa)
3 asï(ğ)ķa tarïğ k(ərgək) bolup ...
4 -ta yüz xïķ
5 ït
6 ït yïl bixinq ay

ئىزاھلار:

بۇ ۋەسىقىنى سىراپىل يۇسۇپ «دۇنخۇاڭ، تۇرپان تەتقىقاتى» (4- جىلد، 1999)دا ئېلان قىلغان.

قوليازما ھەققىدە: قەرز ئېلىش (بۇيانچۇقىنىڭ ئاشلىق قەرز ئېلىشى)قا ئائىت بولغان بۇ كۆچۈرمە ۋەسىقە (2"UW" دىكى Lo تۇرىگە كىرىدۇ). 1980- يىلى تۇرپاندىكى بېزەكلىك مىكتۈيدىن تېپىلغان بولۇپ، ھازىر 80.T.B.I. 748 نومۇر بىلەن تۇرپان ۋىلايەتلىك مۇزېيدا ساقلانماقتا.

بۇ ۋەسىقىدە، مۆچەلنى بىلدۈرىدىغان "ït" (ئىت) سۆزىنىڭ ئايرىم-ئايرىم ھالدا ئۇچ قۇرغا ئۇچ قېتىم يېزىلغانلىقى ۋە "ït yïl bixinq ay" (ئىت يىلى بەشىنچى ئاي)نىڭ ئايرىم-ئايرىم ئىككى قۇردا تەكرارلانغانلىقى، ئۇنىڭ خەت مەشىق قىلغۇچى تەرىپىدىن كۆچۈرۈلگەنلىكىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ. بۇ كۆچۈرۈلمە ۋەسىقىنىڭ فونېتىكىلىق ئالاھىدىلىكى، سۆز ئىشلىتىش ئەھۋالى قاتارلىقلاردىن قارىغاندا، ئۇنىڭ دەۋرى مىلادى 13-14- ئەسىرلەرگە تەۋە بولۇشى كېرەك.

1. yïl (يىل): خەت مەشىق قىلغۇچى بۇ سۆزنى كۆچۈرگەندە ï (ئى)

ھەرپى بىلەن l (ل) ھەرپى ئارىسىغا بىر چىشنى ئارتۇق يېزىۋەتكەن.

1. y(iti) (يەتتە): بۇ سان، ئۇنىڭ ئەسلى تېكىستتە ساقلىنىپ قالغان باش ھەرپى y (يى) بىلەن، 2- قۇر تېكىستىنىڭ بېشىدىكى yangïķa (ھەر ئاينىڭ ئالدىنقى ئون كۈنى ئىچىدىكى كۈنلەرنى بىلدۈرىدىغان سۆز) دېگەن سۆزگە ئاساسەن، ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ ترانسكرىپسىيە قىلىندى.

2. buyanquķ (بۇيانچۇق): كىشى ئىسمى بولۇپ، قەدىمكى ئۇيغۇرچە ۋەسىقىلەردە ئۇچرايدۇ ("UW" 2، 254- بەتكە قاراڭ). بۇ ھۆججەتتە مەزكۇر كىشى ئىسمىنىڭ بەزى ھەرپلىرىنى، بولۇپمۇ q ھەرپىنى خەت مەشىق قىلغۇچى تازا توغرا يازالمىغان.

3. asï(ğ)ķa: بۇ سۆزنىڭ تومۇرى asïğ ("پايدا، مەنپەئەت"، "ئۆسۈم" دېگەن مەنىدە) بولۇپ، ئەسلى تېكىستتە ğ (غ) ھەرپى چالا يېزىلىپ قالغان ياكى خەت مەشىق قىلغۇچى ğ (غ)نى توغرا، تولۇق كۆچۈرەلمىگەن.

3. tarïğ (تارىخ): ئاشلىق، دانلىق زىرائەت" دېگەن مەنىدە.

4. ta-: ئورۇن كېلىش قوشۇمچىسى بولۇپ، بەزىدە چقىش كېلىش رولىنى ئويناپدۇ. بۇ ھۆججەتتە مەزكۇر قوشۇمچە buyanquķ (بۇيانچۇق) ئاشلىق قەرز ئالغان كىشىنىڭ (بۇ كىشىنىڭ ئىسمى ھۆججەتتە ساقلىنىپ قالالمىغان) ئىسمىغا ئۇلىنىپ كېلىدۇ ۋە چىقىش كېلىش قوشۇمچىسى -din/-tin رولىنى ئوتەيدۇ.

xïķ: خەنزۇچە 石 نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى بولۇپ "دادەن" دېگەن مەنىدە.

يەشمىسى:

1. ئىت يىلى بەشىنچى ئاينىڭ يەتتىنچى
2. كۈنى، ماكا بۇيانچۇققا
3. ئۆسۈمگە (تۆلەشكە) ئاشلىق كېرەك بولۇپ، ...
4. -تىن يۇز دادەن
5. ئىت
6. ئىت يىلى بەشىنچى ئاي

79 (4 __ 32)

1 ... ... mn toyïn ķulï
2 ... ...-a bθz krgək
3 ... ...-mz ķoqo-ķa
4 ... ... (t)ngiqə(?) ... ... yoķluğ
5 ... ... -ür-biz b-... ...L-... yitinq
6 ... ... (b)ir ay t-... ...

ئىزاھلار:

بۇ ۋەسىقىنى ئىسراپىل يۇسۇپ "تۇرپاندىن قېزىۋېلىنغان قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدىكى ئىككى پارچە ھۆججەت"، «يارغول قەدىمىي شەھىرىنى قوغداش ۋە تەتقىقات» (خەنزۇچە، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1999)دا ئېلان قىلغان.

قوليازما ھەققىدە: بۇ قەرز ئېلىشقا ئائىت بولغان كەمتۈك ۋەسىقە (تويىن قۇلى قاتارلىقلارنىڭ بۆز قەرز ئېلىش ھۆججىتى) 1959- يىلىنىڭ ئاخىرىدا تۇرپان سىڭگىم ئېغىزىنىڭ يېقىن ئەتراپىدىكى بۇددا ئىبادەتخانىسى خارابىسىدىن تېپىلغان بولۇپ، چوڭلۇقى 8.7cm X 16cm كېلىدۇ، ئۇنىڭ بىر يۈزىدە ئالتە قۇر خەت ساقلىنىپ قالغان. ھازىر 60 TS 001: 4 نومۇر بىلەن ئاپتونۇم رايونلۇق مۇزېيدا ساقلانماقتا. ئۇ "UW"2 دىكى Lo تۈرىگە كىرىدۇ.

مەزكۇر كەمتۈك ۋەسىقىنىڭ خەت ئۇسلۇبى ۋە فونېتىكىلىق ئالاھىدىلىكى قاتارلىقلاردىن قارىغاندا، ئۇنىڭ دەۋرى مىلادى 13- ئەسىردىن كېيىن ئەمەستەك قىلىدۇ.

1- toyïn ķulï (بۇددا دىنى مۇرىتىنىڭ ئىسمى): toyïn بولسا، خەنزۇچە道人 نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى. تويىن قۇلى دېگەن كىشى ئىسمى قەدىمكى ئۇيغۇرچە ۋەسىقىلەردە ئۇچرايدۇ («توپلام»نىڭ 2- تومىنىڭ 278-بېتىگە قاراڭ).

3-. ķoqo (قوچو):高昌 نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى.

4-. (t)ngiqə(?) (تەڭ كېلىدىغان): سۆز تومۇرى tng (=təng "تەڭ"، "باراۋەر" دېگەن مەنىدە) بولۇپ، ئۇنىڭ تەۋەلىك ئۇچىنچى شەخس قوشۇمچىسى بىلەن تۇرلەنگەن شەكلىگە، تەڭلەشتۈرمە كېلىش قوشۇمچىسى qə قوشۇلغاندا، ئادەتتە يارىدەمچى n تاۋۇش كۆپىيەتتى. مەسىلەن، tnginqə (=tənginqə) («توپلام»نىڭ 2- تومنىڭ 290- بېتىگە قارالا). دېمەك، (t)əngiqə دە n تاۋۇشى چۈشۈپ قالغان.

4-. yoķluğ (كىشى ئىسمى؟): بۇ سۆزنى yoķluķ، yoğluğ دەپ ترانسكرىپسىيە قىلىشمۇ مۇمكىن.

yoğluğ نىڭ yoķluğ سۆز تومۇرى yoķ ("يوق" دېگەن مەنىدە)، yoğ سۆز تومۇرى yoğ ("ماتەم"، "مۇسىبەت" دېگەن مەنىدە) بولۇپ، سۆز تومۇرىغا سۆزەتتىن ئىسىم ياسىغۇچى يا كى ئىسىمدىن سۆزەت ياسىغۇچى قوشۇمچە -luğ/-luķ قوشۇلۇشى بىلەن ياسالغان.

يەشمىسى:

1. ... (يىلى) ... (ئاينىڭ) ...(كۈنى)، مەن تويىن قۇلى
2. ...(گە) بۆز كېرەك (بولۇپ)،
3. ... قوچوغا
4. ... تەڭ كېلىدىغان (ياكى باراۋېرىدە) ... يوقلۇغ
5. ... يەتتىنچى
6. ... بىر ئاي ...

5. بالا بېقىۋېلىش ۋەسىقىلىرى

80 (5-1) —— 82 (5-3)

80 (5 — 1)

1 ït yïl bir ygrminq ay altï otuz-ķa manga ķyytso tutung-

2 ķa yunglaķ-lïķ twar krgək bolup titso atlïğ oğlum-nï qintso

3 ayağ-ķa təgimlig-kə süt səwinqi yarïm yasḍuķ alïp oğul-

4 luķ birtim bu titso atlïğ oğul qintso ayağ-ķa təgimlig-

5 kə bar ərkinqə kөnin bïxïğïn tapïnïp ayağ-ķa təgimlig-

6 tə kin tөrt yolï box өz kөngül-inqə barzun mən

7 qintso ayağ-ķa təgimlig-ning inim iqim oğlum ķam

8 ķadaxïm ilməzün tartmazun apam birөk ilgli tarḍğlï

9 saķïnsar saw-larï yorïmazun yasa-taķï ķïn-ķa təgşün-

10 lər mən ķyytso tutung-nïng titso-nï mən baxlap inim iqim

11 ķam ķadaxïm ərklig bəg ixi-ning küqin tutup

12B üntürür-mən tisər-lər saw-larï yorïmazun-lar.

13B θgüdəy süü-singə iki yürüng aḍan θtünüp ambï

14B balïḳ ṭaruğa-larïnga ədərkə yaraxu at birip qintso

15B ayağ-ḳa təgimlig-kə bir-kə iki birip ağïr ḳïn-ḳa

16B təgir-biz. tanuḳ ḳutrulmïx tanuḳ buyan tonga

17B tanuḳ kəd burhan mən ḳyytso tutung θz ilgim bitidim

18B bu tamğa biz ikigü-ning ol mən titso ymə bahxïm-ḳa

19B kθni tapïnmadïn kiḍəyin tisər-mən bu bitig-t(ə)ki ḳïn-ḳa

20B təgir-mən bu tamğa mən titso-nung ol.

ئىزاھلار:

6. tθrt yolï (تۆت يولى): tθrt yol "شەرق، غەرب، جەنۇب، شىمال" قاتارلىق تۆت تەرەپنى كۆرسىتىدۇ، ئاخىرىدىكى ï- تەۋەلىك ئۇچىنچى شەخس قوشۇمچىسى.

13B-. θgüdəy (ئۆگۈدەي): موڭغۇل ئىمپېرىيىسىنىڭ ئىككىنچى ئەۋلاد خاقانى (1229-1241- يىللار تەختتە تۇرغان).

13B-14B. ambïbalïḳ (ئامبى شەھىرى): ئۇنىڭ俺鼻城 (ياكى俺 石城) دېگەن شەھەرنى كۆرسىتىدىغانلىقىنى ياپونىيىلىك ئالىم ئومىمۇرا ئەپەندى تەھقىقلىگەن. («ياپونىيە ئىلمىي ژورنىلى» 85- جىلد، 490- بەتكە قارالسۇن).

18B. bahxïm-ḳa: "UW"2 دە "bahxïm-ḳa" (باخشىمغا) دەپ ترانسكرىپسىيە قىلىنغان. بۇ ۋەسىقىنىڭ سۆزلىشىگە ئاساسلانغاندا، بۇ سۆز "bhxïm-ḳa" (بخشمقا) دەپ يېزىلغان، يەنى "b" ھەرپى بىلەن "h" ھەرپى ئارىسىدىكى "a" نى ئىپادىلەيدىغان بەلگە-ھەرپ چۈشۈپ قالغان.

يه شمسى:

1. ئىت يىلى ئون بىرىنچى ئاينىڭ يىگىرمە ئالتىنچى كۈنى، مەن قىيىتسو تۇتۇڭ-

2. ىغا ئىشلىتىشكە تاۋار كېرەك بولۇپ، تىتسو ئىسمىلىك ئوغلۇمنى ھۆرمەتكە سازاۋەر

3. چىنتسوغا سۇت ھەقىقى ئۇچۇن يېرىم ياستۇق (پۇل) ئېلىپ ئوغۇل-

4. ىلۇقا بەردىم. بۇ تىتسو ئىسمىلىك ئوغۇل ھۆرمەتكە سازاۋەر

5. چىنتسوغا بار كۈچى بىلەن دۇرۇس، قىزغىنلىق بىلەن خىزمەت قىلىپ، ھۆرمەتكە سازاۋەر-

6. دىن كېيىن (قالغاندا)، تۆت يولى ئوچۇق بولۇپ، كۆڭلى خالىغان (يەرگە) بارسۇن. مەن

7. ھۆرمەتكە سازاۋەر چىنتسونىڭ ئىنىم، ئاكام، ئوغلۇم، ئۇرۇق-

8. تۇغقانلىرىم ئېسىلىۋالمىسۇن-تۇتۇۋالمىسۇن. ئەگەر (ئۇنىڭغا) ئېسىلىۋالماقچى، (ئۇنى) تۇتۇپ قالماقچى

9. بولسا، سۆزلىرى ئۆتمىسۇن. قانۇن بويىچە جازاغا تارتىلسۇن.

10. مەن قىيىتسو تۇتۇڭ (ۋە) مېنىڭ ئىنىم، ئاكام،

11. ئۇرۇق-تۇغقانلىرىم ھوقۇقدار بەگ-ئەمەلدارلارنىڭ كۆچىگە تاينىپ،

12B. تىتسونى چىقىرىۋالمىز، (قايتۇرۇپ ئەكىلىۋالمىز) دېسەك، سۆزلىرىمىز ئاقمىسۇن. (ئۇنىڭ ئۈستىگە)

13B. ئۆگۈدەي (خان) ئالىيلىرىغا ئىككى ئاق تۆگە تۇتايلى، ئامبى

14B. شەھرىنىڭ ۋالىيسىغا، ئىگىرىگە لايىق ئات بېرەيلى،

15B. ھۆرمەتكە سازاۋەر چىنتسوغا بىر (ئوغۇلنىڭ ئورنىغا) ئىككى (ئوغۇل) بېرىپ، ئېغىر جازاغا

16B. تارتىلايلى. گۈزاھچى قۇترۇلمىش، گۈزاھچى بۇيان توكا،

17B. گۈزاھچى كەد بۇرخان. مەن قىيىتسو تۇتۇك ئۆز قولۇم بىلەن يازدىم.

18B. بۇ تامغا بىز ئىككىيلەننىڭ. مەن تىتسومۇ باختىمغا (ئۇستازىمغا)

19B. دۇرۇس خىزمەت قىلماستىن، كېتەي دېسەم، مۇشۇ پۈتۈكتىكى (ھۆججەتتە دېيىلگەن) جازاغا

20B. تارتىلاي. بۇ تامغا مەن تىتسونىڭ.

81 (5 — 2)

1 ud yïl səkizinq ay bix ygrmikə mən titso aḳam
2 anquḳ bilə aytïxïp. aḳam-nïng boğuzïn yigədgli
3 alp bolmïx-ḳa inim antso-nï tuğmïx-ïmïz
4 toynaḳ xïlawantï-ḳa. süt səwinq-i ygrmi stïr
5 kümüx alïp oğul-luḳ birtimz. mən toynaḳ xïlawantï
6 ymə oğul-um sambodu bilə tüz ülüx-lüg ḳïlïp
7 oğul-lanu altïm mən titso bitig ḳïlmïx kün
8 üzə ygrmi stïr kümüx tügəl altïm. mən toynaḳ
9 xïla ymə tügəl birtim. bükünki kün baxlap inim
10 antso-nï ilip tarḍïp qam qarïm ḳïlmaz-mən. mən
11 toynaḳ xïla ymə mini-tə song piryan-ïm-taḳï
12 nəgü orpaḳ-ïm təlük-üm bar ərsər. oğul-um
13 smbodu bilə tüz üləxïp alzun-lar ḳayu-sï
14 bu saw-tïn ağïxsar-biz. birər yasḍuḳ ḳuwar
15 birüxür-biz. tnuḳ basa yalawaq. tnuḳ
16 bg turmïx. bu bitig-ni. yaḳxïdu tung bay ynga

17 xïla tayl(..)du xïla-lar-nïng üksintə ķïltïmz.
18B S(.....)//////////////////////////
19B bu tamğa biz ikəgü-nüng ol. mən əlgür tung
20B aytïp bitidim

ئىزاھلار:

11. (كۇلبە): دېيىلگەن بولۇپ، توخرى تىلىدىكى paryāṃ ("ھۈجرا؛ كىچىك ئۆي" دېگەن مەنىدە)دىن كەلگەن.

12. orpaķïm təlüküm (ئەسكى-تۈسكى): شەكىلدە كەلگەن بولۇپ، بۇ يەردىكى oprak ~ orpak: "تۆتىستۆشۈك دېگەن مەنىدە، təlük "كامار، تۈشۈك، يىرىق، دەز" دېگەن مەنىدە.

يەشمىسى:

1. كالا يىلى سەككىزىنچى ئاينىڭ ئون بەشىنچى كۈنى، مەن تىتسو ناكام

2. ئانچۈق بىلەن مەسلىھەتلىشىپ، ئاكامنىڭ ئۈزۈقىنى ياخشىلاش

3. قىيىن بولۇپ قالغاچقا، ئىنىم ئانتسونى تۈغقىنىمىز

4. تويناق شىلاۋانتىغا، سۈت ھەققى ئۈچۈن يىگىرمە سەر

5. كۆمۈش ئېلىپ، ئوغۇللۇققا بەردۇق. مەن تويناق شىلاۋانتە-

6. ـمۇ (ئانتسونى ئۆز) ئوغلۇم سامبودۇ بىلەن تەڭ ئۈلۈشىلۈك (مىراسخور)

7. ئوغۇل قىلىپ ئالدىم. مەن تىتسو (بۇ) ھۈججەت تۈزۈلگەن كۈنـ

8. ـى يىگىرمە سەر كۆمۈشنى تولۇق ئالدىم. مەن تويناق

9. شىلامۇ تولۇق بەردىم. بۈگۈندىن باشلاپ، (مەنكى تىتسو) ئىنىم

10. ئانتسونى ئېلىپ قالىمەن-قويۇپ بەرمەيمەن دەپ دەتالاش قىلمايمەن. مەن

11. توينىاق شىلامۇ (شۇنى تاپىلايمەنكى، ئانتىسو) مەندىن كېيىن قالسا، كۆلبەمدىكى

12. ئەسكى-تۈسكى نەرسىلىرىمدىن نېمە بولسا، (بارىنى) ئوغلۇم

13. سامبودۇ بىلەن تەڭ ئۆلەشسۇن. (بىز سّامبودۇ بىلەن ئانتىسو ئىككىمىزدىن) قايسى بىرىمىز

14. بۇ سۆزدىن تېنىڭالساق، بىر ياستۇقتىن (نوكچىدىن كۆمۈش) جەرىمانە

15. تۆلەيلى. گۈڭاھچى باسا يالاڭاچ، گۈڭاھچى

16. بەگ تۇرمىش. بۇ ھۆججەتنى ياقشىدۇتۇڭ، باي ياڭا

17. شىلا، تايلا...دۇ شىلالارنىڭ ئالدىدا تۇزدۇق.

18. سە ...

19. بۇ تامغا بىز ئىككىيلەننىڭدۇر. مەن ئەلگۈر تۇڭ

20. سوراپ يازدىم.

82 (5 — 3)

1 ///////// umuğsuz urïsïz ķalğay tip
2 bu ikï oğlan-lar-ïm-ta turmïx atlïğ
3 oğlum-nï suḍbaķ-ķa il tөrü-si
4 birlə oğul-luķ birdim andïn
5 xük ķalmïx-ta bu oğul sutmaķ-
6 nïng birmix axïn yip aymïx
7 ix-in ķïlïp oğul tөrüsi birlə
8 өlginqə kөni bïxïğ tapïnṣun
9 mən suḍbaķ ymə bu turmïx atlïğ
10 oğul-nï өṣüm-tin tuğmïx-qa
11 oķ saķïnïp ķïz alïp birip

12 yən-ə mində oğul ḳïz tuğsa ol
13 oğlum birlə təng tüz tuḍup
14 mənïng-ning əw-üm-təki barḳïm-taḳï
15 nəgü kim-im-ni orpaḳ ayïğ sïnuḳ
16 barïm bulğuqa bulsa nəqə oğlan-
17 larïm bolẓa ol oğlan-lar birlə
18 təng ɵng ülüx ḳopï birür-mən
19 apam birɵk bu oğul-nïng küqin alïp
20 bod-ḳa təgmix-tə orun-ïn yigin
21 ḳïlmayïn ədgü tuḍmayïn ḳodï asïr-a
22 kixi-qə tuḍsar-mən ḳayu-ḳa barsar
23 ɵz kɵngül-inqə tapïnqa barṣun suḍbaḳ-
24 nïng sɵzi yorïmaṣun suḍbaḳ ymə
25 tuğmïx oğul-larï birlə təng tuḍup
26 kəlin-ləp birip ədgü asïrap
27 oğul tɵrüsinqə tuḍup ḳulğaḳ
28 boyïn tolap ünər-mən kiḍər-mən tisər
29 tɵrü yarğu yosun-ï birlə aḍa
30 yaṣmïx yaṣuḳ-ḳa təgṣün tanuḳ
31 si(...) təmür tanuḳ aruğ bu nixan
32 tamğa mən torqï-nïng ol
33 mən ix ḳar-a torqï bahxï-ḳa
34 inqgə ayïḍïp bitidim

ئىزاهلار:

11. suḍbaḳ (سۆتباق): ئەسلى تېكستتىكى 3-، 9-، 23- ۋە 24- قۇرلاردا suḍbaḳ، 5- قۇردا sutmaḳ شەكلىدە يېزىلغان بۇ سۆز ۋەسىقىدە كۆرۈلگىنىدەك ئەمەلىيەتتە بىرلا ئادەمنىڭ ئىسمىنى كۆرسىتىدۇ،

ياپۇنچە نۇسخىسىدا بۇ نىسمىنىڭ sutbaḳ شەكلىدە يېزىلىشىنىڭ دۇرۇس بولىدىغانلىقىنى پەرەز قىلىنىپ، "d" (d)نىڭ ئاستىغا بىر چېكىت قويۇپ (ḍ)، ئەمەلىيەتتە "t" فونېمىسىغا ۋەكىللىك قىلىدىغانلىقى كۆرسىتىلگەن. يىزىنكىچە بۇ ئەقلىغا ئۇيغۇن بولۇپ، شۇ بويىچە ئالدۇق.

14. məning-ning (مېنىڭ): mən دېگەن ئالماشقا ئېگىلىك قوشۇمچىسى niŋ تەكرار قوشۇلۇپ كەلگەن. بۇ يەردە بىر niŋ قوشۇمچىسىنىڭ ئارتۇقچە يېزىلغانلىقىنى كۆرىۋالغىلى بولىدۇ. ئەمما، بۇ خىل قوشۇمچىنىڭ تەكرار يېزىلىپ قېلىشى ئەھۋالى ناھايىتى ئاز بولسىمۇ بەزى جايلاردا ئۇچرايدۇ. شۇڭا، بۇنىڭ تەكتلەش ياكى باشقا رولى بارمۇ، يوق، بۇ ھەقتە تېخىمۇ ئىزدىنىشكە توغرا كېلىدۇ.

15. orpaḳ ayīğ sïnuḳ (ئەسكى-تۈسكى، ئۆتمۈشۈك): orpaḳ (ئۇششاق-چۈششەك)، ayïğ (بوزۇق)، sïnuḳ (سۇنۇق) دېيىلگەن. يەشمىدە "ئەسكى-تۈسكى" دەپ ئېلىندى.

30. yaşmïx (يۇز ئۆرىگەن): بۇ سۆزنىڭ ئەسلى yazmïx بولۇپ، ئۇ "گۈنا قىلغان، خىلاپلىق قىلغان، بويسۇنمىغان" دېگەن مەنىدە. يەشمىدە "يۇز ئۆرىگەن" دەپ ئېلىندى.

بۇ ۋەسقىنىڭ ئۆزى ياكى فوتو سۈرىتىنىڭ قەيەردىلىكى ئېنىق ئەمەس.

يەشمىسى:

1. ... ئۇمىدسىز، ئەۋلادسىز (بولۇپ) قالىدۇ دەپ،
2. بۇ ئىككى ئوغلۇمدىن تۇرمىش ئىسمىلىك
3. ئوغلۇمنى سۈدباققا ئەل قائىدىسى
4. بويىچە ئوغۇللۇققا بەردىم. شۇڭا،
5. بۇ ئوغۇل خاتىرجەم قېلىپ، سۈتماق-
6. نىڭ بەرگەن ئېشىنى يەپ، بۇيرۇغان
7. ئىشنى قىلىپ، ئوغۇل (بولۇش) قائىدىسى بويىچە،
8. ئۆلگۈچە دۇرۇس (ۋە) قىزغىنلىق بىلەن (ئۇنىڭ) خىزمىتىنى

قىلسۇن.

9. مەن سۇدباقمۇ بۇ تۈرمىش ئىسىملىك

10. ئوغۇلنى ئۆزۈمدىن بولغان (بالامدەك

11. كۆرۈپ، قىز ئېلىپ بېرىمەن (ئۆيلەيمەن).

12. ئەگەر مەن قىز (ياكى) ئوغۇل تاپسام (ئۇلار)

13. بىلەن بۇ ئوغلۇمنى تەڭ-باراۋەر كۆرۈپ،

14. مېنىڭ ئۆي-ۋاقىمدىكى

15. ھەرقانداق نەرسىنى (يەنى) ئەسكى-تۈسكى (نەرسىلىرىمدىن)

16. قولغا چىققىدەكلا نەرسە بولسا، نەچچە ئوغلۇم

17. بولسا، شۇ ئوغۇللىرىمغا

18. ھەممە نېسىۋە-ئۇلۇشلىرىنى تەڭ (بۆلۈپ) بېرىمەن.

19. ئەگەر (مەن سۇدباق)، بۇ ئوغۇلنىڭ كۆچىنى ئىشلىتىپ،

20. بويىغا يەتكەندە ئورنى-قەدرىنى

21. قىلماي، ياخشى (مۇئامىلە) قىلماي، (ئۇنى) پەس-تۆۋەن (تەبىقىدىكى)

22. كىشىدەك (كۆرۈپ) مۇئامىلە قىلسام، قاياققا بارغۇسى كەلسە،

23. ئۆز كۆڭۈل خاھىشى بويىچە خالىغان (يەرگە) بارسۇن. (مەن) سۇدباق-

24. نىڭ سۆزى ئۆتمىسۇن. (ئەگەر) سۇدباق (ئۇنى)

25. ئۆزىدىن بولغان ئوغۇللىرىغا ئوخشاش كۆرۈپ،

26. ئۆيلەپ قويۇپ، ياخشى ئاسراپ،

27. ئوغۇل (قىلىۋېلىش) قائىدىسى بويىچە مۇئامىلە قىلسىمۇ، (تۈرمىش) قۇلاق (يۇپۇرۇپ)،

28. بويۇن تولغاپ، چىقىپ كېتىمەن دېسە،

29. قانۇنىي ھوقۇق (چىقىرىش) بەلگىلىمىسى بويىچە ئاتىسىدىن

30. يۇز ئۆرىگەنلەرگە (بېرىلىدىغان) جازا بېرىلسۇن. گۇۋاھچى
31. سىز... تەمۇر گۇۋاھچى ئارۇغ. بۇ نىشان
32. تامغا مەن تورچىنىكىدۇر.
33. مەن ئىش قارا تورچى باخشىدىن
34. تەپسىلىي سوراپ يازدىم.

6. ئادەمنى گۆرۈگە قويۇش ۋەسىقىلىرى

83 (6-1) —— 84 (6-2)

83 (6 — 1)

1 tonguz yïl arm ay on yangïķa manga ķytso
2 tutung-ķa. yunglķ-lïķ kümüx krgək bolup
3 өzŭm-tə tuğmïx. titso atlïğ oğlum-nï
4 qintso xïla-ķa üq yïl-lïķ tutğuğ birtim.
5 tutğuğ kümüx-in ïnqa sөzləxtmz. on satïr
6 kümüx-kə tutğuğ birtim. bu on satïr kümüx-ni
7 bitig ķïlmïx kün üzə mən ķaytso tu
8 tügəl tartïp altïm. mən qintso xïla ymə
9 bir əksüksüz tügəl birtim. bu oğul ķy-a-ķa bir
10 yïl-ta bir üm kөküşmək bir ķay bir uyuķ qruķ
11 iki yïl-ta bir qəkrək. üq yïl-ta bir kürk
12 bilə birürmən. oğul ķy-a qintso xïla-nïng əwin-
təki-
13 lər bilə yorïp oğrï təw ķïlsar. tutğu. ķapğu
14 yoķ itük ķïlsar mən qintso xïla baxïnga
15 bolur. yalnguz yorïp oğrï. təw ķïlsar. yoķ
16B itük ķïlsar mən ķaytso tu bax-ïm-ķa bolur
17B iglәsər yiti künki mün ax mən qintso

18B xïla birürmən. yiti kün-tin kiqsər mən ķaytso

19B tu igələp alïp. kün əksükin kθni birürmən.

20B igləp θlsər yarïm twar-ï θlür. yarïm

21B twar-ï tirilür. tiriltəqi twar yənə mən

22B ķaytso tu üzə bolup kθni birürmən. üq

23B yïl tügəməginqə üntürməz-mən apam üntür<ür>mən

24B tisər-mən. bu kümüx-üg birmix kün-tin bərüki

25B asïğ-ï bilə kθni birürmən. tanuķ ķutdmïx ķay-a tanuķ

26B səngiqün. bu tmğa mən ķayytso tu-nung ol. buyan ķy-a bitidim

27B* tonguz yïl arm ay on yngï-ķa manga

28B* ķyytso tutung-ķa yunglaķ-lïķ tawar

29B* kərgək bolup titso atlğ oğulum-nï

30B* qintso xïla-ķa üq yïllïķ tutuğ

ئىزاھلار:

1، 2. ķytso tutung (قايتسو تۇتۇڭ): بۇ ئىسىم مەزكۇر ۋەسىقىنىڭ 1-، 2- قۇرلىرىدا "ķytso tutung"، 7-، 16B- ۋە 22B- قۇرلىرىدا "ķaytso tu"، 26B- قۇرىدا "ķayytso tu"، *28B- قۇرىدا "ķyytso tutung" دەپ يېزىلغان. بىز يەشمىدە "قايتسو تۇتۇڭ" ياكى "قايتسو تۇ" ("تۇ" سۆزى "تۇتۇڭ"نىڭ قىسقارتىلمىسى) دەپ ئالدۇق.

9. oğul ķya (ئوغۇل قيا): قيا (= قايا) سۆزى بۇ ئورۇندا كىشى ئىسمىنى كۆرسەتمەستىن، بەلكى ئەركىلىتىپ ئاتاشنى بىلدۈرىدىغان سۆزنى بىلدۈرىدۇ. "ئوغۇل قيا" بۇ يەردە "ئوغۇل" دېگەن مەنىگە ئىگە. شۇڭا، ترانسكرىپسىيىدىكى "oğul ķy-a-ķa" دېگەننى يەشمىدە "ئوغۇل قياغا"

دېمەي "ئوغۇلغا" دەپ ئېلىشقىمۇ بولىدۇ. دېمەك، ķya (= ķaya) سۆزى UW"2 دە كۆرسىتىلگەندەك كىشى ئىسمىلا بولۇپ كەلمەستىن، يەنە ئەركىلىتىش ياكى يېقىنلىقنى بىلدۈرۈش مەنىسىدىمۇ قوللىنىلىدۇ. چۈنكى، بۇ ۋەسىقىدە گۆرۈگە بېرىلگەن ئوغۇلنىڭ ئىسمى titso دەپ يېزىلغان، tito ķya دەپ ئاتالمىغان.

10. bir uyuķ qruķ (بىر ئۇيۇق چۇرۇق): مەنىسى "بىر (جۈپ) پىما (ۋە) چورۇق" بولۇپ UW"2 دە uyuķ "كىگىز ئۆتۈك" دەپ، qruķ (=qaruķ) قا بولسا "ئۆتۈك" مەنىسى بېرىلگەن. "uyuķ"قا كلاۋسۇن «13-نەسىردىن بۇرۇنقى تۈرك تىلىنىڭ ئېتىمولوگىيە لۇغىتى» (271- بەت)دە "كىگىز ئۆتۈك (پىما دېمەكچى-ئا.)؛ يۇڭ پاپىاق" دەپ مەنا بەرگەن. «ئىدىقۇت مەھكىمىسى سۆزلۈكى» (مىللەتلەر نەشرىياتى، 1984- يىل، 47-بەت)دە، "uyuķ" نىڭ "y" بىلەن "j" ياكى "q" نۆۋەتلەشكەن شەكلى بولغان "uquķ" (يۇقىرىدىكى "سۆزلۈك"نى نەشرگە تەييارلىغۇچىلار "oquķ" دەپ ترانسكرىپسىيە قىلغان) بولسا، "پاپىاق" دەپ شەرھلەنگەن. شۇڭا، بىز يەشمىدە، "ئۇيۇق"نى "كىگىز پاپىاق" (ياكى پىما) دەپ يەشمە قىلدۇق. "qruķ" (چارۇق) بولسا، ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدا "چورۇق" دەپ ئىشلىتىلمەكتە.

11. qəkrək (بۆز كۆينەك): UW"2 دە بۇ سۆز "ياغاچ پاختا رەختىدىن تىكىلگەن كۆينەك" مەنىسىدە تەرجىمە قىلىنغان. «تۈركي تىللار دىۋانى» (شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1980- يىل، 1- توم، 623- بەت)تە "چەكرەك قاپا" دېگەن ئاتالغۇ "يۇڭ رەختىن تىكىلگەن يانچۇقسىز تون، ئۇنى قۇللار كىيىدۇ" دەپ چۈشەندۈرۈلگەن بولسىمۇ، "چەكرەك" ئاتالغۇسى ئايرىم شەرھلەنمىگەن. «ئىدىقۇت مەھكىمىسى سۆزلۈكى» (47- بەتتە)دە "چەكرەك" ئاتالغۇسى "بۆز كۆينەك" دەپ چۈشەندۈرۈلگەن. شۇڭا، بىز يەشمىدە "بۆز كۆينەك" دەپ ئالدۇق.

13. tutğu ķapğu (قولغا چىقىدىغان نەرسىلەر): "تۇتۇش-قامىللاش"

ياكى "تۆتقىلى-قاماللىغلى بولىدىغان نەرسىلەر" دېگەن مەنىدە.

14, 15. baxïnga bol- (جاۋابكار بولمەن): ئەسلى تېكستىنىڭ 14-، 15- قۇرىدا "baxïnga bolur"، 16- قۇرىدا بولسا "bax-ïmķa bolur" دەپ يېزىلغان. تېكست مەزمۇنىغا ئاساسلانغاندا، "baxķa bol-" دېگەن بۇ پېئىل، "باشقا كەلمەك، باشقا چۈشمەك، جاۋابكارلىق ياكى مەسئۇلىيەت بېشىغا (ئۈستىگە) چۈشمەك دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ.

17. ax mün (يېمەك-ئىچمەك): "ئاش (تاماق)، شورپا" دېگەن مەنىدە.

*27B، *30B: مۇكۈر ۋەسىقىنىڭ بۇ قۇرلىرىدىكى خەتلەر ئۇنىڭ كەينى بېتىگە تەتۇر يېزىلغان (16B__26B- قۇرلارغا نىسبەتەن).

يەشمىسى:

1. چوشقا يىلى بېينچى ئاينىڭ ئونىنچى كۈنى، مەن قايتىسو
2. تۆتۈكنى ئىشلىتىش ئۈچۈن كۈمۈش كېرەك بولۇپ،
3. ئۆزۈمدىن بولغان تىتسو ئىسمىلىك ئوغلۇمنى
4. چىنتسو شىلاغا ئۈچ يىللىق تۆتۈغقا (گۆرۈگە) بەردىم.
5. گۆرۈگە (بېرىش باھاسى بولغان) كۈمۈشنى مۇنداق سۆزلەشتۈق، (يەنى ئوغلۇمنى) ئون سەر
6. كۈمۈشكە گۆرۈنگە (توتۇققا) بەردىم. بۇ ئون سەر كۈمۈشنى
7. ھۆججەتنى تۆزگەن كۈنى مەن قايتسو تۆ
8. تولۇق تاپشۇرۇپ ئالدىم. مەن چىنتسو شىلامۇ
9. بىرى كەم ئەمەس تولۇق بەردىم. (مەن چىنتسو شىلا) بۇ ئوغۇل قىياغا
10. يىلدا بىر (قۇر) ئىشتان-چاپان، بىر (جۈپ) كەش، بىر (جۈپ) پىما ۋە چورۇق،
11. ئىككى يىلدا بىر بۆز كۆينەك، ئۈچ يىلدا بىر كۆرك (جۈۋا)

12. بېرىمەن. (بۇ) ئوغۇل مەن چىنتسو شىلانىڭ ئۆيىدىكى-

13. ىلەر بىلەن بىللە يۈرۈش (ئۆتۈش) جەريانىدا ئوغرىلىق، ئالدامچىلىق قىلسا، قولغا چىققىدەك نەرسىلەرنى

14. يوقاتسا-يىتتۈرسە، مەن چىنتسو شىلا جاۋابكار

15. بولمەن. (ئەگەر) يالغۇز يۈرگەندە ئوغرىلىق، ئالدامچىلىق قىلسا، (نەرسىلەرنى) يوقاتسا-

16B. يىتتۈرسە، مەن قايتسوتۇ جاۋابكار بولمەن.

17B. (ئەگەر) كېسەل بولسا، يەتتە كۈنگىچە ئۇنىڭ يېمەك-ئىچمىكىنى مەن چىنتسو

18B. شىلا بېرىمەن. يەتتە كۈندىن ئېشىپ كەتسە، مەن قايتسو

19B. تۇ ئىگە بولۇپ، كۈنلۈك كەم-كۈسسىنى بېرىمەن.

20B. (ئەگەر ئۇ) كېسەل بولۇپ ئۆلسە، يېرىم مال-مۈلكى ئۆلىدۇ، يېرىم

21B. مال-مۈلكى تىرىلىدۇ؛ تىرىلىدىغان مال-مۈلكىنى يەنىلا مەن

22B. قايتسو تۇ ئۈستىدە تۇرۇپ، تولۇق تۆلەپ بېرىمەن. (مەن قايتسو تۇ) ئۈچ

23B. يىل توشمىغۇچە (بالىنى) چىقىرىۋالمايمەن (قايتۇرۇۋالمايمەن). ئەگەر چىقىرىۋالسمەن (قايتۇرۇۋالسمەن)

24B. دېسەم، بۇ كۈمۈشنى تاپشۇرۇپ ئالغان كۈندىن بۇيانقى

25B. ئۆسۈمىنى قوشۇپ تولۇق قايتۇرىمەن. گۇۋاھچى قۇتادمىش قايا، گۇۋاھچى

26B. سەكسۇن. بۇ تامغا مەن قايتسو تۇنىكۈدۇر. بۇيان قىيا يازدىم.

*27B. چوشقا يىلى بىرىنچى ئاينىڭ ئونىنچى كۈنى، مەن قايتسو

28B*. تۇتۇڭغا ئىشلىتىش ئۈچۈن تاۋار كېرەك بولۇپ،

29B*. ئۇزۇمدىن بولغان تىتسو ئىسىملىك ئوغلۇمنى

30B*. چىنتسو شىلاغا ئۆچ يىللىق گۈرۈگە (توتۇقنا بەردىم).

84 (6 __ 2)

1 (küskü yïl ikinti ay səkiz) otuz-ķa manga kədirə-kə yunglaķ-laķ

2 (kümüx krgək bolup θz)üm-tə tuğmïx bolmïx atlağ toyïn oğulum-nï. yəgən ķay-a

3 ///////(.)WS-YNK´ samboķdu tutung-ķa. yarïm yastuķ kümüx-kə tutuğ

4 (birtim) bu tutuğ kümüx-üg (tu)tuğ birmix kün üzə mən kədirə bix

5 ///// stïr yarmaķ kümüx sanap altïm. mən samboķdu tutung tügəl birtim. bu

6 (bol)mïx-ķa. samboķdu tutung ərklig bolzun. mən samboķdu tutung birtkə

7 ///(.)tsar bolmïx-ķa ton ətük adaķ bax birməz-mən əw təg yoğun ix

8 (ix)lətsər mən il-ning tutuğ yngïnqa birürmən. ķalmïx turuxï yngï.

9 (tut)uğ yngïnqa bolzun. tanuķ aķbïra tanuķ ķataķï bu tamğa mən kədirə-ning ol.

10 (küs)kü yïl ikinti ay səkiz otuz-ķa mən kədirə samboķdu tutung-ķa.

11 ///// birmix bolmïx atlğ oğulum-nïng bix otuz stïr kümüx-ni tügəl altïm tanuķ

12 ////// mən ḳarïmdu tutung kədirə-kə ayïtïp bitidim bu tmğa mən kədirə-ning ol

---

ئىزاھلار:

7، 8. əw təg yoğun ix ixlətsər mən (ئۆينىڭ بىرىك (ئېغىر) ئىشلىرىنى قىلدۇرسام): سۆزمۇ سۆز مەنىسى "ئۆيدەك يوغان ئىشنى قىلدۇرسام" (yoğun": "يوغان، توم، چوڭ، قېلىن، يىرىك" دېگەن مەنىلەرگە ئىگە). ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدا كىنايە، مۇبالىغە قىلىپ ئېيتىلىدىغان "تاغدەك چوڭ ئىش" دېگەن گەپ بار، بىراق "ئۆيدەك چوڭ ئىش" دەيدىغان گەپ يوق. ئۇنىڭ ئۇستىگە بۇ ۋەسىقىدىكى "əw təg yoğun ix"نى كىنايە دەپ ھېسابلاشقا بولمايدۇ. شۇڭا، يۇقىرىقىدەك يەشمە قىلىندى.

11. bix otuz stïr kümüx-ni (يىگىرمە بەش سەر كۈمۈش): بۇ سۆزلەر مەزكۇر ۋەسىقىنىڭ 3- قۇرىدىكى "yarïm yastuḳ kümüx" (يېرىم ياستۇق كۈمۈش)نىڭ 25 سەر كېلىدىغانلىقىنى، بىر ياستۇق كۈمۈشنىڭ 50 سەر ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ. "ئالتۇن ياستۇق" ياكى "كۈمۈش ياستۇق" دېيىلگىنى قۇيما ياكى توكچا ئالتۇن ياكى كۈمۈش پۇلنى كۆرسىتىدۇ. ئۇنىڭ شەكلى ياستۇق (< ياتسۇق) قا ئوخشاپ قالغاچقا، شۇنداق دەپ ئاتالغان.

يەشمىسى:

1. (چاشقان يىلى، ئىككىنچى ئاينىڭ) يىگىرمە سەككىزىنچى كۈنى، مەن كەدىرەگە ئىشلىتىش ئۈچۈن

2. (كۈمۈش كېرەك بولۇپ) ئۆزۈمدىن بولغان بولمىش ئاتلىق راھىب ئوغلۇمنى يەگەن قايا

3. ... سامبوقىدۇ تۇتۇڭغا يېرىم ياستۇق كۈمۈشكە گۆرۈگە

(توتۇققا)

4. (بەردىم). بۇ گۆرۈ (گە قويۇش ھەققى بولغان) كۈمۈشنى (يەنى يىگىرمە) بەش سەر يارماق كۈمۈشنى (ئوغلۇمنى) گۆرۈگە بەرگەن كۈنى مەن كەدىرە

5. ساناپ ئالدىم. مەن سامبوقدۇ تۇتۇقۇ تولۇق بەردىم. بۇ

6. بولمىش سامبوقدۇ تۇتۇقۇنىڭ ئىختىياردا بولسۇن. مەن سامبوقدۇ تۇتۇقۇ باجغا

7. ... بولمىشقا تون، ئۆتۈك، ئاياغ، باش (كىيىم) بەرمەيمەن. يىنىك يىرىك (ئېغىر) ئىش

8. قىلدۇرسام، ئەلنىڭ توتۇققا (گۆرۈگە ئېلىش) قائىدىسى بويىچە بېرىدىغانىنى) بېرىمەن. قالغان تۇرمۇش ئەھۋالى

9. توتۇققا (گۆرۈگە ئېلىش) قائىدىسى بويىچە بولسۇن. گۇۋاھچى ئاقىبرا، گۇۋاھچى قاتاقى. بۇ تامغا مەن كەدىرەنىڭدۇر.

10. چاشقان يىلى ئىككىنچى ئاينىڭ يىگىرمە سەككىزىنچى كۈنى، مەن كەدىرە سامبوقدۇ تۇتۇقۇغا

11. (گۆرۈگە) بەرگەن بولمىش ئىسىملىك ئوغلۇمنىڭ (گۆرۈگە بېرىلىش ھەققى) يىگىرمە بەش سەر كۈمۈشنى تولۇق ئالدىم. گۇۋاھچى

12. ... مەن قارىمدۇ تۇتۇقۇ كەدىرەدىن سوراپ يازدىم. بۇ تامغا مەن كەدىرەنىڭدۇر.

7. قۇللارغا هۆرلۈك بېرىش ۋەسىقىلىرى

85 (7-1) —— 86 (7-2)

85 (7 — 1)

1 l(u)u yïl səkizinq ay altï otuz-ķa mən x(ïwsay) t(ay)xï

2 uluğ suu-ķa buyanï təgzün. anta basa aķa ini oğullar-ķa buyan-ï təgzün basa (ķoq)o il

3 bəgd-ləringə anqaxï-lar-ķa xazïn ayğuqï-ķa xazïn (u)luğ-larïnga il-kə bod(un)-ķa

4 ķuwrağ-ķa alķu tïnlğ uğux-ïnga anta basa bahxïm uluğ-um kəw bahxï-ķa

5 məning θz bodum-ķa kixim-kə oğlan-larïm-ķa basa əsən toğ(rï)l turmïx tutung

6 aḍay tutung θgrünq ķïz baxaķ-a baxlap uruğ-ķa ķadax-ķa buyan-ï təgzün

7 tip. məning paḍïr-ta xükün-tə ķaşğanmïx nəgü kim-ni satïp yulup. ķ(o)qo-taķï

8 aḍay tutung-nung pinḍung atlğ ķïrķ yax-lïğ ķïḍay oğlan-ïn nom bitig

9 bilir üqün toķuz ystuķ qaw birip yulup altïm. mən xïwsay tayxï-ķa kixim-

10 kə uluğ oğul bolup. əwim-ni barķ-ïm-nï igiləp

asïrap yorïzun biz m(unt)a song

11 θlsər xinking sin-ïn baxlap oğlan-larïm birlə əwim-ni tutup ayïtïxïp

12 kəngixip yorïzun-lar. oğlan-larïm birlə sïğuxu yaraxu umasar. pinḍung əwim-təki

13 nəgü-kə kim-kə ḳatïlmadïn θz bodï. θrü tağ-ḳa ḳodï ḳum-ḳa brsar tθrt yol-ï

14 box bolzun bu bitig-təki sθzt-in θngi bolsar-biz

15 uluğ suu-ḳa bir altun yastuḳ aḳa ini təgiḍ-lər birər kümüx y(as)tuḳ ïduḳ-(ḳ)ut-ḳa

16 bir ystuḳ xazïn ayğuqï-ḳa bir at ḳïşğuḍ θḍünüp sθzləri yo(rïmaz)un

17 tanuḳ tθrt maharanq tngri-lər yiti əkə baldïz tərim-lə. yügərü-ki t(an)uḳ

18 ḳoxḍïr tanuḳ ilabu tanuḳ ḳuduğqï əsən tanuḳ tərinqi boḳxïngdu bu (tamğ)a

19 mən xïwsay tayxï-nïng ol mən tθlək xïwsay tayxï-ḳa ayïtïp bitidim

---

ئىزاھلار:

2. uluğ suu (ئۇلۇغ خان ئالىيلىرىغا): LIGETI ئەپەندى ئۇنى موڭغۇل خانىنى كۆرسىتىدۇ دەپ ئېنىقلاپ چىققان (LIGETI، 1973- يىل، 3-6 بەتلەرگە قارالسۇن).

3. anqaxï (تەپتىش ئەمەلدارى): بۇ خەنزۇچە 按察使 نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى.

3. xazïn ayğuqï (بۇددا نومى تەپسىرچىسى): "xazïn" سانسكرىتچە śāsana (مەنىسى "دىنىي ئەقىدە" يەنى بۇددا دىنى ئەقىدىسىنى كۆرسىتىدۇ)

دىن كەلگەن. "xazïn ayğuqï"نى "(بۇددا) دىنى ئەقىدىلىرىنى سۆزلىگۈچى ياكى چۈشەندۈرگۈچى" دەپ يەشمە قىلىشقىمۇ بولىدۇ. بۇددا دىنى ئەقىدىلىرى بۇددا نوملىرىدا سۆزلىنىدىغانلىقى ئۈچۈن، بىز يەشمىدە يۇقىرىدىكىدەك ئالدۇق.

3. xazïn uluğ-larï (بۇددىست مۇتەۋەرلەر): ئۇنى "ئەقىدىچى (بۇددا دىنى ئەقىدىلىرىنى بىلمەيدىغان) ئاقساقاللار ياكى مۇتەۋەرلەر" دەپ يەشمە قىلىشقىمۇ بولىدۇ. بىز يەشمىنىڭ ئىخچام ۋە چۈشىنىشلىك بولۇشى ئۈچۈن يۇقىرىقىدەك ئالدۇق.

7. "paḍïr xükün" (ئاياق-قاچا). paḍïr سانسكرىتچە pātra دىن كەلگەن بولۇپ، بۇددا دىنى راھىبلىرىنىڭ ئايىقىنى (قاچىسىنى) كۆرسىتىدۇ. "xükün" نىڭ ئەسلى مەنىسى ئېنىق بولمىسىمۇ، لېكىن مەزكۇر ۋەسىقىدە "pātra" بىلەن مەنداش قوش سۆزنىڭ بىرى بولۇپ كەلگەن. شۇڭا، يەشمىدە يۇقىرىقىدەك ئېلىندى.

8. oğlan (ئوغلان، قۇل)): بۇ سۆز "ئوغۇل بالا؛ ئوغۇل؛ ئوغۇل مالاي؛ قۇل؛ شاھزادە" دېگەن مەنىلەرگە ئىگە.

17. tört maharanq tngri-lər (تۆت ماھاراج تەڭرىلەر): maharanq سانسكرىتچە mahārāja ("ئۇلۇغ ئىلگ" ياكى "ئۇلۇغ خان" دېگەن مەنىدە) دىن كەلگەن. تۆت ماھاراج تەڭرىلەر سانسكرىتچىدە catur mahārāja، خەنزۇچىدا 四天王 دەيىلىدۇ.

17. yiti əkə baldïz tərim-lə (يەتتە ئىگىچە-سىكىل تەڭرىملەر): سانسكرىتچىدە saptamāṭr، خەنزۇچىدا 七母天 ياكى 七妹妹 دەيىلىدۇ. قەدىمكى ئۇيغۇرچىدا "yiti əkə baldïz təngrim-lər" دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ يەردە təngrim ("ئايال تەڭرى" ياكى "ئايال ئىلاھ" دېگەن مەنىدە)نىڭ ng تاۋۇشى چۈشۈپ قالغان. "təngrimlər"دىكى تەۋەلىك 1- شەخس قوشۇمچىسى "#im" بۇ يەردە ھۆرمەتنى بىلدۈرىدۇ.

ئەسكەرتىش: بۇ ۋەسىقىنىڭ ئاخىرىغا بىر قۇر خەنزۇچە خەت يېزىلغان ("UW"3 نىڭ 115- بەتكە قارالسۇن).

يه شمسى:

1. ئەجدىها يىلى سەككىزىنچى ئاينىڭ يىگىرمە ئالتىنچى كۈنى، مەن شۇشاي تايشى،

2. ئۇلۇغ (خان) ئالىيلىرىغا بەخت يار بولسۇن؛ ئاندىن كېيىن، ئاكا-ئىنى ئوغۇللارغا (شاھزادىلەرگە) بەخت يار بولسۇن؛ ئاندىن كېيىن، قوچو نۆ(لىنىڭ)

3. بەگلىرىگە، تەپتىش ئەمەلدارلىرىغا، (بۈددا) نومى تەپسىرچىلىرىگە، بۈددىست مۆتىۋەرلىرىگە، ئەلگە، خەلقىگە،

4. (راھىب) جامائەتكە، بارلىق جانلىقلار قەۋمىگە (بەخت يار بولسۇن)؛ ئاندىن كېيىن، ئۈستازىم-ئۇلۇغۇم كەۋ باخشىغا،

5. مېنىڭ ئۆزۈمگە، ئاياللىرىمغا، ئوغۇللىرىمغا، يەنە ئەسەن توغرىل تۇرمىش تۇتۇڭ،

6. ئاداي تۇتۇڭ، ئۆگرۈنچ قىز، باشاقا قاتارلىق ئۇرۇق-تۇغقانلىرىمغا بەخت يار بولسۇن

7. دەپ، مېنىڭ ئاياقتا-قاچىدا تاپقان (نەرسىلىرىمنى) سېتىپ، بىركىمنى (قايتۇرۇپ سېتىۋېلىش ئۈچۈن) قوچودىكى

8. ئاتاي تۇتۇڭنىڭ پىنتۇڭ ئىسىملىك، قىرىق ياشلىق، قىتاي ئوغلانىنى (قۇلىنى) نوم-پۇتۇك

9. بىلىدىغانلىقى ئۈچۈن توققۇز ياستۇق چاۋ بېرىپ سېتىۋالدىم. (ئۇ) مەن شۇشاي تايشىغا (ۋە) ئايال-

10. ىمغا چوڭ ئوغۇل بولۇپ، ئۈي جايىمنى باشقۇرۇپ-ئاسىراپ تۇتۇپ بەرسۇن، بۇنىڭدىن كېيىن (بىز)

11. ئۆلۈپ كەتسەك، شىن كىلىڭ، سىن ئىن قاتارلىق ئوغۇللىرىم بىلەن بىرلىكتە ئۆيۈمنى تۇتۇپ، ئۆز ئارا مەسلىھەتلىشىپ-

12. كېڭىشىپ ئىش قىلسۇن. ئوغۇللىرىم بىلەن سىڭىشالمىسا-

كىلىشەلمسە، پىنتۇك ئۆيۈمدىكى

13. ھەرقانداق كىشىگە قېتىلماستىن، ئۆزى يالغۇز يۇقىرىسى تاغقا، تۆۋىنى قۇملۇققا بارسا، تۆت يول

14. ئوچۇق بولسۇن. (مۇبادا) بىز بۇ ھۆججەتتىكى سۆزىمىزدىن يېنىۋالساق،

15. ئۇلۇغ (خان) ئالىيلىرىغا بىر ئالتۇن ياستۇق، ئاكا-ئىنى شاھزادىلەرگە بىردىن كۈمۈش ياستۇق، ئىدىقۇتقا

16. بىر ياستۇق، نوم تەپسىر قىلغۇچىغا بىر ئات جەريمانە تۆلەيلى. سۆزلىرىمىز ئۆتمىسۇن.

17. گۈزۈاھچى تۆت ماھاراج تەكرىلەر، يەتتە ئاچا ـ سىڭىل تەكرىملەر، ھازىرقى گۈزۈاھچى

18. قوشتىر، گۈزۈاھچى ئىلابۇ، گۈزۈاھچى قۇدۇغچى ئەسەن، گۈزۈاھچى تەرىنچى بوقىشكۈدۇ. بۇ تامغا

19. مەن شۇشاي تايشىنكۈدۇر. مەن تۆلەك شۇشاي تايشىدىن سوراپ يازدىم.

86 (7 — 2)

1 taḳïğu yïl üqünq ay iki yangïḳa mən
2 kɵni ḳuz ağïr igkə təgip ɵlüp ïdïp
3 barğay-mən tip xïnḳuy tutung bəg-kə
4 küdəgüm likə-kə kingəxip ayḍïxïp
5 kəwxi-tə tuğmïx burhan ḳulï atlğ
6 oğul-an-ḳa ɵgkə ḳangḳa buyan-ï
7 təgzün tip box bitig birtim
8 bu küntə mïnqa burhan ḳulï-nïng
9 ɵrü tağ-ḳa ḳoṭï ḳuum-ḳa barsar

10 өz kөngül-inqə buyan birip yorïzun
11 mning ķaṭïn-larïm tirigə-ltmix-ə baxlap
12 əw-təki ķaṭïn-larïm mning tuğmïx-larïm
13 kim ymə qmlamazun-lar qmlasar-lar
14 iqgərü ağïlïķ-ķa bir altun yastuķ
15 ķoqo bəgingə bir at balïķ bəgingə bir
16 ud birip ağïr ķïyn-ķa təgzün tanuķ
17 tөrt maharaq tngri-lər tanuķ yiti əkə balṭïz
18 tngrim-lər yügərüki. tanuķ ikiqi tanuķ ər tonga
19 bu bitig-ni aķasï boķsang toyïn üskintə
20 ķaṭïn-larïm-ķa ayïḍïp birtim bu tmğa mən
21 likə-ning ol mən ķaysïn tu ayïḍïp bitidim.

ئىزاھلار:

تېكست ھەققىدە: بۇ ۋەسىقىدە، كۆنى قۇز دېگەن نادەم ئېغىر كېسەلگە گىرىپتار بولۇپ، ھاياتىدىن ئۈمىدى ئۈزۈلگەندە، ساۋابلىق ئىش قىلىش يۈزىسىدىن بۇرخان قۇلى ئاتلىق بالا مالايغا ھۆرلۈك خېتى بەرگەنلىكى؛ ئۆزىنىڭ ئۇرۇق-تۇغقان، قۇدا-باجىلىرىنىڭ بۇرخان قۇلى توغرۇلۇق دەتالاش قىلماسلىقى، ئەگەر دەتالاش قىلسا، ئېغىر جەريمانە تۆلىگەندىن سىرت، قاتتىق جازاغا تارتىلىدىغانلىقى يېزىلغان. يەنە گۇۋاھلىق بەرگەنلەرمۇ ئەسكەرتىلگەن. مەزكۇر ۋەسىقىنىڭ مەزمۇنىغا ئاساسلانغاندا، "UW"2 دە ئۇنىڭ "ۋەسىيەتنامە ياكى مىراس بۆلۈش ۋەسىقىلىرى" قاتارىغا كىرگۈزۈلگەنلىكى مۇۋاپىق بولمىغان. بىزچە بۇ ۋەسىقىنى قۇللارنى ئازاد قىلىش ياكى قۇللارغا ھۆرلۈك بېرىش مەزمۇن قىلىنغان ۋەسىقىلەر قاتارىغا كىرگۈزۈش كېرەك. يەنى "UW"2 نىڭ تۈرگە ئايرىشى بويىچە Em02 بولۇشى، يەنى (7-2) 83 دەپ رەت نومۇرى بېرىلسە مۇۋاپىق بولاتتى. بىز قوشقان ۋەسىقىلەرنى قايتا تەرتىپكە تىزغاندا (7-2) 86 دەپ نومۇر بەردۇق.

11، 12. ḳaṭïn (~ḳadïn): بۇ سۆز هازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدا «قېيىن» دېيىلىدۇ. بۇ سۆز ""قېيىن ئاتا، قېيىن ئانا، قېيىن ئاكا، قېيىن ئىنى، قېيىن ئاچا، قېيىن سىڭىل" قاتارلىق بىرىكمىلەردە كېلىپ، تۇغقانچىلىق مۇناسىۋەتىنى بىلدۈرىدۇ. ئەمەلىيەتتە، بۇ سۆزنىڭ مەيلى قەدىمدە ياكى هازىر بولسۇن، مەنىسى خېلى كەڭ بولۇپ، ئۇ تويلىشىشتىن شەكىللەنگەن ۋاستىلىق تۇغقانچىلىق مۇناسىۋىتىنى ياكى قۇدا-باجىلىق مۇناسىۋىتىنى بىلدۈرىدۇ. شۇڭا، بۇ سۆز يەشىمىنىڭ 11- قۇرىدا "قۇدا-باجا" دەپ، 12- قۇرىدا "قېيىن تۇغقان" دەپ ئېلىندى. چۈنكى، ئەسلى تېكىستىنىڭ 12- قۇرىدا "əw-təki ḳaṭïn-larïm" (ئۆيدىكى قېيىن تۇغقانلىرىم) دېيىلگەن بولۇپ، ئۇلار كۆنى قۇزۇنىڭ ئايالىنىڭ، كۆيئوغۇل ياكى كېلىنلىرىنىڭ كۆنى قۇز بىلەن بىر قورودا تورۇدىغان تۇغقانلىرىنى كۆرسەتسە كېرەك.

يەشىمسى:

1. توخۇ يىلى ئۇچىنچى ئاينىڭ ئىككىنچى كۈنى، مەن
2. كۆنى قۇز ئېغىر كېسەلگە گىرىپتار بولۇپ، ئۆلۈپ كېتىپ
3. قالارمەنمىكىن دەپ (ئويلاپ)، شىنكۈي تۇتۇڭ بەگ (ۋە)
4. كۆيئوغلۇم لىكە بىلەن كىڭىشىپ-مەسلىھەتلىشىپ،
5. كەۋشىدىن تۇغۇلغان، بۇرخان قۇلى ئاتلىق
6. ئوغۇل مالايغا، ئانىغا-ئاتىغا (ئاتا-ئانامنىڭ روھىغا) ساۋابى
7. تەگسۇن دەپ هۆرلۈك خېتى بەردىم.
8. بۇگۈندىن باشلاپ بۇرخان قۇلى
9. يۇقىرىسى تاغقا، تۆۋىنى قۇملۇققا بارسا،
10. ئۆز كۆڭلىدىكىدەك ساۋابلىق (ئىشلارنى) قىلىپ يۈرسۇن.
11. مېنىڭ قۇد-باجىلىرىم، تىرىگەلتمىشە باشچىلىقىدىكى
12. ئۆيدىكى قېيىن تۇغقانلىرىم (ۋە) ئۆزۈمنىڭ تۇغقانلىرىمدىن
13. هېچكىم دەتالاش قىلمىسۇن، دەتالاش قىلسا،

14. ئىچكى خەزىنىگە (ئوردا خەزىنىسىگە) بىر ئالتۇن ياستۇق
15. قوچو بېگىگە بىر ئات، شەھەر بېگىگە بىر
16. كالا (جەرىمانە) تۆلەپ، ئېغىر جازاغا مەھكۇم بولسۇن.

گۇۋاھچى

17. تۆت ماھاراچ تەكشۈرلەر، گۇۋاھچى يەتتە ئىگىچە-سىكىل
18. تەكشۈرمەر، گۇۋاھچى ئىكىچى، گۇۋاھچى ئەر توكا.
19. بۇ ھۆججەتنى (بۇرخان قۇلىنىڭ) ناكىسى يوقساڭ تويسن (راھىب) ئالدىدا،
20. قۇدا-باجىلىرىمغا ئوقۇپ بەردىم. بۇ تامغا مەن
21. لىكەنىكدۇر. مەن قايسىن تۇ سوراپ يازدىم.

8. ۋەسىيەتنامە ياكى مىراس بۆلۈش ۋەسقىلىرى

87 (8-1) ـــــ 91 (8-5)

87 (8 ـــ 1)

küskü yïl səkizinq ay səkiz ygrmikə
mən tüxiki ağïr igkə tgmix-kə
ədgü ayïğ bolğay-mən tip kixim
sïlang-ķa bitig ķoṭdum mïnta
kin ər-kə bəg-kə tgmətin əwim-
ni tutup oğlum altmïx ķay-a-nï
asïrap yorïzun oğlum ķoxang əsən
ķay-a olar θgəy anamïz biz-kə
tgir alïr-biz tip almazun ķatïl-
mazun-lar apam birθk alïr-biz
tip qamlasar-lar uluğ süü-kə
bir altun yastuķ oğlan tigiḍ-
lərkə birər kümüx yastuķ
iqgərü ağïlïķ-ķa bir yastuķ
iqgərü ağïlïķ-ķa bir at birip
ağïr ķïyn-ķa tgip sθzləri
yorïmazun bu bitig-ni xutza
kəd ķy-a tutung tügəl-ə kimtso
baxlap ķuwrağ tawğaq ynga ikiqi

20 baxlap bodun ḳaṭax-larïmïz əsən-ə
21 olar üskintə birtim tnuḳ ingə
22 tnuḳ ḳan toyïn bu tmğa mning ol
23 mən ḳaysïn ayïtïp bitidim
24B bu tmğa mən tawğaq ynga-nïng ol
25B bu tmğa mən əsən-ə-ning ol

ئىزاهلار:

8-9. قۇرلاردىكى جۈملىلەر: قەدىمكى تۈركلەردە دادىسى ئۆلۈپ، ياش ئۆگەي ئانىسى تۇل قالسا، ئۆگەي ئوغۇللىرى ئۇنى ئالمىغان ئادەتنى ئەسلىتىدۇ.

17. xutza (شۇتزا): بۇ ئاتالغۇ خەنزۇچە首座 نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى (UW"2 ، 285- بەتكە قارالسۇن) بولۇپ، بۇددىستلارنىڭ مەرتىۋە-دەرىجىسىنى كۆرسىتىدۇ.

يەشمىسى:

1. چاشقان يىلى سەككىزىنچى ئايىنىڭ ئون سەككىزىنچى كۈنى،
2. مەن تۈشكى ئېغىر كېسەلگە گىرىپتار بولغاچقا،
3. ياخشى-يامان بولۇپ قالارمەنمىكىن دەپ ئايالىم
4. سلاڭغا (ۋەسىيەت) نامە (يېزىپ) قالدۇردۇم. (ئايالىم) مەندىن
5. كېيىن (قالسا)، ئەرگە-بەگكە تەگمەستىن ئۆيۈمە ـ
6. نى تۈتۈپ ئوغلۇم ئالتمش قايانى
7. بېقىپ ئۆتسۇن. باشقا ئوغۇللىرىم ـ قۇشاڭ، ئەسەن
8. قايالار: "ئۆگەي ئانىمز (سلاڭ) بىزگە
9. مەنسۈپ، بىز ئالمىمز" دەپ (ئۇنى) ئالمىسۇن، (ۋە ئۇنىڭ ئىشلىرىغا) ئارىلاشـ-

10. ـمسۇن. ئەگەر، (ئۇنى) ئالمىز
11. دەپ دەتالاش قىلسا، خان ئوردىسىغا
12. بىر ئالتۇن ياستۇق (پۇل)، ئوغۇل شاھزادە-
13. ـلەرگە بىردىن كۈمۈش ياستۇق (پۇل)،
14. ئىچكى (ئوردا) خەزىنىسىگە بىر ياستۇق،
15. (يەنە) ئىچكى خەزىنىگە (ئوردا خەزىنىسىگە) بىر ئات (جەريمانە) تۆلىسۇن (ھەم)
16. ئېغىر جازاغا تارتىلسۇن؛ سۆزلىرى
17. ئاقمىسۇن. بۇ (ۋەسىيەت)نامىنى شۇنداق
18. كەد قىيا تۇتۇڭ، تۇكەلە، كىمتىسو
19. باشچىلىقىدىكى (بۇددىست) جامائەت، تاۋغاچ يېڭا، ئىكىچى
20. باشچىلىقىدىكى (مەھەللە) خەلقى، تۇغقانلىرىمىز ئەسەنە
21. قاتارلىقلارنىڭ ئالدىدا بەردىم. گۈزۈاھچى ئىنگە،
22. گۈزۈاھچى قان تويىن، بۇ تامغا مېنىڭدۇر.
23. مەن قايسىن سوراپ يازدىم.
24B. بۇ تامغا مەن تاۋغاچ يېڭىنىڭدۇر
25B. بۇ تامغا مەن ئەسەنەنىڭدۇر.

88 (8 — 2)

1 (t)onguz yïl tθrtünq ay mən ķaraquķ ağïr igləmix-tə oğlum-

2 (ķ)a ķalmïx tawar-ïğ θtigləp ķoṭdum. on {toķuz} uluğ hu-a-qan tθxək

3 üq tθrtkil tθxək yiti yürüng tarda(?) tθxək. bix bozaķ

4 (ta)rda(?) tθxək. bir tükqük(?) tθxəki. bir manmur(?). bir siling

5 ///i(?) ḳïdïğ kəwiz. altï ygrmi yağaḳ ayaḳ. bix yağaḳ təpsi.

6 (t)θrt ïğaq təpsi. iki yağaḳ kθnək. bir bədizlig sïr

7 (k)θnək. bir yağaḳ ḳapan. bir ïğaq ḳapan. bir yağaḳ

8 irkün(?). iki sθgüt irkün(?). bir sïr ayaḳ. üq yağaḳ mün

9 /uzluḳ. iki yağaḳ ḳadïng. yiti tirək ḳaṭïng. bir ḳuruğ sin(?)

10 //g. bir qa-qan. iki sïr ḳaxuḳ. altï kixilik sïr qθki. səkiz

11 on kixilik ḳïzïl qθki. bir bədizlig sutḳu. üq üqər ḳaplïḳ

12 (k)üp. üq birər ḳaplïḳ idix

ئىزاھلار:

1. ḳaraquḳ (قاراچۇق): مەزكۇر ۋەسىقىنىڭ فوتو سۈرىتىگە ئاساسلانغاندا، بۇ كىشى ئىسمىنى قاناچۇق (ḳanaquḳ) دەپ ترانسكرىپسىيە قىلىشقىمۇ بولىدۇ.

2. hu-a-qan (گۈللۈك كىگىز، ياكى شىرداق؟): "UW"2 نىڭ 256-بېتىدە، ئۇنىڭ خەنزۇچە花毡 نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى ئىكەنلىكى كۆرسىتىلگەن. دېمەك ئۇ "گۈل بېسىلغان كىگىز" ياكى "شىرداق" نى كۆرسىتىشى كېرەك.

3. tarda (تاردا): مەنىسى ئېنىق بولمىغان بۇ سۆزنى "tanda" دەپ نوقۇشقىمۇ بولىدۇ ("UW" 2، 137- بەتكە قارالسۇن).

4. tükqük (تۈكچۈك): "UW" 2، 137- بېتىدە بۇ سۆزنى

"tügnüg" دەپ ئوقۇشقىمۇ بولىدىغانلىقى ئەسكەرتىلگەن. بۇ ۋەسقىنىڭ فوتو سۈرىتىدىن قارىغاندا، سۆز ئوتتۇرىسىدا كەلگەن ۋە ئالدى كەينىدىكى ھەرپلەرگە قوشۇپ يېزىلغان "چ" ھەرپىدىن ئىككىسى بولۇپ، بىرسى "ķaraquķ"تا، يەنە بىرسى مۇشۇ "tükqük" دېگەن سۆزدە. ئۇ ئىككى "چ" ھەرپىنىڭ يېزىلىشى ئوخشاپ كېتىدۇ. ئۇنىڭ بىرىنى ئۆزگەرتىپ ئوقۇغاندا، يەنە بىرىنمۇ ئۆزگەرتىپ ئوقۇشقا توغرا كېلىدۇ.

سۆسۈن تاۋار: ئەسلى تېكىستتە "siling" دېيىلگەن بولۇپ، 2"UW" نىڭ 282- بېتىدە، ئۇنىڭ خەنزۇچە紫绫 دىن كەلگەنلىكى ئەسكەرتىلگەن. شۇڭا، يەشمىدە يۇقىرىقىدەك ئېلىندى.

5. kəwiz (گىلەم): 2"UW" دە "kəwiz" دەپ تىرانسكرىپسىيە قىلىنغان بۇ سۆزنى، مەزكۇر ۋەسقىنىڭ فوتو سۈرىتىگە ئاساسلانغاندا، ئۇ سۆزنى "kəyiz" (ياكى "kiyiz") قىلىپ تىرانسكرىپسىيە قىلىشقىمۇ بولىدۇ.

5. təpsi (تەخسى): «ئىدىقۇت مەھكىمىسى سۆزلۈكى»دە "təpsi" (təpxi ~) خەنزۇچە碟 ("تەخسە") دەپ چۈشەندۈرۈلگەن.

9. /uzluķ: بۇ قۇرنىڭ بېشىدىكى /uzluķ دېگەن سۆزنىڭ بىرىنچى ھەرپىنى پەرق ئېتىش مۇمكىن بولمىغان. بۇنى "tuzluķ" دەپ پەرەز قىلىشقا بولىدۇ. شۇنداق ئوقۇغاندا ئالدىدىكى سۆز بىلەن قوشۇپ "شورپا (ياكى) تۇزلۇق (قاچىسى)" دەپ چۈشىنىشكە بولىدۇ.

9. ķadïng (ئۇرۇق؟): ئەسلى تېكىستتە "ķadïng" ۋە "ķatïng" دەپ يېزىلغان. «ئىدىقۇت مەھكىمىسى سۆزلۈكى» دە، "ķadïng" سۆزى خەنزۇچە 籽 دەپ چۈشەندۈرۈلگەن. خەنزۇچە «سۆز دېگىزى»دا 籽 سۆزى ئاساسلىقى مۇنداق ئىككى خىل چۈشەندۈرۈلگەن: (1) قەدىمكى سوقما چالغۇ ئەسۋابى (قوڭغۇراق). (2) قەدىمكى ئۇرۇق شەكىللىك قاچا. مۇشۇنىڭغا ئاساسلانغاندا، بۇ ۋەسقىدىكى، "ķadïng" (~ ķatïng) ئاتالغۇسى ياڭاق ياكى تېرەك ياغىچىنى چېپىپ ئويۇش ياكى قىرىپ ئويۇش ئارقىلىق ياسالغان ئۇرۇق شەكىلدىكى بىر خىل ياغاچ قاچىنى كۆرسەتسە كېرەك. بۇ ئاتالغۇ 2"UW"

نىڭ 272- بېتىدە "قاچا، ئىدىش" دەپ چۈشەندۈرۈلگەن.

9. sin (سىن): "UW"2 نىڭ 137- بېتىدە 9- قۇردىكى sin سۆزىنى ئىلگىرى بەزىلەرنىڭ باشقىچە ئوقۇغانلىقى ئەسكەرتىلگەن.

10. qaqan (چاي چىنىسى): دېيىلگەن بولۇپ، "UW"2 نىڭ 254- بېتىدە، "qaqan"نىڭ خەنزۇچە茶 دىن كەلگەنلىكى كۆرسىتىلگەن.

11. ķaplīķ (قاپلىق): ھەجىم ئۆلچەم بىرلىكىنى كۆرسىتىدۇ.

يەشمىسى:

1. چوشقا يىلى تۆتىنچى ئاي. مەن قاراچۇق ئېغىر كېسەل بولغانلىقىمدىن، ئوغلۇم-

2. غا قالغان مال-مۈلۈكنى تىزىملاپ قالدۇردۇم: ئون توققۇز چوڭ گۈللۈك كىگىز (شىرداق؟) سېلىنچا،

3. ئۈچ (دانە) چاسا سېلىنجا، يەتتە (دانە) ئاق تاردا (؟) تۆشەك، بەش (دانە) بوزاق

4. (تاردا) تۆشەك، بىر تۆكچۈك (مويلۇق؟) تۆشەك، بىر مانمۇر (؟)، بىر (توپ ياكى پارچە) سۆسۈن (تاۋار)

5. ... جىيەكلىك گىلەم، ئون ئالتە (دانە) ياڭاق (ياغىچى) ئاياق، بەش (دانە) ياڭاق (ياغىچى) تەخسە،

6. تۆت (دانە) ياغاچ تاۋاق، ئىككى (دانە) ياغاچ چېلەك، بىر (دانە) نەقىشلىك سىرلىق

7. چېلەك، بىر (دانە) ياڭاق ياغىچى (تاۋاق)، بىر (دانە) ياغاچ تاۋاق، بىر ياڭاق (ياغىچى)

8. ئىركۈن(؟)، ئىككى سۆگەت (ياغىچى) ئىركۈن(؟)، بىر سىرلىق ئاياق، ئۈچ (دانە) ياڭاق (ياغىچى) شورپا

9. ...، ئىككى (دانە) ياڭاق (ياغىچى) ئىۋرىق(؟)، يەتتە تېرەك

(ياغىچى) ئۈزرىق(؟)، بىر قۇرۇق سىن(؟)

10. ...، بىر (دانە) چاي چىنىسى، ئىككى (دانە) سىرلىق قوشۇق، ئالتە كىشىلىك سىرلىق چوكا، سەكسەن

11. كىشىلىك قىزىل چوكا، بىر (دانە) نەقىشلىق ساندۇقچە(؟)، ئۈچ (دانە) ھەر بىرى ئۈچ قاپلىق

12. كۇپ، ئۈچ (دانە) ھەر بىرى بىر قاپلىق ئىدىش.

89 (8 — 3)

0 ////////////////////////////(.....)

1 ////////////////////////////(..)ïp ḳuḍluğ buḳa-ḳa bir (..)

2 ////////////////// üq yastuḳ qaw birzün tip bir (...)

3 ////////////////// bir ingək bir ixiq bir snaq bir (...)////

4 ////////// ḳ(.)//(.) ḳalïng θqgü üq yastuḳ birzün. turmïx

5 //////////////-i xuikü θgən-tə bəkin(?) bilə ülüx-lüg ///// (y)grmi(?)

6 //////////////-tə altï xïğ yir iq ḳïr-a-ta səkiz xïğ yir-tə tθrt

7 //////////(.) q-lar-ta bix xïğ yir smdoku ḳïr-a-ta turmïx tutung

8 ////////// iki xïğ yir-tə manga təgmix altï xïğ yir. siggik

9 //////// (kθ)l üzə suwaḳ-lïğ manga tgir on xïğ yir-tə bix xïğ yir.

10 /////(..)//S// oğlan. bir at bir ud bir əxgək bir kiḍmən

11 //////// (...) ixiq bir snaq on ayaḳ bir ingək əski ulus(?)-nïng

12 //////// təgmix tüz yrïm-nïng tayḍsang-tḳï ḳum borluḳ-um-ta boox

13 ////////z yarïp θngdün yanïn qurḳux-ï bilə trbix-kə birip

14 /////////mïx-ḳa birtim. trbix-kə tgmix-i turmïx-ḳa üq ḳaḍa

15 ////////(.)mïx sənilək-ni bïndu-sïn alḳu-sïn toy-ïn ix-in saḳïx

16 ////////(.) iqindki bəkin(?) bilə üləxip almïx borluḳ-um-nï ang-a.

17 ///// (ta)xdïn-ḳï box yir-i bilə manga lan(?) ḳadḳanlïḳ-ïn trbix-kə siz

18 //////// ülüx-kə tgmix-i sïḳap θgən-tki yaşï-lar-tïn almïx

19 ///////////ḳu ḳïr-a-taḳï turuḳ θgəqük-tin almïx on xïğ yir

20 ////////////////mïx θləng yir . siggik-tə uluğ kθl üzə suwaḳ-

21 (lïğ) /// manga təgmix üq künlük yaz suwaḳ-lïğ bir yrïm küz kün-lük

22 //////// tüz yrïm-ï taysang-tḳï ḳum borluḳ-um-nï box yir-i bilə

23 ///// (θng)dün yanïn qïrḳux-ï bilə trbix-kə birtim tügəl atlïğ

24 ////////// ḳlïğ bəkin(?) bilə üləxip almïx olurur əw bir ḳnglï

25 ///////// ingək üq əxgək bir bədük bir kiqig iki ixiq bir

26 ///// (kiḍ)mən on ayaḳ bir kümüx ḳuping an-a tgir-i mamat mongğul-qin

27 ///// ədəkqi bilə ortuḳ altï xïğ yir bilə munq-a tgir-ni

28 /////////z bu munqa mnga birmix ülüx-ni bitigdəki-qə alïp

29 //////////i üqəgü birisi tərḍər stïr tūz tuḍup yorïzun-lar:

30 ///l(.)n-ta m-a aḍa bitigi yorïzun tip bar üqün bitig

31 // (bü)ḍürüp birtim. bu bitig-ni ḳayu-sï taplamadïn qaḍïx-

32 ////y-lar

33 //////////-ni yorïḍmamïx yaṣuḳ-ḳa tgip ülüx almadïn kixi-si

34 /////////////// yiti ḳamqï bərgə yip yiḍzün tnuḳ bg buḳ-a tnuḳ

35 ///// ḳuḍluğ bəg tnuḳ ərgünq-ə bu tamğ-a mən W'PY'H(?)-nïng ol mən

36 ///// əlig-im bitidim

ئىزاھلار:

5. xüi kü (شۈيكۈ): 水渠 نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى.

7. saındo kuu (سامدو ئۆستىكى): 三道寨 خەنزۇچە نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى بولسا كېرەك، 61- ۋەسىقىنىڭ 8- قۇرىغا بېرىلگەن ئىزاھقا قاراڭ.

12. tayḍsang (تايتساڭ):⛤ نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى.

17. lan (ياغاچ قاشا؟): خەنزۇچە⛥ نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى.

26. ḳupïng (ئىۋرىق): «ئىدىقۇت مەھكىمىسى سۆزلۈكى»دە، ḳupïng نى⛧ ("ئۆرىق، چۆگۈن" دېگەن مەنىدە) دەپ كۆرسەتكەن.

31. qaḍix ياكى qafïx (چاتاق، چېتىش): سۆز تومۇرى "چاتىماق"قا ئوخشايدۇ. شۇڭا، يەشمىدە "چاتاق" دەپ ئېلىندى.

34. yiti ḳamqï bərgə yip yiḍzün (يەتتە قامچا-دەررە ئۇرۇش جازاسىغا تارتىلسۇن): "ئۇرۇش جازاسىغا تارتىلسۇن" دېگەن جۈملە ئەسلى تېكىستتە "yip yiḍzün (" يېيىشكە ئۇچرىسۇن <يەتسۇن>" دېگەن مەنىدە) دېيىلگەن. يەشمىدە يوقىرىقىدەك ئېلىندى.

35. W'PY'H(?) (ياپىغ): بۇ كىشى ئىسمى 2"UW" نىڭ 139-بېتىدە، ئېنىق تىرانسكرىپسىيە قىلىنماي، ئېنىق بولمىغان ئىسىم قاتارىدا "W'PY'H(?)" قىلىپ بېرىلگەن. بىز بۇ ۋەسقىنىڭ فوتو سۈرىتىگە ئاساسەن، ئۇنى yapïğ دەپ تىرانسكرىپسىيە قىلدۇق.

بۇ ۋەسقىنىڭ ئۆچۈپ كەتكەن، كەمتۈك جايلىرى كۆپ بولغاچقا، بەزى سۆزلەر ياكى جۈملىلەرنىڭ مەنىلىرىنى جەزملەشتۈرمەك قىيىن.

يەشمىسى:

0. ...

1. ... قۇتلۇق بۇقىغا بىر ...

2. ... ئۇچ ياستۇق چاۋ (پۇل) بەرسۇن دەپ بىر ...

3. ... بىر ئىنەك، بىر قازان، بىر تىرە خالتا، بىر ...

4. ... قىز مىلىنى تۆلەش(؟) (ئۇچۇن) ئۇچ ياستۇق (پۇل) بەرسۇن. تۇرمىش

5. ... شۈيكۈ دەريا‌سى (بويىدىكى) بەكىن (؟) بىلەن ئۆلەشكەن ... يىگىرمە (؟)

6. ... ئالته شىغ (دادەنلىك) يەر، نىچ قىرادىكى سەككىز شىغ (دادەنلىك) يەردىن تۆت

7. ... بەش شىغ (دادەنلىك) يەر، سامدو ئۆستىكى (يېنىدىكى) قىرادا تۇرمىش تۆتۈك

8. ... ئىككى شىغ (دادەنلىك) يەردىن ماكا تەككەن ئالته شىغ (دادەنلىك) يەر، سىگگىك

9. ... كۆل بىلەن سۇغىرىلىدىغان، ماكا تېگىدىغان ئون شىغ (دادەنلىك) يەردىن بەش شىغ (دادەنلىك) يەر،

10. ... بالا مالاي (غۇلام)، بىر ئات، بىر كالا، بىر ئىشەك، بىر كەتمەن

11. ... بىر قازان، تېرە قاپ، ئون ئاياق (قاچا)، بىر ئىنەك، نەسكى ئۇلۇسنىك

12. ... تەگكەن تەك يېرىمىنىك تايىتىساكىدىكى قۇم (يېرى قۇمساكغۇ؟) ئۇزۇملۇكمدىن بوش

13. ... بۆلۈپ، شەرق تەرىپىنى چۇرقۇشى بىلەن تەربىشكە بېرىپ،

14. ... بەردىم. تەربىشكە تېگىدىغىنى تۇرمىشقا ئۇچ قاتا

15. ... سەنىلەك(؟)نى، بىندۇ(؟)نى، ئالقۇ(؟)نى، تۇي(؟)نى ئىش(؟)نى سان

16. ... ئىچىدىكى بەكىن(؟) بىلەن ئۇلىشىپ ئالغان ئۇزۇملۇكمنى ئاكا

17. تاشقىرىدىكى بوش يەر بىلەن ماكا(؟) ياغاچ قاشا(؟) قادقانلىق(؟)نى تەربىشكە، سىز

18. ... ئۇلۇشكە ئېرىشكىنى، سىقاپ دەرياسى (بويىدىكى) تۇزلەكلىكلەردىن ئالغان

19. ... قىرادىكى تۇرۇق ئۆگەچۇكتىن ئالغان ئون شىغ (دادەنلىك)

يەر

20. ... چۆپلۈك يەر (ئوتلاق)، سىگگىكتىكى چوڭ كۆل بىلەن سۇغۇر-

21. بلىدىغان ... ماڭا تەككەن، يازدا ئۇچ كۈن سۇغىرىلىدىغان يەر، كۈزدە بىر يېرىم كۈن

22. (سۇغىرىلىدىغان يېرىمنىڭ) تەڭ يېرىمنى، تايىساڭدىكى قۇم (يېرى قۇمساڭغۇ؟) ئۆزۈملۈكمنى بوش يېرى بىلەن،

23. ... شەرق تەرىپىنى چىرقۇشى بىلەن تەربىشكە بەردىم. تۆگەل ناتلىق

24. ... بەكسن(؟) بىلەن ئۇلىشىپ، ئالغان (ۋە) ئولتۇرۇۋاتقان ئۆي، بىر ھارۋا

25. ... .ئىنەك، ئۇچ ئىشەك، بىر چوڭ، بىر كىچىك (بولۇپ) ئىككى قازان، بىر

26. ...، بىر كەتمەن، ئون ئايال (قاچا)، بىر كۈمۈش ئىۋرىق، ئانا مىراسى، مامات موكۈلچىن

27. ... ئۆدەكچى بىلەن ئورتاق ئالتى شىغ (دادەنلىك) يەر بىلەن مۇشۇنچىۋالا مىراسنى

28. ... بۇ مۇشۇنچىۋالا ماڭا بەرگەن ئۇلۇشنى ھۆججەتتىكىچە ئېلىپ،

29. ...سى ئۇچەيلەندىن ھەر بىرى تۆت سەردىن تەڭ ئۇلىشىپ ئىشلەتسۇن.

30. ... ئاتا پۇتۇكى (ۋەسىيەتنامىسى) ئىجرا بولسۇن دەپ، (ئۆزۈم ھايات) بار ۋاقتىمدا (بۇ) پۇتۇك-

31. (ئى) پۇتتۇرۇپ بەردىم. بۇ پۇتۇكنى ھېچقايسىسى ماقۇل كۆرمەي چاتاق

32. (چىقارمىسۇن).

33. (ئۇنداق قىلمايدىكەن، بۇ پۇتۈك)نى ئىجرا قىلمىغان گۇناھقا مەھكۇم بولۇپ، ئۆز ئۇلۇشىنى ئالماستىن، ئايالى

34. ... يەتتە قامچا-دەررە ئۇرۇش جازاسىغا تارتىلسۇن. گۇۋاھچى بەگ بۇقا، گۇۋاھچى

35. ... قىزىتىلۇغ بەگ، گۇۋاھچى ئۆگرۈنچە. بۇ تامغا مەن ياپىغنىكىدۇر. مەن

36. ... (ئۆز) قولۇم بىلەن يازدىم.

90 (8 — 4)

1 taḳïğu yïl ikinti ay y(.....) //// (...)-ning ḳ(al)mïx tawar ɵtügi

2 iki inqgə ton iki yiplig(?) (q)uğ bir ḳra quğ iki (....)ḳwğaḳ

3 bir yipl(i)g(?) ixgirti iki k(..) {bir} ala torḳu bir T´KW(..) aḳ

4 bir ülətü inix(?) bir sin(?) (...) bir laty iki ülətü alḳuğun

5 tɵrt sïtïr bix baḳïr sɵkti(?) altun iki sïtïr itig

6 altun tɵrt ming ḳuanpu. bix ḳoyn munqa tawar-nï mən il

7 üṣünmix oğlnïm yrp turmïx-ḳa bg turmïx-ḳa əniqük-kə birürmən

8 bu tamğa biz üqəgü-ning ol.

ئىزاھلار:

2. يىپلىق ((?)yiplig): «ئۇ. ۋ.» 2. نەق 141- بېتىدە، بۇ سۆزنىڭ "yipgin" ("سۆسۈن" دېگەن مەنىدە، خەنزۇچە *) بولۇش ئېھتىمالى بارلىقى ئەسكەرتىلگەن. بۇ ۋەسىقىنىڭ فوتو سۈرىتىدىن قارىغاندا، ئۇنى "yiplig(?)" دەپ ترانسكرىپسىيە قىلىش مۇۋاپىق بولغان.

قاپ: ئەسلى تېكىستتە "k(a)wğaḳ" دەپ يېزىلغان بولۇپ، يوتقان-كۆرپە ياكى ياستۇقنىڭ قېپىنى كۆرسىتىدۇ (UW"2 نەق 274- بېتىگە قارالسۇن).

4. ھىلىھىلە لېنتا: ئەسلى تېكىستتە laty دېيىلگەن بولۇپ، خەنزۇچە 罗 دىن كەلگەن دەپ ھېسابلىنىدۇ (قارالسۇن UW"2 نەق 264- بەت).

5. چاقا: ئەسلى تېكىستتە "sθkti(?)" دېيىلگەن. "sθkti(?) altun" دېيىلگىنى پارچە (چاقا) ئالتۇننى كۆرسەتسە كېرەك ("چاقا پۇل" دېيىلگەندەك).

يەشمىسى:

1. توخۇ يېلى ئىككىنچى ئايىنىڭ ... كۈنى، ... نەق قالغان مال، مۇلكىنىڭ تىزىملىكى:

2. ئىككى نەپىس تون، ئىككى يىپلىك (؟) خالتا، بىر (دانە) قارا خالتا، ئىككى ... قاپ،

3. بىر يىپلىق (؟) كىمخاپ، ئىككى ...، بىر (توپ؟) رەڭدار تورقا، بىر ... ئاق،

4. بىر ياغلىق ئىنىش(؟)، بىر سىن(؟)، ... بىر ھىلىھىلە لېنتا، ئىككى ياغلىق. ھەممىسى

5. تۆت سەر بەش مىسقال چاقا(؟) ئالتۇن، ئىككى سەر بېزەك

6. ئالتۇن، تۆت مىڭ قۇانپۇ (پۇل)، بەش قوي. مۇشۇنچىۋالا مال، مۇلۇكنى مەن ئىل

7. ئۇزۇنمىش ئوغۇللىرىم يارپ تۇرمىش، بەگ تۇرمىش، ئەنسىزكلەرگە بېرىمەن.

8. بۇ تامغا بىز ئۇچەيلەننىڭدۇر.

91 (8 — 5)

1 /I/////////(.)I/////////////////////////(?)-
2 ning yaḳa-sï mən //(.) ok(..) kümüx yol-ïnta
3 basa bitig-siz altï ülüx-tə təgmix ər
4 ḳul küng yol-ïnta yənə tigin-ning kən-
5 tin yinə ḳay-a-ḳa yantut bolmïx nəgü kim
6 yol-ïnta səwinq buḳa munta yoḳ ərsər ////
7 biz bilirbiz timix yol-ïnta ini-lərim uur ḳy-
8 a küwəz yulay birlə basaquḳ tutung satmïday aqarï
9 yawlaḳ θz aqarï ḳan toyïn tutung ḳoḍana anant
10 tutung tügəl-ə əsən buḳa xïlastï atlğ bəg
11 baxlap uyğur uruğ ḳadax ükẓintə sθzləxip
12 atamïz-nïg ülüx bitig-indəki-qə nəgü-sin
13 kim-in tapxura birip muntïn tax yiri-
14 ning suwï-nïng yaḳa-sïnga yənə iki bθlük
15 bu bitig-təki twar-ḳa tutup on tamğa büḍün
16 kümüx yastuḳ-ï bir yürüng toyïn atlğ a(qar)ï
17 oğln əlig(?)-tə birip otuz yax-tïn altïn
18 ygrmi yax-tïn üstün orḍun ər əbqi iki
19 ḳrabax iki at iki ud birlə munqa twar-nï
20 uur ḳay-a baxlap ini-lərim-kə birip

21 өz kөngül-üm bolup yaraxïp /////(.) ymə wap-qa
22 yangla-qa nəgü m-ə qam qrïm bar ərsər ķodup
23 bu bitig-ni birtim bu kün-tə mïnqa mən
24 əlik ix ayğuqï mïnta tuğmïx sarman
25 tөlək baxlap (o)ğlan-larïm birlə atamïz-
26 nïng bular-ķa ülüx ķilïp ķodmïx
27 yir-ingə s(uw-ïn)ga bağ-ïnga bor-luķ-
28 ïnga nəgü-s(ingə) kim-ingə basa inq
29 ķy-a-nï oğlum ///// (.)P anïng ədingə
30 twar-ïnga nə-(sing)ə kim-ingə bu bitig-
31 təki birmix yast(uķ) ķul küng ud // yol-
32 ïnta qam qarïm //////////////////

ئىزاھلار:

12,13. ھەر نەرسىنى، كىمنى: ئەسلى تېكستتە "nəgü-sin kim-in" دېيىلگەن بولۇپ، سۆزمۇ سۆز مەنىسى "نېمىسىنى (نەرسىنى)، كىمنى". بۇ ۋەسىقە مال-مۈلۈك، قۇل-دېدەك تەقسىماتنامىسى بولغاچقا، "nəgüsin" (نەرسىنى)نى "مال-مۈلكىنى"، "kim-in" (كىمنى)نى "قۇل ياكى دېدىكىنى" دەپ چۈشىنىش مۇۋاپىقراق. مەزكۇر ۋەسىقىنىڭ 28- ۋە 30- قۇرلىرىدىمۇ مۇشۇنداق سۆز ئۇچرايدۇ. بۇ ۋەسىقىنىڭ 5- قۇرىدا "nəgü kim" (بۇ سۆزلەرنى كونتېكستقا قاراپ، "كىمكى"، "نېمە، كىم" دەپ چۈشىنىشكە بولىدۇ). بۇ ۋەسىقىنىڭ مەزمۇنىغا ئاساسەن، بۇ ئىككى سۆزنىمۇ "نەرسە ۋە قۇل ياكى دېدەك"نى كۆرسىتىدۇ دېيىشكە بولىدۇ. يەشمىدە "نەرسىلەرى" دەپلا ئېلىندى.

يەشمىسى:

1. ...

2. ئىشك ئىجارىسى مەن(؟) ... كۆمۈش توغرىسىدا،
3. ئاندىن، پۇتۇكسىز بولغان (ۋە) ئالتە ئۇلۇش (مىراس)تىن تەگكەن ئەر
4. قۇل (ۋە) دېدەك توغرىسىدا؛ شاھزادىنىڭ كەنت (شەھەر)-
5. دىن يىنە قايتۇرغان ئەرسلىرى
6. توغرىسىدا (ۋە) سەۋىنچ بۇقا بۇ يەردە يوق بولسىمۇ، ...
7. بىز جاۋابكار بولمىز دېگىنى توغرىسىدا ئىنىلىرىم ئۇر قا-
8. يا، كۈۋەز يۈلاي بىلەن بىرلىكتە باساچۇق تۇتۇڭ، ساتمىداي ئاچارى،
9. ياۋلاق ئۆز ئاچارى، قان تويسۇن تۇتۇڭ، قودانا ئانانت
10. تۇتۇڭ، تۇكەلە، ئەسەن بۇقا، شلاستى ئاتلىق بەگ
11. قاتارلىق ئۇيغۇر ئورۇق-تۇغقانلىرىمىزنىڭ ئالدىدا سۆزلىشىپ،
12. ئاتىمىزنىڭ مىراس (بۆلۈش) ۋەسىيەتنامىسىگە بىنائەن، ھەر ئەرسىسىنى،
13. كىمىنى (ئىگىسىگە) تاپشۇرۇپ بېرىپ، بۇنىڭدىن باشقا (ئاتامنىڭ) يېرىنىڭ
14. سۈيىنىڭ ئىجارە ھەققىنى يەنە ئىككى بۆلۈك (قىلىپ)
15. (ئۇنى) بۇ ھۆججەتتىكى مال-مۈلۈككە (يەنى) ئون تامغىلىق پۇتۇن
16. كۆمۈش ياستۇققا ھېسابلاپ بىر يۈرۈڭ تويسۇن ئىسىملىك ئاچارى
17. مالىيە بىلەن، ئوتتۇز ياشتىن تۆۋەن،
18. يىگىرمە ياشتىن يۇقىرى، (بولغان) ئىككى ئوتتۇرا (ياش) ئەر، ئايال
19. قۇل، ئىككى ئات، ئىككى كالا (قاتارلىق) مۇشۇنچىۋالا مال-

مۇلۇكنى

20. ئۇر قايا باشچىلىقىدىكى ئىشلىرىمگە بېرىپ،

21. (ئۇنى) ئۆز كۆكۈلۈمده مۇڭاپىق تېپىپ، ... يەنه قانۇن بويىچه،

22. قائىده-يوسۇن بويىچه، هەرقانداق دەتالاش بولسا، (هەممىسنى) قويۇپ،

23. بۇ هۆججەتنى بەردىم. بۇگۈندىن باشلاپ، مەن

24. ئەلىك ئىش ئايغۇچى (ئىش باشقۇرغۇچى) بۇ يەردە تۇغۇلغان سارمان

25. تۆلەك باشچىلىقىدىكى ئۇغۇللىرىم بىلەن بىرلىكته ئاتىمىز-

26. ئىڭ بۇلارغا ئۆلۈش (مىراس) قىلىپ قالدۇرغان

27. يېرىگه، سۇيىگه، بېغىغا، ئۆزۈملۈ-

28. كىگه، هەر نەرسىسىگه، كىمىگه، شۇنداقلا ئىنچ

29. قايانى ئوغلۇم ... ئۇنىڭ مال-

30. مۇلكىگه، نەرسىلىرىگه، ئادىمىگه بۇ پۈتۈك-

31. ىتىكى (تەقسىم قىلىپ) بېرىلگەن ياستۇق (پۇل)، قۇل، دېدەك، كالا، (ئات) توغرىسى-

32. ىدا دەتالاش (قىلمايمىز) ...

9. باشقا ۋەسىقلەر

92 (9-1) —— 125 (9-34)

92 (9 — 1)

1 ///// (yï)l üqünq ay toḳuz yangï-(ḳa)////////
2 //////////(.) aḍay ḳïz-nï////////////////
3 ///////-ïnga birtim artï oğlï (. . .)////
4 ////// tixip sθzləxip aḍay ḳïz-ḳa birmix(?)
5 ///// iki yastuḳ ygrmi stïr kümüx
6 //////-kə y(an)ḍuru birip aḍay ḳïz ///
7 bar-qa orpaḳ-ï tələüki birlə mən ḳut(luğ)
8 (t)onga aḍay ḳïz-nï igələp alïp kiḍt(im)
9 bu kün-tə mïnqa aḍay ḳïz-nïng orpaḳ
10 tələük nəgü-si kim-i bar tip inəqi-k(ə?)
11 inisi-ingə oğul-ïnga qam qarïm ḳ(ïlmaz ?)-
12 mən mən ḳutluğ tonga-nïng iqim inim
13 oğul-um ḳïz-ïm tuğmïx-ïm ḳadax-ïm ygə(n-im)
14 tağay-ïm kim ḳayu kixi inəqi-kə qam(.)//
15 ḳïlmazun-lar apam qam qarïm ḳïlsar-(lar)
16 uluğ süü-kə bix altun yastuḳ aḳa i(ni)
17 tigit-lər-kə birər altun yastuḳ ḳïşğu(t)
18 θtünüp ïduḳ-ḳut-ḳa bir altun yast(uḳ)
19 kθgürüp ḳoqo balïḳ ayğuqï-ḳa bir kümüx
20 yastuḳ birip ağïr ḳïyn-ḳa təgzün-lər

21 tanuķ tmir tanuķ ïnağ ķulï tanuķ bükən t///
22 tanuķ toğan bu tmğa mən ķutluğ tonga-nïng o(l)
23 mən bg bars ķutluğ tonga-ķa ayïtïp bitidim

يە شىمسى:

1. ... يىلى ئۇچىنچى ئاينىڭ توققۇزىنچى كۈنى،
2. ... ئاتاي قىزنى ...
3. ... ..سگە بەرگەن ئىدىم. ئوغلى ...
4. ... دېيىشىپ-سۆزلىشىپ ئاتاي قىزغا بەرگەن(؟)
5. ... ئىككى ياستۇق، يىگىرمە سەر كۈمۈش
6. ...كە ياندۇرۇپ بېرىپ، ئاتاي قىز ...
7. بارلىق ئەسكى-تۈسكى (نەرسىلىرى) بىلەن (قوشۇپ) مەن قۇتلۇغ
8. توڭا ئاتاي قىزنى ئىگىلەپ ئېلىپ كەتتىم.
9. بۇگۈندىن باشلاپ، ئاتاي قىزنىڭ ئەسكى-
10. تۈسكى نەرسە-كېرەكلىرى بارىدى دەپ ئىنەچى،
11. ئىنىسى، ئوغلى بىلەن دەتالاش قىلماي-.
12. مەن. مەن قۇتلۇغ توڭانىڭ ئاكام، ئىنىم،
13. ئوغلۇم، قىزىم، ئۇرۇق-تۇغقانلىرىم، جىيەنىم،
14. تاغام، مەيلى كىم بولسۇن ئىنەچى بىلەن دەتالاش
15. قىلمىسۇن. ئەگەر دەتالاش قىلسا،
16. خان ئوردىسىغا بەش ئالتۇن ياستۇق، ئاكا-ئىنى
17. شاھزادىلەرگە بىردىن ئالتۇن ياستۇق جەرىمانە
18. تۆلەپ، ئىدۇققۇتقا بىر ئالتۇن ياستۇق
19. كىرگۈزۈپ، قوچو شەھرى قوماندانىغا بىر كۈمۈش
20. ياستۇق (جەرىمانە) تۆلەپ، ئېغىر جازاغا مەھكۇم بولسۇن.

21. گۆژاهچی تەمىر، گۆژاهچی ئىناغ قۇلی، گۆژاهچی بۇكەن ....
22. گۆژاهچی توغان. بۇ تامغا مەن قۇتلۇق توڭانىكدۇر.
23. مەن بەگ بارس قۇتلۇق توڭادىن سوراپ يازدىم.

93 (9 — 2)

1 barẓ yïl toḳzunq ay altï otuz-ḳa
2 biz otuz-nung b(..)ltur atlğ tmirq(i)
3 ḳarabax toyïn-quğ-nung a(y s)ïlïğ(?)
4 atlğ əbqi ḳarabax bθzqi bu ikəgü
5 bəgər-lər-ingə ayïtmatïn ər əbqi
6 bolmïx-lar kin mən toyïn-quğ
7 otuz bilə əxitip aṭïrmtïn
8 toyïn-quğ-nung əbqi ḳrabax-nïng
9 birtin toyïn-quğ oḳ alïr-mən
10 mən otuz-nung tmirqi ḳrbax-nïng
11 birtin mən otuz oḳ alïr-mən mən
12 otuz ḳulum-nung nəgü ərsər bar
13 tip toyïn-quğ-ḳa əbqi-kə qam ḳïlmaz-
14 mən mən toyïn-quğ məning küng-nüng nəgü
15 ərsər bar tip otuz-ḳa ḳul-ḳa
16B qam ḳïlmaz-mən tanuḳ ḳarïḳ tanuḳ qawsu
17B tunuḳ θtükən tmir bu tmğa biz ikəgü-
18B nüng ol mən mongol buḳa ayïtïp bitidim

ئىزاهلار:

12-15. nəgü ərsər bar tip (قاناداق /ئىشى/ بولسا، بار دەپ /

ئەۋەتسەن): "nəgü ərsər" "ئەمە بولسا، قانداقلا بولسا" دېگەن مەنىگە ئىگە.

ۋەسقىنىڭ مەزمۇنىنى بىزنىڭ چۈشىنىشىمىز مۇنداق: مەزكۇر ۋەسقىدە، خوجايىن ئوتۇزنىڭ تۆمۈرچى قۇلى بىلەن خوجايىن تويىنچۇقنىڭ توقۇمىچى دېدىكى غۇجىلىرىنىڭ رۇخسىتىنى ئالمايلا ئەر-خوتۇن بولۇشىدۇ. كېيىن غوجىلىرى ئەھۋالنى ئۇقىدۇ، بىراق ئۇلارنى ئايرۇەتمەيدۇ. تۆمۈرچى قۇل بىلەن توقۇمىچى دېدەك ئۆز خوجايىنلىرىنىڭكىدە ئۇلارنىڭ خىزمىتىنى قىلىدۇ. ئىككى خوجايىن قۇل-دېدەكلىرى تاپشۇرۇشقا تېگىشلىك باجنى ئۆزلىرى ئالدىغانلىقى، خوجايىنلىرى ئايرۇەتمەي، داۋاملىق ئەر-خوتۇن بولۇشقان قۇل-دېدەكلەر بەزى ئىشلار بىلەن بىرى يەنە بىرى تۇرۇۋاتقان جايغا بارسا، بارغۇچىنىڭ خوجايىنى ئۇنىڭغا يول قويىدىغانلىقى (ئەر-خوتۇنلارنى ئايرۇەتمىگەن خوجايىنلارنىڭ ئۇلارنىڭ ئۆز ئارا بىرىپ-كېلىشىگە يول قويۇشىمۇ چۈشىنىشلىك) ۋە قارشى تەرەپنىڭ خوجايىنى قۇلى (ياكى دېدىكى) بىلەن دەتالاش قىلمايدىغانلىقى توغرۇلۇق توختاملىشىدۇ.

بىز ۋەسقىنىڭ مەزمۇنىنى يۇقىرىقىدەك چۈشەنگەنلىكىمىز ئۈچۈن "nəgü ərsər bar tüp"نى "قانداق (ئىشى) بولسا، بار دەپ (ئەۋەتسەن)" دەپ يەشمە قىلدۇق.

يەشمىسى:

1. بولۇاس يىلى توققۇزىنچى ئاينىڭ يىگىرمە ئالتىنچى كۈنى،
2. (مەن) ئوتۇزنىڭ بـ..ىلتۇر ئىسىملىك تۆمۈرچى
3. قۇلى، (مەن) تويىنچۇقنىڭ ئاي سىلىغ (؟)
4. ئىسىملىك ئايال توقۇمىچى دېدىكى بۇ ئىككىسى
5. (بىز) خوجايىنلىرىدىن سورىماستىن ئەر-خوتۇن
6. بولۇۋاپتۇ. كېيىن، بىز تويۇنچۇق (ۋە)

7. ئوتۇز ئىككىمىز ئاڭلاپ، (بۇلارنى) ئايرىۋەتمەستىن؛
8. (مەن) تويىنچۇق ئۆزۈمنىڭ ئايال قۇلۇمنىڭ
9. (تاپشۇرىدىغان) بېجىنى ئۆزۈم ئالىمەن،
10. مەن ئوتۇز ئۆزۈمنىڭ تۆمۈرچى قۇلۇمنىڭ
11. (تاپشۇرىدىغان) بېجىنى ئۆزۈم ئالىمەن (-دەپ توختام قىلدۇق). مەن
12. ئوتۇز قۇلۇمنىڭ قانداق (ئىشى) بولسا، بار
13. دەپ (ئەۋەتسەن)، تويىنچۇق (ۋە ئۇنىڭ) ئايال (دېدىكى) بىلەن دەتالاش قىلماي-
14. مەن. مەن تويىنچۇق مېنىڭ دېدىكىمنىڭ قانداق (ئىشى)
15. بولسا، بار دەپ (ئەۋەتسەن) ئوتۇز (ۋە ئۇنىڭ) قۇل بىلەن
16. دەتالاش قىلمايمەن. گۈزۈاھچى قارىق، گۈزۈاھچى چاۋسۇ،
17. گۈزۈاھچى ئۆتۈكەن تەمىر. بۇ تامغا بىز ئىككىيە-
18. لەننىڭدۇر. مەن موڭغۇل بۇقا سوراپ يازدىم.

94 (9 — 3)

1 küskü yïl aram ay iki yəgrmikə mən ķïty
2 ķay-a-nïng sung(. . .) atlğ ķïty oğlan-ïm
3 yaxïp ķaq kün-tə tiləp tapïxmtïn
4 turur (. . . . .)-ta inəqi-ni(ng) (. . . . . .)
5 (a)tlğ ķïty oğlan-ï taxtïn sïn-ķa ķanglï
6 yolïn kɵrgəli barïp bir bɵz ton tapïp
7 kəlmix bu tonuğ soyup almïx-ķa ķulum
8 ɵldi tip mən (ķï)ty ķy-a qamlasasar {=qamlamasar}-mən

9 (b)iz iqintəki sθz turur tip iqin yar<a>xï
10 inəqi-tin yarïm yastuķ kümüx alïp
11 üşüxüp kəsixip kitdimz bu kün-tə ïnaru
12 θlmix ķïty yolïn-ta mən ķïty ķy-a inəqi-kə
13 sθzüm sawïm qamïm qarïm yoķ apam qam
14 qarïm ķïlsar-mən
15 uluğ süü-kə iki yastuķ θtünüp ming
16 bəgi-kə bir yastuķ lükqü<n>g ţarğu-ïnga
17 yarïm yastuķ birip ağïr ķïn tgir-mən
18 tnuķ ķulun ķy-a tnuķ əlik tnuķ tķïquķ
19 ədgü toğ(r)ïl bu tamğa m(ən) ķïty ķy-a-nïng ol
20 mən θdüx iki(gükə) ayïtïp bitidim

يەشمسى:

1. چاشقان يىلى بىرىنچى ئاينىڭ ئون بىرىنچى كۈنى، مەن قىتاي
2. قايانىڭ سۈڭ ... ئىسىملىك قىتاي ئوغۇل مالىيسم (غۇلامىم)
3. يوقاپ كېتىپ، نەچچە كۈندىن بۇيان ئىزدەپ تاپالماي
4. تۇرۇڭاتاتا(ىتۇق). ... ئىنەچنىڭ ...
5. ئىسىملىك قىتاي غۇلامى سىرتتىكى قەبرىستانلىققا ھارۋا
6. يولىنى كۆرگىلى بېرىپ، بىر بۇز تون تېپىپ
7. كەپتۇ. بۇ تونىنى سالدۇرۇڭالغاچقا (بۇلىڭالغاچقا)، قۇلۇم
8. ئۆلدى دەپ مەن قىتاي قايا جېدەل-ماجرا قىلمايمەن.
9. (چۈنكى) بىزنىڭ ئىچكى سۆزىمىز (توختامىمىز) بولغاچقا، ئىچمىزده كېلىشىپ،
10. ئىنەچدىن يېرىم ياستۇق كۈمۈش ئېلىپ،
11. (بۇ ئىشنى) بولدى قىلىشتۇق.. بۇگۈندىن باشلاپ،

12. ئۇلۇپ كەتكەن قىتاي (غۇلامىم) توغرۇلۇق مەن قىتاي قايانىڭ ئىنەچىگە

13. (ھېچقانداق) گەپ-سۆزۈم (دەۋايىم)، دەتالىشىم يوق. مۇبادا،

14. دەتالاش قىلسام،

15. ئۇلۇغ (خان) تالىيلىرىغا نىككى ياستۇق (نوكچا ئالتۇن ياكى كۈمۈش) سۇنۇپ، مىڭ

16. بېگىگە بىر ياستۇق، لۈكچۈننىڭ ژالىيسىغا

17. يېرىم ياستۇق تاپشۇرۇپ بېرىپ، (يەنە) ئېغىر جازاغا مەھكۇم بولغايمەن.

18. گۈزۈاھچى قۇلۇن قايا، گۈزۈاھچى ئەلىك، گۈزۈاھچى تاقىچۇق

19. ئەدگۈ توغرىل. بۇ تامغا مەن قىتاي قايانىڭدۇر.

20. مەن ئۆدۈش (قىتاي قايا بىلەن ئىنەچى) نىككىسىدىن سوراپ يازدىم.

95 (9 — 4)

1 tonguz yïl onunq ay altï ygrmi-
2 kə mən ozmïx toğrïl inim basa
3 toğrïl biləki alïx birix tïltağ-
4 ïnta ķïtay yalawaq alp turmïx
5 olar üẓkintə tixip alïm birim
6 üzüxdümüz mən ozmïx toğrïl
7 kin ɵngdün basa toğrïl-ķa
8 kim-ning ķayu-nïng küqin
9 tutup qam qarïm ķïlsar-mən
10 yasa-taķï ķïyïn-ķa təgir-

11 mən tanuḳ alp turmïx tanuḳ
12 yrp toğ<r>ïl mən baqaḳ ozmïx
13 toğ<r>ïl-ḳa ayïtïp bitidim
14 bu tmğa mən oz<mïx> toğrïl-nïng ol

ئىزاهلار:

3. alïx birix (سودا-سېتىق). "alïx birix" دېگەن سۆز 2"UW" دە "سودا، سودا-سېتىق" دەپ چۈشەندۈرۈلگەن. يەشمىدە مۇشۇ چۈشەندۈرۈش ئاساس قىلىندى. بىراق، 5- قۇردىكى "alïm birim"گە ئاساسلانغاندا، "alïx birix"نىڭ "ئېلىم-بېرىم" دېگەن مەنىسىمۇ بولۇشى كېرەك. شۇڭا يەشمىدە "ئېلىم-بېرىم" مەنىسىدىمۇ ئېلىشقا بولىدۇ.

5. alïm birim (ئېلىم-بېرىم). "قەرز" مەنىسىدىكى بۇ قوش سۆز، تا بۈگۈنگىچە تىلىمىزدا قوللىنىلىپ كەلمەكتە.

يەشمىسى:

1. چوشقا يىلى ئوننىچى ئاينىڭ ئون ئالتىنچى كۈنى،
2. مەن ئوزمىش توغرىل ئىنىم باسا
3. توغرىل بىلەن (ئورتاق قىلغان) سودا-سېتىق توغرە-
4. سىدا قىتاي يالاۋاچ (ئەلچى)، ئالپ تۇرمىش
5. قاتارلىقلارنىڭ ئالدىدا سۆزلىشىپ، ئېلىم-بېرىم (ئىشمىزنى)
6. ئۇزۇشتۇق (تۇگەتتۇق). مەن ئوزمىش توغرىل
7. بۇنىڭدىن كېيىن، باسا توغرىل بىلەن
8. ھەر قانداق ئادەمنىڭ كۆچىگە
9. تاپىنىپ دەتالاش قىلسام،
10. قانۇندىكى جازاغا مەھكۇم

11. بولسمەن. گۆزاھچی ئالپ تۇرمش، گۆزاھچی
12. یارپ توغرىل. مەن باچاق ئوزمش
13. توغرىلدن سوراپ یازدىم.
14. بۇ تامغا مەن ئوزمش توغرىلنىڭدۇر.

96 (9 — 5)

1 taḳïğu yïl yitinq ay səkiz ygrmikə mən
2 toyïnqoğ tüxiki basïḳï biz üqəgü əwdə(. . .)
3 qoğï bolmïx-ḳa tuğmïx-ïmïz ədgü tonga tardu
4 θz ḳana üẓkintə tixip bu kün-tə
5 θngdün-ki tüxiki-ning tangut-ta ḳïḍay-
6 ta nəgü ymə birimi bar ərsər toyïnqoğ basïḳï
7 bilməz mən tüxiki bilir-mən bu kün-tə
8 kin nəgü ymə ḳalan basïğ bolsar üqəgü
9 ḳalanmïz-ḳa üləxip birur-biz tnuḳ yapïqï
10 tan<u>ḳ abïrï bu tamğa tüxiki-ning ol mən
11 θz ḳana tu ayïḍïp bitidim

ئىزاھلار:

5. tangut ḳïtay (تاڭۇت، قىتاي): "UW"2 نىڭ 151-152- بەتلىرىدە "تاڭۇت"نىڭ "خېشى كارىدورى"نى، "قىتاي"نىڭ "شىمالى جۇڭگو"نى كۆرسىتىدىغانلىقى ئېيتىلغان. "تاڭۇت"، "قىتاي" ئاتالغۇلىرى قەدىمكى ئۇيغۇرچە ۋەسىقىلەر كونتېكستىغا ئاساسلانغاندا، يەر-جاي نامى، ئادەم ئىسمى (ياكى لەقىمى)، مىللەت نامى قاتارلىق مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ. مەزكۇر ۋەسىقىدە "tangut-ta qïday-ta nəgü ymə birimi bar ərsər" دېيىلگەن ("ḳïday-ḳa, tangut-ḳa" دېيىلمىگەن). شۇڭا، ھەر ئىككىلىسىنى يەر

نامنى كۆرسىتىدۇ دەپ قاراشقا بولىدۇ.

يە شىمسى:

1. توخۇ يىلى يەتتىنچى ئاينىڭ ئون سەككىزىنچى كۈنى،

2. بىز تويىنچوغ، تۇشكى، باشقى ئۇچەيلەن ئۆيدە ...

3. جېدەللىشىپ قالغاچقا، تۇغقىنىمىز ئەدگۈ توكا، تاردۇ،

4. ئۆز قانالار ئالدىدا سۆزلىشىپ (مۇنداق توختام تۈزۈشتۇق):

بۇنىڭدىن

5. بۇرۇن، تۇشكىنىڭ تاكۇتتا (ۋە) قىتايدا

6. ھەرقاندائ بېرىشى (قەرزى بولغان) بولسا، تويىنچوغ (ۋە)

باشقى

7. جاۋابكار بولمايدۇ. مەن تۇشكى جاۋابكار بولىمەن. بۇنىڭدىن

8. كېيىن، ھەرقاندائ قالان (باج) ــ باسىغ (سېلىق) بولسا،

ئۇچەيلەن

9. باجنى بۆلۈشۈپلىپ تاپشۇرىمىز. گۈۋاھچى يايچى،

10. گۈۋاھچى ئابرى. بۇ تامغا تۇشكىنىڭدۇر. مەن

11. ئۆز قاناتۇ سوراپ يازدىم.

97 (9 ــ 6)

1 ït yïl ikinti ay toķuz yangïķa mən
2 ķanturmïx toğ<r>ïl kədirə-kə birmix asïğ-lïğ
3 bix stür kümüx-üg tügəl altïm ɵg
4 bitigi yoķ bolmïx-ķa buqung bitig
5 birdim kin ɵngtün ɵg bitigi

6 ünsər yorïmzun buqung bolzun.
7 tanuḳ yanga ba<r>s tanuḳ buyanquḳ
8 bu tmğa mən ḳanturmïx toğ<r>ïl-nïng ol

ئىزاهلار:

2-3. asïğ-lïğ bix stïr kümüx (ئۆسۈملۈك بەش سەر كۈمۈش): قەرز بېرىلگەن كۈمۈش بىلەن ئۆسۈمى قوشۇلغاندا، بەش سەر بولغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ. بۇنى "tügəl altïm" ("تولۇق تاپشۇرۇۋالدىم" ياكى "پۈتۈنلەي تاپشۇرۇپ ئالدىم" دېگەن مەنىدە) دېگەن سۆزلەر چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ.

4. buqung (ئۇنى ئىناۋەتسىز قىلىدىغان): "UW"2 نىڭ 299-بېتىدە، "buqung" نىڭ خەنزۇچە 补充 ("بولمايدۇ، ئىشلىتىلمەيدۇ" دېگەن مەنىدە) دىن كەلگەنلىكى كۆرسىتىلگەن، بۇ توغرا بولغان. "buqung" دېيىلسە كىشىنىڭ ئېسىگە ئالدى بىلەن كېلىدىغىنى ("تولۇقلىماق"، "قوشۇمچە" دېگەن مەنىدە). بىراق، مەزكۇر ۋەسقىنىڭ مەزمۇنىدىن ئېنىقكى، كەدىرە ئاتلىق قەرز ئالغۇچى، قەرز ئىگىسى قانتۇرمىش توغرىلغا بەش سەر كۈمۈشنى ساق تاپشۇرغاندىن كېيىن، قانتۇرمىش توغرىل كەدىرەنىڭ قەرز ئالغان ۋاقىتتا ئۆزىگە يېزىپ بەرگەن ھۆججىتىنى قايتۇرۇپ بېرىشى كېرەك ئىدى. بىراق، ئۇ ھۆججەتنى يوقىتىپ قويغان بولغاچقا، ئۆزىنىڭ قەرزىنى قايتۇرۇپ ئالغانلىقىنى ئەسكەرتىپ، شۇنىڭدەك، كېيىن ئۇ ھۆججەت (ۋەسقىدە "ئانا ھۆججەت" دېيىلگەن) تېپىلىپ قالسا دەتالاش چىقماسلىقىنى نەزەرگە ئېلىپ، ئۇ ھۆججەتنى ئىناۋەتسىز قىلىدىغان مەزكۇر ھۆججەتنى كەدىرەگە يېزىپ بەرگەن. شۇڭا، بۇ ھۆججەتنى "قوشۇمچە ھۆججەت" دېيىشكە بولمايدۇ. چۈنكى، ئۇ "ئانا ھۆججەت"نىڭ قوشۇمچىسى (تولۇقلىمىسى) بولماستىن، بەلكى ئۇنىڭ ئىناۋەتسىز بولغانلىقىنىڭ ئىسپاتىدۇر.

يه شمسى:

1. ئت يلى ئىككىنچى ئاينىڭ توققۇزىنچى كۈنى، مەن
2. قانتۇرمش توغرىل كەدىرەگە بەرگەن ئۆسۈملۈك
3. بەش سەر كۈمۈشنى تولۇق (تاپشۇرۇپ) ئالدىم. ئانا
4. (ئەسلى) ھۆججەت يوق بولغاچقا، (ئۇنى ئىناۋەتسىز قىلىدىغان) ھۆججەت
5. بەردىم. كېيىن ئىلگىرىكى ئانا ھۆججەت
6. چىقىپ قالسا، ئىناۋەتسىز بولسۇن.
7. گۈڭاھچى ياكا بارس، گۈڭاھچى بۇيانچۇق.
8. بۇ تامغا مەن قانتۇرمش توغرىلىنىكىدۇر.

98 (9 — 7)

1 ḳoyn yïl qhxput ay ygrmi-kə mən yuḳa
2 basa toğ<r>ïl-nïng səwig bürt bilə-
3 ki qam-lïğ ədgü ḳuturul-mïx olar bilə
4 biḍig ḳïlïp birmix asïğ-lïğ kümüx-
5 tin basa toğ<r>ïl-nïng basïğ-ḳa təg-
6 mix səkiz sïtïr kümüx-üg mən yuḳa
7 altïm θg bitigin tïtp basa toğ<r>ïl-
8 ḳa qamïm yoḳ θṣgə on-luḳ-larïnta
9 qamïm üṣülməyük-kə θg bitigin
10 birmətim tanuḳ T(.)MW(.)Y tanuḳ bulat
11 bu tamğa mən yuḳa-nïng ol

ئىزاھ:

3. ədgü ķuturul-mïx (ئەدگۈ، قۇتروللمش): "UW"2 دە بۇ ئىككى سۆز ئىككى ئادەمنىڭ ئىسمى دەپ قارالغانلىقى مۇڭاپىق بولغان. چۈنكى، بۇنى بۇ ئىككى سۆزنىڭ ئالدىدىكى "səwig bürt biləki qamlïğ ....." (سەۋىگ بۇرت بىلەن دەتالاشتىكى)، كەينىدىكى "olar bilə bitig ķïlïp ....." (ئۇلار بىلەن ھۆججەت تۈزۈپ) دېگەن سۆزلەردىن كۆرۈنگىلى بولىدۇ.

يەشمىسى:

1. قوي يىلى ئون ئىككىنچى ئاينىڭ يىگىرمىنچى كۈنى، مەن يۇقا
2. باسا توغرىلىنىڭ سەۋىگ بۇرت (دېگەن ئادىمى) بىلەن
3. دەتالاشتىكى ئەدگۈ، قۇتۇرۇلمىشلار بىلەن
4. ھۆججەت تۈزۈپ (ئۇلار) بەرگەن (تاپشۇرغان) ئۈسۈم كۈمۈش-
5. ـتىن، باسا توغرىلىنىڭ باج (ھېسابىدا) تەگ-
6. ـكەن سەككىز سەر كۈمۈشنى مەن يۇقا
7. ئالدىم (ۋە) ئانا ھۆججەتنى يىرتىۋەتتىم، (بۇنىڭدىن كېيىن) باسا توغرىل
8. بىلەن دەتالىشىم يوق. (ئۇنىڭ) ئۆزگە ئۇنلۇقلىرى (ئۇنلۇق گۈرۇپپىسىدىكى باشقىلار) بىلەن
9. دەتالىشىم تۈگىمىگەچكە، ئانا (ئەسلى) ھۆججەتنى
10. بەرمىدىم. گۈۋاھچى ....، گۈۋاھچى بۇلات.
11. بۇ تامغا مەن يۇقانىڭدۇر.

99 (9 — 8)

1 (b)iqin yïl onunq ay altï ygrmikə mən inəqi alp toğ<r>ïl-ķa tutar yiti

2 (k)üri üyür-ni apam klmïx-tə alp toğ<r>ïl-ķa yiti küri üyür kөni birgül

3 tisər mən inəqi ķoyn yïl-tïn bərü tü(xi) bilə kөni birürmən apam (. . .)

4 birgü ərməz tisər mən inəqi qamsïz tutar-mən tnuķ tumdur bu tmğa mn(ing ol)

ئىزاھ:

1. tutar (ساقلىغان): "تۇتىدىغان، باشقۇرىدىغان، ساقلايدىغان" دېگەن مەنىلەرگە ئىگە. تېكىست مەزمۇنىغا ئاساسلانغاندا ئىنەچى قوي يىلدىن مايمۇن يىلىغىچە ئالپ توغرىلغا يەتتە كۈرە تېرىقنى ساقلاپ بەرگەن. ئۇنىڭ "يەتتە كۈرە تېرىقنى بەر دېسە، قوي يىلدىن بۇيانقى ئۆسۈمى بىلەن ساق تاپشۇرىمەن." دېگىنىگە قارىغاندا، ئۇلار ئىنەچى تېرىقنى ئىشلىتىپ، ئالپ توغرىل قاچان كېلىپ، تېرىقنى بەرگىن دېگەندە، ئۆسۈمى بىلەن قايتۇرىدىغانغا كېلىشكەن.

يەشمىسى:

1. مايمۇن يىلى ئونىنچى ئاينىڭ ئون ئالتىنچى كۈنى، مەن ئىنەچى ئالپ توغرىلغا ساقلىغان يەتتە

2. كۈرە تېرىقنى ئەگەر (ئۇ) كەلگەندە، ئالپ توغرىلغا يەتتى كۈرە تېرىقنى تولۇق بەر

3. دېسە، مەن ئىناچى قوي يىلدىن بۇيانقى ئۆسۈمى بىلەن تولۇق

تاپشۇرسەن. ئەگەر ...

4. ببرىشىڭ (كېرەك) ئەمەس دېسە، مەن ئىنەچى دەتالاش قىلماي ساقلاپ ببرسەن. گۈزاھچى تۈمدۈر، بۇ تامغا مېنىڭدۇر.

100 (9 — 9)

1 yïlan yïl arm ay altï otuz-ķa biz {. . . . . }

2 { . . . . . } bilə biz üqgün

3 aṭax boltumuz kim ķayu kixi kitsər-biz bir

4 inqgə bθz birirbiz amrmasr abita tngri

5 bu<r>han uluxïn-ta tuğmalïm mən θz toğrïl üqgükə

6 ayïtïp bititim θḍig ķïltïm bu tamğa biz

7 tθrḍgün-nüng ol tnuķ əsən tnuķ txïrd

ئىزاھلار:

1-2. بۇ قۇرلاردىكى كۆپ چېكىت قويۇلغان جايلاردا، ئەسلىدە دوست بولغۇچىلارنىڭ ئىسمى يېزىلغان بولۇپ، بۇ ئىسىملار ئەينى چاغدىلا سىزىپ ئۆچۈرۈۋېتىلگەن. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ كىملىكىنى ئاشكارىلاشنى خالماي، مەخپىي تۇتماقچى بولسا كېرەك.

4. abita (ئابىتا): خەنزۇچە 阿弥陀 نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى. 阿弥陀 بولسا، سانسكرىتچە amitābha باكى amitāyus نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى.

يەشمىسى:

1. يىلان يىلى بىرىنچى ئاينىڭ يىگىرمە ئالتىنچى كۈنى، بىز ...

2. ... بىلەن بىز ئۇچەيلەن

3. ئاداش-دوست بولدۇق. قايسىمىز (دوستلۇقتىن) ئايرىلساق، بىر (توپ؟)

4. نەپىس بۆز بېرىمىز. ئەگەر ئامراقلىشىپ كېتەلمىسەك، ئابىتا تەڭرى

5. بۇرخان دۆلىتىدە تۇغۇلمايلى. مەن ئۆز توغرىلى ئۇچەيلەندىن

6. سوراپ يازدىم. (رەسمىي) يېزىپ قالدۇردۇم. بۇ تامغا بىز

7. تۆتەيلەننىڭدۇر. گۈزۈاھچى ئەسەن، گۈزۈاھچى تاشىرد.

101 (9 — 10)

1 ///yïl səkizinq ay altï otuz-ķa mən aḍay pinḍung-

2 (nïn)g saḍïğï toķuz yastuķ qao-nï xiwsay tayxï-tïn

3 (tük)əl sanap alïp bu bitig-ni birtim tanuķ baqau toğrïl

4 (tanu)ķ ilawu bu quğ tamğ-a mən aḍay-nïng ol mən θ ṣüm bitidim

---

ئىزاھلار:

1. (ئەجدىھا): مەزكۇر ۋەسىقىدە، تۆت قۇر قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدىن كېيىن يەنە يەتتە قۇر خەنزۇچە خەت يېزىلغان بولۇپ، (UW"3 نىڭ 134- رەسىملىك بەتكە قارالسۇن) ئۇنىڭ 1- قۇرىدىكى "ئەجدىھا يىلى سەككىزىنچى ئاينىڭ يىگىرمە ئالتىنچى كۈنى ..." دېگەن سۆزلەرگە ئاساسەن، يەشمىدە "(ئەجدىھا) سۆزى قوشۇلدى.

4. quğ tamğa مۆھۈر-تامغا): بۇ سۆزنىڭ ئەسلى مەنىسى "چۇغ تامغا". UW"2 دە "چۇغ"نىڭ مەنىسى ئېنىق ئەمەس دېيىلگەن. بىزچە "چۇغ" خەنزۇچە 戳子、戳尔 (تامغا، مۆھۈر)دىكى 戳 نىڭ ئاھاڭ

تەرجىمىسى بولسا كېرەك.

يەشمىسى:

1. (ئەجدىھا) يىلى سەككىزىنچى ئاينىڭ يىگىرمە ئالتىنچى كۈنى، مەن ئاتاي، (قۇل) پىنتۈڭ-

2. ئىڭ باھاسى (بولغان) توققۇز ياستۇق چاۋ (پۇل)نى شۇسداي تايشىدىن

3. تولۇق ساناپ ئېلىپ بۇ ھۆججەتنى بەردىم. گۇۋاھچى باچاۋ توغرىل،

4. گۇۋاھچى ئىلاۋۇ. بۇ مۆھۈر-تامغا مەن ئاتاينىڭدۇر. مەن ئۆزۈم يازدىم.

102 (9 — 11)

1 taḳïğu yïl tθrtünq
2 ay səkiz ygrmikə
3 kingḍsuin xila-
4 taḳï yitmix iki
5 kiqig-ni mən
6 titso xila
7 { . . } altïm tanuḳ
8 əsən tutung
9 bu tamğa mən titso
10 xila-nïng ol

يەشمىسى:

1. توخۇ يىلى تۆتىنچى

2. ئاينىڭ ئون سەككىزىنچى كۈنى،
3. كىشتسۇئىن شلا-
4. دىكى يەتمىش ئىككى
5. كىچىك (راھىپ)نى (تالىپنى) مەن
6. تىتسو شلا
7. ... ئالدىم (قويۇل قىلدىم). گۈزۈاھچى
9. ئەسەن تۇتۇڭ.
9. بۇ تامغا مەن تىتسو
10. شلاتىكدۇر.

103 (9 — 12)

1 taķïğu yïl tʊrtünq ay səkiz
2 ygrmi-kə murut wrhar-ķa ķoxmïx
3 ayağ-ķa təgimlig ķodmïx tʊ xək-tə orun-ta
4 kingḍsuin xila bir əsiki tʊ xək
5 bir əski taman qïmdan-nï biz toyïn
6 ķulï xila kamtsuin xila-lar aldïmz
7 tanuķ əsən tutung ol

يەشمىسى:

1. توخۇ يىلى تۆتىنچى ئاينىڭ ئون
2. سەككىزىنچى كۈنى. مۇرۇت ئىبادەتخانىسىگە (قاراشلىق) قوشمىش (ئاتلىق)
3. ھۆرمەتكە سازاۋەر قويۇپ قويغان تۇشەك (ۋە) ئورۇندىن
4. كىشتسۇئىن شلا(نىڭ قولىدىن) بىر كونا كۆرپە،

5. بىر كونا تامان (ۋە) چىمدانىنى بىز تويىن
6. قۇلى شىلا، كامتسۇئىن شىلالار ئالدۇق.
7. گۇۋاھچى ئەسەن تۇتۇڭ.

104 (9 — 13)

1 luu yïl qhxapt ay bix yangïķa biz-lər krsin
2 arslan balban bilə bəg tuḍar altï stïr altï bķ(ïr)
3 kü(mü)x-tə bix stïr bix bķïr altïmz bir stïr
4 bir bķïr kümüx-ni bəg boxudï bu kümüx-
5 ni basa toğrïl-tïn altïmz bu tmğa tnuķ
6 klirt tanuķ mayaķ bu tmğa biz-ning ol mən
7 təgirqi bitidim

ئىزاھ:

2. bəg tutar (بەگ تۇتىدىغان، باشقۇرىدىغان): 4- قۇرىدىكى "bəg boxudï" ("بەگ بۇشاتتى ياكى بىكار قىلدى، بەگ كەچۈرۈم قىلدى" دېگەن مەنىدە) دېگەن جۈملىگە ئاساسەن، "بەگ ئالدىغان" دەپ يەشمە قىلىندى.

يەشمىسى:

1. ئەجدىھا يىلى ئون ئىككىنچى ئاينىڭ بەشىنچى كۈنى، بىز كەرسىن
2. ئارسلان، بالبان برلىكتە بەگ ئالدىغان ئالتە سەر ئالتە مسقال
3. كۈمۈشتىن بەش سەر بەش مسقال (كۈمۈشنى) ئالدۇق. بىر سەر
4. بىر مسقال كۈمۈشنى بەگ كەچۈرۈم قىلدى. بۇ (بەش سەر، بەش مسقال) كۈمۈش-

5. ىنى باسا توغرىلدىن ئالدۇق. بۇ تامغا، گۈزاھچى
6. كلىرت. گۈزاھچى مايىاق، بۇ تامغا بىزنىڭدۇر. مەن
7. تەگرچى يازدىم.

105 (9 — 14)

1 biqin yïl bir ygrminq ay on yangïķa biz
2 basa tmir kəd tx birlə aqïğ-ķa ķud-
3 ar arpa kümüx-intə ədgü unïn-ta-
4 ķï bir xïğ iki küri arpa-nïng
5 üq stïr altï baķïr kümüx
6 altïmz bu arpa-nï aqïğ-ķa kəlür-
7 ip birürbiz bu tanuķ tax bu tamğa
8B biz ikigü-nüng ol mən asïğ bitidim

يەشمىسى:

1. مايمۇن يىلى ئون بىرىنچى ئاينىڭ ئونىنچى كۈنى، بىز
2. باسا تەمىر (ۋە) كەد تاش بىرلىكتە ئامبارغا قويۇ-
3. لىدىغان (ئۆتكۈزۈلىدىغان) ئارپا (نىڭ باھاسى بولغان) كۈمۈشتىن (يەنى) ياخشى ئۇن چىقىدىغان (؟)
4. بىر دادەن ئىككى كۈرە ئارپىنىڭ (باھاسى بولغان كۈمۈشتىن)
5. ئۈچ سەر ئالتە مىسقال كۈمۈش
6. ئالدۇق. بۇ ئارپىنى ئامبارغا كەلتۈ-
7. رۈپ بېرىمىز. بۇ(نىڭغا) گۈزاھچى تاش، بۇ تامغا
8B. بىز ئىككىيلەننىڭدۇر. مەن ئاسىغ يازدىم.

106 (9 — 15)

1 ït yïl qahxapat a(y) bix otuz-ķa inəqi-ning
2 sang-ķa ķuṭğan üq(?) (k)üri ür-ni m(ə)n iliqük
3 ķutluğ bürt biz ikigü altïm bu tamğa biz
4 ikigü-nüng ol

يه شمسى:

1. ئىت يىلى ئون ئىككىنچى ئاينىڭ يىگىرمه بەشىنچى كۈنى، ئىنەچىنىڭ
2. ئامبارغا ئوتكۈزگەن ئۈچ كۈرە تېرىقنى مەن ئىلىچۈك (بىلەن)
3. قوتلۇق بۇرت ئىككىمىز (تاپشۇرۇپ) ئالدۇق. بۇ تامغا بىز
4. ئىككىلەننىڭدۇر.

107 (9 — 16)

1 /// yïl //////////z ygrmikə //(.)
2 /(..) ķar-a (...)-kə satmïx ta///
3 k(.)//// (..)l///i səkiz on lük(q)ü(ng)
4 ki(d)ini yorïr (bθz)üg tügəl altïm
5 (k)in θngtün yoķ tanuķ ķanqu(ķ)
6 /// (..)ix ķy-a bit(....) m/////n //(..) //(....)

ئىزاھلار:

1. ئون ... كۈنى: مەزكۇر ۋەسىقىدە "ygrmikə"نىڭ ئالدىدىكى سۆزنىڭ ئاخىرىدىكى بىر ھەرپ، يەنى "z"لا ساقلىنىپ قالغان.

ئاخىرىدىكى بىرلا ھەرپى ساقلىنىپ قالغان بۇ سۆزنى (سانىنى) səkiz ياكى toķuz دەپ ئەسلىگە كەلتۈرۈشكە بولىدۇ. شۇڭا، بۇ

قۇردىكى كۆننى كۆرسىتىدىغان سۆز "ئون سەككىزىنچى" ياكى "ئون توققۇزىنچى" بولۇشى كېرەك.

يەشمىسى:

1. ... يىلى ... (ئاينىڭ) ئون ... كۈنى،
2. ... قارا ...كە ساتقان ...
3. ... سەكسەن لۆكچۈننىڭ
4. بازىردا ئۆتۈدىغان بۆز (پۇل)نى تولۇق ئالدىم.
5. بۇنىڭدىن كېيىن (ئېلىشىم) يوق. گۈزاھچى قانچۇق.
6. ...ىش قايا يازدىم. ...

108 (9 — 17)

1 ķoyïn yïl aram ay on səkiz-kə biz inq buķa
2 aruğ ikəgü tərbix apam {..} (?) ymə(?) ərgən-tə bitig
3 birtimiz ərdi ķoqo-takï taysang borluķ balïķ
4 borluķ taxtïn ķaq bɵlük yir-ning saḍağï
5 altï yüz yastuķ qao iqindin yüz yastuķ birip
6 ķalğan bix yüz yastuķ qao ķaldï bu qao-nï
7 oğul tigin yənggəmiz-kə yaz küz kim kəlsər
8 təgürüp birürbiz təgürüp birməsər-biz bu
9 bitig-ni kim alïp kəlsər nəgü-kəm-ə tïldamayïn
10 büḍürüp birürbiz bu bitig-dəki qao-nï birginqə
11 biz inq buķ-a aruğ ixtin taxtïn bar yoķ
12 bolsar-biz birlə alğuqï tungsu taypaoxïn mən
13 inq buķa-nïng inim əsən mən aruğ-nïng

14 oğlum ķar-a tuğm-a ikəgü bu bitig-təki
15 qao-nï bitig yosunqa nəgü-kə m-ə tïldamayïn
16 qam-sïz kθni birür-biz
17 bu nixan mən inq buķ-a-nïng ol
18 bu nixan mən aruğ-nïng ol
19 bu nixan mən paoxïn əsən-ning ol
20 bu nixan mən paoxïn ķara tuğm-a-nïng ol
21 bu nixan mən tanuķ torqï-nïng ol
22 bu nixan mən aruğ-nïng ol
23 bu nixan mən tanuķ tθlək ķy-a-nïng ol
24 mən tuğm-a bular inq buķa aruğ ikəgü-ning
25 s(θ)ṣinqə bitidim

ئىزاھلار:

12. tungsu (بىللە ئالغۇچى): ئەسلى تېكستتە "tungsu" (同取) نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى) دېيىلگەن.

taypaoxïn (ۋەكاللىتەن كېپىل بولغۇچى): ئەسلى تېكستتە "taypaoxïn" (代保人 نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى) دېيىلگەن.

19-20. paoxïn (كېپىل): ئەسلى تېكستتە "paoxïn"(保人 نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى) دېيىلگەن.

يەشمىسى:

1. قوي يىلى بىرىنچى ئاينىڭ ئون سەككىزىنچى كۈنى، بىز ئىنچ بۇقا،

2. ئارۇغ ئىككىيلەن تەربىش ئاپام ... ئەرگەن (دېگەن يەردە) ھۆججەت

3. بەرگەن ئىدۇق. قوچودىكى تايياقنىڭ ئۈزۈملۈكى (ۋە) بالىق (شەھەر)

4. ئۈزۈملۈكنىڭ سىرتىدىكى نەچچە بۆلەك يەرنىڭ باھاسى (بولغان)

5. ئالتە يۈز ياستۇق چاۋ (پۇل) ئىچىدىن يۈز ياستۇق بېرىپ،

6. قالغان بەش يۈز ياستۇق چاۋ (پۇل) قېيىقالدى. بۇ چاۋ (پۇل)نى

7. ئوغۇل تىگىن يەڭگىمزگە ياز (ياكى) كۈزدە كىم كەلسە،

8. (شۇنىڭدىن) يەتكۈزۈپ بېرىمىز. يەتكۈزۈپ بېرەلمىسەك، بۇ

9. ھۆججەتنى كىم ئېلىپ كەلسە، ھېچقانداق باھانە-سەۋەب كۆرسەتمەستىن

10. تولۇق بېرىمىز. بۇ ھۆججەتتىكى چاۋ (پۇل)نى بەرگۈچە

11. بىز ئىنچ بۇقا (ۋە) ئاروغ يا ئۇنداق، يا مۇنداق

12. بولۇپ قالساق، (بۇ ئۈزۈملۈكنى) ئالغۇچى، ئورتاق قەرزدار (ۋە) كېپىل بولغۇچى، (يەنى) مەن

13. ئىنچ بۇقىنىڭ ئىنسى ئەسەن، مەن ئاروغنىڭ

14. ئوغلى قارا تۇغما ئىككىلەن بۇ ھۆججەتتىكى

15. چاۋ (پۇل)نى ھۆججەتتىكى بويىچە، ھېچقانداق سەۋەب كۆرسەتمەستىن،

16. دەتالاش قىلماستىن تولۇق بېرىمىز.

17. بۇ نىشان مەن ئىنچ بۇقانىڭدۇر.

18. بۇ نىشان مەن ئاروغنىڭدۇر.

19. بۇ نىشان مەن كېپىل ئەسەنىڭدۇر.

20. بۇ نىشان مەن كېپىل قارا تۇغمانىڭدۇر.

21. بۇ نىشان مەن گۇۋاھچى تورچىنىڭدۇر.

22. بۇ نىشان مەن ئاروغنىڭدۇر.

23. بۇ نىشان مەن گۈزۈاھچى تۆلەك قايانىڭدۇر.
24. مەن تۇغما بۇلار (يەنى) ئىنچ بۇقا ئارۇغ ئىككىيلەننىڭ
25. سۆزى بويىچە يازدىم.

109 (9 — 18)

1 yïlan yïl arm ay tθrt otuz-ķa mən balaķ umar
2 ikəgü taxïķ bax-ïndaķï {ta} yarïm tərini yarïm torķu-nï
3 turï-tïn alïp θg biḍig-i yoķ bolmïx üqün
4 tuḍup turğu yanuḍ bitig birtimz song biḍıg
5 ünsər wuqung bolup yorïmazun tanuķ torqï
6 tanuķ bürlüg ķy-a bu nixan biz balaķ umar ikəgü-
7 ning ol mən ķïnķudu ikəgü<-kə> inqgə ayïḍïp bitidim

ئىزاھ:

5. wuqung (ئىناۋەتسىز): ئەسلى تېكستتە "wuqung" (؟ نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى) دېيىلگەن.

يەشمىسى:

1. يىلان يىلى بىرىنچى ئاينىڭ يىگىرمە تۆتىنچى كۈنى، مەن بالاق (ۋە) ئۇمار
2. ئىككىيلەن تاشق ئۇستىگە ئالغان يېرىم ئىجارىسى (ۋە) يېرىم تورقىنى
3. تۇرىدىن (تاپشۇرۇپ) ئېلىپ، ئانا (ئەسلى) ھۆججەت

يوقالغانلىقى ئۈچۈن،

4. (قولىدا) تۈتۈپ تۇرۇشقا قايتا ھۆججەت بەردۇق. كېيىن (ئانا) ھۆججەت

5. چىقىپ قالسا، ئىناۋەتسىز بولۇپ، ئۆتمىسۇن. گۇۋاھچى تورچى،

6. گۇۋاھچى بۇرلۇگ قايا. بۇ نىشان بىز بالاق (ۋە) ئۇمار ئىككىيە-

7. لەننىڭدۇر. مەن قىنقۇدۇ (ئۇ) ئىككىسىدىن تەپسىلىي سوراپ يازدىم.

110 (9 — 19)

1 ķoyn yïl aram ay on yangïķ-a mən taxïķ turï-ķa
2 bitig birür-mən mən ķalan-ķa yadap birim alïm
3 təlim bolup alïm-qï-larïm m-a təlim bolup
4 turğu təg bolmayïn ķaqïp yaχïp barmïx
5 üqün yən-ə turï birlə-ki manga təgər üq
6 ər kθmər borluķum-nï turï-ķa mənïng birim-
7 lərim-ni sən üşüp sən alïp ķalïr-mu-sən tisər-mən
8 yoķ ərsər θşgə kixi-kə ķodar-mən tisər-
9 mən turï biriming-ni mən birür-mən borluķ-ķa
10 θşgə kixi kθrgürməz-mən timïx üqün barqa
11 toyïn-ķa iki tawar ķanquķ-ķa yarïm küp bor
12 yumxaķ-ķa iki xiğ ür bir ķr-a ton ķïḍay
13 buķ-a-ķa üq tawar munq-a nəẓə-lər-ni sən birip
14 bitig-lərim alğïl tip ķodup bardïm bu nəẓə-
15 lər-ni turï birip birimim-ni turï üşsər bu
16 borluķ turï-ķa tθləq bolşun yən-ə bu nəẓə-lər-ni

17 mən taxïķ yanïp kəlip turï-ķa tθləp birsr-
18 mən mən turï borluķ-nï yanḍurup bïrür-mən mən
19 taxïķ üq yïl-ķa tgi yanïp kəlip bu nəẓə-lər-
20 ni turï-ķa birməsər-mən borluķ turïķa toğru
21 tθləq bolşun tnuķ kərsin tnuķ θgrünq buķ-a
22 bu nixan mən taxïķ-nïng ol mən baqaķ turmïx
23 taxïķ apam-ķa ayïḍïp bitidim

ئىزاھ:

23. تاشىق ئاپام: بۇ يەردىكى "ئاپام" سۆزى، ھۆرمەتنى بىلدۈرىدىغان سۆز ھېسابلىنىدۇ.

يەشمىسى:

1. قوي يىلى بىرىنچى ئاينىڭ ئونىنچى كۈنى، مەن تاشىق تۈرىغا
2. ھۆججەت بېرىمەن. مەن قالان (باج)غا بوغۇلدۇم، تۆلەيدىغان قەرزىم
3. كۆپ بولۇپ، مەن قەرز ئالغانلارمۇ كۆپ بولۇپ،
4. (بۇ) يەردە تۈرغۇدەك (ھالىم) قالماي، قېچىپ يوقالماقچى بولغانلىقىم
5. ئۇچۇن، (بۇ توختامنى تۈزدىم): يەنى تۈرى بىلەن ماڭا تېگىدىغان ئۇچ
6. ئەر كۆمىدىغان ئۈزۈملۈكۈمنى، تۈرىغا (مەسلىھەت قىلىپ) مېنىڭ قەرز-
7. لىرىمنى سەن ئۈزۈپ (ئۇنىڭ ئورنىغا ئۈزۈملۈكۈمنى) سەن ئېلىپ قالامسەن؟
8. ئەگەر ئۇنىمساڭ باشقا كىشىگە قالدۇرمەن دەپ-

9. سەم؛ تۇرى قەرزىڭنى مەن بېرىمەن (تۆلەيمەن)، ئۇزۇملۇككە
10. ئۆزگە كىشىنى كىرگۈزمەيمەن دېگەنلىكى ئۈچۈن، (ئۇنداق بولسا) بارچا
11. تويىنقا ئىككى (توپ؟) تاۋار، قانچۇقلا يېرىم كۇپ ئۇزۇم،
12. يۈمشاقلا ئىككى دادەن تېرىق (ۋە) بىر قارا تون، قىتاي
13. بۇقىغا ئۇچ (توپ؟) تاۋار (قاتارلىق) مۇشۇنچىۋالا نەرسىلەرنى سەن بېرىپ (تۆلەپ)،
14. ھۆججەتلىرىمنى (قايتۇرۇپ) ئالغىن دەپ قويۇپ كەتتىم. بۇ نەرسە-
15. لەرنى تۇرى بېرىپ، قەرزىمنى تۇرى ئۇزىدۇ. بۇ
16. ئۇزۇملۇك تۇرىغا تۆلەم بولسۇن. يەنە بۇ نەرسىلەرنى
17. تاشىق يېنىپ كېلىپ، تۇرىغا تۆلەپ بەر-
18. سە، مەن تۇرى ئۇزۇملۇكنى ياندۇرۇپ بېرىمەن. مەن
19. تاشىق ئۇچ يىلغىچە قايتىپ كېلىپ بۇ نەرسىلەر-
20. نى تۇرىغا (قايتۇرۇپ) بېرەلمىسەم، ئۇزۇملۇك تۇرىغا توغرا
21. تۆلەم بولسۇن. گۇۋاھچى كەرسەن، گۇۋاھچى ئۆگرۈنچ بۇقا.
22. بۇ نىشان مەن تاشقىنىكىدۇر. مەن باچاق تۇرمىش
23. تاشىق ئاپامدىن سوراپ يازدىم.

111 (9 — 20)

1 tawïxğan yïl ikinti ay iki oḍuz-ḳa biz
2 bəg buḳ-a bay buḳ-a yürüng ḳïpqaḳ il buḳ-a
3 malda ḳïdan yn-ə yürüng tümən kөk tmür
4 əsən tmür mənggü tmür turmïx uḍmïx tïnmïx
5 ḳul ḳy-a umïnqï isigi tөlək abïx baxlap

6 il bodun-ḳa ol ɵngdünin-tə yunglaḳ-lïḳ bɵz
7 kərgək bolup ïnal ḳoq-tïn yüz iki yrïm bağ-lïḳ
8 bɵz alïp biz-ni bilə ḳalan-qï turï-nï borluḳ-qï
9 birip biz-ning burun birgüqi ḳr-a toyïn atlğ
10 ḳalan-qïmïz-nï yanḍurup altïmïz bu borluḳ
11 uqağur turï-nïng üqün amtï bu kün
12 baxlap bu turï-ta nəgüm-ə ḳalan ḳawuḍ tüḍün
13 ḳpïğ ḳodğu umdu borluḳ əngiz trïğ
14 ür kəpəz ḳawlalïḳ əngiz basïğ salïğ
15 nəgüm-ə ḳaḍïlmaz-biz salmaz-biz tip bu
16 budaxiri bahxï-ḳa tapxurup birtimiz
17 bu ix-kə tanuḳ ix buḳ-a tanuḳ ar-a buḳ-a
18 tnuḳ mïsïr tnuḳ kərsin bu nixan biz
19 bitig-təki-qə atlğ il bodun-nïng ol
20 mən baqaḳ turmïx bitkəqi il-kə bodun-ḳa
21 üq ḳaḍa inqgə ayïḍïp bitidim
22 bu nixan tnuḳ mən ix buḳ-a-nïng ol
23 bu nixan tnuḳ mən ar-a buḳ-a-nïng ol
24 bu nixan tnuḳ mən mïsïr-nïng ol
25 bu nixan tnuḳ mən kərsin-ning ol
26 il-kə asïğï bar üqün borluḳ igəs-i
27 turï-nï borluḳ-qï birip ḳr-a toyïn-nï
28 yanḍurup altïmïz

يە شمسى:

1. توشقان يىلى ئىككىنچى ئاينىڭ يىگىرمە ئىككىنچى كۈنى، بىز
2. يەگ بۇقا، باي بۇقا، يۇرۇڭ، قىپچاق، ئىل بۇقا،
3. مالدا، قىدان يەنە يۇرۇڭ، تۆمەن، كۆك تەمۈر،

4. ئەسەن تەمۇر، مەكۈگۈ تەمۇر، تۇرمش، ئۇتمش، تنمش،
5. قۇل قىيا، ئۇمنچى، نسسگى، تۆلەك، ئابش باشچىلقىدىكى
6. ئەل-خەلقە، مۇشۇ ئالدىمزدا ئىشلىتىشكە بۆز
7. كېرەك بولۇپ، ئىنال قوچتىن يۇز ئىككى يېرىم باغلىق (توپ)
8. بۆز ئېلىپ، بىزنىڭ قالانچمىز (قالان بېجىنى يىغقۇچمىز) تۇرنى ئۇزۇملۇكنى باشقۇرغۇچى (قىلىپ)
9. بېرىپ، بىزنىڭ ئىلگىرىكى باج تاپشۇرغۇچىمىز (بولغان) قارا تويىن ئاتلىق
10. قالانچمىزنى ياندۇرۇپ ئالدۇق. بۇ ئۇزۇملۇك
11. ئۇچاغۇر تۇرىنىڭ (بولغانلىقى) ئۇچۇن، ئەمدى بۇگۈندىن
12. باشلاپ، بۇ تۇرىدىن ھەرقانداق قالان، قاۋۇت، تۇتۇن،
13. قاپىغ، قودغۇ، ئۇمدۇ (قاتارلىق باج ۋە)، ئۇزۇملۇك ئېگىزى، دائلىق زىرائەت،
14. تېرىق، كېۋەز، كۆكتات ئېگىزى (قاتارلىقلارغا) باج-سېلىق
15. (كەلسە، بىز) ھېچقايسىسىغا ئارىلاشمايمىز-جاۋابكار بولمايمىز دەپ بۇ (تۇرنى؟)
16. بۇداشرى باخشىغا (ھەزرەتكە) تاپشۇرۇپ بەردۇق.
17. بۇ ئىشقا گۇۋاھچى ئىش بۇقا، گۇۋاھچى ئارا بۇقا،
18. گۇۋاھچى مىسىر، گۇۋاھچى كەرسىن، بۇ نىشان بىز
19. (بۇ) ھۆججەتتە ئىسمى يېزىلغان ئەل-جامائەتنىڭدۇر.
20. مەن باچاق تۇرمش پۇتۇكچى ئەل-جامائەتتىن
21. ئۇچ قېتىم تەپسىلىي سوراپ يازدىم.
22. بۇ نىشان مەن گۇۋاھچى ئىش بۇقانىڭدۇر.
23. بۇ نىشان مەن گۇۋاھچى ئەر بۇقانىڭدۇر.
24. بۇ نىشان مەن گۇۋاھچى مىسىرنىڭدۇر.

25. بۇ نىشان مەن گۆزاھچى كەرسىنىڭدۇر.
26. ئەلگە پايدىسى بولغانلىقى ئۈچۈن ئۇزۇملۇك ئىگىسى
27. تۈرىنى ئۇزۇملۇك (باغنى) باشقۇرغۇچى (قىلىپ) بېرىپ قارا تويىننى
28. ياندۇرۇپ ئالدۇق.

112 (9 — 21)

1 ït yïl bir ygrminqi ay on yangïķ-a mən ar-a tmür turï-ķa

2 bitig birür-mən turï-nïng borluķ-nïng manga ķïlïp birmix

3 bax bitig ïdïx bitig ol song bayan qïn bitig

4 ol tip qam qarïm ķïlmaz-mən borluķ-ïn ķaqan tilsər nəgükə m-ə

5 xïlḍamayïn yanḍurup birür-mən yn-ə tonguz yïl ədləmix-kə

6 altmïx tmbin süqüg yaķ-a-nï (k)θni birür-mən bu sθz-kə

7 tanuķ səwinq ķy-a tnuķ budaxiri bu (n)ixan mən ar-a tmür-ning ol

8 mən baqaķ turmïx ar-a tmür aķ-a-ķa ayïḍïp bitidim

ئىزاھلار:

5. xïlda-mayïn دېگەن سۆزنى "UW"2 دە xïlḍa-mayïn دەپ ترانسكرىپسىيە قىلغان ۋە بۇ سۆزنىڭ موكۇلچىدىن كىرگەنلىكىنى كۆرسەتكەن. مەنە جەھەتتىن "ھېچقانداق باھانە سەۋەب كۆرسەتمەستىن" دەپ

ئىلىنغان. بۇ مەنە باشقا يەرلەرنىڭ ھەممىسىدە مۇشۇ مەنىدە كەلگەندە tïlda-mayïn~ دەپ ئىلىنغان. پەقەت بىرلا ھەرپى ئوخشاش بولمىغان ۋە پۈتۈن ۋەسىقىدە بىرلا جايدا كۆرۈلگەن بۇ سۆزنى قوليازمىدىكى سەۋەنلىك بولۇشى مۇمكىن دەپ قاراپ tïldamayïn دەپ ئىلىشقا بولىدىغانلىقىنى ئەسكەرتىشنى مۇۋاپىق كۆردۇق. ئۇنىڭدىن باشقا -xïlda دېگەن سۆزنى مۇشۇ مەنىگە باغلاپ تۈرۈپ مەنبە جەھەتتىن تەھلىل قىلغاندا، مەنتىقىگە تازا ئۇيغۇن كەلمەيدۇ؛ بۇنىڭ ئەكسىچە tïlda-mayïn دېگەندە tïl "تىل، سۆز" دېگەن مەنىدە، -da- تۈرغۇن سۆزدىن پېئىل ياسايدىغان قوشۇمچە بولۇپ، بۇ يەردە "تىل"غا قوشۇلۇپ "سۆزلىمەك، باھانە كۆرسەتمەك" دېگەن سۆز ياسالغان، -ma- پېئىلنىڭ بولۇشسىزلىق شەكلىنى تۈرلەيدىغان قوشۇمچە، -y- باغلامچى تاۋۇش، -ïn- پېئىللارنىڭ بولۇشسىز شەكلىگە قوشۇلۇپ، ئۇلارنىڭ رەۋىشداش شەكلىنى تۈرلەيدىغان قوشۇمچە.

6. tmbin (تمبىن ياكى تەمبىن): سۆيۈقلۇقنى ئۆلچەشتىكى ھەجىم بىرلىكى.

يەشمىسى:

1. ئىت يىلى ئون بىرىنچى ئاينىڭ ئونىنچى كۈنى، مەن ئارا تەمۈر تۈرىغا

2. ھۆججەت بېرىمەن. تۈرى (ئۆزى)نىڭ ئۆزۈملۈكى ھەققىدە ماڭا يېزىپ بەرگەن

3. باش (ئەسلى) ھۆججەت ئىناۋەتسىز ھۆججەتتۇر. بۇنىڭدىن كېيىن ھەقىقى ھۆججەت

4. شۇ (ئىدى) دەپ دەتالاش قىلمايمەن. ئۆزۈملۈكنى قاچان تەلەپ قىلسا، ھەرقانداق سەۋەب

5. كۆرسەتمەستىن ياندۇرۇپ بېرىمەن. يەنە چوشقا يىلى ئىشلىتىشكە

6. ئاتمىش تمبىن مۇسەللەسنى ئىجارە ئورنىدا تولۇق بېرىمەن. بۇ

سۆزگە

7. گۆزاھچی سەۋنچ قایا، گۆزاھچی بۇداشسری. بۇ نىشان مەن ئارا تەمۇرنىڭدۇر.

8. مەن باچاق تۇرمىش ئارا تەمۇر ئاكىدىن سوراپ يازدىم.

113 (9 — 22)

1 yunt yïl ikinḍi ay səkiz
2 oḍuz-ḳa manga ḳyïmtu-ḳa
3 ədləp yigü borluḳ kərgək
4 bolup mïsïr-nïng xukü-təki
5 borluḳ-sïn aldïm bu borluḳ-
6 ḳa əngiz tuḍẓa birim alïm
7 kəlẓə mən mïsïr birürmən ḳyïmḍu
8 bilməz tanuḳ bəg buḳ-a tanuḳ
9 ilqi bu nixan mən mïsïr ḳy-a-nïng
10 ol mən ḳyïmḍu
11 mïsïr-ḳa ayïḍïp
12 bitidim

ئىزاھلار:

5-6. borluḳ-ḳa əngiz tuḍẓa (ئۇزۇملۇك ئېكىزلىقىا ئايلانسا): ھۆسۈلى ئورۇڤلىنغان ئېتىز ئېكىز ھېسابلىنىدۇ. شۇڭا، "borluḳ-ḳa əngiz tuḍẓa" دېگەن جۈملە "ئۇزۇملۇكنىڭ ھۆسۈلىنى يىغىپ بولغاندا" دەپ يەشمە قىلىندى.

يه شمسى:

1. ئات يىلى ئىككىنچى ئاينىڭ يىگىرمه
2. سه‌ككىزىنچى كۈنى، مه‌ن قايىمتۇغا
3. پايدىلىنىپ يه‌يدىغانغا ئۇزۇملۇك كېرەك
4. بولۇپ، مىسرنىڭ شۇكۇ (دېگه‌ن يه‌ر)دىكى
5. ئۇزۇملۇكنى ئالدىم. بۇ ئۇزۇملۇكنىڭ
6. هۈسۈلىنى يىغىپ بولغاندا، باج-سېلىق
7. كه‌لسه، مه‌ن مىسر جاۋابكار بولىمه‌ن؛ قايىمتۇ
8. جاۋابكار بولمايدۇ. گۈۋاهچى به‌گ بۇقا، گۈۋاهچى
9. ئىلچى. بۇ نىشان مه‌ن مىسر قايانىڭ-
10. ـدۇر. مه‌ن قايىمتۇ
11. مىسردىن سوراپ
12. يازدىم.

114 (9 — 23)

1 yunt (yïl) qahxapuḳ (a)y on yangïḳa mən θ(grün)q
2 ḳy-a yïğïdan(?)-ḳa yanḍut biḍig birürmən
3 bu borluḳ-nïng tθrt yïl-ï toxmïx-ḳa
4 otuz yiḍi bθzin t(a)pxurup {birip} alïp
5 borluḳ-nï yanḍurup birürmən bu bθz iki bağ-lïḳ
6 bθz o(l t)anuḳ tapmïx tanuḳ kizigin(?) (b)u nixan
7 mən θ(gr)ünq ḳy-a-nïg ol mən adan-a(?) bitidim

يه شمسى:

1. ئات يىلى ئون ئىككىنچى ئاينىڭ ئونىنچى كۈنى، مه‌ن ئۆگرۈنچ
2. قيا يىغىدانغا قايتۇرما هۆججه‌ت بېرىمه‌ن.

3. بۇ ئۇزۇملۇكنىڭ تۈت يىللىق (ئىجارە مۇددىتى) توشقاچقا،
4. ئوتتۇز يەتتە (توپ؟) بۆزنى تاپشۇرۇپ ئېلىپ،
5. ئۇزۇملۇكنى ياندۇرۇپ بېرىمەن. بۇ بۆز ئىككى باغلىق
6. بۆزدۇر. گۈڭاھچى تاپمىش، گۈڭاھچى كىزىگىن(؟). بۇ نىشان
7. مەن ئۆگرۈنچ قىيانىڭدۇر. مەن ئادانا يازدىم.

115 (9 — 24)

1 ït yïl s(ə)k<i>ṣi<n>q ay y(ə)grmi alḍï-ḳa mən
2 mungsuz ḳy-a turmïx təmür-kə biḍig birür-mən
3 apam-nïng θgürtiqə təmür-kə ülüx ḳïlp ḳodmïx
4 quğ adïrïp tïngaḳ-a borluḳ-ïn-ḳa a(pa)m-(nïn)g
5 biḍig-i (...) qïn təp qïn üqün tïngaḳ-a-tïn
6 saḍğïn almïx bax biḍigin birip bu borluḳ-ta
7 qamïm ḳarğax-a yoḳ təp biḍig birdim mundïn
8 songğara mən θṣüm oğlanïm aḳa in-ım
9 on-luḳum yüṣluḳum kim kim m-ə qam
10 ḳarğax-a ḳïlmaṣun-lar qamla-sar-lar sθz-
11 lər-imiz yorïmaṣun bu sθz-kə ḳora ḳïḍay tanuḳ
12 küqḍəmür aqbuḳ-a tügəl ḳy-a buyan ḳy-a tanuḳ
13 bu nixan mən mungsuz ḳy-a-nïng ol mən toğda
14 mungsuz ḳay-a-ḳa ayḍtip biḍidim

ئىزاھ:

13. ol: ئەسلى تېكىستتە كاتىب بۇ سۆزنى "θl" دەپ خاتا يېزىپ قويغان. بىز ترانسكرىپسىيدە تۈزىتىپ ئالدۇق.

يه شمسى:

1. ئىت يىلى سەككزىنچى ئاينىڭ يىگىرمە ئالتىنچى كۈنى، مەن
2. مۇڭسۇز قايا تۈرمىش تەمۇرگە ھۆججەت بېرىمەن.
3. بوۋامنىڭ نەسىھىتى بويىچە تەمۇرگە ئۇلۇش (مىراس) قىلىپ قالدۇرغان،
4. دەرەخلىق ئايرىپ (تۈرغان) تىكىغا(نىڭ) ئۈزۈملۈكىگە بوۋامنىڭ
5. ھۆججىتى ... راس دەپ تونۇپ، ئۇ راس بولغاچقا، تىكىغادىن
6. سېتىش ھەقىقىنى ئالغانلىق (توغرىسىدىكى) باش ھۆججەتنى بېرىپ، بۇ ئۈزۈملۈك (ھەققىدە)
7. دەتالىشىم يوق دەپ ھۆججەت بېرىمەن. بۇنىڭدىن
8. كېيىن مەن ئۈزۈم، ئوغۇللىرىم، ئاكام، ئىنىم،
9. ئونلۇقۇم، يۇزلۇكۈم، مەيلى كىم بولسۇن
10. دەتالاش قىلمىسۇن. دەتالاش قىلسا، سۆز-
11. لىرى ئۆتمىسۇن. بۇ سۆزگە قورا قىتاي گۇۋاھچى،
12. كۈچتەمۈر، ناچبۇقا، تۇگەل قايا، بۇيان قايالار گۇۋاھچى.
13. بۇ نىشان مەن مۇڭسۇز قايانىڭدۈر. مەن توغدا
14. مۇڭسۇز قايادىن سوراپ يازدىم.

116 (9 — 25)

1 yïlan yïl ikinḍi ay üq yangïḳ-a
2 mən təmür ombu bu sïḳïdu-ḳa ḳoqo-
3 taḳï yir-tə suw-ta mədiz bilə təng
4 yişün tip biḍig birdim sïḳap-ta
5 üsḍün aldïn yir-tə yarïmnï qaḳqaḳ-ta
6 on iki xïğ yirtə y(ar)ïmnï yn-ə adaḳ-ta

7 səkiz xïğ yir-tə yarïmnï yn-ə adïrï sïn-ta
8 //// xïğ yir-tə yar(ïm)nï yn-ə yol toğan-ta
9 üq xïğ yir-tə y(arïm)nï yn-ə buķapaqï
10 ķïra-a-ta səkiz xïğ y(ir-t)ə yarïmnï yn-ə (....)
11 (.....) ķïr-a-ta on xïğ yir-tə üq xïğ
12 /////(...)q ķïr-a-ta bix xïğ yir-tə yarïm-nï
13 //////(.) ɵgən-tə alḍï xïğ yir (..)l(..)-ta
14 ////////(.....)/////(..) xïğ ķawlalïķ yn-ə
15 ////////////////// (bi)lə ülüxlüg
16 ////////////////////////(..) borluķ
17 ////////////////////////(.) adaķ-ta on iki xïğ
18 ////////////////////(...) sarķu-ta səkiz
19 ////////(.....)///(..)-tə balïķ tübin(?)-
20 //////i xïğ kɵsür yir
21 /////(.) kɵl üzə suwaķ-lïğ on xïğ yir
22 b(u) yir-lər-ni sïķïdu mədiz bilə
23 təng yişün {..} tip (..) nixan (.) qïşïp
24 biḍip b(irür)-mən bu nixan mən təmür ombu-
25 nïng ol mən mïsïr ayïḍïp bitidim

ئىزاھ:

20. كۆسۈر يەر (؟): 2"UW" نىڭ 263- بەتكە قارالسۇن.

يەشمىسى:

1. يىلان يىلى ئىككىنچى ئاينىڭ ئوچىنچى كۈنى،
2. مەن تەمۈر ئومبۇ، بۇ سقىدۇغا قوچو-
3. ىدىكى يەر-سۇدىن مەدىز بىلەن تەڭ

4. يېسۇن (پايدىلانسۇن) دەپ ھۆججەت بەردىم. سقاپتىكى
5. يۇقىرىقى (ۆە) تۆۆەنكى يەردىن يېرىمنى، چاقچاقتىكى
6. ئىون ئىككى دادەنلىك يەردىن يېرىمىنى، يەنە ئىاداقتىكى (ئاياغدىكى)
7. سەككىز دادەنلىك يەردىن يېرىمنى، يەنە ئادىرى سىندىكى
8. ... دادەنلىك يەردىن يېرىمنى، يەنە يول توغاندىكى
9. ئۆچ دادەنلىك يەردىن يېرىمنى، يەنە بۇقاپاچى
10. قىراتادىكى سەككىز دادەنلىك يەردىن يېرىمنى، يەنە ...
11. ... قىرادىكى ئون دادەنلىك يەردىن ئۆچ دادەنلىك (قىسمنى)
12. ...چ قىرادىكى بەش دادەنلىك يەردىن يېرىمنى،
13. ... ئۆستەڭ (بويـ)دىكى ئالتە دادەنلىك يەردىن ...دىن
14. ... دادەنلىك كۆكتاتلىق، يەنە
15. ... بىلەن ئۇلۇشلۇك
16. ... ئۇزۇملۇك
17. ... ئاداقتىكى ئون ئىككى دادەنلىك
18. ... سارغۇدىكى سەككىز
19. ...تە شەھەر يېنـ(دىكى)
20. ...ى دادەنلىك كۆسۇر يەر
21. ... كۆل بىلەن سۇغىرىلىدىغان ئون دادەنلىك يەر.
22. بۇ يەرلەرنى سقىدۇ مەدىز بىلەن
23. تەڭ (تېرىپ) يېسۇن. ... دەپ ... نىشان سىزىپ
24. يېزىپ بەردىم. بۇ نىشان مەن تەمۇر ئومبۇ-
25. نىڭدۇر. مەن مىسىر سوراپ يازدىم.

117 (9 — 26)

1 ït yïl onunq ay səkiz yangïḳa
2 mən sadï-nïng orḍuḳluğ
3 adaḳ toḍuḳ-taḳï üq baḳïr
4 lal-nï mən sadï өng-tün kidin
5 saḍïğ-ḳa yorïp yüz yasḍuḳ-
6 ḳa kəsixḍimiz yüz yasḍuḳ-ḳa
7 barẓa əlig yasḍuḳ-luḳ
8 ədni mən sadï
9 adaḳ toḍuḳ-ḳa kəlürüp birürmən
10 yüz yasḍuḳ-ḳa təgməsə bu {..} oḳ
11 lal-nï kəlürüp birürmən
12 tanuḳ uruz tanuḳ somaqï
13 bu nixan mən sadï-nïng ol
14 mən yaraḳ sadï-ḳa ayïḍïp bitidim

يه شمسى:

1. ئت يىلى ئوننىچى ئاينىڭ سەككزىنچى كۈنى،
2. مەن سادى ئورتاقچىم
3. ئاداق توتۇقتىكى ئۇچ باقىر (مىسقال)
4. لەئلىنى (ياقۇتنى) مەن سادى مەشرىق-مەغرىبلەردە
5. سودا قىلىپ يۈرگەچكە، (ئۆزىمىز لەئلىنىڭ باھاسىنى) يۈز ياستۇق-
6. قا (پۇلغا) كېسىشتۇق. (ئۇنىڭ باھاسى) يۈز ياستۇققا
7. چىقسا، ئەللىك ياستۇقلۇق
8. مالنى مەن سادى
9. ئاداق توتۇققا كەلتۈرۈپ بېرىمەن؛

10. يۈز ياستۈققا چىقمىسا، بۇ
11. لەئلىنى (ياقۇتنى) كەلتۈرۈپ بېرىمەن.
12. گۈزۈاھچى ئۇرۇز، گۈزۈاھچى سوماچى.
13. بۇ نىشان مەن سادىنىڭدۇر.
14. مەن ياراق سادىدىن سوراپ يازدىم.

118 (9 — 27)

1 luu yïl toḳuzunq ay tөrt
2 yangïḳa mən tikuy tayxï atay-
3 nïng xiusay-ḳa satmïx ḳul-
4 nïng yol-ïnta xiusay bilə
5 yaraxïp xiusay-ḳa oḳ birip
6 kitdim sayïn buḳa-tïn θz-
7 ky-ə kim-tin m-ə qam qarïm
8 kəlsər mən tikuy tayxï
9 bilirmən tnuḳ tngut buḳa mən
10B tikuy tayxï bitidim

ئىزاھ:

مەزكۇر ۋەسىقىنىڭ كەينى بېتىنىڭ تۆۋەنكى ئوڭ بۇرجىكىگە ئىككى قۇر خەتنۇچە خەت يېزىلغان. بۇ ۋەسىقە ھازىر ش. ئۇ. ئا. ر. مۇزېيىدا ساقلاتماقتا.

يەشمىسى:

1. ئەجدىھا يىلى توققۇزىنچى ئاينىڭ تۆتىنچى
2. كۈنى، مەن تىكۈي تايشى ئاتاي-

3. ىنىڭ شىئوسايغا ساتقان قۇلـ-
4. ىنىڭ (ئىشى) توغرۇلۇق شىئوساي بىلەن
5. كېلىشپ، (قۇلنى) شىئوسايغا (ئۆتكۈزۈپ) بېرىپ
6. كەتتىم. سايىن بۇقىدىن ئۆزگە
7. ھەرقانداق كىشىدىن دەتالاش
8. چىقسا، مەن تىكۈي تايشى
9. جاۋابكار بولىمەن. گۇۋاھچى تاكْوت بۇقا. مەن
10B. تىكۈي تايشى يازدىم.

119 (9 — 28)

1 bars yïl tθrtü(n)q ay ygrmi-kə manga tθlək təmür-kə san-lïğ

2 tïyuķ-taķï tax kθprüg-nüng θngdün sïngar-ķï təgşintürü

3 tam-lïğ ķawlalïķïm-nï yənə qanggur ağïz-taķï yiti küri-lig yir-im-ni

4 yənə tθrtkil quğ-daķï tθrt xïğ yir-im-ni yənə powu(?) ķïra-

5 daķï üstün qəqək-lik-dəki altï xïğ yir-im-ni yənə altïn

6 qəqək-lik-dəki tθrt xïğ yir-im-ni manga sanlïğ bu munqa yir-lər-

7 im-ni manga tθlək təmür-kə yunglaķ-lïķ qao yastuķ kərgək bolup

8 tolmïx ayağ-a təgimlig-tin ygrmi yastuķ qungdung bao-qao

9 alïp taxïḳ-ḳa utmïx-ḳa bu yir-lər-im-ni tarïp yizün tip

10 TWŠ(...) ḳïlïp birtim . : . . . . . : . ... : .

11 tanuḳ kərəy tanuḳ təmür buḳ-a antaḳï aḳam inim tuğmïx-ïm ḳaṭax-ïm

12 kim kim m-ə bolup talaxmaşunlar . : .

13 bu nixan mən tθlək təmür-ning ol

14 bu nixan mən buyan təmür-ning ol

15 bu nixan mən tanuḳ kərəy-ning ol

16 bu nixan mən tanuḳ təmür buḳ-a-nïng ol

17 bu bitig-ni mən buyan təmür θz iligin bitiyü təgintim.

ئىزاھ:

8. qungdung bao-qao (چۇڭدۇڭ باۋچاۋ): 中统宝钞 نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى.

يەشمىسى:

1. يولۇاس يىلى تۆتىنچى ئاينىڭ يىگىرمىنچى كۈنى، مەن تۆلەك تەمۈرگە قاراشلىق

2. تىيۈق (تۈيۈق؟)تىكى تاش كۆۋرۈكنىڭ شەرق تەرىپىدىكى ئايلانما (توساق)

3. تاملىق كۆكتاتلىقىمنى، يەنە چاڭگۈر ئېغىزىدىكى يەتتە كۈرىلىك يېرىمنى،

4. يەنە تۆرتكىل چۈغدىكى (تۆت بۇرجەكلىك ئورمانلىقتىكى) تۆت دادەنلىك يېرىمنى (تۆت دادەن ئۈرۈق چېچىلىدىغان)، يەنە پوۋۇ(؟)

قىرا-

5. ىنىڭ يۇقىرى چېچەكلىكىدىكى (گۈللۈكىدىكى) ئالتە دادەنلىك يېرىمنى، يەنە تۆۋەن

6. گۈللۈكتىكى تۆت دادەنلىك يېرىمنى، ماڭا قاراشلىق مۇشۇنچىۋالا يەرلە-

7. رىمنى، ماڭا-تۆلەك تەمۇرگە ئىشلىتىش ئۈچۈن چاۋ ياستۇق كېرەك بولغاچقا،

8. ھۆرمەتلىك تولمشتىن يىگىرمە ياستۇق چۈكىدۈڭ باۋ چاۋ

9. ئېلىپ، تاشىققا (ۋە) ئۇتمىشقا بۇ يەرلىرىمنى تېرىپ يېسۇن دەپ

10. ... قىلىپ بەردىم.

11. گۈۋاھچى كەرەي، گۈۋاھچى تەمۇر بۇقا. ئۇ يەردىكى ئاكام، ئىنىم، ئۇرۇق-تۇغقانلىرىمدىن

12. مەيلى كىم بولسۇن، (بۇ يەرلەرنى) تالاشمىسۇن.

13. بۇ نىشان مەن تۆلەك تەمۇرنىكىدۇر.

14. بۇ نىشان مەن بۇيان تەمۇرنىكىدۇر.

15. بۇ نىشان مەن گۈۋاھچى كەرەينىكىدۇر.

16. بۇ نىشان مەن گۈۋاھچى تەمۇر بۇقانىكىدۇر.

17. بۇ ھۆججەتنى مەن بۇيان تەمۇر ئۆز قولۇم بىلەن يازدىم.

120 (9 — 29)

1 ït yïl üqünq ay altï ygrmi-kə manga k(üq)

2 (oğ)ul ïnal-ķa yunglaķ-lïķ tawar krgək boldï θ(.)///

3 //////(..) təgi(r)mən-tə üz(... ..)///////////////

4B ///// θgür-təki küq oğul ïnal-ta almïx θləng yir

يەشمىسى:

1. ئىت يىلى ئۆچىنچى ئاينىڭ ئون ئالتىنچى كۈنى، مەن كۈچ
2. ئوغۇل ئىنالغا ئىشلىتىش ئۈچۈن تاۋار كېرەك بولدى. ...
3. ... تۈگمەندە ...
4B. ... ئۆگۈردىكى كۈچ ئوغۇل ئىنالدىن ئالغان چۆپلۈك يەر (ئوتلاق)

121 (9 — 30)

1 taḳïğu yï(l) ////////////////
2 biz-kə m/ar(..) ////////////
3 kərgək bolup ////////////////
4 təgir altïmz ////////////////
5 ay bir yangï (..) ////////////
6 biz bir ay y////////////////
7 ////(.)r ḳalï////////////
8 /////// biz (.)////////////
9 //////z´Y..////////////
10 ////(..)yarï//(?)////////
11 //(..Y) bir ////////////
12 baqaḳ turmï(x) ////////////
13 ol mən yrumï(x) ////////////
14 bitidim

يەشمىسى:

1. توخۇ يىلى ... (ئاينىڭ) ... (كۈنى)،
2. بىزگە مالار ...
3. كېرەك بولۇپ ...

4. نېسۆه (مىراس) ئالدۇق. ...
5. ئاينىڭ بىرىنچى كۈنى ...
6. بىز بىر ئاي ...
7. ...
8. ... بىز ...
9. ...
10. ...
11. ... بىر ...
12. باچاق تۇرمىش ...
13. ىدۇر. مەن يارۇمىش ...
14. يازدىم.

122 (9 — 31)

1 //// (yïl bir ygr)minq ay
2 ////////// mən buḍsin
3 /////// birür-mən
4 ////// (b)ilə manga təgər
5 ///////////////(.)in-ning
6 /////// ɵrmix(?) apam
7 ///////(..)r(?) sïrḳ(.)///
8 /////// (...) ḳul-ï
9 ///////-kə mən buḍsin
10 //////(.a) butsïn qïḳ-a
11 /////// ol(?) buḳ-a brs
12 /////(.)-lar nəgü m-ə
13 //////lmïz yoḳ tip mən

14 //////(.) nixan qïşïp
15 //// (biti)dim bu sθz
16 ///// (bu)ḍsin buḳ-a
17 ///(..) buḳ-a mən arslan
18 /////ï-ḳa üq ḳaḍa
19 ///// (ayïtï)p biḍigil timix-
20 /////////Y əlqi
21 /////// isuldi(?)

یه شمسی:

1. ... (یل) ئون بىرىنچى (ناينىڭ)
2. ... (كۈنى) ... مەن بۇتسىن
3. ... بېرىمەن.
4. ... بىلەن ماڭا تېگىدىغان
5. ...
6. ... ئۆرمىش ئاپام (بوۋام؟)
7. ...
8. ... قۇلى
9. ... مەن بۇتسىن
10. ... بۇتسىن چىقا
11. ... بۇقا بارس
12. ...لار مەيلى نېمە
13. ... يوق دەپ مەن
14. ... نىشان سىزىپ
15. ... يازدىم. بۇ سۆز
16. ... بۇتسىن بۇقا

17. ... بۇقا. مەن ئارسلان
18. ...-دىن ئۇچ قاتا
19. ... سوراپ يازغىن دېگەن(دە)
20. ... ئەلچى
21. ... ئىسۇلدى(؟)

123 (9 — 32)

1 //////////// ḳlïlïğ(?)(.)////
2 /////// yazïḳ(?) art(?) t//////
3 ///// (bədü)k aḍïz tθrt
4 /////(..)uḳ-ḳa tuḍtum bu
5 ////// abïz(?) yaḳ(?) əngiz (...) t//
6 //////rim(?) bədük aḍ(ïz)-nïng
7 ///(..)/(..) üləxür-biz(?)
8 //// bədük aḍïz üq ḳ(....)-nïng(?)
9 ///in(?) alïr ağïz(?) tuda(?)
10 //////(.)ki aḍïz yir-ning birim
11 //// // ḳl///(?) yir-ning birim-tə(?)
12 ///// bilür-biz tanuḳ tax tola(?)
13 //////(.) bu nixan mən mənggü-ning o(l)
14 ///(..)s//(...) mən art(?) alïp bi(..)
15 ///(.....)ḳ yənə(?) mən mənggü bilür-mən
a θgdi(?) ////
b baḳar(?) //////
c üq(?) /////

يەشمىسى:

1. ...
2. ... يازىق (تۇزلەكۈلىك؟) ئارت(؟) ...
3. ... چوڭ ئېتىز تۆت ...
4. ... (ئىجارىگە) ئالدىم. بۇ ...
5. ... ئابىز(؟) ياق(؟) ئېكىز ...
6. ... چوڭ ئېتىزنىڭ
7. ... ئۇلۇشمىز
8. ... چوڭ ئېتىز ئۇچ ...
9. ... ئالدىغان ئاغىز(؟) تۇدا(؟)
10. ... ئېتىز يەرنىڭ بېجى
11. ... يەرنىڭ بېجىدىن
12. ... جاۋابكار بولىمىز. گۇۋاھچى تاش تولا.
13. ... بۇنىشان مەن مەكتۇنىكىدۇر.
14. ... مەن ئارت(؟) ئېلىپ ...
15. ... يەنە مەن مەكتۇ ئۇستۇمگە ئالىمەن.

a. ئۆگدى(؟) ...

B. باقار(؟) ...

C. ئۇچ(؟) ...

124 (9 — 33)

1 tawïxğan yïl qhxapuḍ ay altï ygrmikə

2 mən oḍaqï ta<y>xï kümüx-ni xiusay ta<y>xi-(tïn)

3 alïp xiusay ta<y>xï ḳayda barsär b/////

4 b(irür)mən //(. . .) apam ////-ķa kümüx/////

5 ķuruğ ķalïr mən kümüx bilə sa(.)/////

6 yaraxï(?) ərməsər(?) mən xiusay tayxï bilməz(mən)

7 tanuķ səngim(?) bu nixan məning//////

8 ķoxtar oḍaqï-ķa ayï(tïp)///////

ئىزاھ:

مەزكۇر ۋەسقىدە سەككىز قۇر قەدىمكى ئۇيغۇرچە خەتتىن كېيىن، يەنە ئالتە قۇر خەنزۇچە خەتمۇ يېزىلغان. 3"UW"ئىگ 159- بەتكە قارالسۇن.

يەشمىسى:

1. توشقان يىلى ئون ئىككىنچى ئاينىڭ ئون ئالتىنچى كۈنى،
2. مەن ئوتاچى تايشى كۈمۈشنى شىئۇسايِ تايشىدىن
3. ئېلىپ، شىئۇساي تايشى قەيەرگە بارسا، ...
4. بېرىمەن. ... ئەگەر ... كۈمۈش ...
5. قۇرۇق قالمەن كۈمۈش بىلەن ...
6. لايىقدا بولمىسا، مەن شىئۇساي تايشى جاۋابكار بولمايمەن.
7. گۈزۈاھچى سەنگىم(؟). بۇ نىشان مېنىڭ ...
8. قوشتار ئوتاچىدىن سوراپ (يازدىم).

125 (9 — 34)

1 bars yïl səkizinq ay üq ygrmi-kə alp turmïx

2 birlmïx iki yüz ķuan baķïr-ta yüz ķuan baķïr

3 mn yapïğ (wapxï) tutung ķutluğ arslan altïmïz

yüz ḳuan
4 baḳïr qü tutung altï bu wapxï tutung bəg-ning ol
5 bu tamğa ḳutluğ arslan-nïng
6 bu baḳïr toḳuz on toḳuz-ar ol
7 hou kong

ئىزاھلار:

بۇ ۋەسىقىنى ئىسراپىل يۇسۇپ "قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدىكى پۈل تاپشۇرۇۋېلىش ھۆججىتى" [«ئىچكى قۇرۇقلۇق ئاسىيا تىللىرى تەتقىقاتى» 2، (ياپونىيە) كوبې شەھرى چەت ئەل تىللىرى ئونىۋېرسىتېتى، 1995]دا ئېلان قىلغان.

قوليازما ھەققىدە: قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدىكى پۈل تاپشۇرۇۋېلىش ھۆججىتى (يەنى قۇتلۇغ ئارسلان قاتارلىقلارنىڭ پۈل تاپشۇرۇۋېلىش ھۆججىتى) 1969- يىلى ئىدىقۇت قەدىمىي شەھرىدىن تېپىلغان بولۇپ، ساقلىنىشى تولۇق، چوڭلۇقى 18.3 cm X 26.1 cm . ئۇنىڭغا ئالتە قۇر قەدىمكى ئۇيغۇرچە خەت ئېنىق تىز يازما خەت ئۇسخىسىدا چىرايلىق يېزىلغان. پوچېركىدىن قارىغاندا، ئالدىنقى بەش قۇر خەتنى باشقا بىر كىشى، 6-قۇردىكى قەدىمكى ئۇيغۇرچە خەت بىلەن، 7- قۇردىكى خەنزۇچە ئىككى خەتنى بولسا، ۋاپشى تۇتۇڭ بەگ يازغاندەك قىلىدۇ.

مەزكۇر ھۆججەتنىڭ خەت ئۇسخىسى، فونېتىكىلىق ئالاھىدىلىكى ۋە تىل ئىشلىتىلىشىدىن قارىغاندا، ئۇنىڭ دەۋرى مىلادى 13- ئەسىردىن بۇرۇن بولۇشى مۇمكىن.

بۇ ھۆججەتتە، باشقا ۋەسىقىلەردىكىدەك گۇۋاھچىلار يېزىلمىغان بولسىمۇ، بىز "UW"2 دىكى "باشقا ۋەسىقىلەر" (Mi) تۇرىگە كىرگۈزۈلگەن ۋەسىقىلەرگە سېلىشتۇرۇش ئارقىلىق، ئۇنى مۇشۇ تۇردىكى ۋەسىقىلەردىن ھېسابلىدۇق.

2. ḳuan (قۇان): خەنزۇچە 权 نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى بولۇپ، "تىزىق"

دېگەن مەنىدە. iki yüz ḳuan baḳïr (ئىككى يۈز تىزىق مىس يارماق): ئادەت بويىچە بىر تىزىق پۇلنى مىڭ يارماق ھېسابلىغاندا، ئىككى يۈز مىڭ يارماق بولىدۇ. بۇ ئۆز زامانىسىدىكى ئۇيغۇر جەمئىيىتىنىڭ پۇل ئىگىلىكىنىڭ مۇئەييەن تەرەققىياتىلارغا ئېرىشكەنلىكىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ.

baḳïr (باقىر): "مىس يارماق"، "مىسقال" دېگەن مەنىلەرگە ئىگە بولۇپ، بۇ يەردە "مىس يارماق"نى كۆرسىتىدۇ.

3. wapxï tutung (ۋاپشى تۇتۇڭ): wapxï خەنزۇچە法师 نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى بولۇپ، ئادەتتە راھىبلارنىڭ ھۆرمەت نامىنى كۆرسىتىدۇ ("ئۇستاز، ھەزرەت" دېگەن مەنىدە). tutung خەنزۇچە都统 نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى بولۇپ، ئەمەل نامىنى بىلدۈرىدۇ. بەزىدە كىشى ئىسمى بولۇپمۇ كېلىدۇ. مەزكۇر ھۆججەت تېكىستىنىڭ 4- قۇرىدىكى wpxï) wpxï tutung bəg = wapxï) دېگەن نام-ئەمەلدىن قارىغاندا، "ۋاپشى تۇتۇڭ" كىشى ئىسمىنى، "بەگ" ئۇنىڭ ئەمەلىنى كۆرسەتسە كېرەك. شۇنى ئالاھىدە ئەسكەرتىپ قويۇش زۆرۈركى، مەزكۇر ھۆججەت مەزمۇنىدىن ئىككى يۈز تىزىق يارماقنىڭ يېرىمىنى ئالغۇچى بىر تەرەپ wapxï tutung بىلەن ḳutluğ arslan، يەنە بىر تەرەپ بولسا، چۇ تۇتۇڭ ئىكەنلىكىنى ئېنىق كۆرسۈالغىلى بولىدۇ. بىراق، بۇ ھۆججەتنىڭ 3- قۇرىدا قۇتلۇغ ئارسلان بىلەن بىرلىكتە يۈز تىزىق يارماقنى ئالغۇچىنىڭ ئىسمى yapïğ tutug دەپ يېزىلغان. ھۆججەتنىڭ 4-، 5- قۇرلىرىدا بولسا، بۇ بىر تەرەپنىڭ ئاملىرى "wpxï tutung bəg" ۋە "ḳutluğ arslan" دەپ يېزىلغان ۋە ئۇلارنىڭ نىشان، تامغىلىرى سىزىلغان ھەم بېسىلغان. شۇڭا، 3- قۇرىدىكى yapïğ tutung بىلەن 4- قۇرىدىكى wapxï tutung bəg (بۇ قۇرنىڭ ئاخىرىدىكى ol دېگەن خەتنىڭ ئوڭ يېنىغا ئۇنىڭ نىشانى سىزىلغان)نى بىر ئادەم دەپ ۋە ئۇنىڭ نىشانى سىزىلغان 4- قۇرىدىكى نىسمىغا ئاساسەن 3- قۇرىدىكى yapïğ نىڭ كەينىگە (wapxï)نى قوشۇپ ترانسكرىپسىيە قىلدۇق. چۈنكى، yapïğ نىڭ ۋاپشى تۇتۇڭ بەگنىڭ ئەسلى ئىسمى بولۇش ئېھتىمالىمۇ مەۋجۇت.

6. هۆججەتنىڭ بۇ قۇرىنىڭ ئاخىرىدىكى ol دېگەن سۆزنىڭ ئاستى تەرىپىگە سىزىلغان نىشان بىلەن، 4- قۇرنىڭ ئاخىرىدىكى ol نىڭ ئوڭ يېنىغا سىزىلغان نىشان ئوخشايدۇ. بۇنىڭدىن قارىغاندا، 6- قۇردىكى خەتلەرنى ۋاپشى تۆتۈك بەگ يازغان.

بۇ ھۆججەتنىڭ 6- قۇرىدىكى خەتلەر پۈل تاپشۇررۇۋالغۇچى ئىككى تەرەپنىڭ ھەر بىرى يۈز تىزىق يارماقتىن ئەمەس، بەلكى توقسان توققۇز تىزىق يارماق ئالغانلىقىنى ئەسكەرتكەن. ئىككى تىزىق يارماق كىمگە بېرىلگەنلىكى نامەلۇم.

7. hou kong (خوۋ كوڭ): ئەسلى تېكىستتە※ (※ خېتى كونا يېزىلىشى بويىچە پۈتۈلگەن) دەپ يېزىلغان بولۇپ، بۇ ھۆججەتنىڭ ئاخىرىغا باشقا خەت ياكى مەزمۇن يېزىلمىغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ (ھۆججەتنىڭ "ئاخىرى قۇرۇق" ياكى "ئاخىرى بوش" دېگەن مەنىدە). بۇ ئىككى خەتنىڭ خەتنى قەدىمكى ئۇيغۇر تىلى بويىچە "كىدىنى قۇرۇغ" ياكى "ئاداقى قۇرۇغ" دەپ ئوقۇشقا بولىدۇ. مەزكۇر ھۆججەتنىڭ ئاخىرقى قۇرىغا خەتنۇچە خەت يېزىلغانلىقى، مەھمۇد قەشقىرىنىڭ "ئۇيغۇرلارنىڭ چىنلىقلارنىڭكىگە ئوخشايدىغان يەنە بىر خىل يېزىقىمۇ بار. رەسمىي خەت-چەك ۋە ھۆججەتلەرنى شۇ يېزىقتا يازىدۇ. بۇ يېزىقنى مۇسۇلمان بولمىغان ئۇيغۇرلار بىلەن چىنلىقلاردىن باشقىلار ئوقۇيالمايدۇ." دېگەن بايانغا كېچىك بىر مىسال قىلىشقا بولىدۇ («تۇركىي تىللار دىۋانى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1981-يىل، ئەسلى ئەسەرنىڭ ئۇيغۇرچە تەرجىمە قىسمى 40- بەتكە قارالسۇن).

يەشمىسى:

1. يولۋاس يىلى سەككىزىنچى ئاينىڭ ئون ئۈچىنچى كۈنى، ئالپ تۇرمىش (تەرىپىدىن)

2. بېرىلگەن ئىككى يۈز تىزىق مىس يارماقتىن يۈز تىزىق مىس يارماقنى

3. مەن ياپىغ (ۋاپشى) تۈتۈك (ۋە) قۇتلۇغ ئارسلان ئالدۇق. يۈز تىزىق

4. مىس يارماقنى چۈ تۈتۈك ئالدى. بۇ ۋاپشى تۈتۈك بەگنىڭ (نىشانى)دۇر.

5. بۇ تامغا قۇتلۇغ ئارسلاننىڭدۇر.

6. بۇ مىس يارماقلارنىڭ ھەر (ئۈلۈشى) توقسان توققۇز (تىزىق)تۇر.

7. بۇ ھۆججەتنىڭ ئاخرى بوش (بۇ ھۆججەتنىڭ ئاخىرىدا باشقا خەت يوق).

قىسقارتىلمىلار

نا: ئادەم نىسمى

ئە: ئەرەبچە

پا: پارسچە

تو: توخارچە

خاس: باشقا خاس نىسىملار

خەن: خەنزۇچە

ساك: ساق تىلىچە

سان: سانسكرىتچە

سوغ: سوغدىچە

گرېك: گرېكچە

موڭ: موڭغۇلچە

ئورتا پا: ئوتتۇرا قەدىمكى پارسچە

يەر: يەر نامى

> بۇ بەلگە ئۇنىڭ سىرتىدىكى سۆزنىڭ ئۇنىڭ ئىچى تەرىپىدىكى سۆزدىن كەلگەنلىكىنى بىلدۈرۈشتە ئىشلىتىلىدۇ.

~ تەركىۋىدىكى تاۋۇشلارنىڭ نۆۋەتلىشىشىنى كۆرسىتىدۇ.

سۆزلۈك

A

Abïq (نا) نابىچ

Abïquḳ (نا) نابىچۇق

Abïrï (نا) نابىرى

abïz (؟) نابىز

Abïx (نا) نابىش

abita (خەن<阿弥陀) (amitābha/amitāyusسان) نابىتا

apa بوۋا

Apa (نا) ناپا

apam مۇبادا، ناۋادا

apam ھۆرمەتلەپ ناتاشنى بىلدۈرىدىغان سۆز)

apḳut ناپقۇت (؟)

at (aḍ~) ئات

at ئات، نىسىم

ata (aḍa~) ئاتا، دادا

aṭax ئاداش، دوست

atan (aḍan~) ئاختا قىلىنغان تۆگە

atay (~aḍay) (ئا) ئاتاي

atlïğ, aḍlïğ,) atlïğ

~atlağ) ئاتلىق، ئىسسىلىك، ناملىق

atïz (~aḍïz) ئېتىز، تېرىلغۇ يەر

aq- ئاچماق

Aqarï, aqarï (<خەن a she li «خەنزۇچە ئۇيغۇرچە لۇغەت» "شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى"، 1853- بەتكە قارالسۇن < سان ācārya) ئاچارى (ئۇستاز)

Aqbuḳa (ئا) ئاچبۇقا

Aqï (ئا) ئاچى

aqïğ ئامبار، ئاشلىق ئامبىرى

Ada (ئا) ئادا

Adar (ئا) ئادار

adaḳ (~aṭaḳ) ئاياغ؛ ئاخىر

Adaḳ (ئا) ئاداق

Adaḳ (يەر) ئاداق

Adana (ئا) ئادانا

adïr- (~aṭïr) ئايرىماق، بۆلمەك

Adïrï (يەر) ئادىرى

Adïğ (ئا) ئادىغ

adïn (~aṭïn) باشقا

ar (؟) ئار

Ara (ئا) ئارا

Arasï (ئا) ئاراسى

Aram (ئا) ئارام

aram (~arm, ram) بىرىنچى ئاي

arpa ئارپا

Art (ئا) ئارت

art (؟) ئارت

Artï (ئا) ئارتى

Artmïx (ئا) ئارتمىش

artuk (~arḍuḳ) ئارتۇق

Arslan (ئا) ئارسلان

Arḳağur (ئا) ئارقاغۇر

arḳalïḳ ھۆددە قىلغان

arḳun ئارقىدىن، كېيىن

arḳïx كارۋان

Aruğ (ئا) ئارۇغ

Arïğ (ئا) ئاريغ

arïğ پاكىز، تازا، ساپ

Aryaxiri (< سان، ئا) ئارياشىرى

asïra پەس

asïra- ئاسرىماق، بېقىۋالماق

Asïğ (ئا) ئاسىغ

asïğ ئۆسۈم، پايدا

asïğlïğ ئۆسۈمى بار، ئۆسۈملۈك

Asïl (ئا) ئاسىل

ax ئاش، ئوزۇق

Ağaq (ئا) ئاغاچ

ağï- ئاغماق

ağïr ئېغىر

ağïz ئېغىز

Qanggur ağïz (يەر) چاكۇر ئېغىزى

ağïx- ئېغىشماق، يېنىۋالماق

ağï- (نىڭ ئۆملۈك دەرىجە شەكلى)

ağïlïķ خەزىنە

ağïlïķ sanlïğyir خەزىنىگە قاراشلىق يەر، ھۆكۈمەت يىرى

aķ ئاق

aķa ئاكا

Aķbïra (ئا) ئاقبىرا

al- ئالماق

ala ئالا، رەڭدار

alaqu ئالچۇق، كەپە

Alp (ئا) ئالپ

Alp Turmïx (ئا) ئالپ تۇرمىش

alp تەس، قىيىن

alpïx (ئا) ئالپىش

Aalpyəgən (ئا) ئالپيەگەن

altmïx ئاتمىش

Altmïx (ئا) ئالتمىش

Altmïxaķ (ئا) ئالتمىشاق

altun ئالتۇن

altï (alḍï~) ئالتە

altïrar= (alḍïrar) ھەر ئالتە، ئالتىدىن

altïn (alḍïn~) ئاستىن

altïnq (alḍïnq~) ئالتىنچى

altïnķï ئاستىنقى

alğuqï ئالغۇچى

alķu ھەممە، بارلىق

alķuğun ھەممىسى، ھەممەيلەن

Alï (ئا) ئالى

alïx ئېلىش؛ سودا

alïx birix ئېلىش-بېرىش، سودا

alïm باج؛ قەرز

alïmqï قەرز بەرگۈچى، تۆلىتىۋېلىش هوقۇقىغا ئىگە كىشى

Ambï (يەر) ئامبى

amtï ئەمدى، هازىر

amr- يېقىنلاشماق، ئامراق بولماق

An (< خەن安 ، ئا) ئان

ana ئانا، ئاپا

Anant (< سان، ئا) ئانانت

anta ئۇ يەردە

antaḳï ئۇيەردىكى

Antso (< خەن، ئا) ئانتسو

anqaxï (<خەن按察使) ئانچاشى (تەپتىش ئەمەلدارى)

Anquḳ (ئا) ئانچۇق

andïn ئاندىن، ئۇندىن كېيىن

anga ئاڭا، ئۇنىڭغا

anuḳ هازىر، تەييار

anïqa ئۇنچىلىك، ئانىڭچىلىك

anïng ئۇنىڭ

Ay (ئا) ئاي

ay ئاي

ay- سۆزلىمەك، دېمەك

ayağ هۆرمەت

ayağka təgimlig هۆرمەتلىك، هۆرمەتكە سازاۋەر

ayaḳ ئاياق، قاچا

ayğuqï مۇشاۋىر، مەسلىھەتچى

ayït- ayïïḍ- (قا قاراڭ ayït-) ayïd-, ayïïḍ-,) ayït- ayt-~ ayḍ-, aayït-, (aayd-, ayḍt-

سۆزلىمەك، بايان قىلماق، سورىماق، دەۋا قىلماق

ayïïx- (aytïx-, aydïx-) سۆزلەشمەك، مەسلىھەتلەشمەك

ayït- ayḍ- (قا قاراڭ ayït-)

ayïğ يامان

ə

əbqi ئايال، خوتۇن كىشى

ət- ئەتمەك، قىلماق

ətük ئۆتۈك

əd مال، مۈلۈك

ədər ئىگەر

ədgü (ئا) ئەدگۈ

ədgü ياخشى

ədlə- (əṭlə-~) ئىشلەتمەك، تېرىماق

ər (ئا) ئەر

ər ئەر

ər- ياردەمچى پېشىل (ئىدى، ئىكەن، ئىمىش قاتارلىق ھۆكۈم ياردەمچى سۆزلىرىنىڭ ئۆزەك شەكلى).

ərəgəti (ئا) ئەرەگەتى

ərklig قۇدرەتلىك، كۈچلۈك، ھوقۇقدار

ərgən (يەر) ئەرگەن

əsən (ئا) ئەسەن

əsənə (ئا) ئەسەنە

əski (əsiki-~) ئەسكى، كونا، قەدىمكى

əxək (əxgək كە قاراڭ)

əxgək (əxək-~) ئېشەك

əxgəkqi (ئا) ئەشگەكچى

əxit- نىشتىمەك، ئاڭلىماق

əkə ھەدە، ئاچا

əkəgü (ikəgü گە قاراڭ)

əkəm ھۆرمەت نامى

əksük ئەكسۈك، كەم

əksüksüz كەم كۆتسىز، تولۇق

əngiz ئېڭىز

əlqi (ئا) ئەلچى

əlqi ئەلچى

əlgür (ئا) ئەلگۈر

əlik (ئا) ئەلىك

əlig ئەللىك

əlig (ilig, ilg~) ئىلگ، قول

ənük (ئا) ئەنۈك

əniqük (ئا) ئەنىچۈك

əw ئۆي

əw barķ ئۆي مۈلۈك، ئۆي-ۇاق

B

Babï (ئا) بابى

bad- (bat-=) پاتماق، سغماق، تېرىماق، چاچماق

Baqara (ئا) باچارا

Baqaq (ئا) باچاق

Baqau (< خەن، ئا) باچاۋ

bahxï باخشى، ئۇستاز

Bahxï (ئا) باخشى

Badrun (ئا) بادرۇن

bar بار

bar- (br-~) بارماق

Barqa (ئا) بارچا

barqa بارچە، ھەممە

Barqaqï (ئا) بارچاقى

Bars (ئا) (Barz, Brs~) بارس

bars يولۋاس

barq (əw گە قاراڭ)

barïm مۇلۈك، ئىگدارلىق قىلىندىغان نەرسە

bas- باسماق؛ تۇتماق (سوغا قىلماق ؟)

Basa (ئا) باسا

basa باشلاپ، ئارقىدىن، يەنە

Basaquq (ئا) باسچۇق

Basmïl (ئا) باسمىل

basïğ باجنىڭ بىر خىلى

Basïqï (ئا) باسقى

bax باش؛ ئاساسىي، ئەسلى

Baxaqa (ئا) باشاقا

baxla- باشلماق

baxlap باشچىلىقىدىكى، قاتارلىق

bağ باغ، مېۋىزار

bağ باغ (باغلام)

Bağqï (ئا) باغچى

bağïr (bağr~) بېغىر، تۇغقان

bağïrqq (baqïr+qaq=) كىرگەن چاغ (؟)

Bağlïğ (ئا) باغلىغ

bağlïq باغلىق

baqïr (baqar, bqïr) مىس يارماق؛ مىسقال

Balaq (ئا) بالاق

Balban (ئا) بالبان

baldïz (balţïz~) سىڭىل

balïķ شەھەر

baoqao (< خەن宝) باۋچاۋ، قەغەز پۇل

Bay (ئا) باي

Bayaquķ (ئا) بایاچۇق

bayan بۇنىڭدىن كېيىن (؟)

song bayan كېيىن

Bayḍəmür (ئا) بایدەمۇر (~ بایتەمۇر)

Bədrüz (ئا) بەدرۇز

bədük بۇيۇك، چوڭ

Bədizqi (ئا) بەدىزچى،

bədizlig بېزەلگەن، نەقىشلەنگەن

bər- (bir-~) بەرمەك، قايتۇرماق، تۆلىمەك

bərtin- بۇزۇلماق، زەخمىلەنمەك

Bərk (يەر) بەرك

Bərkümix (Bəkümix~) (ئا) بەكۈمش، بەركۈمش

bərgə قامچا

bərü بۇيان، بېرى

bərüki بۇيانقى، بېرىقى

Bəkin (ئا) بەكىن

bək (bk~) بەك، چىڭ، پۇختا، تەۋرىمەس

Bəkümiš (Bərkümiš كە قاراڭ)

Bəki (Bki~) (ئا) بەكى

Bəkin (ئا) بەكىن

Bəg (Bg~) (ئا) بەگ

bəg (bg~) بەگ (ئەمەل نامى)

yüz bəgi يۈز بېگى

ming bəgi مىڭ بېگى

bəgət (bəgḍ~) بەگ تەبىقىسى

bəgər بەگ غوجا؛ خوجايىن

bəglig بەگلىك

br- (bar- غا قاراڭ)

Brs (Bars قا قاراڭ)

bķïr (baķïr غا قاراڭ)

bk (bək كە قاراڭ)

Bki (Bəki گە قاراڭ)

Bg (Bəg كە قاراڭ)

bg (bəg كە قاراڭ)

bod بەدەن، بوي
bodun خەلق، پۇقرا، ئۇرۇق
bor ئۇزۇم ھارىقى، مۇسەللەس
borluḳ ئۇزۇملۇك، ئۇزۇمزارلىق
Borluḳqï (ئا) بورلۇقچى
borluḳqï ئۇزۇملۇك باغۋەنى
bozaḳ بوز رەڭلىك، بوز
box (boox~) بوش،
ئەركىن، بىكار، يارىماس
boxu- بوشماق، ئەركىن
بولماق
boğuz بوغۇز، ئوزۇق،
يېمەكلىك؛ گال
Boḳsadu (ئا) بوقسادۇ
Boḳsang (ئا) بوقساڭ
Boḳsïngdu (ئا) بوقسىڭدۇ
bol- بولماق
Bolmïx (ئا) بولمىش
boyïn بويۇن
boox (box قا قاراڭ)
bu بۇ
Butsin (Buḍsin~) (ئا)
بۇتسىن

buqung (wuqung قا
قاراڭ)
Budasïn (ئا) بۇداسىن
Budaxïrï (< سان، ئا)
بۇداشىرى
Budruḳ (ئا) بۇدرۇق
Burangï (ئا) بۇراڭغى
Burhan (ئا) بۇرخان
burhan بۇرخان، بۇددا
bursong (< خەن) بۇددىست
راھىبلار (جامائىتى)
burun بۇرۇن
buğday بۇغداي
Buḳa (ئا) بۇقا
Buḳapaqï (ئا) بۇقاپاچى
Buḳaqï (ئا) بۇقاچى
bukün (bükün~) بۈگۈن
bul- ئىگە بولماق، ئېرىشمەك،
تاپماق
Bulat (ئا) بۇلات
Bulda (ئا) بۇلدا
Buldan (ئا) بۇلدان
Buyan (< سان puṇya،
ئا) بۇيان

buyan (< سان) بۇيان، ساۋاب، بەخت

Buyanquḳ (ئا) بۇيانچۇق

bөz بۆز، ماتا

bөzqi بۆزچى

Bөngə (ئا) بۆنگە (~ بۆكە)

bөlük بۆلەك، قسسم

Bütür (ئا) بۇتۇر

bütür-(büḍür-~) پۇتتۇرمەك، ئورۇندىماق، تۈگەتمەك

bütün (büḍün~) پۇتۇن، تولۇق، ساق

Büdüs (ئا) بۇدۇس

Bürt (ئا) بۇرت

Bürlüg (ئا) بۇرلۇگ

Büzgək (ئا) بۇزگەك

Bükən (ئا) بۇكەن

bükün (bukün گە قاراڭ)

bükünki بۇگۈنكى

bügü بۇگۈ

Bügü (ئا) بۇگۈ

bïxïğ تىرىشچان، قىزغىن

biti-(biḍi-~) يازماق، پۇتمەك

bitig (biḍig~) خەت، پۇتۈك، ھۆججەت، كىتاب

bitkəqi پۇتكۈچى، كاتىپ

biqin مايمۇن

bir بىر

bir-(bər- گە قاراڭ)

birər بىردىن، ھەر بىر

birt ئالۇاڭ، باجنىڭ بىر خىلى

birgüqi بەرگۈچى، ساتقۇچى

birlə بىللە، بىلەن

birləki (birləkii~)

بىرلىكتىكى، ئورتاق

birөk (bir өk~) مۇياد، ئەگەر

birüx-(birix- كە قاراڭ)

birisi بىرسى، مەلۇم بىرى

birix بېرىش؛ سودا

birim باج؛ قەرز

birimqi قەرز بەرگۈچى، تۆلىتىۋېلىش ھۇقۇقىغا ئىگە كىشى

birygrminq ئون بىرىنچى

biz (biş~) بىز

bizkə بىزگە

bizni بزنى
(bişning~) bizning
بزنىڭ
Bizi (ئا) بزى
bizinggə بزگه
bişing (bizning گه
قاراڭ)
bix بەش
bixər هەر بەش، بەشتىن
bixinq بەشىنجى
bil- بىلمەك
bilə بىلله، بىلەن
biləki بىلله
bilix- (bilx-~) بىلىشمەك،
جاۋابكار بولماق

P

paḍïr (< sānrāpā) پادىر
(قاچا، ئۆلچەم ىرلىكى)
paoxïn (< 保人خەن)
كاپالەتلىك قىلغۇچى، كېپىل
Paynï (ئا) پاينى
Powu (يەر) پوۋۇ

Pusartu (< خەن، ئا)
پۇسارتۇ
Puking (< خەن، ئا)
پۇكىڭ
piryan (< تو) كۆلبە،
ھۇجرا، كىچىك ئۆي
(Pinḍung~) Pintung (<
خەن، ئا) پىنتۇڭ

T

tap ئارزۇ، ئىستەك، تەلەپ،
مەيىل
tap- خالماق، ئارزۇ قىلماق
tapxur- تاپشۇرماق
(tapl-، tpla- ~) tapla-
خالماق، ئارزۇ قىلماق
taplax- ماقۇل كۆرمەك،
كېلىشمەك
Tapmïx (ئا) تاپمىش
tapïx- تەپىشماق، كۆزۈشمەك
tapïn- خىزمەت قىلماق،
تەۋىنماق، ھۆرمەت قىلماق
Taḍar (ئا) تادار (~ تاتار)
tart- (tarḍ-~) تارتماق

tarda (؟) تاردا

Tardu (Trdu~) (ئا) تاردۇ

Tarhan (ئا) تارخان

Tarlïḳ (ئا) تارلىق

tarï- تېرىماق

tarïğ (trïğ~) تېرىق، زىرائەت، بۇغداي

Tarïm (ئا) تارىم

Taz (ئا) تاز

tas يېرىك

Tax (Tx~) (ئا) تاش

tax تاش

tax تاشقىرى، سىرت

taxtïn تاشقىرىدىن، سىرتتىن

taxdïnḳï تاشقىرىدىكى، سىرتتىكى

Taxïrd (Txïrd~) (ئا) تاشرد

Taxïḳ (ئا) تاشق

tağ تاغ

tağar تاغار

tağay (tğay~) تاغا

tağdïn (tağtïn~) شىمالدىكى، شىمالىي

Taḳ (ئا) تاق

taḳï تېخى

Taḳïquḳ (Tḳïquḳ~) (ئا) تاقىچۇق

taḳïğu (tḳïğu~) توخۇ

tang (tng~) (< ساك) ساك

thmga) تاڭ)

Tangut (Tngut~) (ئا، يەر) تاڭغۇت (تاڭۇت)

talax- تالاشماق

tam تام، توساق

taman تامان (كېيىمنىڭ بىر خىلى)

tamğa (tmğa~) تامغا

tamğalïğ (tmğalğ~) تامغىلىق، تامغىسى بار

tamlïğ تاملىق

Tamunï (Tmunï=) (ئا) تامۇنى

tanqu پارچە، بۆلەك

tanuḳ (tnuḳ~) گۇۋاھچى، شاھىد

tawar (twar~) تاۋار، مال دۇنيا

Tawğaq (نا) تاۋغاج

tawïxğan توشقان

Tayaḳ (نا) تاياق

taypawxïn (< خەن 代) كېپىل بولغۇچى 保人

Taypu (< خەن، نا) تايپۇ

Taypudu (< خەن، نا) تايپۇدۇ

Taypukü (< خەن، نا) تايپۇكۇ (ئۆستەڭ نامى)

Tayḍsang (< خەن 太仓) دۆلەت خەزىنىسى

Taydu (< خەن 大都 ، يەر) تايدۇ، پايتەخت

Taysang (< خەن 太仓 ، نا) تايساڭ

Taysang (< خەن 太仓 ، يەر) تايساڭ

Tayxï (< خەن 大师 ، نا) تايشى

tayxï (< خەن) تايشى

Taykü (< خەن 大乘) تايكۇ (ئۆستەڭ نامى)

tə- (~ti) دېمەك، سۆزلىمەك

təpsi تەخسە

Tədmilig (نا) تەدمىلىگ

tər (~tr) تەر؛ ئىجارە، ئىجارە ھەققى

Tərbix (~Trbix) (نا) تەربىش

təri تېرە

tərim ئايال ئىلاھ

tərinqi (نا) تەرىنچى

Təsək (نا) تەسەك

Təsik (نا) تەسىك

təxgürürx (təgxürürx) كە قاراڭ)

təg- (~tg) تەگمەك، يەتمەك

təg -دەك/-تەك (ئوخشاتما كېلىش رولىدا كېلىدۇ)

təgrə ئەتراپ

təgşintür- ئايلاندۇرماق

təgxürürx- (~təxgürüš) ئالماشتۇرماق

təgür- تەككۈزمەك، يەتكۈزمەك

təgi (~ḍəgi, tgi) قەدەر (چەك كېلىش رولىداكېلىدۇ)

təgi-~(tgi-) تۆلۈشمەك، تەگمەك، نېسىپ بولماق، مىراس قالماق

təgiḍ (tigit كە قاراڭ)

Təgirqi (ئا) تەگىرچى

təgirmən تۆگمەن

təgil (tgil~) ئەمەس، يوق

təgimqə تېگىشلىكچە، لايىقىدا

təgimlig تېگىشلىك، سازاۋەر، ئەرزىيدىغان

təgin- قىلماق، ئەتمەك، ئورۇندىماق

təginq (təgii~) قەدەر

təng (tng~) (<خەن‌) تەڭ، باراۋەر

tənglig تەڭلىك، باراۋەرلىك

tələük تۆشۈك، كاما؛ تۆتمە-تۆشۈك

təlim كۆپ

Təmbin (tənbin,) تەنبىن، تۆلچەم~(Tmbin) بىرلىكى

Təmür (Ḍmür, Tmür~) (ئا) تەمۈر

Təmiqi (ئا) (Tmiqi~) تەمىچى

Təmir (ئا) (Tmir~) تەمىر

Təmirqi (ئا) تەمىرچى

təmirqi (tmirqi~) تۆمۈرچى

tənbin (təmbin گە قاراڭ)

təw هىيلە، ئالدامچىلىق، نەيرەڭ؛ ئەپ

tpla- (tapla- غا قاراڭ)

tr (tər گە قاراڭ)

Trbix (Tərbix كە قاراڭ)

Trdu (Tardu غا قاراڭ)

trğ (tarïğ قا قاراڭ)

Tsinküü (< خەن) تسىنكۈ (تۆستەكۈنىڭ نامى)

Tx (Tax قا قاراڭ)

Txïrd (Taxïrd قا قاراڭ)

tğay (tağay غا قاراڭ)

Tkïquḳ (Taḳïquḳ قا قاراڭ)

tḳïğu (taḳïğu غا قاراڭ)

tg- (təg- كە قاراڭ)

tgi (təgi گە قاراڭ)

tgi- (təgi- گە قاراڭ)

tgil (təgil گە قاراڭ)

tng (təng گە قاراڭ)

tngri تەڭرى، ئىلاھ

Tngrim (ئا) تەڭرىم

Tngrim (يەر) تەڭرىم

Tngut (Tangut قا قاراڭ)

tmbin (tənbin گە قاراڭ)

tmğa (tamğa گە قاراڭ)

tmğalïğ (tamğlïğ قا قاراڭ)

Tmiqi (təmiqi گە قاراڭ)

tmir (təmir گە قاراڭ)

tmunï (tamunï گە قاراڭ)

tmur (təmür) (Ḍmür~) گە قاراڭ)

tnuḳ (tanuḳ قا قاراڭ)

Topula (ئا) توپۇلا

totuḳ (< 都督خەن) توتۇق

Totuḳ (< 都督خەن ، ئا) توتۇق

torğu (toğuru غا قاراڭ)

torḳu تورقا، دۇردۇن

Torqï (ئا) تورچى

tox- توشماق

toğasïz كېسەلسىز، خەتەرسىز

Toğan (ئا) توغان

Toğan (يەر) توغان

Toğda (ئا) توغدا

toğru (toğuru غا قاراڭ)

Toğrul (ئا) توغرۇل

Toğrïl (ئا) توغرىل

Toğluḳ (ئا) توغلۇق

toğuru (toğru, torğu~) توغرا، ئادىل، دۇرۇس

Toḳḍamïx (ئا) توقدامش (~توقتامش)

toḳuz توققۇز

toḳuzunq توققۇزىنچى

Tonga (ئا) توڭا

Tongama (ئا) توڭاما

Tongḳara (ئا) توڭقارا

Tongma (ئا) توڭما

tonguż توڭگۈز، چوشقا

Tola (ئا) تولا

tolğa- (tola-~) تولغماق

Tolmïx (ئا) تولمش

Tolu (ئا) تولۇ

tomluğ مۇڭاپىق، لايىق

tomlïtu (tomlïḍu~) پىششىق

ئويلىنىپ، سالماقلىق بىلەن، تەمكىنلىك بىلەن، سوغۇققانلىق بىلەن

ton تون

Tonur (ئا) تونۇر

towlu تۇڭلۇ(؟)

toy (؟) توي

Toynaḳ (ئا) توياق

Toyïqaḳ (ئا) تويىچاق

Toyïn (< خەن人道 ، ئا) تويىن

toyïn (< خەن人道) راھىب

Toyïn Ḳulï (ئا) تويىن قۇلى

Toyïnquğ (ئا) تويىنچۇغ

Tu (ئا) تۇ

tut- (tuḍ-~) تۇتماق؛ (ئىجارىگە) ئالماق، (ئۆتنە) ئالماق، باقماق

tutuz- تۇتقۇزماق، تاپشۇرماق، ئۆتكۈزۈپ بەرمەك

tutuğ (tutğuğ~) تۇتۇق، گۆرۈ

Tutung (Tuḍung~) (< خەن، ئا) تۇتۇڭ

tuda (؟) تۇدا

tur- تۇرماق؛ ياردەمچى پېئىل

Tura (ئا) تۇرا

Turbut (ئا) تۇربۇت

Turğan (ئا) تۇرغان

Turtï (ئا) تۇرتى

Turmïx (ئا) تۇرمۇش

turux تۇرمۇش

Turuḳ (ئا) تۇرۇق

Turï (ئا) تۇرى

tuğ- تۇغماق

Tuğdḳan (ئا) تۇغدقان

Tuğma (ئا) تۇغما

Tuğmïx (ئا) تۇغمۇش

tuğmïx قانداش، قېرىنداش، ئۇرۇغداش

Tung (< خەن، ئا) تۇڭ

tungsu (< خەن) ئورتاق
قەرزدار، ئورتاق قەرز
ئالغۇچى
Tulat (ئا) تۇلات
Tumdur (ئا) تۇمدۇر
Tumïqï (ئا) تۇمچى
Tuwastï (ئا) تۇۋاستى
Tərədü (ئا) تۇرەدۇ
tərt (tərḍ~) تۆت
tərḍər تۆتتىن، ھەر تۆت
tərtkil تۆت بۇرجەكلىك،
چاسا
tərḍgün تۆتەيلەن
tərtünq (tərḍünq~)
تۆتىنچى
tərü قانۇن، نىزام
təxək تۇشەك، ئورۇن-كۆرپە
Təküz (يەر) تۆكۈز
-tələ تۇلىمەك، قايتۇرماق
tələq تۇلەم
Tələk (ئا) تۇلەك
tüb (؟) (تۇۋەن؟ تۇۋى،يان؟)
tüḍün تۆتۈن (باجنىڭ بىر
خىلى، ئائىلىلەرگە سېلىنىدىغان
باج)

Türk (ئا) تۈرك
türk تۈرك
tüz تۈز، تەڭ
Tüzük (ئا) تۈزۈك
tüx ئۈسۈم، پايدا، مېۋە،
ھوسۇل
Tüxḍmür (ئا) تۈشدمۇر
(~ تۈشتمۇر تۈشتەمۇر)
Tüxiki (ئا) تۈشكى
tükqük (tügnüg~) (؟)
تۈكچۈك (ياكى تۈگنۈگ)
-tügə تۈگىمەك، ئاخىرلاشماق
Tügəl (ئا) تۈگەل
tügəl تۈگەل، تولۇق
Tügələ (ئا) تۈگەلە
Tümən (ئا) تۈمەن
tümən تۈمەن
Tümür (ئا) تۈمۈر
twar (tawar غا قاراڭ)
-tït تىتماق، يىرتماق؛ رەت
قىلماق، ۋاز كەچمەك
-tïd توسماق، توسالغۇلۇق
قىلماق
Tïng (ئا) تىڭ
Tïngaḳa (ئا) تىڭاقا

tiltağ سەۋەب

tilda- باھانە تاپماق، سەۋەب كۆرسەتمەك

Tintanq (نا) تىنتانچ

Tinsïdu (نا) تىنسىدۇ

tinlğ جانلىق

Tinmïx (نا) تىنمش

Tïyuḳ (نا) تىيۇق

ti- (tə- گە قاراڭ)

Tibahxi (<خەن، نا) تىباخشى

Titso (<خەن، نا) تىتسو

Tirək (نا) تىرەك

tirək تىرەك، دەرەخ

Tirigəltmixə (نا) تىرىگەلتمىشە

tiril- تىرىلمەك

tix- دېيىشمەك، سۆزلەشمەك، مەسلىھەتلەشمەك

Tikuy (< خەن، نا) تىكۈي

tigit (təgiḍ, tigiḍ~)

شاھزادىلەر

Tigin (نا) تىگىن

tigin شاھزادە

tilə- (til-~) تىلمەك، ئىستىمەك، ئارزۇ قىلماق

Tilik (نا) تىلىك

Q

Qatïr (نا) چاتىر

qaḍïx- چاتاق چىقارماق

qaqan (< خەن※) چاي چىنسى

qahxput, qahxaput) qhxapt, qhxapuḍ, qhxpat~) (< سان) چاخشاپۇت، ئون ئىككىنچى (ئاي)

qaruḳ (qruḳ) چۇرۇق

qarïm (qrïm~) دەتالاش، جېدەل

Qaḳqaḳ (يەر) چاقچاق

Qanggur (يەر) چاڭگۇر

Qangïḳ (يەر) چاڭتى

qam (qm~) جېدەل، تالاش، دەتالاش

qamsïz جېدەلسىز، دەتالاشسىز

qamla- (qmla-~) جەدەل
قىلماق، دەتالاش قىلماق
qamlïğ دەتالاشتىكى،
جەدەللىك
qan (< خەن统) قەدەھ،
جام، چىنە
Qanaḳ (ئا) چاناق
Qanaxiri (< سان، ئا)
چاناشىرى
qao (< خەن协) قەغەز
پۇل، پۇل
Qawsu (ئا) چاۋسۇ
qəqəklik چېچەكلىك، گۈللۈك
qəkrək بۆز كۆينەك
qruḳ (qaruḳ قا قاراڭ)
qrïm (qarïm غا قاراڭ)
qm (qam غا قاراڭ)
Q/mğuḳ (يەر) چــــمغۇق
qo (qao غا قاراڭ)
Qodaḳï (ئا) چوداقى
qoğï جەدەل، جاكىجال،
تالىشىش
Qoḳï (ئا) چوقى
Qoluq (ئا) چولۇق
Qur (ئا) چۇر

qurḳux (qïrḳux قا
قاراڭ)
Quri (ئا) چۇرى
quğ ئورمان، دەرەخزار،
دەرەخلىق
Quğ (يەر) چۇغ
quğ خالتا
quğ (< خەن) چوزا، تامغا
Qukü (< خەن) سۇ ئېغىزى
qungdung (<خەن统中)
جۇڭتۇڭ (قۇيلايخانىنىڭ يىل
نامى)
Q/mğuḳ چـمغۇق
qθki چوكا
qurḳux (qïrḳux~)(؟)
چىرقۇش (؟)
qïş- سىزماق
Qïsun (ئا) چىسۇن
qïğ (< خەن) چى
qïḳa (؟) چىقا (؟)
qïmdan چىمدان
qïn (< خەن) چىن، راس
Qisim (ئا) چىسسم
Qikəz (يەر) چىكەز
Qikuy (ئا) چىكۈي

Qintso (نا) چنتسو

Qiwkuy (نا) چۋكۇي

H

ho kong (خەن 后亨) ئاخىرى بوش

huaqan (< خەن 花毯) شىرداق، گۈللۈك كىگىز، گۈللۈك يۇڭ رەخ

D

daruğa (ṭaruğa, tarğu~) (< موڭ daruğa) داروغا، ۋالى

R

ram (aram غا قاراڭ)

S

sa (< خەن 绡) قۇلۇپ

sat- (saḍ-, st-, sḍ-~) ساتماق

saḍağ (satïğ قا قاراڭ)

Satğar (Satğr~) (نا) ساتغار

Satğr (Satğar~ غا قاراڭ)

Satmiday (نا) ساتمداي

satïr (sïtïr غا قاراڭ)

satïğ (saḍïğ, satğ, saḍğ,) سودا-سېتىق، (sïğ, sdïğ~) باھا؛ بەدەل

Sada (نا) سادا

Sadï (نا) سادى

Saranguq (Sranguq~) (نا) ساراڭكۇچ

Sarḳu (نا) سارقۇ

Sarḳuy (Srḳuy~) (يەر) سارقۇي

Sarman (نا) سارمان

Sarïğ (نا) سېرىق

Sasï (نا) ساسى

Sasïqï (نا) ساسىچى

saḳïx ھېساب، سان

saḳïn- (sḳïn-~) ئويلانماق

sang (< خەن۩) نامبار

Sangun (نا) ساڭۇن

sangun (< خەن۞)
گېنېرال

sangisdwri
(sngisdwri~) < سان

saṃghasthavira) راھىبلار
ناقساقىلى، راھىب كالان

Sal (نا) سال

sal- سالماق

salïğ سىلىق، باج (باجنىڭ
بىر خىلى)

Sambodu (Smbodu~)
(نا) سامبودۇ

Samboḳdu (نا) سامبوقدۇ

Samdogu (Smḍogu~)
(خەن) سامدوگۇ
(سەنداۋگۇ)

Samsïba (نا) سامسىبا

sana- (sn-, sna-~)
سانىماق

sanaq (snaq~) تېرە خالتا

Santul (يەر) سانتۇل

sanlïğ قاراشلىق

Saurïyaxiri (< سان
sauryaśrî، نا)
سائۇرىياشرى

saw سۆز، گەپ

say ساي

Sayan (نا) سايان

sayu ھەر بىرى

Sayïn (< موڭ sayin، نا)
سايىن

səxür- كەينىگە سۆرىمەك،
كېچىكتۈرمەك

səkiz (skiz) سەككىز

səkizinq (səkişinq~)
سەككىزىنچى

Səngə (Sənggə, Sngə~)
(نا) سەكە، سەكگە

Səngəkḍəz (نا) سەكەكدەز

Səngiqün (نا) سەكچۈن

Səngim (نا) سەكىم

sən سەن

sənilək (؟) سەنىلەك (؟)

Səwig (نا) سەۋىگ

Səwinq (نا) سەۋىنچ

səwinq سۆيۈنۈش، خۇشاللىق

Səwinqi (نا) سەۋىنچى

st- (sḍ-~) (قا sat-) قاراڭ)
stğ (sḍğ~) (قا satğ) قاراڭ)
stïr (گه قاراڭ sïtïr)
Sda (غا قاراڭ Sada)
Sranguq (قا Saranguq) قاراڭ)
Srḳuy (غا Sarḳuy) قاراڭ)
sḳïn- (غا قاراڭ saḳïn-)
skiz (گه قاراڭ səkiz)
Sngə (گه قاراڭ Səngə)
Sngun (غا Sangun) قاراڭ)
sngisdwri (گه قاراڭ sangisdwri)
Smbodu (غا Sambodu) قاراڭ)
Smḍogu (گه Samdogu) قاراڭ)
sn- (غا قاراڭ sana)
sna- (غا قاراڭ sana)
snaq (قا قاراڭ sanaq)
Sodu (ئا) سودۇ

Soma (ئا) سوما
Somaqï (ئا) سوماچى
Somaxiri (< سان) somaśrî، ئا) سوماشرى
song كەينى، ئاخرى، كېيىن
Songsuz (ئا) سوڭسۇز
songğara كېيىن، كەينىگە
soy- سويماق
Sutağï (ئا) سۇتاغى
Suḍbaḳ (Sutmaḳ) (ئا)
سۇتماق، سۇدباق
sutḳu كىچىك ساندۇق،
ساندۇقچە
sutmaḳ (قا suḍbaḳ)
قاراڭ)
Surïyaxïrï (Suryaxiri~)
(< سان sūryaśrî، ئا)
سۇرياشرى
Surya (ئا) سۇريا
Suḳ (ئا) سۇق
Suldan (ئا) سۇلدان
suu (süü~) ئالىيلرى
suw سۇ
suwaḳ سۇغىرىش

suwaḳlïğ (suwḳlïğ~) سۇغىرىلىدىغان

Suwan (ئا) سۇۋان

suwdun سۇغارغىلى

بولىدىغان (؟)

sөz (sөş~) سۆز

-sөzləx سۆزلەشمەك؛

كېلىشمەك

sögüt سۆگەت، دەرەخ

süt سۈت

süqüg تاتلىق مۇسەللەس؛

ئۈزۈم شەربىتى

Süngüx (ئا) سۈڭگۈش

sïtïr (satïr, stïr~) (< گرېكstater) ستىر

sïqï (< خەن四十) پاسىل، چېگرا

sïqïlïğ پاسىللىق، چېگرالىق

sïr (< خەن絲) سىر

Sïrtïğqï (ئا) سىرتىغچى

Sïsï (ئا) سىسى

Sïsïdu (ئا) سىسىدۇ

-sïğux سىغىشماق، چىقىشماق

sïngar تەرەپ، يان

Sïngḳur (ئا) سىڭقۇر

Sïḳap (يەر) سىقاپ

Sïḳïdu (ئا) سىقىدۇ

Sïlang (ئا) سىلاڭ

Sïlḳa (ئا) سىلقا

Sïlïğ (ئا) سىلىغ

Sïn (يەر) سىن

sïn قەبرىستانلىق

Sïnḳay (ئا) سىنقاي

sïnuḳ سۈنۈق

sinïn (< خەن新)

سىنىن (ئاتاق، نام)

Sibilḳasar (ئا) سىبىلقاسار

siz سىز

skiz (səkiz گە قاراڭ)

Siggik (يەر) سىگگىك

Silu (ئا) سىلۇ

silig پاك، تازا، ساپ

siling (< خەن) سۆسۈن

Sinsidu (ئا) سىنسىدۇ

Sinsiü (ئا) سىنسىئۇ

X

Xabïğ (ئا) شابىغ

Xabi (ئا) شابى

Xaqu (< خەن沙州)
شاچۇ (دۇنخۇاڭ)
xazïn (< خەن < 沙津
سان śāsana) شاژىن
(بۇددا دىنى ئەقىدىسى)
xəli (< خەن < sheli سان
ācārya) شەلى (بۇددا
راھىبى)
Xutza (< خەن首座)
1- ئورۇن (بۇددىستلارنىڭ
مەرتىۋە دەرىجىسىنى
كۆرسىتىدۇ)
xu) (xuuluğ~) xuluğ
خەن署) ئىمزالىق، ئىمزا
قويۇلغان
Xuikü (خەن水渠 ، يەر)
شۇيكۇ (ئۆستەڭ)
xük شۈك، جىمجىت
xükün ئاياق (قاچا) (٢)
xïğ (<خەن右) دادەن
(ئۆلچەم بىرلىكى)
Xïlastï (ئا) شىلاستى
(silta- (موك) xïlḍa-
سەۋەب كۆرسەتمەك

xing (< خەن升) شىڭ
(ھەجىم ئۆلچەم بىرلىكى)
Xila (ئا) شىلا
xila (< سان śïla) راھىب
Xilawanti (< سان
śïlava(n)t، ئا) شىلاۋانتى
Xinsun (< خەن، ئا)
شىنسۈن
Xinkuy (< خەن، ئا)
شىنكۇي
Xinking (< خەن، ئا)
شىنكىڭ
Xiusay (< خەن، ئا)
شىئۇساي
Xiwsadu (< خەن، ئا)
شىۋسادۇ
Xiwsay (< خەن، ئا)
شىۋساي

Ķ

ķa(< خەن家)ئائىلە،
ئۆرۈق، جەمەت
ķap قاپ، تېرە خالتا

-ḳap قاپسماق، تۇتماق، تۇتۇۋالماق

ḳapan قاپان (< خەن) تەشتەك، تاۋاق

ḳaplïḳ قاپلىق (ھەجىم ئۆلچەم بىرلىكى)

Ḳapootu (نا) قاپوتۇ

ḳapïğ (ḳpïğ~) ئىشىك، دەرۋازا، قاپقا

ḳaḍa قاتا

Ḳataḳï (نا) قاتاقى

Ḳatğïn (نا) قاتقىن

ḳaḍun خاتۇن، ئايال

-ḳatïl (~ḳaḍïl) ئارىلاشماق، ئارىلىشىۋالماق

ḳatïn قۇدا-باجا، قېيىن تۇغقاان

ḳaq قانچە، نەچچە

-ḳaq قاچماق

ḳaqan قاچان

ḳadax (ḳaṭax, ḳadx,) قىرىندىش، تۇغقان

ḳadïng (ḳaṭïng~) قاچا، ئىدىش

Ḳara (Ḳra~) (نا) قارا

ḳara قارا (قەبىلە، ئۇرۇقنىڭ نامى)

ḳra (Ḳara غا قاراڭ)

ḳarabax (ḳrabax,) قاراباش، قۇل

Ḳaraquḳ (نا) قاراچۇق

Ḳarağunaz (نا) قاراغۇناز

Ḳaramuḳ (نا) قارامۇق

ḳarqlïḳ خراجەت

Ḳarxa (نا) قارشا

ḳarğaxa جىدەل-ماجرا

Ḳarḳu (نا) قارقۇ

ḳarï قارى (ئۇزۇنلۇق ئۆلچەم بىرلىكى)

Ḳarïḳ (نا) قارىق

-ḳarïla (ḳrïl~) گەزلىمەك، ئۆلچىمەك

Ḳarïm (نا) قارىم

Ḳarïmdu (نا) قارىمدۇ

ḳaṣa (< نە) قازا، بالا-قازا

-ḳazğan (ḳaṣğan-) قازانماق، قولغا كەلتۈرمەك، (نەتىجىگە) ئېرىشمەك

Ḳazï (يەر) قازى

Ḳasïm (نا) قاسم

Ḳaxuḳ (نا) قاشۇق

ḳaxuḳ قوشۇق

Ḳang ناتا، دادا

Ḳanglï (ḳnglï~) هارۋا

ḳal- قالماق

ḳalan قالان (باجنىڭ بىر خىلى)

ḳalanqï قالان بېجنى يىغقۇچى

Ḳalïmdu (Ḳlïmdu~) (نا) قالمدۇ

ḳalïn قېلىن

ḳalïng قىز مېلى، تويلۇق

ḳam قام، شامان

ḳamqï قامچا

Ḳan (نا) قان

ḳan خان

Ḳana (نا) قانا

ḳanpu (ḳuanpu غا قاراڭ)

Ḳantur (نا) قانتۇر

Ḳanturmïx (نا) قانتۇرمىش

Ḳanquḳ (نا) قانچۇق

ḳansan (؟) قانسان (؟)

ḳawğaḳ (ḳwğaḳ~) قاپ (يوتقان قېپى)

ḳawlalïḳ كۆكتاتلىق

ḳawïḍ (ḳawuḍ~) قاۋىد (قاۋىت)، قاۋۇد (قاۋۇت)، (باجنىڭ بىر خىلى)

ḳay (< خەن) ناياغ، كەش

ḳay (< خەن) كوچا

Ḳaya (Ḳya~) (نا) قايا

Ḳaytso (Ḳyy˝tso,) Ḳytso, Ḳyytso~) (نا) قايتسو

ḳayda قەيەردە

Ḳaysung (نا) قايسۇڭ

Ḳaysïn (نا) قايسىن

Ḳayxïdu (نا) قايشىدۇ

Ḳaymïx (نا) قايمىش

ḳayu (ḳyu~) قايسى

Ḳayïmtu (Ḳayïmḍu,) Ḳayyïmtu, Ḳyïmtu) (نا) قايمتۇ

ḳpïğ (ḳapïğ قا قاراڭ) Ḳayïmtu) Ḳayyïmtu غا قاراڭ)

ḳdax (ḳadax قا قاراڭ)

ķra (ķara غا قاراڭ)

Ķra (Ķara غا قاراڭ)

ķrabax (ķarabax قا قاراڭ)

ķrbax (ķarabax قا قاراڭ)

ķngli (Ķanglï غا قاراڭ)

ķrïl- (ķarïla- غا قاراڭ)

Ķlïmdu (Ķalïmdu غا قاراڭ)

ķop همه‌مه، بارلىق

Ķopuz (ئا) قوپۇز

koṭ- (ķod- قا قاراڭ)

Ķotan (ئا) قوتان

Ķotana (Ķoḍana~) (ئا) قوتانا

Ķotïq (ئا) قوتىچ

Ķoq (ئا) قوچ

Ķoqo (<خەن، يەرنامى) قوچو

Ķoqïng (ئا) قوچاق

ķod- (ķoṭ-~) قويماق

ķodğu قودغۇ (باجنىڭ بىر خىلى)

ķodï (ķoṭï~) تۆۋەن، پەس

Ķora (ئا) قورا

ķorsuz (ķoorsuz~) زىيانسىز، زىيان تارتمايدىغان

ķorluğ (ķoorluğ~) زىيان تارتىدىغان؛ خورايدىغان

ķox- قوشماق

Ķoxang (ئا) قوشاڭ

Ķoxtar (ئا) قوشتار

Ķoxḍïr (ئا) قوشتىر

Ķoxmïx (ئا) قوشمىش

Ķoyn (ئا) قوين

ķoyn (ķoyïn~) قوي

ķoorsuz (ķorsuz غا قاراڭ)

ķoorluğ (ķorluğ قا قاراڭ)

ķuanpu (ķanpu,)

ķunpu~ (<خەن官布) قانپۇ (پۇل ئورنىدا ئىشلىتىلىدىغان تامغىلىق بۆز)

ķuping (<خەن胡瓶) ئىۋرىق، چۆگۈن

Ķut (ئا) قۇت

ķuṭ- (kud- قا قاراڭ)

Ḳuḍaba (ئا) قۇدابا
(قۇتابا)
Ḳutadmïx (~Ḳutdmïx)
(ئا) قۇتادمش
Ḳutaruḳ (ئا) قۇتارۇق
Ḳutrulmïx (ئا) قۇترۇلمش
Ḳutluğ (~Ḳuḍluğ) (ئا)
قۇتلۇغ
Ḳutluğ arslan (ئا) قۇتلۇق
ئارسلان
Ḳuturulmïx (ئا)
قۇتۇرۇلمش
Ḳutï (ئا) قۇتى
ḳud- (~ḳuṭ-) قۇيماق،
تۆكمەك
Ḳutluğ) Ḳuḍluğ قا
قاراڭ)
Ḳuduğqï (ئا) قۇدۇغچى
ḳuruğ قۇرۇق، قاقشال
Ḳuz (ئا) قۇز
Ḳusï (ئا) قۇسى
Ḳux (ئا) قۇش
Ḳuḳdmunï (ئا) قۇقدمۇنى
Ḳul (ئا) قۇل
ḳul قۇل

Ḳulduḳaya (ئا) قۇلدۇقايا
ḳulğaq قۇلاق
Ḳulun (ئا) قۇلۇن
Ḳulunqung (ئا) قۇلۇنچۇڭ
Ḳulï (ئا) قۇلى
ḳum (~ḳuum) قۇم
Ḳumar (ئا) قۇمار
Ḳumaru (ئا) قۇمارۇ
Ḳumluḳ قۇملۇق
(ئىبادەتخانا نامى)
ḳunpu) ḳuanpu غا
قاراڭ)
ḳuwar) (~ḳuwpar) ḳuwar>
خەن) جەرىمانە، تۆلەم
Ḳuwpar) ḳuwar غا
قاراڭ)
ḳuwrağ جامائەت
Ḳuus (ئا) قۇس
Ḳuum) ḳum غا قاراڭ)
ḳwğaḳ) ḳawğaḳ قا
قاراڭ)
Ḳïbrïdu (ئا) قىبرىدۇ
Ḳïpqaḳ (ئا) قىپچاق
Ḳïtay (~Ḳïḍay, Ḳïty)
(ئا) قىتاي

Ḳïḍay (يەر) قداي (قىتاي)
ḳïḍay (ḳïtay غا قاراڭ)
Ḳïdan (نا) قىدان
ḳïdïğ (ḳïṭïğ~) قىرغاق،
بوي
ḳïra (ḳra) ئوتلاق؛ دەم
ئالدۇرىلىدىغان يەر
ḳïrḳ قىرق
Ḳïryaḳuz (نا) قىرياقۇز
Ḳïz (نا) قىز
ḳïz قىز
ḳïşğuḍ~) ḳïşğut)
جەرىمانە
ḳïşnak (ḳaznaḳ=) خەزىنە
kïzïl قىزىل
Ḳïğur (نا) قىغۇر
ḳïl- قىلماق
Ḳïmïr (نا) قىمىر
ḳïn (ḳïyïn, ḳyïn~)
قىيىن-قىستاق، جازا
Ḳïna (نا) قىنا
Ḳïnğuuqï (نا) قىنغۇچى
Ḳïnḳudu (نا) قىنقۇدۇ
Ḳïnïsun (نا) قىنىسۇن
Ḳïyasudïn (نا) قىياسۇدىن

Ḳya (Ḳaya غا قاراڭ)
Ḳytso (Ḳyytso~)
(Ḳaytso غا قاراڭ)
ḳyu (ḳayu غا قاراڭ)
Ḳyïmtu (Ḳyïmḍu~)
(Ḳayïmtu غا قاراڭ)

K

Kaxmirlïğ (نا) كەشمىرلىق
Kamtsuin (نا) كامتسۇئىن
kəpəz كېۋەز، پاختا
kəqür- كەچۈرمەك،
(ۋاقىتنى) ئۆتكۈزمەك
Kəd (نا) كەد
Kədirə (نا) كەدىرە
kərək (Kərgäk~) كېرەك
Kərəy (نا) كەرەي
Kərsin (Krsin~) (نا)
كەرسىن
kərgək (kərgk, krgək~)
كېرەك
kəsix- كېسىشمەك،
توختاتماق، بېكىتمەك
kəngix- كېڭەشمەك
kəl- كەلمەك

kəlür- (kəl- نىڭ مەجبۇرىي
دەرىجىسى) كەلتۈرمەك
Kəlirt (Klirt~) (ئا)
كەلىرت
kəlinlə- كېلىن قىلماق
kən (kənt= ؟) شەھەر(؟)
Kənt (ئا) كەنت
kənq (ئا) كەنچ
Kəndü (ئا) كەندۇ
kəw (< خەن教) كەۋ
kəw bahxï ئۇستاز
kəwxi (< خەن师)
كەۋشى
kəwiz گىلەم، ئەدىيال
Krsin (Kərsin گە قاراڭ)
krgək (kərgək كە قاراڭ)
kl- (kəl- گە قاراڭ)
klirt (kəlirt كە قاراڭ)
Kowqü (ئا) كوۋچۇ
Kuintu (ئا) كۇئىنتۇ
kөprüg كۆۋرۈك
kөr- كۆرمەك
Kөrü (ئا) كۆرۈ
kөsür يەر، ئېتىز (؟)
Kөsünqi (ئا) كۆسۈنچى

Kөk (ئا) كۆك
Kөküs (ئا) كۆكۈس
kөküşmək (قىسقا) چاپان
kөgür- (kөr نىڭ مەجبۇرىي
دەرىجە شەكلى) كۆرسەتمەك
kөngül كۆڭۈل
kөl كۆل
kөlük كۆلۈك، ئۆلاق
kөm- كۆممەك
kөnək چېلەك
Kөni (ئا) كۆنى
kөni توغرا
küp كۈپ
Küq (ئا) كۈچ
küq كۈچ، مادار
küqək كۈچلۈك
Küqdəmür (ئا) (كۈچدەمۇر
~ كۈچتەمۇر)
Küdəgü (ئا) كۈدەگۈ
küdəgü كۈيئوغۇل
Küdən (ئا) كۈدەن
Kürək (ئا) كۈرەك
kürk كۈرك جۈۋا
küri كۈرە (ھەجىم ئۆلچەم
بىرلىكى)

kürilig كۆرىلىك
küz (küş~) كۆز
küzlüg كۆزلۈك
küskü چاشقان
küsmix (kümüx كە قاراڭ)
külәy دەم ئالدۇرۇلغان يەر، ئاق قالدۇرۇلغان يەر
Külüg (ئا) كۆلۈگ
kümüx, (kümix,)
küsmix~ (كۆمۈش، كۆمۈش پۇل)
Kün (ئا) كۈن
kün كۈن
künqit (künqiḍ~) (< تو) كۈنجۈت
kündün (kündin,)
küntün~ (küntin, جەنۇب)
künqi كۈنچى (ئ)
küng دېدەك، ئايال قۇل
künlük كۈنلۈك
küü (ئ) كۈ
küwәz (ئا) كۈۋەز

kit- (kiḍ-~) كەتمەك، ئايرىلماق (بەزىدە يارەمچى پېئىل ئورنىدا قوللىنىلىدۇ)
Kitrin (يەر) كىترىن
kiḍmәn كەتمەن
kiq- ئۆتكۈزمەك؛ كەچۈرمەك
Kiqikyә (يەر) كىچىكيە
kiqig كىچىك؛ شاگىرت، ئوقۇغۇچى
kidiz كىگىز
kidin غەرب
kidin بازار، رەستە
kir- كىرمەك
Kirmix (ئا) كىرمىش
Kizigin (ئا) كىزىگىن
Kixәqük (ئا) كىشەچۈك
kixi كىشى؛ ئايال
kixilik كىشىلىك
kingәx- (kәngix- كە قاراڭ)
Kingḍsuin (ئا) كىڭتسۇئىن
Kingzun~ (Kingsun) (ئا) كىڭسۇن
Kilinmbu (ئا) كىلىنمبۇ
kim كىم

kimə (=kim+mə) مەيلى
كىم
kim kimə bolup مەيلى
كىم بولسۇن
Kimtso (ئا) كىمتسو
Kimzun (ئا) كىمزۇن
kin كىيىن
kinlig جىيەكلىك

L

laty (=latay) (< خەن)
هلهله لهنتا (𗼇𗼈)
lal (< پا لعل) لەئل
(ياقۇت)
Lama (ئا) لاما
lan (< خەن𗼈) ياغاچ
قاشا(؟)
Lusay (ئا) لۇساي
luu (< خەن𗼉) ئەژدىها
Lükqüng (< خەن中) 柳
يەر) لۇكچۈن
Likə (ئا) لىكە
Liw (< خەن، ئا) لىۋ
(لىۋ)

M

ma سۆز ئۇرامىنى
كۆچەيتىدىغان ئۇلانما
matay (؟) ماتاي (؟)
Maharaq (< سان
mahārāja) ماھاراج (ئۇلۇغ
خان)
Mahmura (ئا) ماخمۇرا
Marlan (ئا) مارلان
Maxï (ئا) ماشى
Mağï (ئا) ماغى
Malda (ئا) مالدا
Mamat (ئا) مامات
manga (mnga~) ماڭا
manga (؟) مانگا
manmur (؟) مانمۇر
Mausï (ئا) ماۋسى
Mayaq (ئا) مايا‌ق
mə سۆز ئورامىنى
كۆچەيتىدىغان ئۇلانما
Mədiz (ئا) مەدىز
Mənggü (ئا) مەڭگۈ
Məngü (ئا) مەڭۈ

Mərkid (Mrkid~) (ئا)
مەركىد

mən مەن

Mərkid) Mrkid كە
قاراڭ)

məning مېنىڭ

manga) mnga غا تەڭ)

məning) mning گە تەڭ)

Monggǒlqïn (ئا)
موڭغۇلچىن

Mongol (ئا) مۇڭغول

Murut (يەر) مۇرۇت

munta (mintaa~) بۇ
يەردە، مۇندا

muntïn بۇنىڭدىن، مۇندىن

munqa بۇنچىۋالا، مۇشۇنچە

(muntïn~) mundïn
بۇنىڭدىن، مۇندىن

Mungsuz (ئا) مۇڭسۇز

Mübərək (ئا) مۇبەرەك

mün شورپا

Müsïr (ئا) مىسىر

münqa بۇنىڭدىن كېيىن

mində مەندە، مەندىن

Ming (ئا) مىڭ

ming مىڭ

minitə مەندە، مەندىن

N

Napqik (يەر) ناپچىك

Nartun (ئا) نارتۇن

nə نە، نېمە

nəḍəg قانداق

nəqə (niqə~) نەچچە

nəgü نېمىشقا

nəẓə نەرسە

Nom (ئا) نوم

nom (< سوغ < گېرىك)
نوم

niqə (nəqə گە قاراڭ)

Niqən (ئا) نىچەن

nixan (< پا) نىشان، بەلگە

O

oḍaqï (otaqï=) دورىگەر،
تېۋىپ

Oḍaqï (ئا) ئوتاچى

otra (otura~) ئوتتۇرا

otuz ئوتتۇز

Otuz (ئا) ئوتۇز

oḍuṣar ھەر ئوتتۇز، ئوتتۇزدىن

orpaq (oprakˌ=) ئۆپرىغان، كونا، جۇل-جۇل

ortakˌï ئوتتۇرىدىكى

ortuk (orḍukˌ~) ئورتاق

orḍukˌluğ ئورتاقلىق، ئورتاق ھالدىكى

orḍun ئوتتۇرا

orun ئورۇن

Ozmïx (Oṣmïx~) (ئا) ئوزمىش

oğrï ئوغرى

oğl (oğul غا قاراڭ)

Oğlan (ئا) ئوغلان

oğlan (oğulan, oğlnˌ) ئوغۇل، بالا؛ بالا (olan~) غۇلام، قۇل؛ شاھزادە

Oğul (ئا) ئوغۇل

oğul (oğl~) ئوغۇل؛ شاھزادە

oğullan- ئوغۇللۇق بولماق، ئوغۇل بالا بېقىۋالماق

oğulluk ئوغۇللۇق، بالا بېقىۋالغان

okˌ سۆز ۋە جۈملىلەرنىڭ ئورامىنى كۆچەيتىدىغان ئۇلانما

okˌuy (ئا) ئوقۇي

ol ئۇ، ئاۋۇ (ھۆكۈم يارىدەمچىسى)

olan (oğlan غا قاراڭ)

olur- ئولتۇرماق

Ombu (ئا) ئومبۇ

on ئون

onar ئوندىن، ھەر ئون

onluk ئونلۇق (10 كىشىلىك گۇرۇپپا)

onunq (onïnq~) ئونىنچى

onïnq (onunq غا قاراڭ)

U

u- مۇمكىن بولماق، قادىر بولماق

Utmïx (Uḍmïz~) (ئا) ئۇتمىش

uḍuru ئۇدۇل تەرەپ، قارشى تەرەپ

uq ئۇچ

uqağur (< موڭ) ئەسلى، ئەسلىدە

ud ئۇي

Udqï (ئا) ئۇدچى

Ur (ئا) ئۇر

ur- ئۇرماق

Uruz (ئا) ئۇرۇز

uruğ ئۇرۇغ، نەسىل، ئەۋلاد، قەۋم

urïsïz ئوغۇلسىز، ئوغلى يوق

uṣun ئۇزۇن

uğux قوۋۇم، جەمەت

ulağ ئۇلاغ

ulam مەڭگۈ، دائىم

ulus (؟) ئۇلۇس

ulux دۆلەت، يۇرت

uluğ ئۇلۇغ

Uluğ (ئا) ئۇلۇغ

Umar (ئا) ئۇمار

umdu ئۇمدۇ (باجنىڭ بىر خىلى)

umuğsuz ئۇمىدسىز

Umïnqï (ئا) ئۇمىنچى

un ئۇن

Uu (ئا) ئۇ

Uur (ئا) ئۇر

uyaz ئۇياز (؟)

uyğur ئۇيغۇر

uyuḳ پىما: كىگىز پايپاق(؟)

θ

θ- ئويلىماق

θtkürü (θḍkürü~) ئۆتكۈزۈپ، بەكرەك، تېخىمۇ

θdgək (ئا) ئۆتگەك

θtükən (ئا) ئۆتۈكەن

θtüg (θtig~) تىزمىلىك، جەدۋەل، ھېسابات تالۇنى

θtün- (θḍün-~) ئۆتۈنمەك

θḍig (θtüg كە قاراڭ)

θtiglə- تىزمىلماق، خاتىرىگە ئالماق، جەدۋەللەشتۈرمەك

θq- ئۆچمەك، تۆلەپ بولماق (؟)

θdəkqi (ئا) ئۆدەكچى

θdgə (θdigə گە قاراڭ)

θdüx (ئا) ئۆدۈش

θdigə (ئا) ئۆدىگە

θrḍgün خامان

θrmix (ئا) ئۆرمىش

θrü ئۆرە، يۇقىرى، شىمال

θz (ئا) ئۆز

θz (θş~) ئۆز

θẓgə ئۆزگە، باشقا

θzkyə ئۆزگە، باشقا

θk سۆز ۋە جۈملىلەرنىڭ ئورامىنى كۆچەيتىدىغان ئۇلانما

θküz (θküş~) (ئا) ئۆكۈز

θg ئاپا، ئانا

θgə (ئا) ئۆگە

θgəqük (ئا) ئۆگەچۈك

θgən ئۆستەڭ

θgəy ئۆگەي (ئانا، ئاتا)

θgdi (؟) ئۆگدى

θgrüs (θgrüẓ~) (ئا) ئۆگرۈس

θgrünq (ئا) ئۆگرۈنچ

θgrünqə (ئا) ئۆگرۈنچە

θgüdəy (ئا) ئۆگۈدەي

θgür (يەر) ئۆگۈر

θgürt (θgüt=) نەسىھەت، ئاگاھلاندۇرۇش

θgüz دەريا

θng نېسىۋە، ئۇلۇش

θngdün (θngtün~) ئالدى تەرەپ، شەرق تەرەپ، شەرق

θngdünki بۇرۇنقى

θngi باشقا

θl- ئۆلمەك

θləng نوتلاق، يايلاق

Ü

üq (iq~) ئۈچ

üqər ئۈچتىن، ھەر ئۈچ

üqəgü ئۈچەيلەن

üqün ئۈچۈن

üqünq ئۈچىنچى

Üdəy (ئا) ئۈدەي

Üdkə (ئا) ئۈدكە

ür (üür گە قاراڭ)

üş- (üz=) ئۈزمەك

üzə ئۈستىدە، ...دە (.../دا ...تا/ ...تە)

üzüx- ئۈزۈشمەك، بېكىتمەك، توختاتماق

üşül- ئۈزۈلمەك، تۈگىمەك

üşülüx- ئۈزۈلۈشمەك، كېلىشمەك، پۈتۈشمەك

üzül- (ئىشنىڭ ئۈزۈلۈك دەرىجە شەكلى)

Üşünmix (ئا) ئۈزۈنمىش

üstün (üsḍün, üẓtün~) ئۈستۈن، يۇقىرى؛ شىمال

üsḍünki ئۈستۈنكى

üskintə (üẓkintə, üksintə~) ئالدىدا

Üsinə (ئا) ئۈسىنە

üksintə (ükẓintə~) گە قاراش) üskintə)

üləx- ئۈلەشمەك، بۆلمەك

ülətü رەخت پارچىسى، ياغلىق

ülüx ئۈلۈش، نەسۈە

ülüxlüg ئۈلۈشلۈك، ئۈلەشكەن

üm شىم، ئىشتان

ün- ئۈنمەك، پەيدا بولماق، چىقماق

Ünər (خاس) ئۈنەر (ئىبادەتخانا نامىنىڭ بىر قىسمى)

üntür- (ünḍür-~) ئۈندۈرمەك

üür (ür, üyür, yür~) تېرىق

üwgə (؟) ئۈۋگە

W

wap (< خەن) قانۇن، نىزام، قائىدە

Waptso (< خەن، ئا) ۋاپتسو

Wapdu (Wapṭu~) (< خەن، ئا) ۋاپدۇ

Wapso (< خەن، ئا) ۋاپسو

Wapxï Tutung (ئا) ۋاپشى تۈتۈڭ

Važïr (ئا) ۋاژىر (ئالماس)

Wang (< خەن) ۋاڭ

wrharlïḳ ئىبادەتخانىغا
قاراشلىق
wuqng (< خەن) ئىناۋەتسىز
wirhar (< سان)
ئىبادەتخانا، بۇتخانا
Wirya (ئا) ۋىريا

Ï

ït ئىت
-ïd ئەۋەتمەك، يوللىماق (يەنە
ياردەمچى پېئىلمۇ بولۇپ
كېلىدۇ)
Ïdaba (ئا) ئىدابا
Ïduḳḳut (خاس) ئىدىقۇت
ïdïx ئەمەلدىن قالغان،
ئىناۋەتسىز (؟)
ïğaq ياغاچ
ïnaru بۇيان؛ كېيىن
Ïnağ (ئا) ئىناغ
Ïnal (ئا) ئىنال
Ïnalquḳ (ئا) ئىنالچۇق
ïnqa (ئۇچىنچى شەخس
ئالمىشىنىڭ ۋاريانتى)
ئۇنداق، شۇنداق

I

itük (yitük ~) بىتكەن،
يوقالغان
itig نەقىش، بېزەك
Iq (يەر؟) ئىچ
iq (üq كە قاراڭ)
iq ئىچ، ئىچى
iqrə ئىچرە، ئىچكىي
iqgəri (iqgərü~) ئىچكىرى
iqi ئاكا
idix ئىدىش
irt (irḍ~) ئىرت، باج (يەنى
باجنىڭ بىر خىلى)
irkün (؟) ئىركۈن
Irinqipl (ئا) ئىرىنچىپل
-işlə- (istə- گە قاراڭ)
-istə- (isḍə-, iẓdə-, ist-,
-iẓd~) ئىزلىمەك، ئىستىمەك،
تەلەپ قىلماق
Isigi (ئا) ئىسسىگى
Ix (ئا) ئىش
ix ئىش
ix (؟) ئىش

ixtin- (iqtin-=) ئىچىدىن يوقالماق

ixtin taxtïn bol- يا ئۇنداق، يا مۇنداق بولماق؛ قېچىپ كەتمەك

ixgirti كىمخاب

ixlət- ئىشلەتمەك

ixi ئەمەلدار

ixiq قازان

ixirə (ئا) ئىشرە

iki ئىككى

Ikiqi (ئا) ئىكىچى

ikirər ئىككىدىن، ھەر ئىككى

ikigü (ikəgü گە قاراڭ) ikigü

ikilik توپ (iki bağ = بىر توپ)

ikinti (ikindi~) ئىككىنچى

ig كېسەل

igə ئىگە، خوجا

igsiz كېسەلسىز

igələ- (igilə-~) ئىگىلىمەك، باشقۇرماق

iglə- كېسەل بولماق، ئاغرىماق

ikəgü (ikigü, əkəgü~) ئىككىيلەن

Il (ئا) ئىل

il دۆلەت، يۇرت، ئەل

il- ئىلمەك، تارتماق

Ilabu (ئا) ئىلاپۇ

Iltə (ئا) ئىلتە

Ilqi (ئا) ئىلچى

ilqi ئەلچى

Ilqük (ئا) ئىلچۈك

ilg (əlig گە قاراڭ)

Iliqük (ئا) ئىلىچۈك

Inəqi (ئا) ئىنەچى

Inəqük (ئا) ئىنەچۈك

Intu (ئا) ئىنتۇ

Inq (ئا) ئىنچ

inqgə ئىنچىكە، تەپسىلىي؛ سۈپەتلىك

Ingə (ئا) ئىنگە (~ ئىڭە)

ingək ئىنەك

ini ئىنى، ئۇكا

inix (؟) ئىنىش

Y

y (yïngaḳ) نسك
قسقارتىلمىسى)
Yapïqï (نا) ياپىچى
Yapïğ (نا) ياپىغ
yat يات
yada- (< موك) نامال
قىلالماسلىق، مۇمكىن
بولماسلىق؛ (قەرزگە)
بوغۇلماق (؟)
yar يار
yar- يارماق، تىلماق، بۆلمەك
yarat- (yaraḍ-, yrat-,
yrḍ-~) ياراتماق،
تەييارلىماق، ھازىرلىماق
yarax- ياراشماق، كېلىشمەك
yaraxu لايىق، مۇۋاپىق
yarağu مۇۋاپىق، لايىق،
يارىشا
Yaraḳ (نا) ياراق
Yarp (Yrp=) (نا) يارپ
yarğu ھۆكۈم، كېسىم
yarlïğqï (نا) يارلىقچى
yarmaḳ يارماق پۇل

Yaruḳ (خاس) يارۇق
(ئىبادەتخانا ئىسمىنىڭ بىر
قىسمى)؛ يورۇق، نۇر
Yarumïx (Yrumïx=)
(نا) يارۇمش
yarïl- يېرىلماق
yarïm (yrïm~) يېرىم
yaz ياز
yaṣ- گۈناھ قىلماق
yazlïğ يازلىق
yaṣuḳ خاتالىق، گۈناھ
Yazï (يەر) يازى
yaṣï تۇزلەكلىك
yazïḳ (؟) يازىق
yasa- ياساق، قانۇن
yastuḳ (yasḍuḳ, ystuḳ)
ياستۇق (ئەڭ چوڭ پۇل
بىرلىكى، بىر ياستۇق 50
سەرگە تەڭ)
yasḍuḳluḳ ياستۇقلۇق (50
سەرلىك)
yax ياش
yax- يوقالماق، يېتمەك،
غايىب بولماق

yaxa- ياشماق، ئۆمۈر كۆرمەك

yaxlïğ ياشلىق

yağaḳ ياڭاق

Yaḳ (ئا) ياق

yaḳ (؟) ياق

yaḳa ئىجارە، ئىجارە ھەققى

yaḳxï (< خەن 钢 ؟) ئاچقۇچ

Yaḳxïdu (ئا) ياقشىدۇ

yang (yng~) (<خەن 棒) شەكىل، تۈرۈق؛ ئادەت

Yanga (Ynga~) (ئا) ياڭا

yangï (yngï~) يېڭى

Yalawaq (ئا) يالاۋاچ

yalawaq ئەلچى

yalğan يالغان، ساختا، ئالدامچىلىق

yalnguz (yalanguz~) يالغۇز

Yamqur (ئا) يامچۇر

yan يان

yan- يانماق، قايتماق

yantut (yanḍut,) ياندۇرۇش، قايتۇرۇش

yantur- (yanḍur-~) ياندۇرماق، قايتۇرماق

Yanyaḳ (ئا) يانياق

Yawlaḳ (ئا) ياۋلاق

yət- يەتمەك

yətmix يەتمىش

yəti (yəḍi, yiḍi, yiti=) يەتتە

yətinq (yəḍinq~yitinq=) يەتتىنچى

yərgmi (yəgirmi گە قاراڭ)

Yəgən (Ygən, Yigən~) (ئا) يەگەن

yəgən (ygən, yigən~) جىيەن

yəgrmi (yəgirmi گە قاراڭ)

yəgirmi (yrgimi,) (yəgrmi, yərgmi~ يېگرمە

yəgirminq يېگرمىنچى

yənggə يەڭگە

(ymə, yimə=) yəmə يەنە

yinə (~yənə) يەنە

yarat- (قا قاراڭ yrat-

Yarp (قا قاراڭ Yrp

yarat- (قا قاراڭ yrḍ-

yəgirmi (گە yrgimi قاراڭ)

Yarumïx (قا Yrumïx قاراڭ)

yarïm (غا قاراڭ yrïm

Yastuḳ (قا قاراڭ ystuḳ

yəgən (گە قاراڭ ygən

yəgirmi (گە ygrmi قاراڭ)

yəgirminq) ygrminnq گە قاراڭ)

yang) yng غا قاراڭ)

Yanga) Ynga غا قاراڭ)

yəmə) (yimə~) ymə گە قاراڭ)

yənə) ynə گە قاراڭ)

yangï) yngï غا قاراڭ)

yor-~) يۈرمەك، yorï- ئۆتمەك

yorïḍ- ماكىغۇزماق، يولغا قويماق

yorïḳ ئۆتىدىغان، ئاقىدىغان

yosun يوسۇن، قائىدە

Yoğlïm (ئا) يوغلىم

yoğun قېلىن، توم، يىرىك

Yogaxiri (< سان

yogaśrî، ئا) يونگاشرى

yol يول

Yol (يەر) يول

Yolax (ئا) يولاش

Yolqï (ئا) يولچى

yoḳ يوق

yoḳ bar bol- قازاغا يولۇقماق، قاچماق

yoḳluğ يوقلۇق

Yuḳa (ئا) يۇقا

Yoḳtïr (ئا) يوقتىر

Yungqï (ئا) يۇڭچى

yunglaḳlïḳ

(yunglaḳlaḳ, yunglḳlḳ~)

ئىشلىتىدىغان

yul- قايتۇرۇپ سېتىۋالماق

Yulay (ئا) يۇلاي

Yumxaḳ (ئا) يۇمشاق

yunt (yunḍ~) ئات
yür (üür گه قاراڭ)
yürüng ئاق
Yürüng (ئا) يۈرۈڭ
yüz يۈز
yüzlük (yuṣluḳ,
yüṣlük~) يۈزلۈك، (يۈز
كىشىلىك گۇرۇپپا)
Yüsüpi (ئا) يۈسۈپى
yügərüki هازىرقى،
نۆۋەتتىكى
Yïpğa (ئا) يىپغا
yïğ- يىغماق
Yïğïdan (ئا) يىغىدان
Yïğïna (يەر) يىغىنا
yïl يىل
yïlan يىلان
yïllïḳ يىللىق
yïngaḳ تەرەپ، يۆنۈلۈش
yi- يېمەك
yiplig (؟) يىپلىك (؟)
yiḍ- (yət- گه قاراڭ)
yitmix (yətmix گه
قاراڭ)
Yitmix (ئا) يىتمىش

yəti) yəḍi, yiḍi~) yiti
گه قاراڭ)
(yiḍinq~) yitinq
(yətinq گه قاراڭ)
yir يەر
Yikqi (ئا) يىكچى
Yikuy (ئا) يىكۈي
yig ياخشى، ئىسىل
Yig (ئا) يىگ
yigəd- ياخشىلماق
Yigədmix (ئا) يىگەدمىش
yigən (yəgən گه قاراڭ)
Yigən (Yəgən گه قاراڭ)
yimə (yəmə گه قاراڭ)
Yimək (ئا) يېمەك
yimgiqi (؟) ئاشلىق
تېرىلىدىغان، ئۇزۇق
بېرىدىغان (؟)
Yinə (ئا) يىنە
yinə (yənə گه قاراڭ)

ۋەسقىلەرنىڭ بۇ كىتابتىكى تۈر نومۇرى بىلەن "UW"2 دىكى تۈر نومۇرىنىڭ سېلىشتۇرمىسى

بۇ كىتابتىكى تۈر نومۇرى	"UW"2 دىكى تۈر نومۇرى	
1 (1 - 1)	Sa01	Y.K. 0014 Or. 8212 (106) BL.
2 (1 - 2)	Sa02	Ot. Ry. 1414a RDT
3 (1 - 3)	Sa03	TIII M205 U 3908 SBPK
4 (1 - 4)	Sa04	TIII M205d U 5241 SBPK
5 (1 - 5)	Sa05	3Kr. 36 USp109 SPF (ph.)
6 (1 - 6)	Sa06	3Kr. 39 USp 108 SPF (ph.)
7 (1 - 7)	Sa07	3Kr. 41 USp 107 SPF (ph.)
8 (1 - 8)	Sa08	SUS 2. 49. 1 SUS
9 (1 - 9)	Sa09	SJ Kr. IV/699 Inv. 1952 g. 3446 SPF
10 (1 - 10)	Sa10	TM224. D168 U 5238 USp13 SBPK
11 (1 - 11)	Sa11	Istanbul 35 IÜMK
12 (1 - 12)	Sa12	K7711 (孜 3429) ZLB
13 (1 - 3)	Sa13	Ot.Ry. 1097a RDT
14 (1 - 14)	Sa14	TM90 U 5234 SBPK
15 (1 - 15)	Sa15	TM99 U 5236 SBPK
16 (1 - 16)	Sa16	Ot. Ry. 543 (卷子本) RDT
17 (1 - 17)	Sa17	Feng1954:2
18 (1 - 18)	Sa18	Tla520+T101. 500+Ohne Nr.+? U 5399r.+U 5367 +U 6068rMIK III 4957a SBPK, MIK
19 (1 - 19)	Sa19	Ohne Nr. (b)r.+ Ohne Nr. (c)r. U5968r. +U5971r. SBPK
20 (1 - 20)	Sa20	TI580 U5371 SBPK

21 (1 - 21)	Sa21	TII D373 U 5240 USp61 SBPK
22 (1 - 22)	Sa22	3Kr. 34 USp 114 SPF (ph.)
23 (1 - 23)	Sa23	3Kr. 38 USp 110 SPF (ph.)
24 (1 - 24)	Sa24	Tenishev, Feng 1958 :2
25 (1 - 25)	Sa25	SJ Uig/15 Inv. 1952 g. 4192 USp 56 SPF
26 (1 - 26)	Sa26	USp57
27 (1 - 27)	Sa27	TM95, D181 U 5235 SBPK
28 (1 - 28)	Sa28	TM206, D187 Mainz693 USp16 SBPK
29 (1 - 29)	Sa29	SJM/6 Inv. 1952g. 4176 SPF
30 (2 - 1)	Ex01	Ohne Nr. (a) U 3907 USp 30 SBPK
31 (2 - 2)	Ex02	TM101 U 5237 SBPK
32 (2 - 3)	Ex03	TM88, D199 U 5280 SBPK
33 (3 - 1)	RH01	TII D149b U 5270 USp 86 SBPK
34 (3 - 2)	RH02	TII Toyuq Ohne Nr. U 5267 SBPK
35 (3 - 3)	RH03	TII Nr. 3 (Çiqtim 3?) USp 87 IÜMK (ph.)
36 (3 - 4)	RH04	TM232, D176 U 5272 USp2 SBPK
37 (3 - 5)	RH05	TM237 U 5271 USp 11 SBPK
38 (3 - 6)	RH06	TII MII U 5268 USp 66 SBPK
39 (3 - 7)	RH07	TM211, D135 U 5273 USp 28 SBPK
40 (3 - 8)	RH08	TII D204 U 5269 SBPK
41 (3 - 9)	RH09	TM109+TM103a U 5275+U 5274 SBPK
42 (3 - 10)	RH10	TM100 U5276 SBPK
43 (3 - 11)	RH11	TM81 U5277 SBPK
44 (3 - 12)	RH12	TM73 U 5279 SBPK
45 (3 - 13)	RH13	TM235 U 5265 USp3 SBPK

46 (3 – 14)	RH14	SJ 0/73 (1. 0) Inv. 1952 g. 4154 SPF
47 (3 – 15)		
48(4 – 1)	Lo01	TII Toyuq Ohne Nr. (e) U 5233 USp 85 SBPK
49 (4 – 2)	Lo02	TII D149a U 5232 USp 67 SBPK
50 (4 – 3)	Lo03	Ot. Ry. 2733 RDT
51 (4 – 4)	Lo04	TIu 520 + Ohne Nr. U 5399v. + U 6068v. SBPK
52 (4 – 5)	Lo05	Ot. Ry. 2149a Ot. Ry. 1108 RDT
53 (4 – 6)	Lo06	TII Çiqtim 2 U 5231 USp 63 SBPK
54 (4 – 7)	Lo07	TM222, D51 U 5230 USp 18 SBPK
55 (4 – 8)	Lo08	[Kle. Rob. 6] USp 52 SPF (ph.)
56 (4 – 9)	Lo09	Sj Uig/16 Kle.-Rob. 1 USp 47 SPF
57 (4 – 10)	Lo10	3Kr. 33b USp 113 SPF (ph.)
58 (4 – 11)	Lo11	Ohne Nr. (r) Ch/U 7215 SBPK
59 (4 – 12)	Lo12	USp 34 SPF (ph.)
60 (4 – 13)	Lo13	TM 86 U 5255 SBPK
61 (4 – 14)	Lo14	TM234 U 5262 USp 10 SBPK
62 (4 – 15)	Lo15	TM212 U 5257 USp 29 SPF
63 (4 – 16)	Lo16	TM236, D176 U 5264 USp 8 SBPK
64 (4 – 17)	Lo17	Ohne Nr.(b)v. +Ohne Nr.(c)v U 5968v. + U 5971v. SBPK
65 (4 – 18)	Lo18	Istanbul 19 IÜMK
66 (4 – 19)	Lo19	Ot. Ry. 2734 RDT
67 (4 – 20)	Lo20	TM 106 U 5256 SBPK
68 (4 – 21)	Lo21	TM83 U 5254 SBPK
69 (4 – 22)	Lo22	TM76 U 5253 SBPK
70 (4 – 23)	Lo23	SJ M/7 Inv. 1952 g. 4177 SPF
71 (4 – 24)	Lo24	TM 75 U 5252 SBPK

72 (4 - 25)	Lo25	USp 37 SPF (ph.)
73 (4 - 26)	Lo26	TM233 U 5261 USp 20 SBPK
74 (4 - 27)	Lo27	TM215 U 5258 USp 27 SBPK
75 (4 - 28)	Lo28	TM 226, D 176 U 5259 USp7 SBPK
76 (4 - 29)	Lo29	TII D 43 U 5263 USp70 SBPK
77 (4 - 30)	Lo30	TM 230, D 176 U 5260 USp 1 SBPK
78 (4 - 31)		
79 (4 - 32)		
80 (5 - 1)	Ad01	SJ O/70(O.7) Inv. 1952 g. 4153 SPF
81 (5 - 2)	Ad02	SJ O/55(O.8) Inv. 1952 g. 4135 SPF
82 (5 - 3)	Ad03	O. 1 USp 98
83 (6 - 1)	PI01	SJ O/54 (O.6) Inv. 1952 g. 4134 SPF
84 (6 - 2)	PI02	[Kle.-Rob.5] USp 51 SPF (ph.)
85 (7 - 1)	Em01	Y 828 ZLB
86 (7 - 2)	Wp02	SUS 2. 49. 1 SUS
87 (8 - 1)	Wp01	TII Çïqtim 5 U 5243 USp 78 + 82 SBPK
88 (8 - 2)	Wp03	Ot. RY. 1414b RDT
89 (8 - 3)	Wp04	[Kle.-Rob.9] USp 55 SPF (ph.)
90 (8 - 4)	Wp05	3Kr. 40 USp 127 SPF (ph.)
91 (8 - 5)	WP06	总 8830 K 7716(考 3428) ZLB
92 (9 - 1)	Mi01	3Kr.35 USp 115 SPF (ph.)
93 (9 - 2)	Mi02	TIIçiqtim 7 U5242 USp 73+81 SBPK
94 (9 - 3)	Mi03	3Kr. 37b USp 116 SPF (ph.)
95 (9 - 4)	Mi04	3Kr.33a USp111 SPF (ph.)
96 (9 - 5)	Mi05	SUS 2. 49. 1 SUS
97 (9 - 6)	Mi06	[Kle.-Rob.2] USp 48 SPF (ph.)
98 (9 - 7)	Mi07	3Kr.31a USp 112 SPF (ph.)
99 (9 - 8)	Mi08	3Kr. 32b USp 120 SPF (ph.)

100 (9 - 9)	Mi09	TII 1813 U 5534 SBPK
101 (9 - 10)	Mi10	Tenishev, Feng 1958 :1
102 (9 - 11)	Mi11	TII D373a U 5250 USp 83 SBPK
103 (9 - 12)	Mi12	TII D 373b U 5249 USp 84 SBPK
104 (9 - 13)	Mi13	3Kr. 31b USp 125 SPF (ph.)
105 (9 - 14)	Mi14	3Kr. 31c USp 126 SPF (ph.)
106 (9 - 15)	Mi15	3Kr. 37a USp 117 SPF (ph.)
107 (9 - 16)	Mi16	3Kr. 32a USp 124 SPF (ph.)
108 (9 - 17)	Mi17	TM225 USp 12
109 (9 - 18)	Mi18	TM 229 U 5251 USp 5 SBPK
110 (9 - 19)	Mi19	TM205, D135 U 5246 USp 32 SBPK
111 (9 - 20)	Mi20	TM220 U 5245 USp 14 SBPK
112 (9 - 21)	Mi21	TM227 U 5244 USp 6 SBPK
113 (9 - 22)	Mi22	TM78 U 5278 USp 19 SBPK
114 (9 - 23)	Mi23	TM98 U 5248 SBPK
115 (9 - 24)	Mi24	Kr.IV/618 Inv.1952 g. 3365 SPF
116 (9 - 25)	MI25	TM104 U 5247 SBPK
117 (9 - 26)	Mi26	TII D338 U 5266 USp 62 SBPK
118 (9 - 27)	Mi27	Feng 1960 : [1] SUARM
119 (9 - 28)	Mi28	TM238, D176 U 5239 USp 15 SBPK
120 (9 - 29)	Mi29	Ohne Nr.(d) U 5969 SBPK
121 (9 - 30)	Mi30	Istanbul 3 IÜMK
122 (9 - 31)	Mi31	Istanbul 6 IÜMK
123 (9 - 32)	Mi32	Istanbul 8 IÜMK
124 (9 - 33)	Mi33	Feng 1960 :[2]
125 (9 - 34)		

پايدىلانغان ماتېرىياللار ئىچىدىكى بەزى قىسقارتىلمىلار:

AYC: Uygurca Altun Yaruk (Ceval KAYA) (Metin ve Dizin), Ankara, 1994.

DLT: بېسىم ئاتالاي، Divanü Lügat-it-türk Dizini (تۈركىي تىللار دىۋانى تىزىمى) 1941- يىل، ئەنقەرە.

V. Gabain: فون گابايىن، Eski Türkçenin Grameri (قەدىمكى تۈركچىنىڭ گراممماتىكىسى)، مەھمەت ئاقالىن تەرجىمىسى، 1988- يىل، ئەنقەرە

KB: "قۇتادغۇ بىلىك"، رەشىدى رەخمەتى ئارات، Kutadgu Bilig Dizini، 1979- يىل، ئىستانبۇل.

KR: "قىسەسۇل ئەنبىيا"نىڭ لوندون قوليازما ئۆچۈنچى فاكسىمل (1948- يىلى k. grønbech تەرىپىدىن كۆپىنىھاگىندە نەشر قىلدۇرۇلغان) نۇسخىسى يەنى گوللاندىيىنىڭ ئوتتۇرەخت ئۇنىۋېرسىتېتىدە ساقلىنىۋاتقان نۇسخىسى. ئۇنىڭ رەسمىي ئاتىلىشى:
K. GRØNBECH, RABGHUZI NARRATIONES DE PROPHETIS COD. BRIT ADD. 7851, Repproduced in facsimile, with an introduction, Copenhagen. Ejnar Munksgaard, 1948.

TTD: مەھمۇد قەشقىرى «تۈركىي تىللار دىۋانى» 1981- يىل، 1983- يىل، 1984- يىلى ئۇرۇمچى.

Orkun: ھۈسەيىن نامىق ئورقۇن، Eski Türk Yazitlari (قەدىمكى تۈرك يادىكارلىقلىرى) 1939- يىل، ئىستانبۇل.

پايدىلانغان ئاساسلىق ماتېرىياللار

冯家升：《元代畏兀儿文契约二种》，载《历史研究》1954年第1期，119—131页。

——《回鹘文斌通（善斌）卖身契》，载《考古学报》1958年第2期。109—120页。

——《回鹘文契约二种》，载《文物》1960年第6期，32—34页。

耶世民：《两件回鹘文契约的考释》，载《中央民族学院学报》1978年第2期，43—49页。

——《几件回鹘文文书的译释》，《文物》1980年第5期，83—84页。

——《两件回鹘文买卖奴隶文书的考释》，载《民族语文论集》，中国社会科学出版社，1981年，272—291页。

——《古代突厥语文献选读》，中央民族大学教材，1988年。

——《古代突厥语语法》中央民族大学教材，1988年。

黄文弼：《吐鲁番考古记》，中国科学院印行，1954。

胡振华等整理：《高昌馆杂字》，民族出版社，1984年。

梅村坦：《中国历史博物馆藏〈吐鲁番考古记〉所收回鹘文古文献过眼录》（张承志译），《中国历史博物馆馆刊》1991年总15/16期，157—163页。

伊斯拉菲尔　玉苏甫：《回鹘文领钱收据一件》载《内陆アシア言语の研究》X，1995，9—11页。

——《吐鲁番新发现的回鹘语文书》，载，《敦煌吐鲁研

究》第四卷，1999 年，287—298 页。

—— 《吐鲁番出土回鹘语文书两件》，载《交河故城保护与研究》，新疆人民出版社，1999 年，353～359 页。

—— 《回鹘文〈弥勒会见记〉》1（与多鲁坤，克尤木合作），新疆人民出版社，1987 年。

杨富学、牛汝极：《沙洲回鹘及其文献》，甘肃文化出版社，1995 年。

买提热依木. 沙依提：《古化突厥语的构词词缀》，载《突厥语与文化研究》2，中央民族大学出版社，1997 年，49～99 页。

郭锡良：《汉字古音手册》，北京大学出版社，1986 年.

С. Е. Малов:"Двауйгурских документа" "Работы восточно гофакультета среднеазиатского государственного унив ерситета",Ташкент,1927, pp. 387-394

—— "Уйгурские рукописные документы экспедиции С. Ф. Ольденбурга" Записки Института востоковедения Академии Наук ссср1,pp. 129-149, +6pls.

—— "Ппамятники древнетюркскойписьмен-носми"(тексты и исследования)Москва-Ленинград,1951,451p. +7pls.

Л. Ю. Тугушева:"Два уйгурских документа из рукопис ного собрания Ленинградского Отде ления института Востоковедения А кадемии Наук СССр. "Советская Тюркология",1975:4,pp. 92-101,-2pls.

—— Некоторые дополнения к чтению Древнеуйгурских деловых документов","Письменные Памямники Вос

тока 1976-1977" 1984, pp. 240-246, +4pls.

——"Деловые документы уйгуров XIII— XIVвв. в рукоп исном собрании ЛО НВ АН СССР. "Народы Азии и Аф рики 1988:2, pp. 78-84.

W. W. Radloff. "Uigurische Sprachdenkmäler". Mate riallen nach dem des Verfassers mit Erganzungen von S. Malov herausgegeben. Leningrad, 1928, V+ 305p., +3pls. Rep. Osnabruck 1972

F. W. K. Müller: "Uigurica, I", APAW 1908.

—— "Uigurica, Ⅱ", APAW 1910.

—— "Uigurica, Ⅲ", APAW 1920.

—— "Uigurica, Ⅳ", SPAW 1931.

A. Gabain: "Alttürkische Grammatik", Leipzig, 1950.

P. Zieme: "Ein Uigurischer Landverkaufsvertrag aus Murtuq"AoF1, 1974, pp. 295—308, —2pls.

—— "Drei neue uiguresche Sklaven dokumente", AoF5, 1977, pp. 145—170, +4pls.

—— "Uiguriche Pachtdokument", AoF7, 1980, pp. 197～245, +10pls.

—— "Ein Uigurischer Leihkontrakt über Weizen", AoF7, 1980, pp. 273—275, +1pls.

—— "Ein Uigurische Hausverkaufsurkunde aus Qočo" AoF 19:2, pp. 359—371, —2pls.

K. Rörborn: "Uigurische Wörterbuch" 1—4, 1977—

1988.
山田信夫：《大谷探检队将来ウイグル文买卖贷借文书》,《西域文化研究》4,1961,京都 法藏馆,pp. 207－220,＋4pls。
——《ウイゲル文买卖契约书の书式》,《西域文化研究》6,1963,京都 法藏馆,pp. 29－62,＋1pl。
——《ウイグル文贷借契约书の书式》,《大阪大学文部纪要》11,1965, pp. 87～216,＋6pls.
——《ウイク″ル文奴婢文书及び养子文书》,《大阪大学文学部纪要》16,1972,pp. 161－268,＋12pls。
——《ウイク″ル文契约文书集成》(编者:小田寿典,p. ツイメ,梅村坦、森安孝夫),1－3 卷,大阪大学出版会,1993
梅村坦：《违约罚纳官文言のあるウイク″ル文书》,《东洋学报》58:3/4,1977,pp. 502(01)－463(040)。
森安孝夫：《ウイク″ル语文献》,《讲座敦煌》6《敦煌胡语文献》,东京大东出版社,1985,pp. 1－98,－4pls。
J. G. Ramstedt: "Four Uigurian documents", In: C. G. Mannnerheim, Across Asia from west to East in 1906－1908, Ⅱ, Helsinki, 1940.
L. V. Clark: "Introduction to the Uyghur Civil Documents of east Turkestan (13th－14th CC.), Dissertation of Indiana University (Bloomington), Ph. D., 1975, X＋488＋3p., University Microfilms International, Ann Arbor (Michigan)andLondon.

G. Klauson: "An Etymological Dictionary of Pre—Thirteenth—Century Turkish", Oxford, 1972, xlviii + 989p. "Sanskrit — English Dictionary", Munshiram Manoharlal Publishers pvt. Ltd. 1976.

Karl H. Menges: "The Turkic Languages and peoples" an Introduction to Turkic Studies , Otto Harrassowitz, Wiesbaden, 1968

A. Arlotto: "Introduction to Historical Linguistics", Boston, 1970.

Marcel Erdal: "Old Turkic Word formation: a functional approach to the lexicon" Otto Harrassowitz, Wiesbaden, 1991.

Muhämmäträhim Sait: "Phonological Analaysis of Rab ghuzis Qisasul — Anbiya" In:《耿世民先生 70 寿辰纪念文集》,民族出版社,1999, pp. 313～383.

Winfred P. Lehmann: "Historical Linguistics", New York, 1992

Ahmet Caferoglu: "Uygurlarda hukuk ve maliye IstIlahlarI", Türkiyat Mecmuasi 4,1934, pp. 1 — 43.

Hüseyin Namik Orkun: "Türk hukuk tarihinin Uygur vesikalarI" Türk Hukuku Tarihi, Belgeler, Ankara, 1936, pp. 533—612.

Besim Atalay: "Divanü Lugat — it Türk Tercümesi" Ankara, 1940.

Reŝid Rahmeti Arat: "Eski Türk hukuk vesikalarI",

"Türk Kültürü AraštIrmalarI" 1, Ankara, 1964, pp. 5 — 53, — 7pls.

Özkan I·zgi: "UygurlarIn siyasi ve kültürel tarihi (Hukuk vesikalarIna göre)". Türk Kültürünü AraštIrma Enstitüsü YayInlarI : 72, Seri: Ⅲ, sa yi: A. 17, Ankara, 1987, 153p.

Mehmet AkalIn: Tarihi Türk šiveleri , Ankara, 1988.

O. F. Sertkaya: "Uygur para belgeleri (I. Bölüm: kümüš)" In: Исследование языковых Систем В Син хронии и Диахронии к 70 -летию Э. Р. Тенишева, Москва, 1991, pp. 114 — 136, —2pls.

James Russel Hamilton: "Un acte ouigour de vente de terrain provenant de Yar Khoto", "Turcica"1, 1969, pp. 26 — 52 , —2pls.

—— "Les titres šäli et tutung en ouigour" "Journal Asiatique" 272:3/4, 1984, pp. 425—437.

—— 《Manuscrits ouigours du IXe—Xe siècle de Touen — houang》 Ⅰ — Ⅱ. Paris, 1986, Ⅰ:pp. 1 —206, Ⅱ:pp. 207—352, —81pls., +1map.

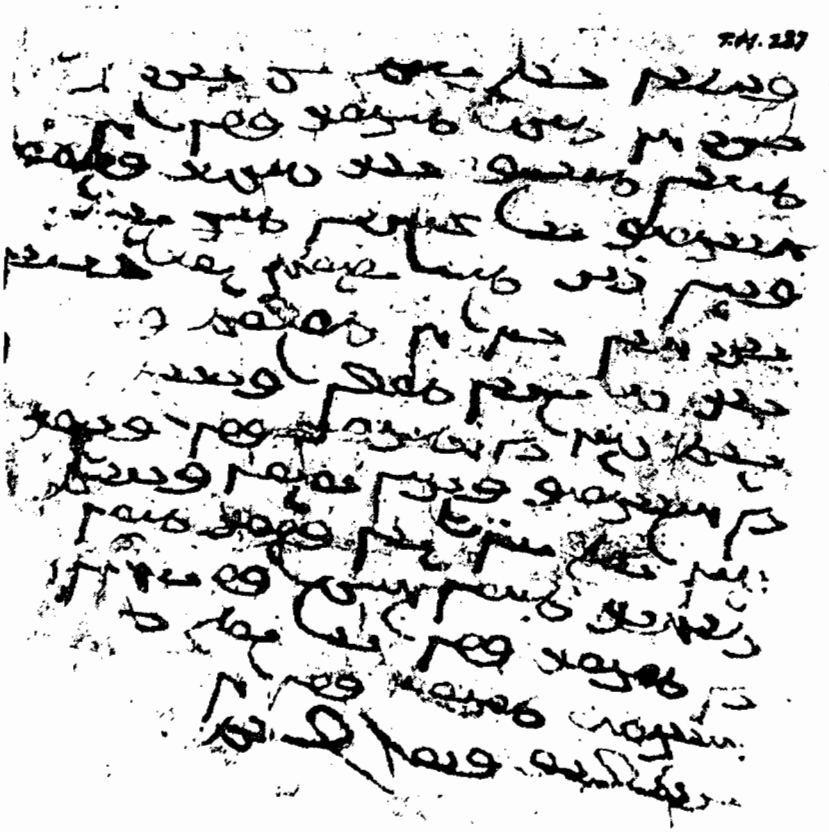
Louis Ligeti: "A propos d'un document ouigour de l'epoque mongole" Acta Orientalia Academiae Sci— entiarum Hungaricae 27:1, 1973, pp. 1—18。

مەھمۇد كاشغەرى: «تۈركىي تىللار دىۋانى» (1 ـ 3 ـ توم)، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1981 ـ 1984ـ يىللار.
خەمىت تۆمۈر: «ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلى»، مىللەتلەر نەشرىياتى، 1988 ـ يىل.
مىرسۇلتان ئوسمانوۋ، مۇھەممەتروزى ھاجىم سايىت: «قىسقىچە تىلشۇناسلىق لۇغىتى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1991 ـ يىل.

ئەسكەرتمە

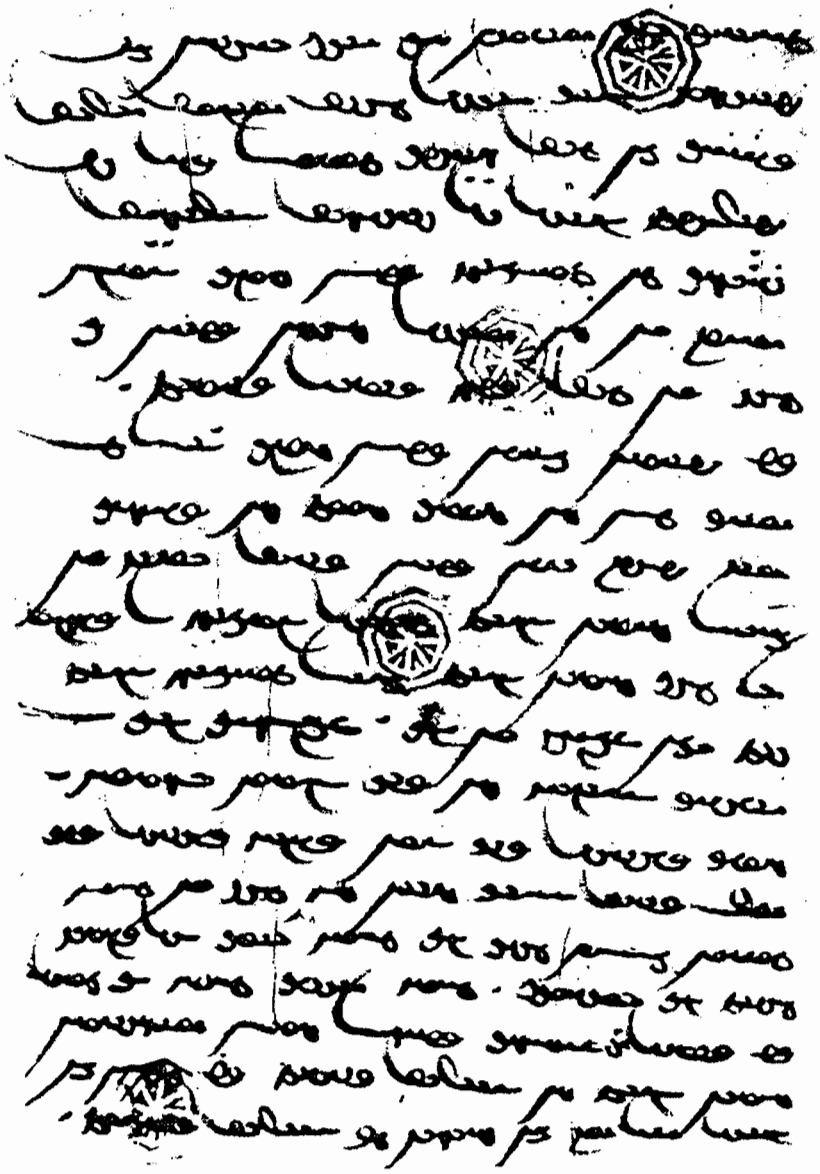
بۇ كىتاب، يۇقىرىدا (كىرىش سۆزدە) ئېيتىلغىنىدەك 1994 ـ يىلى نەشرگە تەييارلىنىپ، كىتاب چىقىرىش خىراجىتى قېيىنچىلىقى سەۋەبىدىن نەشرىيات ئورۇنلىرىدا بىر نەچچە يىل بېسىلىپ قالدى. بۇ ئارىدا، لى جىڭۈېي ئەپەندى نەشرگە تەييارلىغان «تۈرپاننىڭ قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدىكى ئىجتىمائىي ئىقتىساد ھۆججەتلىرى ئۇستىدە تەتقىقات» (خەنزۇچە، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1996 ـ يىل)، «قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدىكى ئىجتىمائىي ئىقتىساد ھۆججەتلىرى ئۇستىدە تەتقىقات» (خەنزۇچە، شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى، 1996 ـ يىل) ناملىق 2 كىتاب نەشردىن چىقتى. بىز، (1) نەشرىياتتىكى يولداشلارنىڭ "كىتاب 400 بەت ئەتراپىدا بولسا، بەك قېلىن بولۇپ كېتىپ تەننەرخى ۋە باھاسى يۇقىرى بولۇپ كەتمەسە "دېگەن پىكرىگە ھۆرمەت قىلىپ؛ (2) لى ئەپەندىنىڭمۇ ئوساكا ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى 1993 ـ يىلى نەشر قىلغان "UW" دىن پايدىلانغانلىقىنى كۆزدە تۇتۇپ، ئۇنىڭ يۇقىرىدىكى 2 كىتابىغا كىرگۈزۈلگەن ۋەسىقىلەر بىلەن بۇ كىتابتىكى ۋەسىقىلەرنىڭ ئىشلىنىشىنى سېلىشتۇرۇپ كۆرمىدۇق ۋە بۇنى ئۇنىڭغا قىزىقىدىغانلارنىڭ ئىختىيارىغا تاپشۇردۇق.

بىر قىسىم ۋەسىقىلەرنىڭ فوتو سۈرىتى

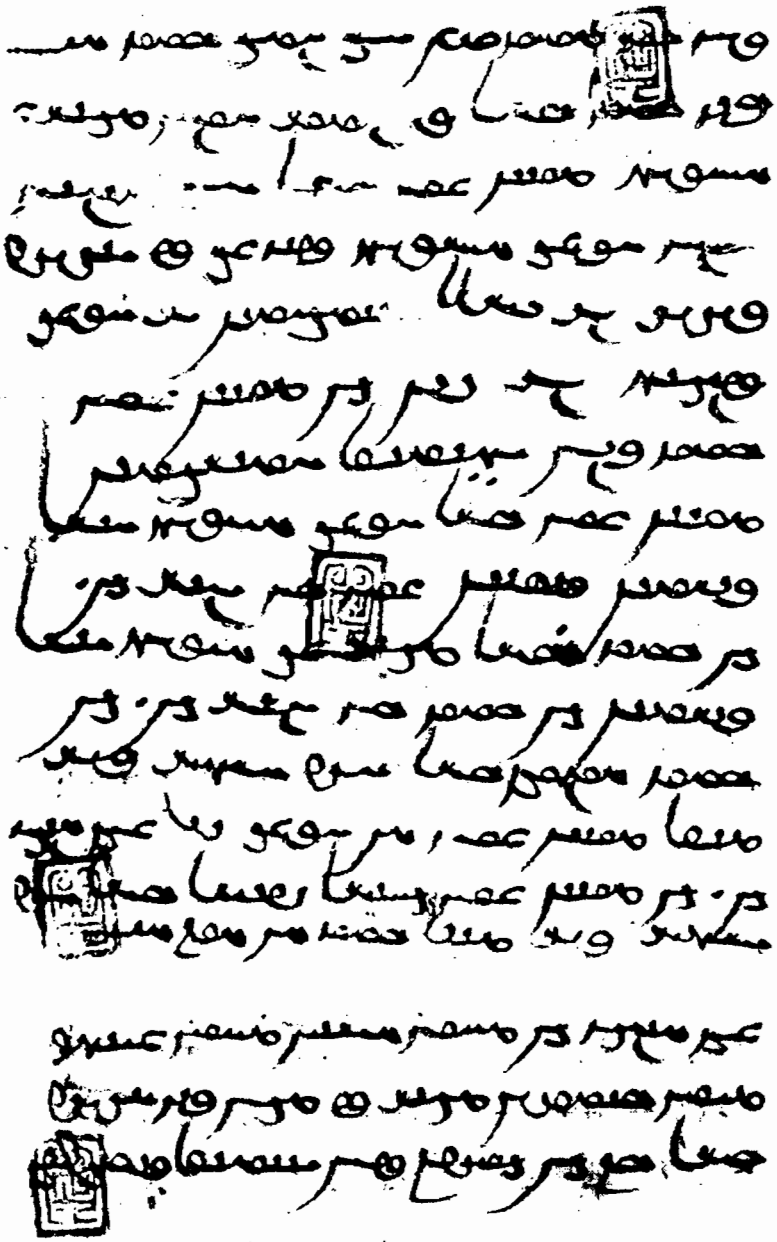

37 (3-5) نومۇرلۇق ۋەسىقە

54 (4–7) نومۇرلۇق ۋەسىقە

(2-7) 86 نومۇرلۇق ۋەسىقە

(2–9) 93 نومۇرلۇق ۋەسىقە

مەسئۇل مۇھەررىرى: مۇھەممەتتۇردى مىرزىئەخمەت
مەسئۇل كوررېكتورى: ئاسىيە ئەخمەت
مۇقاۋىنى لايىھىلىگۇچى: ئەكبەر سالىھ

قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدىكى ۋەسىقىلەر

نەشرگە تەييارلىغۇچىلار: مۇھەممەتېھمم سايىت
ئىسراپىل يۇسۇپ

*

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشر قىلدى
(ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي ئازادلىق يولى №348)
شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسىدىن تارقىتىلدى
پاراۋانلىق باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
فورماتى: 850×1168 م م ، 1/32 باسما تاۋىقى: 14
2000 - يىل 8 - ئاي 1 - نەشرى
2000 - يىل 8 - ئاي 1 - بېسىلىشى
تىراژى: 3000 - 1
ISBN7—228—05726—0/D. 644
باھاسى: 16.00 يۈەن